

DİN VE SOSYAL HAYAT

DOÇ. DR. FİKRET KARAMAN

| DİB
YAYINLARI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 834
HALK KİTAPLARI - 191

Redaksiyon

Dr. Mehmet BULUT

Tashih

Mustafa KAYA

Grafik - Tasarım Uygulama

Emre YILDIZ

Baskı

Yenigün Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Tel: 0.312 384 61 83

1.Baskı, Ankara - 2011

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 28.07.2010/72

2011-06-Y-0003-834

ISBN: 978-605-88773-0-6

Sertifika No:12930

© T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı

No:147/A 06800 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 312 295 72 93 - 94

Faks: 0 312 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

Tel: 0 312 295 71 53 - 295 71 56

Faks: 0 312 285 18 54

e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

Din ve Sosyal Hayat
(Makaleler)

Doç. Dr. Fikret KARAMAN

Ankara - 2011

İthaf

*Merhume annem Besi Hanım ve
merhum babam Arif Efendi'nin aziz hatıralarına...*

F.K.

ÖNSÖZ

Zaman, bir nehir gibi kendi mecrasında akıp gidiyor. Bu akışı durdurmak veya geriye döndürmek mümkün değildir. Bu durumda biz, bazen geriye dönüp kalıcı bir eser ve hizmetimizin olup olmadığına bakarız.

İnsan gördüklerini, yaptıklarını ve yaşadıklarını kayıt altına alamayınca bunlar çoğu kez kaybolup gitmektedir. Böylece bilgi, tecrübe ve hatıralar paylaşılmadan âdetta buharlaşıp yok olmaktadır. Oysaki zahmetli gibi görünse de yaşanan hayatın ve etkinliklerin kayıt altına alınmasında yarar vardır.

İçinde bulunduğumuz çevre ve zamanda yaşanan olaylardan etkilenmemek mümkün değildir. Haliyle gelişmelere, değişimlere uyum sağlamak ve gündemi izlemek önem arz etmektedir. Şüphesiz olup bitenden bir sonuca ulaşmak, bir değerlendirmede bulunmak ancak okumaya, yazmaya, incelemeye ve araştırmaya ilgi duymakla mümkün olur.

Din ve diyanet hizmetinde göreve ilk başladığım 1976 yılını hatırlıyorum. Meslek alanımızla ilgili birkaç tercüme eserin dışında okunacak kitap yok denecek kadar azdı. Telif eser bulmak çok daha zordu. Diğer taraftan ülkemizde o yıllarda yüksek din eğitimi veren sadece bir İlahiyat Fakültesi, bir İslami İlimler Akademisi ve 7 Yüksek İslam Enstitüsü bulunmaktaydı. Ayrıca ülkemiz genelinde üniversite ve fakülte sayısı da oldukça sınırlıydı. Sevinerek söylemeliyiz ki Türkiye, aradan geçen 30-40 yıllık süre içinde gerçekten bütün kurumlarıyla önemli mesafeler almıştır. Bugün ülkemizin nüfus artışıyla orantılı olarak ilahiyat fakültelerinin sayısı da artarak 25'e ulaşmıştır. Öte yandan, 2009 yılı itibariyle her

ilimizde en az bir üniversite bulunmaktadır. Artan eğitim ve öğretim kurumlarına paralel olarak toplumun kültür seviyesi de belli bir düzeyde yükselmiştir.

Taşradaki görevim esnasında hizmet alanımızla ilgili konuları mesai arkadaşlarımla sürekli değerlendirmeye çalıştım. Mesleki yeterliklerini ve deneyimlerini geliştirmelerine katkıda bulundum. Onları, alanlarında araştırma yapmaya teşvik ettim. Bu arada kendim de görev yaptığım her yerde çevrenin katkısını ön planda tuttum. Mutat bir hizmet anlayışından çok, sosyal hayatın gerçeklerini göz önünde bulundurdum. Bu cümleden olarak fırsat buldukça, önemli gördüğüm konularda bazı yerel ve ulusal gazete ve dergilerde yazı yazmaya çalıştım. Hazırladığım makalelerin büyük bir bölümü Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çıkardığı süreli yayınlarda yayınlanmıştır. Başkanlığımızın mevzuatı gereği bu makaleler ilgili birim ve kurullarda, sorumlu ve ehil hocalarımızın tetkiklerinden geçmesi gibi bir fırsat da elde edilmiştir. Bu vesile ile emeği geçen herkese teşekkür etmek istiyorum.

Makalelerin konuları ile içeriği doğal olarak yaşanan sosyal hayatın içinden seçilmiştir. Uzun yıllar boyunca yayınlanan söz konusu metinlerle ilgili mesai arkadaşlarımdan ve okuyuculardan olumlu tepkiler aldım. Dostlarımızla yapılan istişare ve değerlendirme sonucunda bu yazıların derlenerek bir kitap şeklinde basılmasının yararlı olacağı kanaatine vardım. Zira bir emek ve çalışma mahsulü olan bu yazılar, yayımlandığı yerlerde kendi haline bırakıldığı takdirde zaman içinde kaybolup gidebileceklerdi.

Elinizdeki kitap, yukarıdan beri sözünü ettiğim makalelerimin bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Makaleler yeniden gözden geçirilerek gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Kitap, konu itibarıyla olabildiğince birbiriyle

ilintili makaleler bir araya getirilerek bölümlere ayrılmıştır. Her yazı bir anlamda bağımsız, okuyucuları yormayacak şekilde sade ve anlaşılır bir üslupla yazılmıştır. Ancak eseri okuyup inceleyen her okuyucumuzun, varsa öneri, tavsiye ve ikazlarının da dikkate alınacağını bilinmesini isteriz.

Eserin hacmini daha fazla geniş tutmamak için makalelerimin tamamını bu kitaba almadım. Diğerleri de gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra ayrı bir cilt veya ciltler halinde yayınlanacaktır.

Bu çalışmalarımızı zevkle inceleyerek redaksiyon çalışmalarını yapan, eseri imla ve şekil yönünden sistematik hale getiren Dr. Mehmet BULUT'a teşekkür ediyorum.

Bugüne kadar din hizmetleri başta olmak üzere yurt içinde ve yurt dışında milletimize hizmet etme fırsatını bana lütfeden Allah'a hamd ediyorum. Bütün hayatım boyunca bulunduğum hizmetlerimde kusur ve hatalar olmuşsa bunlar nefsim aittir; şayet bir başarı varsa bu da Cenab-ı Hakk'ın bana bir ihsan ve keremidir.

Mesleki hayatım boyunca beni çalışmalarım da destekleyen ve en sıkıntılı anlarıma sabır ve tahammül gösteren eşime, sevgili çocuklarıma ve yardımını gördüğüm herkese teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum.

Doç. Dr. Fikret KARAMAN
18 Şubat 2010 / ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
-------------	---

İMANDIR O CEVHER Kİ...

İman Duygusu ve Sosyal Hayatımıza Yansımaları	13
Mümin ve Özellikleri	19
Küfür veya İnkâr	23
Kader ve Kaza Üzerine	29
Deprem ve Tevekkül	35
Hayatı Anlamalı Hale Getiren Güç: Dua	41
Amellerde İhlâs	50
Değişim Süreci ve Dinî Değerlerimizin Yorumlanması	54
Modern Hayat ve Hurafeler	64

BİLGİNİN ÖNEMİ VE GÜCÜ

Bilgi: Değeri, Gücü, Amel ve Ahlâkla İlişkisi	73
Hayatımızı Kitaplarla Bütünleştirmek	81
Zaman Kavramı ve Planlı Çalışmanın Önemi	87
İslam ve Sanat Üzerine	92

DİN VE TOPLUM

Kul ve Kamu Hakkını Gözetmek	101
Kamu veya Devlet Ahlâkı	108
Toplumsal Güvenin Üç Temel Unsuru: Doğruluk, Sorumluluk ve Adalet	118
İnsani İlişkilerde Öncelik, Samimiyet ve Güvenirlilik	124
Yöneticilerin Hizmet ve Sorumlulukları	131
Çağın Getirdiği Değişimler ve Değerlerimiz	138

Ekonomik Kalkınmada Ahlâkî Değerler ve Dürüstlük	143
İslam'ın Barış Çağrısına Genel Bir Bakış.....	151

DİN VE SOSYAL HAYAT

Milletlerin Kalkınmasında Gençliğin Yeri ve Önemi	159
Gençliğin Yetişmesinde Aile, Okul ve Çevrenin Rolü.....	166
Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Aile	172
Yetim ve Kimsesiz Çocuklar	180
Çalışmak Bir Aşk ve Heyecan İşidir	188
Çalışmak, Kazanmak ve Paylaşmak	195
Zorlukları Aşmak	202
Dinî Değerlerimiz Işığında Çevre Bilinci	209
Suç ve Ceza Kavramları Üzerine	216
Rüşvet	224
İsraf Sosyal Bir Felâkettir	229
Trafik Kuralları ve Ahlâkî Boyutu	235

BİZİ BİZ YAPAN MİLLÎ DEĞERLERİMİZ

Şehitlik Mertebesinin Dünya ve Âhîret Boyutu.....	245
Malazgirt Savaşı ve İslam'ın Anadolu'ya Girişi.....	251
Millî Mücadelede Din ve Din Görevlilerinin Rolü.....	257
İstiklâl Marşı ve Mânevî Boyutu	264
Ahmet Hamdi Akseki'nin Bir Makalesi ve Düşündürdükleri.....	270

LAİKLİK-İRTİCA / DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ

Din ve Vicdan Özgürlüğünün Millî	
Bütünlüğümüze Katkısı	281
İrtica ve Laiklik.....	287
Küreselleşme Süreci ve İnanç Değerlerine Saygı.....	295

İmandır O Cevher ki...

İMAN DUYGUSU VE SOSYAL HAYATIMIZA YANSIMASI

İman duygusunun fert ve toplum hayatında önemli bir yeri vardır. Genelde kelâm ve itikat kitaplarında iman kavramının tanımı, esasları ve özelliği üzerinde durulmuştur. Şüphesiz ki konunun en önemli yönü imanın mahiyeti, özü ve sahih olması için gerekli olan şartların yerine getirilmesidir. Ancak pratik hayatımızda iman gerçeğinin diğeri bir yönü de, sosyal hayatımıza yansıma biçimidir. Bu husus bazı kaynaklarda iman ve amel (ibadet) ilişkisi olarak da ifade edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde iman ehlerinden söz edilirken onların davranış biçimlerine, reflekslerine, olaylar karşısındaki tutumlarına, karakterlerine ve yüz hatlarındaki çizgilerine vurgu yapılmaktadır. Bir bakıma bu tür işaretleme, iman duygusunun fert ve toplum hayatına hem psikolojik ve hem de sosyolojik anlamda yansımasıdır. Nitekim Kur'an âyetlerinde ve bazı hadislerde de geçmiş toplumlar

la ilgili kıssalar anlatılırken onların Allah'a iman veya O'nu inkâr açısından takındıkları tavırlar üzerinde durulmaktadır.

Biz bu yazımızda önce iman kavramının tanımı sonra da bu duygunun sosyal hayatımıza yansması ve etkileri üzerinde durmak istiyoruz.

İman; sözlükte, birini söylediği sözde tasdik etmek, onu kabul etmek, gönül huzuru ile benimsemek, karşısındakine güven vermek ve şüpheyi yer vermeden kalpten tasdik etmek gibi anlamlara gelmektedir.

Kelâm bilginleri iman kavramı üzerine farklı tanımlarda bulunmuşlardır. Bunların detayına girmeden Ehl-i Sünnet kelâmcılarının en çok ittifak ettikleri şu tanımla yetinmek istiyoruz: İman, Hz. Peygamber (s.a.s)'in Allah'tan getirdiği ve "Zarurât-ı Diniyye" olarak bilinen hükümleri kesin olarak kalp ile tasdik, dil ile ikrar etmek, onun haber verdikleri şeyleri tereddütsüz kabul ile, bunların gerçek ve doğru olduğuna inanmak demektir.

"Cibril hadisi" olarak bilinen olayda Hz. Muhammed (s.a.s.), "iman nedir" sorusuna şöyle cevap vermişlerdir: "*İman, senin Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, âhiret gününe, kadere hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmandır.*" (Müslim, "İman", 1)

İman prensiplerini kabul edip onunla şereflenen kimseye de mümin denir ki, emanet taşıyan ve emniyete kavuşan kimse demektir.

Mümin isim olarak Kur'an'ın 200 kadar yerinde geçmektedir. Aynı kelime fiil şeklinde de (âmene, âmenû gibi) 300 yerde zikredilmiştir. Ancak iman sözcüğünün kökü olan "e-m-n" de dikkate alındığında toplam 900 kadar yerde geçtiği anlaşılmaktadır. Bu da imanın insana ve hayata yansıyan yönünü göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Kur'an ve hadislere bakıldığında iman iyiliklerin, hayırların, güzelliğın ve kurtuluşun kaynağı olarak gösterilmiştir. Bir âyet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"İnananlar ve yararlı işler yapanlara, kendilerine altlarından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele."* (Bakara, 2/23)

Görüldüğü gibi imanın önemine vurgu yapıldıktan sonra iyi ve yararlı işler yapanların durumlarına dikkat çekilmektedir. İman ve yararlı işleri bir arada yerine getirenler cennetle müjdelenmişlerdir. O halde mümin denince kendisinden hayırlı ve olumlu davranışlar beklenen kimse akla gelmektedir. Yararlı işlerden maksat da, Allah'a kulluk görevi dâhil, kişinin kendisine, ailesine, komşularına, çevresine, diğer canlılara hatta tabiata karşı yaptığı bütün olumlu davranışlardır. Bir âyette ise şöyle buyrulmaktadır: *"Ey iman edenler! Allah'tan sakınılması gerektiği gibi sakının, sizler ancak Müslüman olarak can verin."* (Âl-i İmrân, 3/102)

Âyetten de açıkça anlaşıldığı gibi müminin, imanının gereğini yerine getirmesi önerilmektedir. Hayatta iken her fırsatı değerlendirilmesi, ölmeye önce ömrünün kıymetini bilmesi ve dengeyi lehine çevirmesi hatırlatılmaktadır. Artık ölmeye önce Allah'a güvenmeli ve O'ndan yardım beklemelidir. Gereği gibi O'ndan korkmalı ve yasaklarından sakınmalıdır, O'nun emirlerine uymalıdır.

Mümin kötülöklere karşı da son derece duyarlı olmak zorundadır. Çünkü kötülöklere terk etmeden yaptığı iyiliklerin etkisi olmaz. İşte imanın en büyük özelliği burada karşımıza çıkmaktadır. O, sahibini olumsuzluklardan uzak tutar ve olgunlaştırır. Düşünce ufkunu derinleştirir. Sorumluluk duygusunu geliştirir. Acıma duygularını arttırır. Çevresine ve olaylara ibretle bakmasını sağlar. İbadet ve itaat şevkini te-

min eder. Nitekim şu âyet-i kerime bu duruma açık bir şekilde işaret etmektedir:

“İnananlar ancak, o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, âyetleri okunduğu zaman bu onların imanlarını arttırır. Ve Rablerine güvenirlere; namaz kılarlar; kendilerine verdiğimiz rızıktan yerli yerince sarf ederler.” (Enfal, 8/2-3)

“İkindi vaktine and olsun ki, insan hiç şüphesiz hüsrana içindedir. Ancak inanıp yararlı iş işleyenler, birbirlerine gerçeği tavsiye edenler ve sabırlı olmayı tavsiye edenler bunun dışındadır.” (Asr, 103/1-3)

Evet, meâlini yukarıya aldığımız Asr sûresinin insanlığa verdiği mesaj çok açıktır. İnanılması gereken değerleri tanımadan veya kasıtlı olarak onları dışlayanların büyük bir zarar içinde oldukları haber verilmektedir. Ancak iman edenlerle güzel işler yapanlar, birbirlerine gerçeği, doğruyu, hayrı, iyiliği, güzelliği ve sağduyulu olmayı tavsiye edenler müstesnadır. Söz konusu olumlu vasıfları taşıyanlar kurtuluşu eren kimselerdir. Doğal olarak onların hayatta daha başarılı olmaları beklenmektedir.

İslâm'ın ikinci temel kaynağı olan hadis literatüründe de iman konusuna detaylı yer verilmiştir. İman, ibadet, ahlâk ve insanlar arası diğer genel düzenlemeler dinin temel unsurları olarak kabul edilmiştir. Bu durumda soyut bir imandan çok sosyal çevre ile bütünleşmiş bir güç ve aksiyon gerekmektedir. Bir insanın “Allah'a hamd olsun, ben müminim” veya “Müslümanım” şeklindeki ikrarı sadece sözde kalmamalıdır. Bu kavramların içinin doldurulması gerekir. Niçin yaratıldığı, nasıl bir hayat yaşaması gerektiği ve yarın ne olacağı şeklindeki sorulara da cevap hazırlanmalıdır. Zira iman, hayatı kuşatan bir disiplindir. Bu disiplinin birtakım kuralları olmalıdır. Bunlar; ibadet, ahlâk, hak, adalet, doğruluk, çalışma,

azim, gayret, yardımlaşma, dayanışma ve kardeşlik gibi davranışlardır. Artık bu temel ilkeler, sözle değil uygulamalı olarak hayata yansımalıdır. Sanıyorum çağımızda İslâm dünyasının ortak problemlerinden biri de budur. Lâf, şöhret, lüks hayat, dedikodu, gösteriş, kıskançlık, eğitimsizlik, duyarsızlık ve sorumsuzluk yaygın hale gelmiştir. Bu tür olumsuzluklardan kaynaklanan zararlar artık kişisel olmaktan çıkmış toplumun ve kurumların problemi haline gelmiştir. Şüphesiz ki bu tablo, İslâm'ın özünde olan bir eksiklik olarak algılanmamalıdır. Tersine onun ruhundan ve gereklerinden uzaklaşmanın bir sonucu olduğunu düşünmek daha doğru olur.

Bu çerçevede şu hadis-i şerifi hatırlatmak istiyorum:

“İman, yetmiş küsür derecedir. en üstünü ‘Lâ İlâhe İllallah (Allah'tan başka ilâh yoktur)’ sözüdür, en düşük derecesi de rahatsız edici bir şeyi yoldan kaldırmaktır. Hayâ da imandandır.” (Buhârî, “İmân”, 3; Müslim, “İmân”, 57, 58)

Bu hadisten de anlaşıldığı gibi iman, sosyal hayatın bütün değerlerini kapsamaktadır. Dilimlerle ifade etmek gerekirse iman, altmış veya daha fazla güzelliği bir arada bulunduran bir değerler bütünüdür. En alt basamağını oluşturan işlerden biri, yolu açık ve güvenli tutmaktır. Aslında bu, günümüzdeki en önemli olaylardan biridir. Diğer bir ifade ile trafikte alt yapı tamamlanmış olsa belki korkulu rüyamız olan trafik kazaları bu kadar yoğun olmayacaktı. Dolayısıyla insanlar da ölüm ve yaralama dâhil birçok kazaya maruz kalmayacaktır. O halde mümin, bu tür felâketlerin önüne geçmek için de gerekli tedbirleri almalıdır. Nereden gelirse gelsin, tehlikeleri ve felâketleri önlemeyi ibadet kadar önemsemelidir. Gerçekten inanmış bir kişi olma bakımından şu hadis-i şerif de insanı evrensel bir sorumluluğa davet etmektedir: *“Hiçbirinin kendisi için istediğini (mümin) kardeşi için istemedikçe (gerçek) iman etmiş olamaz”* (Buhârî, “İman”, 7; Müslim, “İman”, 71)

Nefsimize ağır gelen şeyin başkaları için de ağır olabileceğini unutmamalıyız. Aslında insanlığın bugün aradığı barış ve huzur çizgisi de budur. Kimse bunu görmezlikten gelemmez. Buna göre, kendimiz için kabul edemediğimiz zulüm ve haksızlığı başkasına da layık görmemeliyiz. Kin, nefret ve intikamdan uzak durmalıyız. Daha da önemlisi başkasının acı, ızdırıp ve çilesine ortak olmalıyız.

Mümtehine suresi 12. âyet-i kerimesinde şöyle buyurulmatadır:

“Ey peygamber! Mümin kadınlar; Allah’a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlerini kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Zira sayılan bo olumsuzluklar iman prensipleriyle bağdaşmamaktaydı ve iman etmeden önce bunların terk edilmesi gerekiyordu.

Şu bilinmelidir ki hırsızlık, zina, fuhuş, yalan ve iftira gibi toplumun temellerini sarsan davranışlarla iman esaslarını birbirleriyle bağdaştırmak mümkün değildir.

Merhum Mehmed Âkif ne güzel ifade eder:

*İmandır o cevher ki, ilâhî ne büyüktür;
İmansız olan kalpler sinede yüktür.*

MÜMİN VE ÖZELLİKLERİ

İslâmî kaynaklara göre insanlar tasdik ve inkâr bakımından dört kısma ayrılmaktadır: Mümin, kâfir, münafık ve müşrik.

Bu yazımızda bu gruptan mümin ve onun özellikleri üzerinde durmak istiyoruz.

Mümin; Allah'a, Hz. Peygamber (s.a.s)'e ve onun haber verdiği şeylere yürekten inanıp kabul ve tasdik eden kimse dir. Bu tür insanlar hem Allah katında hem insanlar nazarında mümin ve Müslüman sayılır. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bildirdiklerini kalbiyle tasdik ve diliyle ikrar ettiği halde çeşitli sebeplerle büyük ve küçük günah işleyen kimse de mümindir. İncasında tereddüt ve sapma olmadığı müddetçe kişi, günah ve hatası yüzünden mümin olma vasfını kaybetmez.

Diğer yandan ibadetlerin hükümlerini gönülden kabul edip tasdik ettikten sonra onları yerine getirmekte tembel ve ağır davrananlar da yine mümin sayılır. Ancak bu dinî görevlerini yapmadıkları için Allah'a karşı sorumluluktan kurtula-

mazlar. Bunların bir an önce tövbe ederek ibadetlerini ve diğer dinî görevlerini yerine getirmeleri durumunda Allah onları bağışlayabilir. Çünkü mümin iman eden kimse demektir. Bu sıfatın kendisine getirdiği birtakım yükümlülükler vardır. Bunlar inancımız yanında ibadet, ahlâk ve sosyal ilişkilerimizin de doğru ve düzenli olmasını ilgilendirmektedir.

Kur'an ve hadislerde öncelik sırasına göre müminlerin inanç, ibadet, davranış ve karakter gibi özelliklerine işaret eden çeşitli hükümler bulunmaktadır. Şimdi bu hususları kısaca açıklamaya çalışalım.

1. Mümin öncelikle Allah'a, meleklerle, peygamberlere, kitaplara, gaybe, âhîret gününe, kaza-kader ve hayır ile şerrin Allah tarafından yaratıldığına iman eder. Akli ve vicdani da bu inancı kabul ve tasdik ederek onaylar. Dil ve kelimelerle de ikrarda bulunur. Mümin bu şekilde sahih bir imana sahip olduktan sonra artık dinin emir ve yasaklarına karşı sorumluluğunu idrak etmek zorundadır. Çünkü imana dayanmayan hiçbir ibadet geçerli değildir. Esasen sorumluluk ancak imandan sonra başlamaktadır. Bu yüzden iman şüphe ile olmaz, kesin tasdik ve ikrarı gerektirir.

2. İman, insanı olgunlaştırır. Ruhunu ve davranışlarını disipline ederek Allah'a yaklaştırır. Yüce Allah bu hususu şöyle açıklamaktadır: *"Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."* (Enfal, 8/2)

Görüldüğü gibi Kur'an, Allah'ın âyetlerinin, onları okuyan müminlerin imanlarını arttıracığına işaret etmektedir. Bazı âlimlere göre iman, esasında ne artar ne eksilir; çünkü imanın eksilmesi, imana şüphe girmesi demektir. Oysa ki imanda şüphe olmaz. Buradaki artma imanın kendisine de-

ğil, sıfatına aittir. İmanın kökleşmesi, kalbe iyice yerleşmesi anlamındadır. Nitekim Allah'ın, “*inanmadın mı?*” sorusuna Hz. İbrahim, “*Hayır; inandım; ama kalbim iyice kuvvet bulsun diye*” cevap vermişti (Bakara, 2/260). O halde imanın artması, kalbde itminan bulması ve yerleşmesi anlamındadır. Bazı İslâm bilginleri ise imanın artıp eksilebileceğini söylemektedirler. Buna örnek olarak şu hadisi göstermişlerdir: “*İman, yetmiş küsür derecedir. en üstünü 'Lâ İlâhe İllallah (Allah'tan başka ilâh yoktur) sözüdür; en düşük derecesi de rahatsız edici bir şeyi yoldan kaldırmaktır. Hayâ da imandandır.*” (Buhârî, “İmân”, 3; Müslim, “İmân”, 57, 58)

Pratikte de görüldüğü gibi herkesin inaniş biçimi aynı değildir. Bazı kimseleri Allah sevgisi öyle sarar ki, bu sevgi onların yüreklerini yufkalaştırır. Allah'ın âyetlerini duyunca ağlar ve âdeta merhamet kaynağı olur. Şüphesiz ki bu duruma ulaşmada ibadet etmenin, Allah'ı sevmenin ve O'nun âyetlerini okumanın da önemli bir yeri vardır.

3. Bilindiği gibi Kur'an sûrelerinden birinin ismi “Mü'minûn”dur. Bu sûrenin ilk âyetleri müminlerin özelliklerini açıklamaktadır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) bu âyetlerle ilgili olarak, “*Bana on âyet indi ki, durumu bunlara uyan cennete gidecektir.*” (Tirmizî, “Tefsir”, 23) buyurmuş ve daha sonra sûrenin başındaki on âyeti okumuştur. Söz konusu âyetlerin meâlleri şöyledir: “*Gerçekten müminler kurtuluşta ermiştir. Onlar ki, namazlarında huşu içindedirler; onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler; onlar ki, zekâtı verirler. Ve onlar ki, iffetlerini korurlar... Yine o müminler ki, emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler. Ve onlar ki, namazlarına devam ederler. İşte asıl bunlar Firdevs cennetine varis olacaklardır.*” (Mü'minûn, 23/1-11)

4. İman fert, toplum ve sosyal hayatta sevgi, saygı ve karşılıklı insani ilişkilerin gelişmesine de katkıda bulunur. Bu

konuda birçok örnek vermek mümkün olmakla birlikte biz şu hadisleri buraya almakla yetiniyoruz:

“Hiçbiriniz, kendiniz için arzu ettiğinizi kardeşiniz için de arzu etmedikçe, tam anlamıyla iman etmiş olamaz.” (Buhârî, “İman”, 7; Müslim, “İman”, 71)

“Müslüman, diğer insanların onun elinden ve dilinden emin oldukları kimsedir.” (Buhârî, “İman”, 4)

“Kimde üç şey bulunursa imanın lezzetini tatmış olur: Allah ile Resûlü kendisine başkasından daha sevgili olmak, bir kimseyi sevmek, fakat yalnız Allah için sevmek; küfre dönmekten, ateşe atılacakmışçasına hoşlanmamak.” (Buhârî, “İman”, 9, 14 “İkrah”, 1; Müslim, “İman”, 67)

Bu üç hadiste öngörülen değerler, insanlık için evrensel ve ortak değerlerdir. Çünkü mümin egoist değildir; şahsi çıkarını toplumun çıkarlarına tercih edemez. Elinde olanı başkasıyla paylaşmayı ibadet ve görev kabul eder. Kimseye zarar vermez. Herkesin hak ve hukukuna riayet eder. İçinde yaşadığı çevre ve mekânın kendisine emanet edildiğini bilir. Rabbine karşı kulluk görevini yerine getirir. Şahsına, ailesine ve çevresine karşı olan sorumluluğunun bilincindedir. Kısaca imanın ona verdiği heyecan ve güzellikle o; sevgi, barış ve huzurun kaynağı olmuştur.

KÜFÜR VEYA İNKÂR

Kur'an, insanlara hitap ederken genel olarak "ey iman edenler" veya "ey inkâr edenler" şeklinde seslenerek onları iki ana gruba ayırmaktadır. Buna göre, imanın karşıtı olarak ifade edilebilecek kavram küfür veya inkârdır. Nitekim Kur'an'da kâfir ve küfür kelimeleri sıkça geçmektedir. Bu anlamı ifade eden kelimeler ve türevleri dikkate alındığında 550 yerde kullanıldığı görülmektedir.

Küfür sözlükte; bir şeyi tamamen örtmek, perdelemek, gizlemek, uzak durmak ve nimete karşı nankörlük etmek gibi anlamlara gelir. Aynı şekilde gündüzü örtüp gizlediği için geceye, tohumu toprağa gömdüğü için çiftçiye ve kılıcı örttüğü için kınına da kâfir denmektedir. Bu çerçevede olmak üzere Kur'an ve Sünnette de iyi, doğru, yararlı ve güzel olan eylemler imanın eseri; kötü, zararlı ve yanlış olan eylemler de küfrün eseri olarak değerlendirilmiştir.

Dinî yönden ise küfür veya inkâr, Hz. Peygamberi ve onun Allah'tan getirdiği kesinlikle sabit olan şeyleri yalanlamak, tevatür yoluyla ulaşılmış bulunan hükümlerin tamamını, bir kaçını veya birini inkâr etmektir. İslâm'ın ilk yıllarından itibaren iman ile küfür arasındaki sınırın çizilmesinde tartışmalar olmuştur. Zira İslâm'dan önce Arabistan'da yaşayan halk batıl inançlara saplanmıştı. İnsanlar yaygın bir biçimde putlara tapıyorlardı. Onları bu eski inanç ve alışkanlıklarından vazgeçirmek kolay değildi. Bu nedenle Mekke'de ilk nâzil olan âyetler ağırlıklı olarak inanç konularını içeriyor, insanları iman etmeye davet ediyordu. Onlara daha çok kâinatın yapısı, insanların yaratılışı, peygamberlerin gönderilişi, kitap verilmesi ile melekler ve âhiret inancı hakkında açıklayıcı bilgiler veriliyordu. Ne var ki dönemin psikolojik ve sosyolojik yapısı gereğince bu konulara çok az kişi ilgi gösteriyordu. Büyük bir kısmı babalarından ve dedelerinden gördükleri küfür ve cehaleti sürdürmekte kararlıydı. Bu olumsuzluklara rağmen hem Kur'an hem Hz. Peygamber (s.a.s.) onları düşünmeye, tefekküre, ibret almaya ve olup bitenlere bakarak gerçeği bulmaya davet etmiştir. Bütün zorluk ve tepkilere rağmen ilerleyen yıllarda yanlış yolda olduklarını anlayarak iman eden insanların sayısı artmaya başlamıştır.

İslâm inancına vurgu yapan âyetlerin büyük bir kısmı Mekke devrinde nâzil olmuştur. Her geçen gün yüce dinin akaid ve inanç sistemini kabul edenlerin sayısı artıyordu. Mekke döneminin son yıllarında namaz başta olmak üzere İslâm'ın diğer konulardaki hüküm ve ibadetleri de sıra ile gündeme gelmiştir. Ancak hicretten sonra Medine'de artık İslâm dininin inanç, ibadet, insanlar arası genel ilişkileri düzenleyen hükümlerle ahlâk prensipleri bütün yönleriyle tebliğ edilmiştir. Diğer bir ifade ile Medine dönemi, İslâm'ın tanınması ve yaşanması açısından kemale erdiği bir dönemdir.

Bu husus, Hz. Peygamber (s.a.s.)'e Veda haccında Yüce Allah tarafından şöyle ifade edilmiştir: *“Bugün kâfirler, sizin dininizden (onu yok etmekten) ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün size dininizi ikmâl ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim.”* (Mâide, 5/3)

Artık İslâm bütün yönleriyle kemale ermiştir. Ashab-ı kiram şüpheye düştüğü her konuyu direkt Efendimize sorarak doğru cevabı alıyordu. Dolayısıyla bu dönemde inançtan sapma ve amellerin yanlış yapılması söz konusu değildi. Diğer bir ifade ile Hz. Peygamberin hayatta oluşu, müminlerin işini kolaylaştırıyordu. Onun söz ve açıklamaları üzerine gönüller ve ruhlar sükûnete eriyordu. Ne var ki, Resûlullah'ın vefatından sonra ilerleyen zaman içerisinde bazı ihtilaflar meydana gelmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in vefatından hemen sonra halife seçimiyle başlayan iç tartışmalar, Sıffin ve Cemel vakaları, büyük günah, Allah'ın sıfatları ve âlemin yaratılışı gibi konularla devam etmiştir. Söz konusu tartışma konularına zamanla yenileri eklendi. Hal böyle olunca, İslâm inançları başta olmak üzere diğer temel değerlerin korunması gerekiyordu. İşte bu konuda İslâm bilginlerine önemli görevler düşüyordu. Ortaya çıkan yeni düşünce ve felsefi akımlar karşısında âyet ve hadislerin usulüne uygun yorumuna ihtiyaç vardı.

Bu tartışma sonucunda İslâm inanç sistemini korumak, onu batıl ve sapık düşüncelerden ayıklamak amacıyla bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda çeşitli itikadî ekoller ve mezhepler ortaya çıkmıştır. Ehl-i Sünnet düşüncesini savunan kelâm ekolleri de bu süreç içinde meydana gelmiştir. Bunların başında gelen Eş'arî ve Matüridî mektebinin bilginlerine göre küfür, “zarurât-ı diniye”den olduğu kesin olarak bilinen şeylerin tamamını veya bir kısmını kalben tasdik et-

memek demektir. Çünkü bunlara göre; iman, kalbin tasdikinden ibarettir. Oysaki küfür veya şirki tercih edenlerin kalben tasdikleri söz konusu değildir. Esasen bunlar ikrar bakımından da küfürlerini gizlememektedirler. Sonucuna katlanmayı kabul edencesine açık ve net bir şekilde inkâr ettiklerini ifade etmektedirler. Nitekim İmam Gazalî de küfrü, “Hz. Peygamberin getirdiği hakikatleri yalanlamak” şeklinde tarif etmiştir.

Kur’an başta olmak üzere bütün sahih kaynaklar, imandan yüz çevirerek inkâr edenlerin sorumluluklarını ve karşılaştıkları ilâhî azap ve cezayı hatırlatmaktadır. Onlar için büyük ve sürekli cezalar olduğunu, bir gün gelip pişmanlık duyacaklarını ancak son pişmanlığın onlara fayda vermeyeceğini belirtmektedir. Esasen küfrün ve inkârcılığın cezasını görmek için âhireti beklemeye de gerek yoktur. Çağımızda da inkârcılık, insanlığın geleceğini tehdit eden en büyük felâkettir. Bu nedenle en modern toplumlar bile batıl da olsa bir dine bağlı kalmanın ihtiyacını duymaktadır.

İmanı sadece dilin ikrarı olarak kabul eden Kerramiyye ve Mürcie mezheplerine göre ise kâfir; kalben Allah’ı ve peygamberlerin getirdiklerini kabul eden, fakat bunları diliyle göstermeyen kişilerdir. Onların bu görüşü, sadece dünyada kişiye uygulanacak hükümler için geçerli olur; onun âhiretteki durumuna karışmamaktadır. Bu nedenle onların düşüncesine göre küfrün ve imanın hakikati bir değer ifade etmemektedir.

Hariciler imanı kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve birtakım amelleri işlemek şeklinde kabul etmektedir. Buna göre Hariciler, farz hatta nafilâ cinsinden herhangi bir taati terk etmeyi dahi ma’siyet ve küfür olarak değerlendirmişlerdir.

Mu'tezile mezhebinin genel görüşü ise, Allah'ı ve Resûlullah'ı bilmemeye veya inkâra yönelik günahlar küfürdür. Fakat zina, içki içmek, kasten adam öldürmek gibi büyük günahlar kişiyi küfre götürmemekle beraber, mümin olarak da bırakmaz. O fasıktır. Tevbe etmeden ölürse ebedî olarak cehennemde kalır. Bu tür büyük günah işleyenler küfür ile iman arasında bir mertebe olarak kabul edilen "el-Menzile beyne'l-menzileteyn" denilen bir yerde bulunacaklardır.

İslâmî hükümlere göre inkâr içerisinde olup kendi tercihleriyle küfür hayatını kabul edenler; kadılık, şahitlik, ganimetlerden yararlanma, cenaze namazının kılınması ve Müslüman mezarlığına gömülmesi gibi Müslümanlara tanınmış hallerden mahrum bırakılmıştır. Bunlar sadece dünyaya ait bazı tedbirlerdir. Fakat âhîret âlemiyle ilgili karşılaşacakları ceza ve sorumluluk bazı âyetlerde daha farklı bir biçimde açıklanmıştır. Onların karşılaşacağı sonuca örnek olması bakımından şu âyetin meâlini vermekte yarar vardır: "*Gerçekten inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, onların hiçbirinden fidye olarak dünya dolusu altın verecek olsa dahi kabul edilmeyecektir. Onlar için acı bir azap vardır; hiç yardımcıları da yoktur.*" (Âl-i İmrân, 3/91)

Yüce Allah insana akıl, fikir, düşünme ve muhakeme kabiliyeti ile iradesini dilediği yöne tercih hakkı vermiştir. Dolayısıyla kimse iman etmeye veya inkâra zorlanamaz. Ancak, peygamber ve kitap gönderilerek iman etmenin nimetleri açıklanmıştır. Cenâb-ı Hakk'ın muradının da bu istikamette olduğu müjdelenmiştir. Buna göre, kişi tercihini dilediği şekilde yapmakta serbesttir. Kimseyi suçlamaya da hakkı yoktur. Nitekim şu âyet de bu hususa işaret etmektedir: "*Ve de ki: Hak Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen*

inkâr etsin...” (Kehf, 18/29) Nitekim Kâfirûn sûresindeki âyetler de benzeri hükümleri içermektedir:

“(Resulüm!) *De ki: Ey kâfirler! Ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam. Siz de benim tapmakta olduklarıma tapmıyorsunuz. Ben de sizin taptıklarınıza asla tapacak değilim. Evet, siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.*” (Kâfirûn, 109/1-6)

KADER VE KAZA ÜZERİNE

İnsanın üzerinde sıkça düşündüğü konulardan biri de kader ve kazadır. Öyle ki kişi, başından geçen her olayı kader ve kaza anlayışıyla yorumlamaya çalışmaktadır. Bazen de hata ve ihmalinden dolayı ortaya çıkan bir kusurunu örtmek için; “Ne yapalım, kaderimizde bu varmış” diyerek bir çıkar yol ve teselli için çare aramaktadır. Hatta bir kısmı da, “Allah her yaptığımızı önceden biliyorsa, bizim suçumuz ne?” diyerek sorumluluktan kurtulup kurtulamayacağını merak etmektedir. Aslında Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde de benzer tereddütler olmuştur. Bu durumda ashab-ı kiram gerçeği öğrenmek için Resûlüllaha çeşitli sorular sorarak en doğrusunu öğrenmeye çalışmışlardır.

Söz konusu problem, daha sonraki dönemlerde de itikadî konular arasında yer alarak güncelliğini korumuş ve İslâm bilginlerinin farklı yorumlarına neden olmuştur. Böylece neyin kader ve neyin kaza olduğu hususu ile insanın bu alandaki rolü ve sorumluluğu hakkında çeşitli tartışmalar meydana gelmiştir. Bazı insanlar işi başından itibaren tesadüfe bı-

rakarak “alnımıza ne yazılmışsa o başımıza gelecektir” diyerek tedbiri ve çalışmayı bırakmaktadır. Oysaki kesinlikle inancımızda böyle bir anlayışın yeri yoktur. Hiç kimse böyle bir kolaycılığı ve mazereti öne sürerek kendisini haklı çıkaramaz. Kur’an’da ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’in uygulamalarında bu anlayışı haklı kılacak bir delil de yoktur.

Kader sözlükte; “ölçü, miktar, bir şeyi belirli ölçüye göre yapmak ve belirlemek anlamına gelir. Dinî bir terim olarak da, “Yüce Allah’ın ezelden ebede kadar olacak bütün olayların zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini, ezeli ilmiyle bilip sınırlaması ve takdir etmesi demektir.

Kader Allah’ın ilim ve irade sıfatlarıyla ilgilidir. O’nun bilgisine sonradan bir şey eklenemez. O, olmuş ve olacak her şeyi bilir. Esasen Allah’ın zatı için öncelik ve sonralık da yoktur. İşte Allah’ın bilgisi bir anlamda O’nun planı ve kadedridir. Fakat biz O’nun bilgisinin mahiyetini bilemeyiz. Çünkü biz, zamanla sınırlıyız; ancak zaman içinde olanları biliriz. Fakat O, ezelde insanların yapacakları işleri ve kâinattaki her şeyi planlayıp takdir etmektedir.

Dolayısıyla olup bitecek her şeyi önceden bilmektedir. Hiç bir şey O’nun bilgisi dışında değildir. Tabiidir ki O, kulun yapacağı her şeyi önceden bilmektedir. Bu durum Kur’an’da şöyle açıklanmıştır: “*Hiçbir şey yoktur ki onun hazineleri, bizim yanımızda olmasın; ama onu bilinen bir kader ile (ölçü ve miktar ile) indiririz.*” (Hicr, 15/21)

Görüldüğü gibi bu âyette ezeli kaderin tedricen ortaya çıkışı anlatılmaktadır. Şu âyetlerde ise her şeyin bir düzen ve ölçü içinde yaratıldığına işaret edilmektedir: “*Biz her şeyi bir kaderle (bir ölçü, düzen ve planla) yaratmışızdır.*” (Kamer, 54/49) “*O’nun katında her şey bir miktar iledir.*” (Ra’d,13/8)

Bu âyetler her şeyin bir miktar ve ölçü ile yaratıldığını, bir zamanı bulunduğunu; zamansız, hesapsız, ölçüsüz ve plansız bir şey olmadığını belirtmektedir.

Kaza ise sözlükte; “emir, hüküm, bitirme ve yaratma” olarak tanımlanmaktadır. Dinî yönden de kaza; Cenâb-ı Hakk’ın ezelde irade ettiği ve takdir buyurduğu şeylerin zamanı gelince, her birisini ezeli ilim, irade ve takdirine uygun biçimde meydana getirmesi ve yaratmasıdır.

Kaza Allah’ın tekvin sıfatı ile ilgili bir kavramdır. Bu durumda kader ve kazaya iman etmek demek Yüce Allah’ın ilim, irade, kudret ve tekvin sıfatlarına inanmak demektir. Diğer bir ifade ile Allah’ın zati ve sübutî sıfatlarına inanan kimse kader ve kazaya da inanmış olur. Konuya daha açıklık getirmek gerekirse kader ve kazaya inanmak demek, hayır ve şer, iyi ve kötü, acı ve tatlı, canlı ve cansız, faydalı ve faydasız her ne varsa hepsinin Allah’ın bilmesi, dilemesi, kudreti, takdiri ve yaratması ile olduğuna, Allah’tan başka yaratıcı bulunmadığına inanmak demektir.

O halde, “kader ve kaza önceden tespit edilmiştir; sonuç değişmez.” düşüncesinden hareketle her şey oluruna bırakılırsa, o zaman tembellik, gaflet, rehavet, cehalet, sorumlusuzluk ve karamsarlık gibi bir tablo ile karşılaşırız. Oysa kâinatın sevk ve idaresinde bir düzen, plan ve program vardır. Şu âyette de işaret edildiği gibi hiçbir şey O’nun iradesinin dışında değildir: “O’nun işi, bir şey yaratmak istediği vakit sadece ‘ol’ demektir. O şey derhal olur.” (Yâsîn, 36/82)

Kişi, kader ve kaza hususunda şüphe ve çelişkiye düşmemelidir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.s.)’in sünneti ve hayatı başta olmak üzere ashâbın, tabiin ve onun yolunu izleyen diğer Müslümanların davranışları da bunu göstermektedir. Yeri gelmişken konu hakkında birkaç somut örnek vermekte yarar görüyorum:

1. Hz. Ali (r.a.)'nin bildirdiğine göre, Resûlullah, ashabının da yanında bulunduğu bir sırada elindeki bir çalı ile top-rağı kazıp eşelemeye ve çizmeye çalışıyordu. Derken başını göğe doğru kaldırdı ve şöyle buyurdu: *“İçinizden hiçbir fert yoktur ki, onun cehennemdeki veya cennetteki yeri belirlenmemiş; yani takdir edilmemiş olsun.”* Yanında bulunan ashab;

“Ya Resûlallah, o halde çalışmayı bırakıp, işi oluruna terk edelim mi?” diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle cevap verdi:

“Hayır! Çalışın ve herkes, yaratıldığı işi kolaylıkla başara-caktır.” (Tirmîzî, “Kader”, 3)

2. Konumuzla ilgili diğer bir olay da şöyle anlatılmak-tadır: Hz. Peygamber (s.a.s.) yıkılmaya yüz tutmuş olan bir mağaranın yanından geçecekti. O hizaya geldiğinde birden yürüyüşünü hızlandırdı. Bunun üzerine kendisine;

3. Hicretin 18. yılında Ebû Ubeyde bin Cerrah'ın komu-tasında bir İslâm ordusu Şam'ın fethi için Suriye'de bulunuyordu. Yardım istenmesi üzerine Hz. Ömer bir grup askerle “Serğ” denilen yere kadar gelerek İslâm ordusuna yardımcı olmak istedi. Fakat bu esnada Şam'da “Ambas vebası”nın zuhur ettiği haberi alındı.

Bu durum karşısında Hz. Ömer geri mi dönecekti, yoksa Şam'a girecek miydi? Yapılan istişare sonunda geriye dönülmesi kararlaştırıldı. Bunun üzerine bazıları Hz. Ömer'e, “Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun?” diyerek itiraz ettiler. Hz. Ömer onlara şu cevabı vermişti: “Evet, Allah'ın kaderinden kaçırıyorum; fakat yine O'nun kaderine sığınıyorum. Düşün ki, elindeki bir sürüyü (deve veya koyunu) bir vadide otlatmak istiyorsun. O vadinin bir tarafı yemyeşil, diğer tarafı ise kuru ve çıplaktır. Bu durumda herhalde sürüyü yeşil ta-

rafta otlatırsın. Bu işlem Allah'ın kaderine daha uygun değil midir?"

Bu tartışmadan sonra Abdurrahman bin Avf geldi ve konu hakkındaki şu hadisi hatırlatarak tartışmaya son noktayı koydu: *"Taun bir azabtır... Siz bir yerde onun çıktığını duydu-
nuz mu, o taunlu yere girmeyiniz! İçinde bulunduğunuz bir
yerde de zuhur ederse, önden kaçarak oradan çıkmayınız."*

(*Sahîh-i Buhârî Muhtasarı, Tecrid-i Sarîh Terc.*, c. 9, s. 206)

Keşke bu tür ibret ve ders dolu olayları, günümüzdeki sosyal ihtiyaçlarla da karşılaştırabilirsek! O takdirde hem bazı yanlışları önleyebiliriz hem de birtakım problemleri daha kolayca çözebiliriz.

Buna göre; arabasıyla yola çıkacak kişinin; önceden onun teknik bakımını yapması, trafik ikaz ve işaretlerine uyması; proje çizen mühendisin deprem riskini hesaplaması, bina-
yı yapan müteahhidin işini sağlam yapması; öğrencinin baş-
arılı olması için dersini çalışması, sıcak ve soğuktan korun-
mak isteyen elbise giyinmesi, ürün almak isteyen tohum
atıp tarlayı sürmesi, ağaç ve meyve isteyen fidan dikme-
si ve kazanç sağlamak isteyen sanat yahut ticareti tercih et-
mesi gibi önlemlerin alınması –örnekleri çoğaltmamız müm-
kündür- kader ve kaza anlayışının bir gereğidir.

Bilim, akıl, tecrübe ve hayatın gerçekleri de bunu destek-
lemektedir.

O halde aklımızı, fikrimizi, elimizi, kolumuzu ve tecrübe-
lerimizi bağlı tutup mazeret üretme yahut kurtarıcı bekleme
yerine bizzat bunları harekete geçirmenin daha uygun oldu-
ğunu bilmek zorundayız. Çünkü Yüce Allah hiçbir çalışma-
yı ve başarıyı karşılıksız bırakmaz. Tersine o her şeyi insa-
nın niyet, irade ve tercihi göre yaratmakta ve kolaylaştır-
maktadır. Hayır ve şerri yaratan O'dur. Fakat O'nun muradı

ve rızası hayır işlenmesinden yanadır. Daha da önemlisi insanın bunu başarması için, bütün imkânları onun lehine yaratmıştır.

DEPREM VE TEVEKKÜL

Son yıllarda ülkemizde; Erzincan (13.03.1992), Afyon-Dinar (01.10.1995), Adana-Ceyhan (27.06.1998) ve yedi ilimizi kapsayan Marmara (17.08.1999) olmak üzere ağır maddi hasar ve binlerce ölümlü sonuçlanan dört büyük deprem meydana gelmiştir. Aynı süre içinde dünyanın çeşitli ülkelerinde de on büyük deprem daha yaşanmıştır. Bütün bunlar da gösteriyor ki, dünyamız yılda ortalama 1-2 ağır ve ölümlü deprem olayına maruz kalmaktadır.

Bilim ve teknoloji insanlığa bazı keşifler, kolaylıklar ve avantajlar getirmiş olmasına rağmen deprem gibi insan hayatını çok yakından etkileyen önemli bir olayı önceden sezme, haber alma hatta tahminde bulunma imkânına henüz ulaşmamıştır. Bu nedenle deprem denince acı, ızdırıp, korku ve çaresizlik içinde ölüme teslim olmak gibi bir hüznün atmosferi çevremizi kuşatmaktadır.

Kendim 1992 yılında Erzincan depremini bizzat yaşadım. Yukarıda sıraladığım diğer depremleri de çok yakından, hüznün ve ibretle izledim. Dolayısıyla depremin kader, kazâ ve

tevekkül ilişkisi, insan üzerindeki etkisi, hikmeti, özellikle ondan alınması gereken dersler konusunda özet bazı değerlendirmelerde bulunmak istiyorum.

Deprem söz konusu olunca akla ilk gelen bunun, kader ve kazâ ile olan ilişkisidir. Nitekim iman, irade ve sabır duygularını kaybedenler, çoğu zaman yanlış düşünce ve sonuçlara ulaşabilmektedirler. Oysaki Allah'ın takdir ettiği mutlaka zuhur edecektir. Biz takdire karışamayız. Çünkü onun nerede ne zaman ve nasıl tecelli edeceği bizce meçhuldür. Ancak, takdire rıza göstermekle beraber tedbiri de elden bırakmamalıyız. Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyeti bu konuya açıklık getirmiştir: *“Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır. Onları O'ndan başkası bilmez. O, karada denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa apaçık bir kitaptadır.”* (En'am, 6/59)

Görülüyor ki gayb, kader ve kazâ ile ilgili ilim ve irade Allah'a aittir. Ancak bu iman ve anlayış tarzı çalışmaya, tedbir alıp sebeplere başvurmaya özellikle tedbir aldıktan sonra Allah'a tevekkül etmeye mani değildir. Çünkü insanın iradesini kullanması, sebeplere başvurup çalışması, cehd, gayret ve azim göstermesi yine Allah'ın emirleri cümlesindedir. Bir an için “nasıl olsa her insanın kader ve kazâsı önceden tespit edilmiştir; sonu değişmez.” düşüncesinden hareketle her şey oluruna bırakılırsa, o zaman karşımıza tembellik, gaflet, cehalet, sorumsuzluk ve karamsarlık gibi ciddi tehlikelerin çıkması kaçınılmazdır. Oysa kâinatın sevk ve idaresinde ilâhi bir nizam, plan ve program mevcuttur. Deprem dâhil hiçbir şey Allah'ın iradesi ve ilmi dışında değildir. Nitekim şu âyetlerin meâlleri de bunu teyid etmektedir: *“Onun işi, bir şey yaratmak istediği vakit sadece 'ol' demektir. O şey derhal var olur.”* (Yâsin, 36/82) *“Biz her şeyi bir ölçü-*

ye göre yarattık.” (Talâk, 65/3) Buna göre, Allah’ın ezeli takdirine ve ilmine rıza göstermek zorundayız.

Allah’ın halifesi durumunda olan insanın elbette zor günleri olacaktır. Yüce Allah belâ ve musibetleri bazen mertebeye kendisine en yakın olanlara vermektedir. Peygamberlerin, sahabilerin, velilerin, şehitlerin ve salih kulların hayatları bunun en güzel örneğidir. O halde bu tür olağanüstü haller, imanımızın kemâle ermesine, ibadetlerimizin çoğalmasına, tevbe, istiğfar ve zikrimizin artmasına, günahlarımızın kefaretime fırsat ve imkân hazırlamalıdır. Bu tür olayların nefsimize ağır ve zor gelmesi beşeri vasıflarımızın zayıflığındandır. Yoksa hadiselerin ruhunda zulüm, intikam, azap ve ceza gibi kavramları düşünmek doğru değildir. Zira Cenâb-ı Hak kullarına asla zulmedici değildir. Hele hele bu olaylara maruz kalan mekânları ve insanları suçlu veya cezayı hak etmişler gibi bir değerlendirmeye tabi tutmak çok daha yanlıştır. Çünkü Cenâb-ı Hak bize bizden daha yakındır. Bizi bizden daha fazla sevmektedir. Hatta yüce dinimiz, suda boğulan, ateşte yanan ve enkaz altında kalarak ölenleri şehitlik derecesiyle müjdelemiştir.

O halde, bu olağanüstü dönemlerde birbirimizi suçlama ya da tenkit etme yerine, ders ve ibret almaya davet etmeliyiz. Alınacak ibretler, depremden etkilenen bölgedeki insanlarla da sınırlı olmamalıdır. Yüce Allah bu güçlükleri sabır ve metanetle karşılayan kullarına şöyle seslenmiştir: *“Muhakkak sizi biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlara bir musibet geldiğinde, ‘biz Allah’ımız ve elbette ona döneceğiz.’ derler.”* (Bakara, 2/155)

Deprem üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir konu da tevekkül anlayışımızdır. Tevekkül ıstılahta; adetten olan

bütün maddî ve mânevî çalışma, tedbir ve sebepleri yerine getirdikten sonra istenen sonucun elde edilmesi için Allah'a güvenmektir. 20. yüzyılın önde gelen bilginlerinden Elmalı Hamdi Yazır'a göre tevekkül; "Allah'a güvenmek, kader ve kazâyâ râzı olmak ve işin sonucunu Allah'a bırakmaktır." (Elmalı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 10, s. 487)

Ahmed Hamdi Akseki'ye göre ise tevekkül; "Maksada erişmek için lâzım gelen maddî ve mânevî sebeplerin hepsine yapıştıktan ve başka hiçbir şey kalmadıktan sonra Allah'a itimat etmek ve ondan ötesini Allah'a bırakmak" demektir. (A. Hamdi Akseki, *İslâm Dini*, s. 97)

Bu tanımlardan hareket ederek ifade etmek gerekirse; sıcağın ve soğuktan korunmak isteyen elbise giyinmesi, açlık ve susuzluğunu gidermek isteyen yemesi ve içmesi, ürün almak isteyen tarlayı sürüp tohum atması, ağaç ve meyve isteyen fidan dikmesi ve kazanç sağlamak isteyen sanat ve ticareti tercih etmesi gerekir. Şayet konuyu tevekkül ve deprem ilişkisi çerçevesinde ele almak gerekirse çok daha çarpıcı öncelikler ve sorumluluklarımızın olduğunu göreceğiz.

Günümüzde depremin zaman ve şiddeti bilinmese bile yeryüzünün jeolojik yapısından hareketle fay hatlarının geçtiği muhtemel mekânlar, deprem riski yüksek olan bölgeler olarak bilinmektedir. O halde buralarda iskân alanlarının oluşturulmaması, şayet yakınında iskân zorunluluğu varsa deprem şartlarına dayanıklı, temel malzemesi sağlam ve proje tekniklerine uygun bir yapılaşmanın üzerinde ısrarla durulmalıdır. Bu tutum, dinimizin ve inancımızın bize verdiği bir yükümlülüktür. Bilim ve teknoloji de aynı sorumluluk ve duyarlılığı teyid etmektedir. İş ve kamu ahlâkına uygun olanı da budur. Fert ve toplum vicdanının, insanlığın hayatıyla ilgili olan bu tedbiri ve altyapıyı ihmal etmeye hakkı yoktur.

Depremın insanın maddî ve mânevî yapısı üzerindeki etkisine gelince; bu, gerçekten zor ve tahammülü güç bir olaydır. Korku, sıkıntı ve meşakkat anında feryat ve hıçkırıklarını yükselten insan daha dünyada iken âdetâ mahşerin bir provasına tabi tutulmuş gibidir. Akliselim çizgisi doğrultusunda düşünme, sorumluluk taşıma, irade, gayret, sabır ve azmi korumak gibi önemli melekeler ve duyular depremle birlikte sarsılmaktadır. Acıma, üzülme, sevinme, olayın akışına göre olumlu ya da olumsuz tepki gösterme gibi karar ve davranışlar da istikrarlı değildir.

Bütün bunlar insanın büyük felâketler karşısındaki acizliğini ve çaresizliğini göstermektedir. Bu hususta Kur'an'da işaret edildiği gibi hayatımızın her döneminde Allah'a dua etmek O'na sığınmak bizim için önemli bir güç ve moral kaynağıdır: *"...Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme. Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim Mevlâmızın..."* (Bakara, 2/286)

Her kazâ, musibet ve felâketin hikmet ve illetini bilmek ya da onu irdelemek bizim açımızdan mümkün değildir. Ancak onun meydana gelmesinde geleceğimiz için, bazı değerlendirmelere ışık tutacak ipuçları yakalamamız mümkündür. Kanaatimce binlerce insanımızın ölümüyle sonuçlanan Marmara depreminde de herkes ve her meslek erbabı için alınacak ibretler vardır.

Ülkeyi büyük bir aile olarak düşünerek yaşadığımız bu gibi felâketlerin akabinde birbirimizi sevmeye, gözetip kollamaya, yardımlaşmaya, doğrular üzerinde birleşmeye, karşılıklı olarak hak ve hukukumuzu korumaya çalışmalıyız. Meydana gelen maddî ve mânevî kayıplarımızı süratle telâfi etmek için olağanüstü gayrete ve hoşgörüyeye ne kadar muh-

taç olduğumuzu herkesin yüz hattından, davranışından hat-
ta ikrarından görmek ve dinlemek mümkündür. Zira tarih bo-
yunca bu tür zor ve kritik anlar, yüce milletimizin özünde
var olan değerlerin ve fedakârlıkların ön plana çıkması için
önemli bir fırsat ve dönüm noktası olmuştur. Cehalet, tefrika,
şahsi veya kurumsal menfaatlerle subjektif düşünce ve tes-
pitlerin yaygın olduğu çağımızda daha dikkatli, temkinli, sa-
bırlı ve birbirlerimize karşı daha hassas davranmak zorunda
olduğumuzu unutmamalıyız.

Atalarımız ne güzel söylemiştir: “Bir musibet bin nasi-
hatten hayırlıdır.” Gerçekten iyi değerlendirilirse bu büyük
felâketlerin enkazında herkese yetecek nasihat, herkesi meş-
gul edecek çalışma ve herkesi birbirine şefkat ve merhametle
yaklaştıracak sevgi, herkesi kardeşlik duygusu ve heyecanı
çerçevesinde birbirini tebessüm ve müsamaha ile kucaklaştı-
racak kadar mânevî güç ve potansiyel mevcuttur.

Depremle gelen sıkıntı ve musibetlerin, buna maruz ka-
lan çaresiz insanların hatalarına kefaret olacağını ümit etti-
ğimiz şu hadisle konuyu tamamlamak istiyorum: “*Mü’mine
isabet eden her hastalık, yorgunluk, üzüntü ve keder mutlaka
günahlarına kefaret olur.*” (et-Terğib ve ’l-Terhib, c. 6, s. 393)

HAYATI ANLAMLI HALE GETİREN GÜÇ: DUA

Şu kadar insanın yaşadığı yeryüzünde yine de milyonlarca insan yalnızlıktan şikâyet etmektedir. Gün geçtikçe fertler arasındaki iletişim zayıflığı, sevgi yetersizliği, komşuluk ve arkadaşlık bağlarının zayıflamasından dolayı âdeta insanların birbirlerine yabancılaştığını görüyoruz. Sosyal bilim dalında “ferdileşme” olarak adlandırılan bu durum, bireylerin hayata bakışlarını olumsuz etkilemektedir. Böylece insan sosyal bir varlık olma yerine, kalabalıklar içinde yalnızlık çeken bir varlık konumuna düşmektedir.

Yapılan bir araştırmada artan stres, gerilim, sıkıntı ve yalnızlığın sonucu olarak dünyada depresif hasta sayısının 150 milyona ulaştığı belirtilmektedir. Kaygı, endişe, güvensizlik, trafik sıkışıklığı, ulaşım zorluğu, iş hayatındaki rekabet, gelecek hakkındaki belirsizlik ve geçimsizlik gibi davranışlar kişinin ruh halini olumsuz etkilemektedir. Bu tür bunalım ve çıkmaza girenler, ya yanlış inanç sistemlerini tercih etmekte ya da sakinleştirici ve uyuşturucu maddelerden yardım ummaktadırlar. Sonuçta, mânevî değerlere önem veren bir hayat

tarzın değil de maddeciliği ön planda tutan bir hayat biçimi imrenilmektedir. Oysaki bilimsel veriler, akliselim ve kamu vicdanı; insanın sağlığı, huzuru, mutluluğu ve başarılı bir geleceği için inanç, sabır, irade, azim, çalışma, tevekkül ve dua gibi insanı zorluklara karşı motive eden değerlerin de önemli olduğunu bildirmiştir.

Dua ve Moral

Konu ile ilgili olarak ABD Boston Hastanesi Başhekimi Dr. Herbert Benson yaptığı bir araştırmada şu bilgileri elde etmiştir: “Kronik hastalıklar için doktorlara yapılan müracaatların % 60-90’ı strese dayalı rahatsızlıklardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle çoğu zaman doktorların muayenesi, teknoloji cihazları, testler ve modern ilâçlar da yeterli olamamaktadır. Bu tür önlemlerin yanında hastayı moralize eden tabii ve kalıcı alternatif yöntemler de vardır. Bunlar; inanç, ibadet ve dua gibi vücudun gevşemesini, rahatlamasını, yumuşak kalp vuruşunu, düşük kan basıncını ve rahat solunum imkânını sağlayan mânevî güçlerdir.

“Kalp ameliyatı geçiren 232 hasta üzerinde yapılan bir incelemede, inançlarından huzur bulduklarını ve güç aldıklarını söyleyenlerin böyle düşünmeyenlere oranla üç kat daha fazla yaşama ihtimallerinin olduğu, yine 4000 yaşlı üzerinde yapılan bir araştırmada, uzun süre düzenli olarak dua ve ibadetlere katılanların, katılmayanlara oranla daha az depresyon geçirdikleri ve bedenlerinin daha sağlıklı kaldığı ortaya çıkmıştır. İntihar olayları üzerinde yapılan bir incelemede ise; oran bakımından ibadethanelere gitmeyenlerin, gidenlerden dört kat daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Allah’ın varlığına inanan hastaların, diğerlerine oranla daha dirençli oldukları ve vücutlarında daha çabuk iyileşmelerin olduğu görülmüştür. Çünkü bu tür insanlarda yüksek moral ve zorluklarla mücadele azmi vardır.”

Biz burada, insanı hayata bağlayan ve zorlukları aşmak için mânevî bir güç kaynağı olan dua üzerinde duracağız.

Kur'ân-ı Kerîm, insanın dua ve ibadet sayesinde hayatını daha değerli ve anlamlı hale getirebileceğini hatırlatmaktadır: “(Ey Muhammed!) *De ki: Duanız olmasa Rabbin ne diye size değer versin?*” (Furkan; 25/77)

Gerçekten dua insana güven, huzur, moral, ümit ve güç vermekte, kul ile Allah arasında vasıtasız ve sade bir iletişim fırsatı sağlamaktadır. Çünkü Allah, kuluna cevap vermek için kendisine başvurmasını istemekte ve duasını kabul edeceğini müjdelemektedir: “*Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), ben (onlara çok) yakınlım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O halde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.*” (Bakara, 2/186)

Sosyal ve Kültürel Hayatımızda Dua

Tarih boyunca insanlar, hayatlarını dua ile daha anlamlı ve güvenilir hale getirmişlerdir. Zira duanın ana hedefi, insanın halini, aczini, sınırlı bir güce ve ömre sahip olduğunu Allah'a arz etmesidir. Kendisi ile sonsuz kudret sahibi olan Yaratıcı arasında mânevî bir köprünün kurulmasıdır. Bu nedenle insan hiç bir zaman tamamen duadan uzak kalmaz. Nitekim hayatın önemli dönüm noktalarını oluşturan doğum, sünnet, düğün, bayram ve taziye gibi olayların temelinde karşılıklı dua ile iyi niyet bulunmaktadır. Çoğu zaman iyiliğin, cömertliğin, özverinin, yardımlaşmanın, çalışmanın ve hizmet etmenin karşılığı sadece dua ve bir güler yüzdür. Duygularımızı ve sevincimizi karşı tarafa iletirken “Allah razı olsun”, hasta ziyaret ederken “Allah şifa versin”, vefat etmiş birini anarken “Allah rahmet etsin”, bir ikram görün-

ce “Allah ziyade etsin”, sofradan kalkarken “Allah’a hamdolsun”, yolculuğa çıkarken “Allah kazasız belasız kavuştursun,” genel güvenlik, huzur ve sosyal otoritenin devamını dilerken “Allah devlete zeval vermesin” şeklindeki söz ve temenniler dua ile ne kadar iç içe olduğumuzun açık örnekleridir. Yine anne-baba, akraba ve diğer tanıdıklarımız başta olmak üzere durumlarını sorarken veya isteklerinin olup olmadığını öğrenmeye çalışırken, “Allah razı olsun, bizi unutmayınız, bize dua ediniz” şeklindeki saf ve temiz istekler de duaya ne kadar önem verildiğinin başka bir göstergesidir.

Şahsı veya toplumu ilgilendiren önemli bir faaliyet gerçekleştirilirken yine önce dua aklımıza gelmektedir. Savaş, gaza vb. önemli toplantı ve kararlardan önce dualar yapılarak başarıların ve zaferlerin devamı istendiği bilinmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.)’in Bedir Savaşı başlamadan önce Müslümanların zaferi için sabaha karşı yaptığı dua, İslâm tarihinin çok önemli bir anını bize hatırlatmaktadır.

İslâm’ın Anadolu’ya girmesine vesile olan Malazgirt Savaşı öncesinde ve Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nin açılışı öncesinde camilerde okunan dualar aynı anlayışın başka örnekleridir. Hatta ev, iş yeri ve fabrika gibi bazı yatırımların temeli atılırken veya hizmete açılırken bile samimi ve anlamlı dualar yapılmaktadır. Vakit ve Cuma namazları, kandiller, Ramazan ayı, bayramlar, hac ve umre yolculuğu gibi önemli zaman dilimleri de duaların ve gözyaşlarının yoğunlaştığı anlardır.

Buna göre dua bireysel ve sosyal hayatımızın vazgeçilmez bir parçasıdır. Dua, psikolojik ve sosyal açıdan hayatın moral değerlerine katkı sağlamakta ve geleceğe daha ümitle bakmamızı kolaylaştırmaktadır.

Dua Konuları

Dua konuları daha çok insanların tabii ihtiyaçları, beklentileri, endişeleri, beden ve ruh sağlığı, dünya ve âhîret mutluluğu, ferdi ve sosyal güvenliğiyle ilgili hususları kapsamaktadır. Bunlar Kur'an âyetleri, hadis metinleri ve dua kitaplarında da yer almıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim (s.a.s.)'in Mekke şehrinin güvenliği hakkında dua ettiği haber verilmektedir: *"Hani İbrahim, 'Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah'a ve âhîret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızıklandır' demişti."* (Bakara, 2/126)

Korkulan şeylerden dolayı Allah'a sığınma ve doğru yoldan sapma endişesi de detaylı bir biçimde dua kitaplarında yer almıştır. İnsanın istek, endişe ve korkularını kapsayan bu konuları şu alt başlıklarla dile getirmek mümkündür: Bunlar hastalık, tabii afet, fakirlik, saptırıcı zenginlik, nefis, şeytan, sıkıntı, üzüntü, zulüm, düşmanın şerri, borç, kıtlık, acizlik, zillet, cehennem ve kabir azabı gibi hususlardır. Ayrıca ibadet, yeme, içme, yatma, uyuma, rüya görme, uyanma, evden çıkma ve işe gitme gibi basit ve olağan davranışlar da dua konularının arasına girmiştir.

H. Âişe (r.a.), Resûlullah'ın dualarının özlü ve kapsamlı olduğunu daha çok ahlâkî ve sosyal konuları içerdiğini bildirmektedir. Sosyal hayatı tehdit eden nifak (bölücülük), anarşi, insanın onurunu zedeleyen cimrilik, korkaklık, tembellik gibi kötü huylar; fakirlik, zenginlik veya ihtiyarlığın yol açtığı sıkıntı onun en çok sakındığı hususlardır.

Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.s.), çok önemsendiği bu konuları sık sık okuduğu şu dua ile tekrarlamışlardır: *"Allah'ım ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten, fayda vermeyen bilgiden ve kabul olunmayacak duadan sana sığınırım."* (Tirmîzî, "Da'avat", 69)

Dualarda öncelik sırası da dikkatimizi çekmektedir. Bu sıra, kişinin nefsinden başlayarak anne-babasını, akrabalarını ve bütün müminleri kapsamaktadır. Bu husus Kur'an'ın bazı âyetlerinde de görülmektedir: “*Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana-babamı ve inananları bağışla.*” (İbrahim, 14/41)

Hız. Mûsa (a.s.)’da Firavun ve halkının kötülüklerinden emin olmak için Allah’a şöyle yalvarmıştı: “*...Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar. Bana ailemden birini yardımcı yap. Kardeşim Harun’u. Onunla gücümü artır. Onu işime ortak et. Seni çok tesbih edelim diye.*” (Tâ-Hâ, 16/25-33)

Dua literatürüne bakıldığında da genel olarak birlik ve cemaat ruhuna önem verildiği, dünya ve âhiret mutluluğunun bir arada istendiği görülmektedir: “*Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru.*” (Bakara, 2/201)

Yine her namazda okuduğumuz Fatıha sûresi de duanın fert ve topluma yönelik bir uygulamasını bize hatırlatmaktadır: “(Allah’ım!) *Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil.*” (Fatıha, 1/5-7)

Duada Şekil ve Görüntü

Daha önce de açıklandığı gibi dua, kişinin zayıflığını ve aczini itiraf ederek Yüce Allah’tan bir çeşit yardım istemesidir. Bu itibarla dua, ibadetin özü olarak kabul edilmiştir. Çünkü ibadetlerde olduğu gibi dualarda da, Allah’a saygı, sevgi, ümit, sığınma ve yalvarma söz konusudur. Ancak duada bir zaman ve mekân tahsisi yoktur. Sadece duanın bazı zaman dilimlerinde yoğunlaştırılması ve çokça ya-

pılması tavsiye edilmiştir. Bu vakitler; Ramazan ayı, arefe, bayram ve cuma günleri, seher vakti, sabah, akşam, ezan ile kamet arası, rükû ve secdelerin yapıldığı anlardır. Nitekim Kur'an'da da insanların iyi davranışlarına işaret edilirken; akşam, sabah, öğle, gündüzün sonunda ve seherlerde Allah'ı tesbih edip ananlar övülmüştür (Rûm, 30/16-17; Zariyât, 51/18).

Hz. Peygamber (s.a.s.) de hangi duanın daha çok kabul edileceği sorusuna, “*Gece yarısından sonra ve farz namazların arkasında yapılan dua.*” cevabını vermiştir (et-Terğib, 2/489). Diğer bir hadiste ise; “*Kulun, Rabbine en yakın olduğu zaman, secde ettiği zamandır. Öyleyse çok dua ediniz.*” (Müslim, “Salât”, 215) buyurulmuştur.

Ayrıca dua sadece darlıkta, sıkıntıda ya da bir korku, kaza ve felâketle karşı karşıya gelindiğinde başvurulacak bir yol olarak düşünülmemelidir. Tam tersine varlıkta, genişlikte, huzur ve rahatlığın hüküm sürdüğü anlarda da yapılmalıdır. Ne var ki, çoğu insan psikolojik olarak, zengin olup belli bir refah düzeyine ve rahatlığa ulaştınca dua ve ibadeti ihmal etmektedir.

Oysaki kişi sıkıntıya, darlığa ve zorluğa karşı sabır ve dua ile ayakta kalmaya çalıştığı gibi, nimetlere kavuşması durumunda da şükredip dua etmesini bilmelidir. Böylece genişlikte ve varlıkta verilen sınavın, darlıkta ve sıkıntıda verilen sınavdan daha zor olduğunu unutmamalıdır. Bu nedenle ibadette olduğu gibi duada da istek, sabır, azim, devamlılık ve ısrar önemlidir. İnsan dua ederken şekil ve tavır bakımından huşu ve sükûnetten ayrılmamalıdır.

Yüksek sesle ve bağırarak değil; yavaş, makul, sade ve gönülden gelerek dua etmelidir. Zira yüksek sesle veya bağırarak gösterişi andıran bir tavırla yapılan dua hoş karşılanmamıştır. Bir defasında Hz. Peygamber (s.a.s.), yüksek sesle tekbir getiren bir grup Müslümanı görünce onları şöyle ikaz

etmişlerdir: “Sizler sağır ve uzaktaki birine değil, her şeyi duyan ve gören Allah’a dua ediyorsunuz.” (Buhârî, “Da’avat”, 50)

Diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur: “Kalpler, tıpkı kaplar gibidir. Kimi kiminden büyüktür. Ey insanlar, Allah’tan bir şey istediğiniz zaman kabul edileceğine inanarak isteyiniz. Zira Allah, gönülden gelmeyen, gaflet içindeki bir kalbin dışından çıkan duayı kabul etmez.” (İbn Hanbel, *Müsned*, 2/177)

Bazen kişi, kendi iç dünyasından veya duanın içeriğinden etkilenerek bedeniyle farklı bir görüntü sergileyebilir. Buna “vücut diliyle dua etmek” denir. Çeşitli dinlerde şekil ve kalıp haline gelen bu görüntüler; ayakta durma, diz çökme, eğilme, secde etme, başını eğme, ellerini gökyüzüne doğru kaldırma, iki yana açma, kavuşturma, kenetleme, gözleri yukarıya dikme, elleri birbirine vurma, göğse ve alna vurma, ayakların çıplak veya giyinik olması, başını açık veya örtülü tutması, vücudun bir yere yönelmesi veya hareket etmesi gibi durumlardır.

İmam Gazali duanın şeklini ve yapılış tarzını şöyle ifade etmektedir: “Dua yaparken mübarek vakit ve yerlerde, kıbleye dönülmeli ve Allah’ın adıyla başlanmalıdır. Günahlara pişmanlık duyularak yapılmalıdır. Kabulü için acele edilmemeli, tersine duanın kabul edileceğine dair ümidimizi koruyarak ısrarla devam etmeliyiz.”

Bazen de insan düşünerek ve yeryüzündeki ilâhî düzenin varlığından ibret ve ders alarak yürürken, otururken ve yatarken bile dua edebilir. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmuştur: “Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. ‘Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru’ derler.” (Âl-i İmrân, 3/191)

Dua Sonrası Ümit ve Beklenti

Dua etmek, Allah'a yalvarmak, güvenmek ve O'ndan yardım istemek insan için bir mutluluktur. Çünkü dua anında, Allah ile kul arasında bir vasıta yoktur. Bu nedenle Allah, kulunun çok ve ısrar ile dua etmesini sever.

Dua insanı azim, gayret ve ümit içinde başarıya ulaştırır. Hayatı, çalışmayı ve kazanmayı daha anlamlı ve sevimli hale getirir. Belki de sağlığın artmasına, ömrün bereketlenmesine ve rızkın genişlemesine vesile olur. Çünkü dua, iyilikleri mıknaş gibi çeker; zararları, sıkıntıları, kaygıları ve kötülükleri ise uzaklaştırır. Hayata daha iyimser bakmasını sağlar. Sahibine bir güç ve enerji kaynağı oluşturur. Diğer yandan çağımızdaki bazı hastalıkların kaynağı olan stres, kötümserlik ve karamsarlık gibi olumsuzlukları önler. Toplumun ihtiyaç duyduğu karşılıklı sevgi ve saygıyı artırır. Unutmayalım ki, her duanın mutlaka olumlu bir sonucu vardır. Bazen karşılığı hemen, bazen de gecikmeli görülebilir. Veya dua edenin, istediği iyilik kadar bir kötülüğü giderilebilir.

İnanç ve duanın olduğu yerde gönül huzuru, yüksek moral ve zorluklarla mücadele azmi vardır. Bu nedenle çağımız bilim adamları şifa ve inanç ilişkisi üzerinde yeni çalışmalar yapmaktadırlar. Nitekim ABD'nin dünyaca ünlü haber dergisi *Newsweek* de, bir sayısında duayı kapak konusu yaparak şu hususları yazmıştır: "Dua hayat sevincinin kaynağıdır. Duanın insan hayatını; daha iyi, daha renkli, daha anlamlı ve zengin kıldığında şüphe yoktur. Zira dua edenlerin % 87'si, bekledikleri sonucu aldıklarını söylemişlerdir. Diyelim ki karşılaşacak iki boksör de zafer için Allah'a dua etseler hangisinin dileği kabul edilecektir. Burada herhalde daha iyi hazırlanan, yani fiili dua ile sözlü duayı bir arada gerçekleştiren zafere ulaşacaktır." (Sefa Saygılı, *Strese Son*, 234)

AMELLERDE İHLÂS

İhlâs; sözlük bakımından saf ve arınmış olmak, tehlikeyden kurtulmak, bir şeye kavuşmak, taat ve ibadette gösterişi bırakmak anlamına gelir. Temiz ve karşılıksız yapılan bir iş de ihlâs denilir. Amellerde ihlâs, bir insanın inanıp niyet ederek ibadet veya bir işi sadece Allah'ın emri olduğundan dolayı samimiyetle yerine getirmesidir.

Kalbimiz, inancımız ve ibadetimizle Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmaya çalışmak, önemli kulluk borcumuzdur. Esasen yaradılışımızın gayesi de Rabbimizi tanımak ve O'na ibadet etmektir. Bu konuda Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: *“Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yaratmışumdır.”* (Zâriyât, 51/52)

Başka âyet-i kerimelerde ise Hak Teâlâ ibadetlerin samimi duygularla, candan, içten gelerek ve gösterişe yer vermeden sırf kendisi için yapılmasını emretmektedir: *“Ey Muhammed! Biz sana kitabı gerçeikle indirdik. Öyle ise dini Allah için halis kılarak O'na kulluk et.”* (Zümer, 39/2-5)

“Ey İnsanlar! İnkârcılar istemese de dini yalnız Allah’a has kılarak O’na yalvarın.” (Mü’min, 40/14)

İhlâsla yapılan az ibadet, ihlâsla yapılmayan çok ibadetten hayırlıdır. Resûl-i Ekrem Efendimiz, kendisine bir öğüt vermesi dileğinde bulunan Muaz b. Cebel’e, *“Ya Muaz, amellerini hâlisâne yap. Bir amel halisane olursa, o amelin azı mükâfat bakımından kâfidir.”* (İmam Gazzâlî, *İhyâ-u Ülümi’-d-Din*, c. 4, s. 485) buyurmuştur.

Okunan dualar, tutulan oruçlar, kılınan namazlar insanın ahlâkı üzerinde ve muamelesinde tesirini gösteremiyorsa böyle bir ibadet ihlâstan nasibini almış sayılamaz. İnsan emrine verilen bir görevi ihlâs ve samimiyetle yaptığı zaman vicdanen bir huzur duyar. Tıpkı bunun gibi ibadetleri de ihlâsla yerine getirdiği takdirde ilâhi bir lezzet ve büyük bir mükâfat alır. Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmaktadır:

“Oysa onlar, doğruya yönelerek dini yalnız Allah’a has kılarak O’na kulluk etmek, namaz kılmak ve zekâtı vermeye emrolunmuşlardı. Dosdoğru olan din de budur.” (Beyyine, 98/5)

“Ancak tövbe edenler, nefislerini islâh edenler, Allah’ın kitabına sarılanlar ve dinlerine Allah için candan bağlananlar müstesnadır. Onlar inananlarla beraberdirler. Allah müminlere büyük ecir verecektir.” (Nisâ, 4/146)

“...Dini O’na has kılarak O’na yalvarın.” (Mü’min, 40/65)

İhlâsla yapılan bir vazifenin insana bahşettiği engin huzuru, başka yollarla elde etmek mümkün değildir.

Şeytan bile imanında, ibadetinde ve hayırlı olan bir işinde samimi ve muhlis olanları doğruluktan ayıramaz. Şeytan Allah’ın rahmetinden kovulduğu zaman Allah’tan ömrünün uzatılmasını istemiştir.

Cenâb-ı Hak tarafından muayyen zamana kadar şeytana mühlet verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu husus şöyle zikredilmektedir: “(İblis) dedi ki: *Rabbim! Beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracığım! Ancak onlardan ihlâslı kulların müstesna.*” (Hicr, 15/39-40)

Satır başları halinde belirtmek gerekirse;

- İhlâs, insanların dünya ve âhirete ait amellerine yön veren, değer kazandıran bir kuvvettir.

- İhlâs, dünya ve âhiret ile ilgili işlerde gösteriş, menfaat ve şöhret beklemeden Cenâb-ı Hakk'ın rızasını elde etmeye çalışmaktır.

- İhlâs, nefsi terbiye ederek ruh hastalığı haline gelen benlik duygusunu kaldıran, gizli şirk olarak bilinen rıyayı yok ederek sahibini Cenâb-ı Hakk'a yaklaştıran bir sırdır.

- İhlâs, yapılan amelin hatalardan, noksanlıklardan, ayıplardan korunmasını ve arınmasını temin eden bir temizliktir.

Hazret-i Ali'nin bir savaşta inanmayan bir düşmana karşı gösterdiği şu hareket konumuz açısından son derece manidardır: Hz. Ali, savaş akabinde eline düşen bir düşmanını kılıcı ile öldürmek isteyince, müşrik, Hz. Ali'nin yüzüne tükürükle hakaret etmek istedi. Bunun üzerine Hz. Ali onu serbest bıraktı. Bu durum karşısında şaşkına dönen müşrik: “Ya Ali; benim canımı almak üzereyken, kılıcını kınına sokan ve sizi teskin eden nedir” diye sordu. Hz. Ali cevaben;

“Seni önce Allah için öldürmeye hazırlanmıştım. Fakat sen yüzüme karşı o kusuru işlemekle nefsimi ve benliğimi tahrik ettin. Sana şahsi kin besledim. Bu durum benim ihlâsımı bozacağından seni öldürmekten vazgeçtim” der (Ahmet Arif, *Tasvir-i Ahlâk*, s. 154).

Hz. Ali'nin bu samimi sözlerini dinleyen müşrik derin bir tefekkür neticesinde hayretlerini gizleyemedi. Hz. Ali'nin ihlâsı onu teslim almıştı. Gözyaşları dökerek derhal müslüman oldu.

İhlâs, işlerimizde ve sözlerimizde içimizin ve dışımızın bir olmasını gerektirir. İki yüzlülük yapanlar dünyada huzur bulamazlar. Peygamberimiz bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

“İnsanların en fenası birine ayrı, diğerine ayrı görünen ikiyüzlü olanlardır.” (Müslim, “Âdâb”, 26)

İhlâsa gölge düşüren en büyük tehlikelerden biri de riya-dır. Bu yüzden İslâm büyükleri riyadan korunmak için nafile ibadetlerini gizli yapmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm şu âyetlerle bizleri gizli şirk olan riyaya karşı uyarıyor:

“Şüphesiz münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar; hâlbuki Allah onların oyunlarını başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler.” (Nisâ, 4/142)

Bir milletin maddî ve mânevî alanlarda yükselişi ancak fertlerinin samimiyet ve ihlâsı ile mümkündür. Samimi duygularla dolu olanlar her an işlerinden zevk, ibadetlerinden lezzet alırlar. Kalpleri huzur ve neşe ile dolar. Duaları kabul, mükâfatları da kat kat olur.

Peygamberimizin şu hadisi ile konumuzu tamamlamak istiyorum:

“Allah sizin servetinize, şekil ve şemalinize bakmaz, lâkin kalplerinize ve yaptığınız işlere bakar.” (Müslim, “Âdâb”, 10)

DEĞİŞİM SÜRECİ VE DİNİ DEĞERLERİMİZİN YORUMLANMASI

Çağımız insanı hızla gelişen ve değişen olaylara uyum sağlamaya çalışmaktadır. Düne kadar öncelikli ihtiyaçlar arasında yer alan altyapı, makine gücü, ziraat, tarım, mesken, enerji, ulaşım, iletişim ve savunma tedbirlerinden söz edilirken bugün zekâ ekonomisi, bilgisayar teknolojisi ve bilgi üretim merkezleri gibi kavram ve anlayışlar tartışılmaktadır. İnsanın azim, cehd ve gayretinin mahsulü olan bu keşif ve kazanımlar kâinatın yaratılışındaki sır ve hikmetin sadece bir yüzüdür. Bu husus, Kur'an'da şöyle açıklanmıştır: “*Göklerde ve yerde bulunan herkes, O'ndan ister. O, her an yaratma halindedir.*” (Rahmân, 55/29)

M. Hamdi Yazır bu âyeti yorumlarken; “Cenâb-ı Hakk hı-kemi balığaya mübtene meşiyyeti muktezasınca her lahza nicelelerini ifna ve nicelerini inşa ve nicelerini igna eder, bir takım ahvali giderir, bir takım ahvali getirir...” (Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 7, s. 4681) demektedir.

Olay hukuk sosyolojisi açısından incelendiğinde de zaman ve çevre faktörünün değişimi etkilediği anlaşılmaktadır. Nitekim küreselleşen dünyamızda ekonomik düzenlemeler, üretim-tüketim biçimleri, fabrika, şirket, holding, banka, sigorta, borsa ve yardım sandıkları gibi iktisadî alandaki değişiklikler kaçınılmaz olmuştur. Diğer yandan eğitim, kültür, ahlâk, örf ve âdet gibi sosyal hayatımızı kuşatan yenilikler de gündeme eklenmiştir.

Aslında İslâm'ın temel hükümleri, hukuk düşüncesinin gelişmesine ve güncel olayların çözümlenmesine rehberlik edebilecek bir imkâna sahiptir. Bu husus, "Ezmanın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz" kaidesiyle özetlenmiştir. Buna göre nass ile sabit olmayan ve dinin temel hükümleri arasında yer almayan bir kısım hükümler ve detay gelişmeler zamanın değişmesiyle değişebilir (Ö. Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 1967, c. 1, s. 267).

Genelde Allah'ın gönderdiği dinlerin özü birdir. İnsanı aynı ülkü ve idealde birleştirmek amacıyla tebliğ edilmişlerdir. Son din olan İslâm da insanlığın beklentilerine cevap vermek için gönderilmiştir. Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

"Allah nezdinde hak din İslâm'dır." (Âl-i İmrân, 3/19) "Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, âhirette ziyân edenlerden olacaktır." (Âl-i İmrân, 3/85)

Görüldüğü gibi İslâm, son ve evrensel bir dindir. Fert ve toplum için itikadî, ahlâkî ve amelî hükümler getirmiştir. Bunları şöyle özetlemek mümkündür:

a) İtikadî Hükümler

Dinin temeli ve hareket noktası inanç sistemidir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'e hitap eden şu ilâhî mesaj da bunu göster-

mektedir: “Senden önce hiçbir resul göndermedik ki ona ‘Benden başka ilâh yoktur, şu halde bana kulluk edin’ diye vahyetmiş olmayalım.” (Enbiyâ, 21/25)

Gönderilen her peygamber, bir önceki peygamberin inanç sistemini tasdik etmiştir. Buna göre, ilk peygamberden son peygambere kadar özü muhafaza edilen inancın içeriği şöyledir: Allah’ın varlığına, birliğine, kitaplarına, meleklerine, peygamberlerine, âhiret, hesap, cennet, cehennem ve yenedirilmek gibi “sem’iyat” konularına inanmaktır.

b) Ahlâkî Hükümler

Ahlâk, Arapça kökenli bir kavramdır. Huy ve seciye gibi manalara gelen “hulk” kelimesinin çoğuludur. Batı dillerinde ise “etik” ve “moral” sözcükleriyle açıklanmakta olup “yaşama kaideleri” anlamına gelmektedir. Bu kaideler, insanların disiplin içinde mutlu bir hayat geçirmelerini ve gitgide yükselmelerini temin içindir. İslâm kaynaklarında ise ahlâk, insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan mânevî nitelikler, huylar ve bunların etkisiyle ortaya konulan iradeli davranışlardır. Bu nedenle Kur’an ve Sünnetin işaret ettiği ahlâk anlayışı evrenseldir. Nitekim Hz. Âişe (r.a) bir soru üzerine Hz. Muhammed (s.a.s.)’in ahlâkının Kur’an ahlâkı olduğunu belirtmiştir (Müslim, “Müsâfirin”, 139). Kur’an bu hususu şöyle açıklıyor: “*Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzere-sin.*” (Kalem, 67/4) “*Andolsun ki, Resûlüllah, sizin için, Allah’a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı zikredener için bir örnektir.*” (Ahzâb, 33/21)

Fert, toplum ve sosyal hayatı etkileyen zaman ve mekân üstü bazı ahlâkî kriterler vardır. Bunlar; ahde vefa, affetme, ana-babaya iyilik, cömertlik, doğruluk, kimsesizleri gözetme, yardımlaşma, çalışma, birlik, sabır, azim ve iffet gibi hasletlerdir. Bu tür davranışlar “mehâsinu’l-ahlâk” veya

“mekârimu’l-ahlâk” olarak isimlendirilir. Bunların karşıtı olan zulüm, bozgunculuk, haset, cimrilik, israf, gıybet, gösteriş, kibir ve yalan gibi olumsuz davranışlara da, “ahlâku’z-zemîme” veya “ahlâku’s-seyyie” denilmiştir.

c) Amelî Hükümler

İnsanın dünya ve âhirete ilişkin işlerinde ceza veya mükâfata dair davranışları kapsayan hareketlerdir. Allah’ın rızasına uygunluğu bakımından itaat, mâsiyet ve mübah olmak üzere üç kısma ayrılır. İtaat sayılan ameller “amel-i sâlih”, mâsiyet sayılanlar da “amel-i seyyie” olarak anılır. Mübah ise yapıp yapmamakta sevap ve günah gerekmeyen hususlardır.

Amelin iman ve niyetle de ilişkisi vardır. Fakat biz burada daha çok fıkıhla ilgili olan yönünü ele almak istiyoruz. Bu durumda ibadet bakımından ameller namaz, oruç, zekât ve hac gibi kulluk itaatimizi, muamelât bakımından ise bir hususun helâl veya haram oluşunu değerlendiren prensipleri ihtiva etmektedir. Sözü edilen ameller ister ibadet isterse hukukla ilgili olsun, Allah tarafından peygamberlere bildirilmiştir. *“Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirlemiştir. Allah isteseydi, hepinizi bir tek ümmet yapardı. Fakat size verdiği (nimetler) içinde sizi sınamak istedi. Öyle ise hayır işlerine koşun, hepinizin dönüşü Allah’adır.”* (Mâide, 5/48)

Allah her topluma gönderdiği peygamberlere itikat, ibadet ve hukuk sistemlerini ihtiva eden hükümler bildirmiştir. İlâhî dinlerde iman prensipleri aynı olmakla beraber, ibadet ile muamelât kısımlarında zaman, mekân ve toplumun yapısına göre bazı farklılıklar olmuştur. Örnek olmak üzere yeni devir kelâm ilmi bilginlerinden Abdullatif Harputî’nin konuya ilişkin şu tespitini buraya almakta yarar vardır:

“Zaman ve mekânın ve eşhasın müracaatlarının ihtilafıyla suret-i tedavi tebeddül ettiği gibi, zaman ve ehlinin tebeddülü ile mesalih ve menafi-i mütezammın olan ahkâm dahi tebeddül eder. Bir zaman ehli için müfid olan bir hüküm, diğer zaman ehli için müfid olmaz. Belki o hükmün zıddı ve muhalifi bulunan diğer hüküm, hikmet ve maslahatı müştemil ve müfid olur. Hikmet ve maslahata riayet ve muhafaza için diğer zaman ehli hakkında hükmü sabıkı değiştirmek ve hükmü sabıkın zıddı ile hüküm etmek mümkün olur. Şer’-i Âdem’de kız kardeşle izdivacın helâl olması ve şer’i Yakub’da iki kız kardeşin bir zevc nikâhında cem edilmesi hükümlerinin başka şeriatlarda haram olması hükmüyle ve şeriat-ı İbrahim’de hitânın caiz olması hükmünün şeriat-ı Musa’da vacip olması hükmüyle ve daha bu gibi şerayi-i salifeden bazı hükümlerinin diğer bazı hükümlerle nesh ve tebdil olduğu mervidir.” (Harputî, *Tenkihu'l-Kelâm fî Akâid-i Ehli'l-İslâm*, s. 258)

Ancak bu tartışma, yorum ve yenilik “dinde reform” şeklinde anlaşılmalıdır. Reform daha çok Hıristiyanlıkta, Protestanlarla Katolikler arasında ilâhiyat, epistemoloji ve hukukla ilgili anlaşmazlıklardan kaynaklanmıştır. Martin Luther’in kilisenin kapısına astığı deklarasyona baktığımızda “Tanrı ile kul arasına kimse giremez, İncil başka bir dile tercüme edilebilir. Herkes İncili okuyabilir ve anladığı kadarıyla amel edebilir” gibi yeniliklerin özlemine çektiğini görüyoruz. Bu hususlar İslâm açısından incelendiğinde bir problem olmadığı görülmektedir. Zira İslâmiyet’te ruhbanlık yoktur. Kimse Allah ile kul arasına giremez. Kur’an’ın bütün dillere tercüme edilebileceğine dair âlimlerin olumlu görüşleri vardır. Bugün sadece ülkemizde 150’nin üzerinde meâl bulunmaktadır. Herkes belli bir usûl dâhilinde Kur’an okuyabilir. Ondan anladığı kadarıyla amel etme hakkına sahip-

tir. Bilmediğini de başkasından sorup öğrenmesi tavsiye edilmiştir.

O halde İslâm'ın yorumlanmasından maksat, mevcut hükümleri değiştirmek anlamına gelen reform değildir. Öncelikle böyle bir ön yargıyı zihinlerden silmek gerekir. Buradaki yenilenmeyi “Tecdid” kavramıyla ifade etmek daha isabetli olur. Bu durumda tecdit, istikrar içinde kaynağa ulaşmaktır. Yani su, kaynağından çok uzağa düşmüştür. Tekrar o kaynağa dönmek tecdittir. Burada yenilenen dinin ruhu değil kişinin yorum ve anlama biçimidir. Zira İslâm hukuku, içinde bulunduğu şartlara göre kendisini yenilemeye açık ve esnekler. Bu hususta anahtar kelime “ictihad”dır. İddia edildiği gibi ictihad, belirli bir zamanla sınırlı değildir. Onun varlığını veya yokluğunu belirleyen kriter, gerekli şartların gerçekleşmiş olup olmadığına bağlıdır. Çünkü Allah'ın eski bilgilerin anlamakta güçlük çektiği şeyleri sonrakiler için kolay hale getirmesi imkânsız değildir. Bu konuda Nâsıruddin İbnu'l-Münir şöyle demektedir: “Allah'ın lutfu çok geniştir. İctihadın belirli asırlara mahsus olduğunu iddia eden, geniş daraltmış ve yalan söylemiş olur. Geceler ve gündüzler nice beklenmedik şeylere gebedir.” (Zekiyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Terc. İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yayınları, s. 378)

Bu nedenle müslümanlar zaman ve çevre şartlarına uygun düşecek çözümler bulmak zorundadır. Kaza ve fetva da insanları sadece bir mezhebin veya müctehidin görüşü ile baş başa bırakmak dinin aslından değildir. Tam tersine onları Kur'an ve Sünnet ile uğraşan bütün ilim ehlinin düşüncelerine yönlendirmek daha isabetlidir. Zira dinler ancak insanın hayrına olan sonucu gerçekleştirmek, zorluk ve sıkıntıyı gidermek için gelmiştir. Şu âyetler de bu anlayışı teyid etmektedir:

“Allah kimseye gücünün üstünde mükellefiyet yüklemeyiz.”
(Bakara, 2/286) “Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez.”
(Bakara, 2/185) “Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır.
Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır. Boş
kaldın mı hemen (başka) işe koyul ve yalnız Rabbine yönel.”
(İnşirâh, 94/5-8)

Hz. Muhammed (s.a.s.) de ümmeti için kolaylık dilemiş, onların ihtiyaçlarını ve zarûrî hallerini dikkate alarak yapmak istediği birçok şeyleri onlara zahmet verir endişesi ile yapmamış veya emretmemiştir. Zorlaştırmak isteyenleri de ikaz etmiştir. Hz. Âişe'nin naklettiği şu hadis bunun açık örneğidir: “Resûlullah, iki şeyden birisini seçmek durumunda olsa mutlaka onların en kolay olanını alırdı.” (Buhârî, “Menâkıb”, 23)

Yine o, bir hurma bahçesini ziyareti esnasında gördüğü aşılama olayına önce engel olmuş, ertesi yıl mahsulün olmadığını ya da kalitenin düştüğünü görünce daha önceki kararına atıfta bulunarak; “Siz dünya işinizi daha iyi bilirsiniz.” (Müslim, “Fedâil”, 139-141) demek suretiyle aşılama işlemine yeniden izin vermiştir.

Anlaşıyor ki, dünya işleri zaman, çevre ve şartların durumuna göre ileri ya da geri gidebilir. Üstelik bazı pozitif ilimler dinamik ve değişken olup, bunlarda gelişme, büyüme ve ilerleme olağandır. Kur'an ve Sünnetin ışığında oluşan topyekûn tarihî miras, ilmî ve rasyonel bir süzgeçten geçirilerek anlaşıldığı ve yorumlandığı takdirde değişme ve gelişme sürecinin ortaya çıkardığı problemler daha kolayca çözümlenecektir. Hz. Peygamber (s.a.s) Muâz Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderirken ona Yemen'de ne ile hükmedeceğini sormuş Muaz da, “Allah'ın Kitabı ile” cevabını vermiştir. Hz. Peygamber “Allah'ın Kitabında bir hüküm bulamaz-

san?” sorusuna ise Muaz, “*Reyimle ictihad ederim*” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Allah Resulü şöyle buyurmuştur: “*Resulünün elçisini, Peygamberinin razı olduğu şekilde muvaffak kılan Allah’a hamd olsun*” (Tirmizi, “Ahkham”, 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 230, 236, 242).

Olayları Kur’an ve Sünnet ışığında yorumlayan sahabe, tabiin ve diğer müctehidler dinin ibadet ve muamelât ufkunu açarak tatbik edilir ve yaşanır hale getirmişlerdir. Farklı yorumlar ile tartışmalar ifrat ve tefrite değil, rahmet ve huzura vesile olmuştur. Çünkü İslâm, her asrın ihtiyacına cevap verebilecek kaynak zenginliğine sahiptir. Ancak bu kaynakları ortama göre anlamak ve yorumlamak için ictihad ve ilmî otoritelerin olması şarttır. Aksi halde çevre ve zaman unsurunu görmezlikten gelmek, dış faktörleri hiçe saymak, bilim, kültür ve teknolojideki gelişmeleri küçümsemek, coğrafi faktörler ile örf şeklinde tafsil edilen ahkâmın değişmesini zaruri kılan etkenlerin varlığını inkâr etmek suretiyle dinin geleceğine katkıda bulunamayız. İslâm bilginleri hayatın akışını durdurmak için değil, kolaylaştırmak ve insanlığı onun nimetlerinden yararlandırmak için çalışmalıdır. Oysaki yakın geçmişimiz incelendiğinde her şeyin usulüne uygun yerine getirildiğini iddia etmek cesaretini ve haklılığını kendimizde göremiyoruz. Önem sırasına göre cehalet, taklit, mezhep taassubu, siyasî ve ideolojik saplantılar ile kolaycılık gibi olumsuz gelişmeler duraklama sebebi olarak gösterilebilir. Ziya Paşa, gelişen ve büyüyen yabancı diyarlarla müslümanların dağınıklığını kıyaslayarak şu beyitle sitem etmekte haklı görünüyor:

*Diyar-ı küfrü gezdim, beldeler kâşâneler gördüm.
Dolaştım Mülk-i İslâm’ı, bütün vîrâneler gördüm.*

İslâm âleminin 20. asrın başlarındaki durumunu görüp tahlil eden Mehmed Âkif de asıl kimliğimizi kaybetmeden bilim ve teknoloji alanında yerimizi almayı şu mısralarıyla tavsiye etmektedir.

*Alınız ilmini Garb'ın alınız San'atını,
Veriniz hem de mesainize son sür'atını,
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız,
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin, yalnız.
Bütün edvar-ı terakki yarıp geçmek için
Kendi mahiyet-i ruhiyeniz olsun kılavuz.*

Biliyoruz ki, İslâm her asrın dinidir. Fakat müslümanlar nimetlerini ve güzelliklerini toplumun pratik ve sosyal hayatına yeterince yansıtamamışlardır. Oysaki bugün insanlığın ortak problemlerinin çözümü, dinin bu değerlerine sahip çıkmakla doğru orantılıdır. Değerli bilim adamı Prof. Dr. Mehmet S. Aydın'ın dediği gibi, "Tarih bizi çok önemli bir noktaya getirmiş bulunuyor. İstikrar içinde değişmenin ve modernleşmenin kollektif ipuçları, işaretleri ve yönelişleri önümüzde durmaktadır. Bunları iyi değerlendirirsek insanımızı millet potası içinde muasır milletler arasında daha üstün bir dereceye taşımamıza bir engel yoktur." (Mehmet S. Aydın, *İçer Kritik Bakış*, İyi Adam Yayınları, İst. 1999, s. 209)

İslâm'ın temel kaynakları olan Kitap, Sünnet, icma ve kıyas, insanlığın hareket kabiliyetini daraltan bütün tereddüt, karanlık ve problemlerin üzerine aydınlatıcı bir projektor gibi tutmak için ciddi çalışmalara ihtiyaç vardır. Gitgide ağırlaşan dünya sorunlarına ancak bu inanç, azim ve kararlılıkla yaklaşılabilir.

Yazımızı Fazlur Rahman'ın müslümanlarda var olması gerektiğini savunduğu söz konusu değerlere işaret eden şu sözleriyle tamamlayalım:

“Müslümanlar; makul, ilerici ve tutarlı bir dünya düzeninin kurulmasına yeterli bir şekilde katkıda bulunmak zorundadırlar. Evrensel eşitlik, kardeşlik ve siyasî bir çözümden çok, ahlâkî bir plan üzerinde işbirliği şeklindeki mesajıyla İslâm, bu alanda ne batının ne de komünist dünyanın yürünmesinde gidemez. Çünkü bu ikisi de iflah olmaz bir kuvvet politikası içine düşmüştür. Buna karşılık müslüman devletlerin, dünyanın gidişatı hakkında söyleyecek bir sözlerinin olabilmesi için, belirgin bir şekilde bir araya gelmelerinin zorunlu olduğu açıktır. Bu durumda Müslümanlar arası bir yardımlaşma ve pekiştirme heyecan ve hareketinin oluşturulması bir yükümlülüktür.” (Fazlur Rahman, “İslâmî Devlet Kavramı,” *Değişim Sürecinde İslâm*, John Esposito-John Donohue, (Terc. A. Y. Aydoğan, A. Ünlü), İnsan Yayınları, İst. 1991, s. 278)

MODERN HAYAT VE HURAFELER

Bilindiği gibi günümüzde güzel, yeni veya kalkınmış olma anlamına gelmek üzere modern şehir, modern hayat, modern toplum ve modern insan gibi kavramalar sıkça kullanılmaktadır. Bu kavramların içi bilimsel ve evrensel değerlerle doldurulduğunda; eğitim düzeyi yüksek, birbirine saygılı, insan haklarına bağlı, inanç ve ibadet konularında duyarlı, paylaşılan, konuşan, barış ve güveni esas alan gerçek anlamda modern bir toplum akla gelecektir. Doğal olarak bu özellikleri taşıyan toplum kendi içinde ve çevresiyle barışık, mutlu ve huzurlu olacaktır. Oysaki çoğu yerde söz konusu modernliğin inşasında inanç, ahlâk, bilgi ve kültür gibi evrensel değerlerin yeterince yer almadığı görülmektedir. Hal böyle olunca günümüzde modern sözcüğü ile daha çok özentî, taklit ve fiziki görüntüyü yansıtan bir yenilik biçimi algılanmaktadır.

Şüphesiz ki temeli vahiy, akıl, bilim, tarih, kültür gibi değerlere dayanmayan bir gelişmenin ve yeniliğin insanlığı mutlu etmesi ve onun beklentilerine cevap vermesi düşünül-

lemez. Bu tür oluşumların temelindeki boşlukların doldurulmasında mantiki tabanı olmayan gelenek ve hurafeye dayanan çeşitli inanç ve davranışların yer alması kaçınılmazdır. Nitekim halen devam eden uygulamalarda da benzer olaylarla karşılaşılabilir. Çünkü birçok alanda ilmi gerçeklere dayanmayan batıl inanç ve arayışlar gündemde tutulmaya çalışılmaktadır. Burada toplumun temiz inanç değerlerini zedeleyen ve dinde olmadığı halde onun bir parçası gibi gösterilmeye çalışılan hurafeler üzerinde durmak istiyoruz.

Hurafe; bilim ve mantık açısından temeli olmayan bazı telâkki, düşünce ve uygulamaların din adına ileri sürülmesi veya benimsenmesidir. Diğer bir ifade ile geçmiş toplumlara ait batıl inançların dinin hükümleri arasına taşınması veya din karşıtı inanç, düşünce, kanaat ve davranışların toplumda kabul edilmesine çalışılmasıdır.

Bu görüşlerin tarihten gelmesi veya dinî içerikli olması da şart değildir. Zira daha sonraları ortaya çıkan ve modern veya çağdaş olarak ifade edilebilecek hurafeler de vardır. Bunlar, bilim adına ileri sürülen; ancak doğruluğu kanıtlanmayan anlayışlar ve teorilerdir. Evrim teorisi buna çarpıcı bir örnek olarak gösterilebilir. Çünkü evrim teorisine ilişkin tatmin edici kanıt bulunmadığı halde onun doğruluğunda ısrar edenler vardır.

Materyalizm, pozitivism, Marksizm, panteizm, varoluşçuluk, ateizm, feminizm, ruhçuluk ve satanizm gibi itikadî sapmalar çağımızda görülen menfi akımlardan sadece bir kaçıdır. Ayrıca gelecekle ilgili bilgi vermek için fal bakmak, sihir yapmak ve benzeri yöntemlerle insanları yanıltmak da modern hurafeciliğin bir başka şeklidir.

Bu tür batıl inanç ve davranışlar İslâm dini başta olmak üzere diğer semavi dinlerin hükümleriyle de bağdaşmamak-

tadır. Kur'ân-ı Kerîm'de doğrudan hurafe sözcüğü geçmemektedir. Ancak uydurulmuş sözler ve hurafeler anlamını ifade eden “esatir” kelimesi, ilkel topluluklar veya geçmiş milletler anlamına gelen “evvelin” kelimesiyle birlikte dokuz ayrı yerde zikredilmiştir. Günümüzdeki hurafe konularının önemli bir bölümünü teşkil eden, gelecekte çeşitli metotlarla haber verme şekli Allah tarafından yasaklanmıştır: *“Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi şüphesiz yalnızca Allah katındadır. O, yağmuru indirir, rahimlerdekini bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Şüphesiz ki Allah hakkıyla bilendir.”* (Lokman, 31/34)

Biz konunun efsanesi, mitolojisi ve tarihsel boyutu üzerinde durmayacağız. Daha çok dinimizin inanç ve ibadet sistemiyle bağdaşmayan, fakat modern hayatla birlikte dinin bir emri gibi telakki edilmeye çalışılan bu davranışlar ile onların ortaya çıkış sebepleri üzerinde durmaya çalışacağız:

1. Önceki dinlere ait olan çeşitli inanç ve ibadetlerden bazı unsurlar, İslâm dinine girmiş ve zamanla bu tür uygulamalar dinin tabii prensipleri arasında yer almıştır. Zira İslâm dinini kabul eden çeşitli din mensupları, eski dinlerine ait bazı düşünce ve davranışlarını daha sonra da yaşatmaya çalışmışlardır. Nitekim Cahiliye Arapları ile eski İran ve Hint dinlerine mensup grupların İslâmiyet’i kabul etmelerinden sonra İslâm dünyasında çeşitli hurafeler ortaya çıkmıştır. Bu konuların başında; tabiat olaylarından uğur veya uğursuzluk anlamı çıkarılması, cinlerin, kertenkele, kirpi ve devekuşu gibi şekillere bürünerek insanlara görünmesi sayılabilir. Hatta karga vb. kuşların uçmalarından ve ötmelerinden bile anlam çıkaranlar vardır.

Diğer yandan sonradan müslüman olanlar da eski alışkanlıklarını tamamıyla bırakamamışlardır. Böylece İslâm diniy-

le tam örtüşmeyen bazı davranışları bilerek veya bilmeyerek yaşatmaya çalışmışlardır. Bu tür olayların sonraki kuşaklar tarafından bırakılması ise çok daha zor olmaktadır.

2. Çağımızda hurafelerin beklenmedik kişi veya toplumlarca sahiplenilmesinin diğer önemli bir nedeni de din ve onun kaynakları hakkındaki bilgisizliktir. Çünkü İslâm, insanı; okumak, öğrenmek, düşünmek ve araştırmak suretiyle inancını temellendirmeye, akıl yürütmeye, güç ve kabiliyetini kullanmaya davet etmektedir: “(Resulüm) *de ki: İşte bu, benim yolumdur. Ben Allah’a çağırıyorum. Ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindediz.*” (Yûsuf, 12/108)

Toplumu hurafeler konusunda aydınlatmak ancak özel bir ilgiyle mümkün olabilir. Çünkü hurafeler, sadece kırsal kesim veya gecekondularda ortaya çıkmıyor. Zengin ve modern hayat yaşayanların arasında da yer bulmaktadır. Kaynaklara inerek gerçek dinî bilgilere ulaşamayanlar, bu ihtiyaçlarını ancak hurafelerle gidermektedirler. Bu yüzden toplumda hurafeleri yok etmenin veya azaltmanın en pratik yolu, iman ve ibadet başta olmak üzere, dini değerler alanında gerekli eğitim ve öğretimi sağlamaktır.

3. Hurafelerin bir kısmı da Yüce Allah’ın ulûhiyet ve sıfatlarıyla ilgili düşünce ve inançlar şeklinde ortaya çıkmıştır. Buna göre Hıristiyan ve Yahudilerin Allah’ı algılama biçimi, bazı Şiiilerin Allah’ın imamlara hulûl ettiği inancı ve bir kısım sufilerin Allah’ın sıfatları hakkındaki batıl inançları veya şeyhlerine veli nazarıyla bakarak onlara olağanüstü güç ve kuvvet yüklemeleri bu tür inançların belli başlı örneklerini oluşturmaktadır.

4. Yaygın hurafelerden biri de ölülerin türbelerini ziyaret ederek onlardan yardım beklemektir. Bu uygulama daha çok dileklerin kabul edilmesi veya hastalıktan kurtulması ama-

cıyla din âlimlerine, şehitlere ve şeyhlere ait türbeleri ziyaret edip mum yakmak, burada bulunan ağaçlara bez bağlamak, taş yapıştırmak ve adak adamak suretiyle ölülerin ruhlarından medet ummak şeklinde ortaya çıkmaktadır.

5. Hurafelerin yaygın hale gelmesine zemin hazırlayan hususlardan bazıları da uğur veya uğursuzluk inancıdır.

Kendisini yalnız ve boşlukta hisseden kimse, şayet kader, kaza, çalışma, tedbir alma ve tevekkül konusunda yeterli bilgiye sahip değilse bir arayış içine girmektedir. Bu tür insanlar genel olarak geleceğine dair bir çıkış yolu bulmak için uğurun, tehlikelerden sakınmak için de uğursuzluğun belirleyici bir rol oynadığına inanmaktadırlar. Bunlara göre yaşanan ev, çevre ve tabiatta uğur veya uğursuzluğu çağrıştıran simge, sembol, ses ve işaretler vardır.

Bu tür yönlendirici unsurlar canlı bir varlığa ait olabileceği gibi tabiat olayları da olabilir. Kaynağı ve tarihçesi bilinmemekle birlikte bazı kimseler, çok eskiden beri at nalı, kurt dişi, koçboynuzu, leylek kemiği gibi parçaları taşımanın veya evin dış cephesine asmanın, özellikle üzerinde veya arabasında boncuk taşımanın uğur getireceğine inanmışlardır. Buna karşılık; evden çıkarken kedi görmek, baykuş sesi duymak, elden ele sabun veya makas vermek, salı günü iş yapmak veya yola çıkmak, insan üzerinde iken elbisenin söküğünü dikmek, cuma günü çalışmak ve iki bayram arasında nikâh kıymak gibi düşünce ve olaylar da uğursuzluk kabul edilmiştir.

Bazı rakamların uğur veya uğursuzluğa işaret edildiğine bile inananlar olmuştur.

6. Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiği gibi gayb âlemini Allah'tan başka kimsenin bilmesi mümkün değildir. Bu âlemle ilgili hususlar duyu, haber ve akıl yoluyla idrak edi-

lemez. Hal böyle iken birçok tasavvuf mensubu, seçkin tasavvuf ehlinin keramet yoluyla gaybı bildiğine inanır. Ayrıca bazı kimselerde yıldızlardan hüküm çıkarma, kahve, ok, iskambil kâğıdı, suya bakma ve kitap açma gibi yöntemlere başvurarak falcılık sektörü oluşturdukları görülmektedir. Bu ve benzeri davranışlar İslâm öncesi döneme ait batıl inançlardır. Ancak İslâm'dan sonraki dönemlerde de bu anlayışın bazı zümreler tarafından desteklendiği görülmektedir.

7. Sahih kaynaklarda cinlerin varlığı hakkında çeşitli bilgiler yer almakla birlikte onların mahiyeti, faaliyetleri ve insanlarla ilişkileri konusunda ayrıntılı bilgi yer almamıştır. Buna rağmen halk arasında cinlerin özellikle kadınları etkilediği, insanları çarptığı ve çeşitli ruh hastalıklarına sebebiyet verdiği inancı yaygındır.

Bu inancın devamı olarak, cinlerin vereceği zarardan kurtulmak için muska yazdırmak, onları belirli bir yerde korumak veya üzerinde taşımak alışkanlık haline gelmiştir. Bu alışkanlığın eski Mısır ve Roma inançlarına dayandığı bilinmektedir.

Diğer yandan Cahiliye devri Arapları arasında da bu tür inançların görüldüğü ve insanların bedenlerine giren kötü ruhları kovmak için gruplar halinde dans ettikleri rivayet edilmektedir. Ne yazık ki hâlâ bu yanlış inançların tortularını yaşatmak isteyenler vardır. Bazı inanç grupları bedenlerindeki kötü ruhu çıkarmak uğruna tapınaklarda veya benzer özel mekânlarda çeşitli ritüeller ve törenler düzenlemektedir. Bu esnada el çırparak veya göz yumarak sözde kötü ruhlar kovalanmaktadır.

Anlaşılabileceği gibi hurafeler, sadece ilkel toplumlarda yaşanan olaylar değildir. Tarihin her döneminde insanın mistik, mitolojik ve duygusal konulara ilgi duyduğu bir ger-

çektir. Ancak bu tür anlayışlar genellikle sahih dinî metinlere, inançlara ve değerlere ilgisiz kalındığı dönemlerde daha da artmıştır. İddia edildiği gibi hurafe, sadece dini değerlerin ağırlıklı olduğu toplumların bir özelliği olarak değerlendirilemez. Aynı şekilde bu davranış biçimi, sadece kırsal kesim veya geçekonu semtlerinde değil sosyete, aristokrat ve modern çevrelerde de yaygın olarak görülmektedir.

Hiç şüphesiz ki bugünkü dünya geçmişe göre daha ileri, daha kalkınmış, daha donanımlı ve daha modernidir. Şayet hurafelerin yaygınlaşmasıyla ilgili ortak bir yön üzerinde birleşmek gerekirse dinî bilgi alanındaki açlık ve eksiklik mutlaka ilk sırayı alacaktır. Buna rağmen bu tür olumsuzluklar zaman, mekân ve belli insan gruplarıyla sınırlı tutulamaz. Çünkü insanlığın hurafe dâhil karşılaştığı birçok problemin arka planında inanç, ibadet ve ahlâk gibi evrensel değerlerin rol oynadığı da gözden uzak tutulmamalıdır.

İslâm tarihinde hâkim düşünce, akıl ile vahiy arasında bir zıtlığın olmadığı şeklindedir. Özellikle günümüzde karşılaşılan problemlerin çözümlenmesinde fonksiyonel akla önemli görevler düşmektedir. O halde insanın ruh ve tabiatına uygun düşmeyen, ezeli, ebedî ve evrensel bir özellik taşımayan, noksanlıklarla dolu bütün batıl-sapık inanç ve düşünce akımlarına karşı duyarlı olunması kişinin hem kendisine hem de bütün insanlığa hizmet anlamına geldiğini unutmamak gerekir.

Bilginin Önemi ve Gücü

BİLGİ: DEĞERİ, GÜCÜ, AMEL VE AHLÂKLA İLİŞKİSİ

İçinde bulunduğumuz çağ bilgi çağı olarak nitelendirilmektedir. Geçmişe yönelik bir değerlendirme yapıldığında, elbette insanlığın günümüzde önemli bir bilgi birikimine ulaştığı söylenebilir. Özellikle şehirleşme, sanayi, ulaşım, iletişim ve bilgisayar alanındaki teknoloji ve yenilikler artarak devam etmektedir. Fakat buna paralel olarak dünya barışını tehdit eden silah üretimi, kimyevi madde imalatı, savaş, terör ve şiddet gibi eylemlerde de artış görülmektedir. Bu yüzden dünyanın bazı bölgelerinde açlık, sefalet, gözyaşı, kan, acı, ızdırap ve ölüm gibi dramatik olaylar yaşanmaktadır.

Öyle görünüyor ki insanlık, çağdaş bilginin disiplin ve gücünden yeterince yararlanamamaktadır. Bunun sonucu; barış, huzur, güven, eşitlik, sağlık ve sosyal adalete yönelik problemler gündemdeki yerini korumaktadır. Oysaki faydalanılmayan bilgi, hiç kimseye yararı olmayan bir define gibidir. Bu durumda salt bilgi yeterli değildir. O bilginin güç-

l ve fonksiyonel olabilmesi için disipline edilmesi, usul ve âdâbına uygun olarak ahlâkî kurallar çerçevesinde halkın yararlanacağı Şekilde kullanılması gerekmektedir.

Bilginin Değeri

Bilgi, insanlık için önemli bir sıfat ve fazilet kaynağıdır. Allah'ın emir ve yasaklarına muhatap olan insan, bilme, öğrenme ve düşünme özelliği ile diğer varlıklardan ayrılmaktadır. Zira âlemlle ilgili bütün öngörülerimiz ve davranışlarımız bilgiye dayanıyor. Esasen bilgi, inanç ve amelin ön şartıdır; o olmadan bu iki temel unsurun yerine getirilmesi mümkün değildir. Nitekim Kur'an'ın asıl hedefi, hiçbir Şey bilmezken dünyaya gelen insanı eğitmek, olgunlaştırmak, ikna etmek, iman derecesine ulaştırmak, olaylar karşısında düşündürmek ve akıl yürütmesini sağlamaktır: *“Siz hiçbir Şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; Őükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.”* (Nahl, 16/78)

Yüce Allah insana, her Şeyden önce okumayı emretmiş, nasıl yaratıldığına dikkatini çekmiş, bilmediğini öğretmiş ve daha da önemlisi kalemle yazmayı anlatmıştır. Bazı âyetlerde de ilim mensupları övülmüş ve örnek gösterilmiştir:

“...İlimde yüksek payeye erişenler ise; ‘Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır’, derler. (Bu inceliği) ancak akliselim sahipleri düşünüp anlar.” (Âl-i İmrân, 3/7)

“Bir de, kendilerine ilim verilenler, onun (Kur'an'ın) hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar, bu sayede kalpleri huzur ve tatmine kavuşsun. Şüphesiz ki Allah, iman edenleri kesinlikle dosdoğru bir yola yöneltir.” (Hac, 22/54)

“..Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar. Şüphesiz Allah, daima üstündür, çok bağışlayandır.”
(Fâtır, 35/28)

“(Resulüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür.” (Zümer, 39/9)

“Fakat içlerinden ilimde derinleşmiş olanlar ve müminler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman edenler; Allah'a ve âhiret gününe inananlar var ya; işte onlara pek yakında büyük bir mükâfat vardır.” (Nisâ, 4/162)

Görüldüğü gibi ilim; yüksek derecelere ulaşmaya, inançlı ve akıllıca düşünmeye katkı sağlamaktadır. Kendilerini ilme verenler; Allah'a ve O'ndan gelen gerçeğe inandıklarından dolayı gönülleri huzur ve sükûnete ermiştir. Dolayısıyla Allah bu tür insanları hayra, başarıya, iyiliğe ve mutluluğa yöneltmektedir. Çünkü insanlardan Allah'ın emirlerine karşı gereği gibi hassas davrananlar ancak âlimlerdir. Bu yüzden bilenlerle bilmeyenler hiçbir zaman aynı değildir. Akıl ve vicdan sahibi olanlar bunu daha iyi düşünür ve değerlendirir.

Yukarıda meâlini verdiğimiz âyetler ilimde derinleşmiş olanların Allah'tan gelen vahiye ve âhiret gününe inandıklarını belirtmekte, ayrıca bilgi sahibi olanlarla ondan yoksun olanların aynı olmadığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda her türlü bilgisizliği ve cehaleti kınayan şu âyetlerin meâllerini de hatırlatalım:

“Yoksa onlar (İslâm öncesi) cahiliye idaresini mi arıyorlar? İyi anlayan bir topluma göre, hükümranlığı Allah'tan daha güzel kim vardır?” (Mâide, 5/50)

“(Resulüm!) Sen af yolunu tut iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.” (A'raf, 7/199)

“...O halde sakın cahillerden olma!” (En’am, 6/35)

Kur’an, Cahiliye dönemindeki olumsuzlukları kaldırmış, zararı olmayan davranışların da kısmen veya tamamen kalmasında sakınca görmemiştir. Ancak geçersiz ve faydası olmayan âdetlere geri dönüşü veya onlara imrenmeyi kesin olarak yasaklamıştır. İyiliğin emredilmesi ve cahillerden yüz çevrilmesi istenmiştir. Böylece ilimle cehaletin asla birbiriy-le bağdaşmayacağı vurgulanmıştır.

Bütün tarihî tecrübeler göstermiştir ki bilimin kaynağında din unsuru ve onun getirdiği değerlerin yeri tartışılmayacak kadar önemlidir. Bu konuda bilim adamı Einstein, “İlimsiz din kör, dinsiz ilim ise topaldır.” diyerek ilmin hedefine ulaşması için dinî değerlerle beslenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. O halde gerçek bilgi Allah’ı tanımak, O’na inanmak, sığınmak, saygı duymak, ibadet etmek ve gönülden teslim olmaktır. Bu, âlimler için önem arz etmektedir. Kur’an bilgi kaynağı olarak, sırasıyla vahiy, akıl ve sağlam duyulara işaret etmektedir. Doğal olarak bütün bilgiler de bu kaynaklara dayanıyor. Zira fert ve toplum açısından tarih, kâinat ve çevreyi bilmek önemlidir. Geçmiş toplumların yaşadıkları olaylar, geride bıraktıkları miraslar ve davranışlar ibretlerle doludur. Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde, bulutların oluşmasında, güneşin dünyaya ışık ve enerji vermesinde, yeryüzünün bir gezinti olarak düzenlenmesinde, bitkilerin yeşermesinde, gıdaların koku ve tatlarında, suların nehir, göl ve deniz şeklinde birikmesinde, denizlerde dağ gibi gemilerin akışında tesadüf değil, derinlemesine bir tefekkür, düzen, âhenk, güzellik, sorumluluk, sezgi, kabul ve teslimiyet vardır. İşte bu olaylar arasındaki ilişkileri kavramak, sebep ve sonuçlar üzerinde düşünüp karara varmak ancak bilgiyle mümkündür. Bilginin ön plana çıktığı toplumlarda artık zan, şüphe, bid’at, hurafe

ve tesadüfe yer kalmayacaktır. Bu durumda gerçek ve doğru bilginin değeri ve etkisi her yerde görülmeye başlanacaktır.

Bilginin Gücü

Allah, insanı, başta melekler olmak üzere bütün varlıkların yeryüzünde iradesini temsil etmek üzere halife olarak yarattığını haber vermektedir. Bu sorumluluğun devamında göklerin, yerlerin ve dağların bile yüklenmekten çekindikleri emaneti de ona vermiştir. Bu emanet; işlenmesinde sevap, terkinde ceza olan ibadet ve davranışlarla, akıl ve düşünce kabiliyetidir. Zira kulluk ve akıl emanetine riayet edilmediği takdirde zulüm ve bilgisizliğe düşmek kaçınılmazdır. O halde kişi, hayatının devamı için zorunlu olan bilgiyi öğrenmek için bütün imkânlarını kullanmak zorundadır.

Esasen ilim elde etmek, her kadın ve erkek için zorunlu bir görevdir. Bu bağlamda bilgi sahibi olmak isteyen kimse tabiatı incelemek, ondaki mahareti, sanatı ve ilâhî kanunları görmek durumundadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de ilmin önemine işaret eden 750 kadar âyet bulunmaktadır. Bu âyetlerde ortak payda olarak insanlar araştırmaya, düşünmeye ve akıl yürütmeye teşvik edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de ilim ve hikmeti müminin yitiği olarak nitelemiş ve nerede bulursa alması gerektiğini öğütlemiştir (Tirmizî, "İlim", 19).

Ayrıca tarih boyunca Müslümanlar bilim ve bilim adamlarına özel bir değer vermiş böylece âlimler, etrafını aydınlatan bir kandile benzetilmiştir. Bu kandiller sayesinde ruhlar ve gönüller huzura ermiştir. Diğer bir ifade ile ilim, bilim adamlarının iradesi, gayreti ve çalışması sonucu inanca, ibadete, ahlâka, iyiliğe, hayra, sosyal adalete, otoriteye ve aksiyona dönüşmektedir. Nitekim bilim ve medeniyet tarihi de bu tezi desteklemektedir. Çünkü bütün orijinal düşüncelerin,

keşif ve buluşların, kanunların, kültür ve sanatların, medeniyetlerin ve yeniliklerin temelinde bilim adamlarının katkısı olduğu görülmektedir. Nitekim bir hadiste ilmin âlimlerin göğsünde olduğu, onların ölümüyle ilmin de yok olacağı, toplumda âlim kimse kalmayınca halkın bilgisiz kimseleri yönetici veya sorumluluk makamında tutacağı bildirilmektedir. Bunların da yanlış görüş ve düşüncelerle hem kendilerini hem de halkı sapıtacakları ifade edilmektedir (Müslim, “İlim”, 5). Nitekim Abdullah İbn Mes’ûd, Hz. Ömer vefat ettiği zaman “ilmin onda dokuzu gitti” demişti. Bu sözü duyanlar, “içimizde büyük sahabeler varken nasıl böyle söylersiniz” diyerek tepki göstermişlerdi. Bunun üzerine Abdullah, “Ben fıkıh ve ahkâm ilmini kastetmiyorum, marifetullahı ve adaleti kast ediyorum” demişti.

Şüphesiz ki devlet ve toplum hayatında adalet ve eşitlik ilkesi çok önemlidir. Ancak Hz. Ömer bu konuda daha dikkatli davrandığı için adalet ilkesi onunla özdeşleşmiştir. Fakat bilgi, sadece adaletin uygulanmasını yeterli görmüyor; o, bütün insanların gönlünü ve hayatını kuşatmak istiyor. Herkesin doğru, çalışkan ve başarılı olmasını emrediyor. İki günün birbirine eşit olmasını kabul etmiyor. Düne göre bugün, bugüne göre yarın daha çok çalışmayı, kazanmayı ve ilerlemeyi tavsiye ediyor. Her insanın kendi mesleğinde uzmanlaşarak başarılı olmasını arzu ediyor. Yaptığı işin en mükemmeline ulaşmak için tıp, ziraat, fizik, matematik, fen, kimya, uzay, teknik ve sosyal bilimler alanında mutlaka başarılı olmalıdır. Oysaki bugün, tarihi misyonunu da göz önünde tutup tarafsız bir değerlendirmede bulunmak gerekirse, İslâm dünyası olması gereken yerde veya konumda değildir. Bu yüzden uluslar arası barış ve huzurun sağlanmasında, problemlerin çözülmesinde, gündemin belirlenmesinde daha da önemlisi gelecekle ilgili fırsat ve paylaşımlarda yeterince söz sahibi olamamakta-

dır. Diğer sosyal ve kültürel alanlarda da tarih içinde çeşitli birikim ve tecrübelerle elde edilen birçok örf, adet, sanat, meslek, beceri ve kabiliyet vardır. Bunların mucidi ve mimarı ortadan kaybolunca büyük bir kısmı hafızalardan silinmektedir.

Bir nebze de olsa bilime olan ilgimizi motive etmek üzere şu iki hadisin meâlini de hatırlatmakta yarar vardır: “*İlim öğrenmek her Müslümana farz kılınmıştır. İlim öğrenen kişiye her şey, hatta denizdeki balıklar bile istiğfar eder.*” (Tirmîzî, “İlim”, 19) “*Allah her kimin hayrını murat ederse ona din hususunda büyük bir anlayış verir...*” (Buhârî, “İlim”, 13)

Bilgi, Amel ve Ahlâk

Takdir edileceği üzere, fert ve toplum hayatında bilgi-amel-ahlâk ilişkisi önem arz etmektedir. Kelâm ve itikat kitaplarında iman ve amel münasebeti ayrı bir başlık halinde incelenmiştir. Bu hususta farklı tartışmalara ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Hiç şüphe yok ki ibadet imanın bir göstergesidir. Ancak sadece inandım demek yeterli değildir. Kalpteki imanın sönmemesi için ibadet gereklidir. Zira Allah’ın emirlerini yerine getirip yasaklarından sakınmak, imanı kuvvetlendirir. Amel, imanın bir parçası olmamakla beraber iman ile amel arasında sıkı bir bağ vardır.

İman ve amel arasındaki ilişkiyi zenginleştiren diğer bir unsur da ahlâk ilkesidir. Müslümanın değeri de güzel ahlâkla ölçülür. Çünkü kişinin güzel ahlâklı oluşu, kalbindeki imanın bir göstergesidir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) bu hususa şöyle işaret etmişlerdir: “*Müminlerin iman yönünden en olgunu, ahlâkı en üstün olanıdır.*” (Tirmîzî, “İman”, 6)

Bilindiği gibi ahlâkın kaynağı da Kur’ân-ı Kerîm’dir. Peygamberimiz (s.a.s.) ahlâkını Kur’an’dan almıştır. Nitekim eşi Hz. Âişe, Peygamberimizin ahlâkının nasıl olduğunu

soran kişiye; “*Sen Kur’an okumuyor musun? O’nun ahlâkı Kur’an idi*” demiştir (Müslim, “Müsafrîn”, 139).

Bilgi ve iman üzerine inşa edilen ahlâk kuralları toplumun sosyal hayatını olumlu anlamda etkileyecektir. Bu özellikleri taşıyan kişi, kimsenin kendisini görmediği ve vicdânıyla baş başa kaldığı yerde bile ölçülü ve sorumlu davranır. Allah korkusunu hisseder ve kurallara uyar. Daha da önemlisi bütün davranışlarının Allah tarafından gözetlendiğini bilir. Kendisine, ailesine, çevresine ve bütün insanlığa karşı sorumlu olduğunu unutmaz. Olayların sebep ve sonuçlarını tahlil ederek toplumun hak ve hukukuna riayet eder. Bu disiplin ve prensibi benimseyen kimse, abartılı ve maksadını aşan davranışlarda bulunmaz, zulüm ve haksızlık etmez, yalan söylemez, başkasını kandırmaz ve boş yere ümitlendirmez, yapamayacağı işlerle ilgili kimseyi aldatmaz. Nitekim Kur’an da bu tür olumsuz tutum ve davranışları kınamıştır: “*Ey iman edenler! Yapamayacağınız şeyleri niye söylersiniz? Yapamayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok sevimsiz bir davranıştır.*” (Saf, 61/2-3)

Âyetlerde, iman etmiş olsalar bile söz ve eylemleri arasında uyumsuzluk bulunanlar uyarılmış, gösteriş ve iki yüzlülük hoş karşılanmamıştır.

Yukarıdan beri yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı gibi bilginin gücü, disiplini ve sosyal hayattaki etkinliği, amel ve ahlâk ilkelerinin durumuyla yakından ilgilidir.

HAYATIMIZI KİTAPLARLA BÜTÜNLEŞTİRMEK

Yüce Allah, diğer varlıklara oranla insanı daha değerli kılmış ve en güzel bir biçimde yaratmıştır. Ayrıca onu akıl, ruh, muhakeme, öğrenme, öğretme ve konuşma gibi önemli kabiliyetlerle donatmıştır. İşte bu özelliğinden dolayı, Kur'ân-ı Kerîm'de de ifade edildiği gibi; gök, yer ve dağların bile sorumluluğunu yüklenmekten çekindikleri emaneti o üstlenmiştir. Bu durumda insan, Allah'ın halifesi olarak yeryüzünde başarıya ulaşmak için bir imtihanla karşı karşıya bırakılmıştır. Onun emaneti koruması için bu sınavı kazanması arzu edilmekle birlikte, kaybetmesi de ihtimal dâhilindedir. Çünkü insanın bu iyi duygularının yanında istek, hırs, makam, menfaat, şehvet, kıskançlık ve nankörlük gibi olumsuz zaafı da vardır. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın rızası ve muradı, insanın başarıya ulaşmasından yanadır.

Yüce Allah hem insanın hidayetine vesile olmak hem de onun iman, doğruluk ve istikrar çizgisi üzerinde kalmasını sağlamak amacıyla her topluma bir peygamber göndermiştir. Nitekim bu husus İsrâ sûresinin 16. âyetinde şöyle ifa-

de edilmiştir: “Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz.” Bu durum, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.s.)’in gelişine kadar devam etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olup (Enbiya, 21/107) artık ondan sonra herhangi bir elçi gelmeyecektir (Ahzâb, 33/40). Ayrıca peygamberlere, insanların mutlulukları için ihtiyaç duyulan bilgileri içeren kitaplar verilmiştir. Böylece değişik tarihlerde gönderilen Peygamberlerin getirdikleri ortak inanç ve değerler arasındaki çizginin sürekliliği sağlanmıştır.

Gerçekten her topluma peygamber gönderilmesi, Allah’ın kullarına bir lütuf ve rahmetidir. İnsanların nefisleri ve ruhları ancak bu sayede ilâhî marifetle olgunlaşmış ve yaratılış kabiliyetleri ölçüsünde güzel ahlâkla süslenmiştir.

Görüldüğü gibi, peygamberler Allah ile kul arasında elçilik görevini yapmışlardır. İnsan olmaları hasebiyle onlar da belli bir süre için yaşamış, görevlerini yerine getirmiş ve sonunda vefat etmişlerdir. Eğer onlar tebliğde buldukları ümmetlerine bir kitap bırakmamış olsalardı vefatlarından sonra getirdikleri ilâhî mesajları tehlikeye düşebilirdi. Belki de bu durumda bazı insanlar için onların nübüvvet ve risaletini inkâr etmek daha da kolay olabilirdi. Oysaki peygamberler, kendilerine Allah tarafından verilen ilâhî kitaplar sayesinde Allah’ın emir ve yasaklarını kavimlerine anlatma imkânını bulmuşlardır. Böylece kitap; insanlık âlemi için ortak bir kaynak ve hazine olmuştur. Zaten inançların, dinlerin, ilimlerin, medeniyetlerin ve kültürlerin asıl kaynağı da kitaplara dayanmaktadır.

Bu makalemizde peygamberlere vahiy olunan kitaplardan söz etmeyeceğiz. Sadece kitabın önemine okuyucularımızın dikkatini çekmek için, onun ilâhî boyutunu hatırlatmayı ya-

rarlı gördük. Çünkü kitap, sosyal hayatımızın bir parçasıdır. Onu değerlerimizden uzak ve bağımsız tutmak mümkün değildir. Esasen kitap, defter, kâğıt, kalem ve mürekkep kültürümüzün temel unsurlarıdır. Bunlara daima saygı ve sevgi gösterilmiştir. Geriye dönüp baktığımız zaman; kitapların yazımı, basımı, ciltlenmesi, korunması ve okunmasıyla ilgili anlatımlar ve hatıralar bize heyecan vermektedir.

Burada asıl amacımız günümüz insanının ihtiyaç listesinde yer alan ev, otomobil, buzdolabı, halı, televizyon, elbise vb. eşyanın arasında kitapların yerini irdelemek ve bir değerlendirme yapmaktır.

Akliselim ışığında bir karşılaştırma yapıldığında, bu alandaki artılar ve eksiler kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Ayrıca buna paralel olarak okumaya ve yazmaya ayrılan zaman da önem arz etmektedir.

Kitap ve kütüphane sahibi olmak önemlidir; ancak daha önemli ve güzel olanı, sahip olduğumuz kitapları okumaktır. Hatta gerektiğinde yeniden yazmak ve yorumlarda bulunmaktır.

Günlük hayatımızda kitaplara olan yakınlığımızı ve mesafemizi ortaya koymak ve bir özeleştiride bulunmak üzere kendi kendimize bazı sorular soralım: Bütçemizin ne kadarını kitap almaya ayırıyoruz? Günlük ve haftalık mesaimizden kaç saat okumaya hasrediyoruz? Ayda kaç kitap veya kaç sayfa okuyoruz? Okuduğumuz bölümlerle ilgili ortaya konulan yorum, değerlendirme ve sonuçlar var mıdır? Okuduklarımızın ve öğrendiklerimizin davranışlarımıza olumlu katkıları nelerdir? Diğer bir ifade ile ilim ve amel ilişkilerimizde bir denge ve istikrar sağlanmış mıdır? Kütüphanemizde mesleğimize yönelik kaç cilt kitap var? Bunlardan kaç tanesini bir kez veya tekrar okuduk? Kitapların bize en iyi dost, arkadaş ve komşular olduğunu biliyor muyuz?

Bu sorulara gönül huzuru ve başarıyla cevap vermemiz kolay değildir.

Dünyada bilgi ve iletişim teknolojisiyle ilgili önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Artık birçok kitap, belge, plan ve projeye bilgisayar ortamında ulaşılmaktadır. Ne yazık ki bu yeniliklerin altında çoğu zaman başkaların imzası bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile bazı önemli gelişmelerin patenti bize ait değildir. Kitapların yazımı, okunması ve birikimi hususunda da övünecek noktada değiliz. Bugün doğu ve Batı insanı arasında; kimin daha çok kitap okuduğu hususunda bir karşılaştırma yapılırsa sonucun Batılılar lehine olacağı kesindir. Gerçekten Batı insanı piknikte, durakta, metroda, trende, otobüste ve uçakta bile kitap, dergi ve gazete okumaktadır. Böylece günlük yaşamda önemli bir zaman dilimi değerlendirmektedir.

Fransa'da görev yaptığım sırada karşılaştığım önemli bir olayı burada anlatmak istiyorum. Genelde Pazar günleri taşradan Paris'e gelirken, kente otuz-kırk kilometre kala trafik yoğunluğu yaşanır. Bu durumda araçlar çok yavaş seyretmektedir. Bir Pazar günü Strazburg'dan Paris'e dönüyordum. Her zamanki gibi araçlar yavaş ilerliyordu. Etrafıma baktım, yan şeritteki bir bayan sürücü kitabını direksiyonun simidi üzerine açmış ve okuyordu. Her defasında birkaç metre ilerliyor tekrar dönüp kitabına kaldığı yerden devam ediyordu. Kitap okumayı seven biri olarak bu durumu kıskandığımı belirtmek istiyorum. Batılılar açısından bu münferit bir olay değildir; benzeri görüntülere sıkça rastlamak mümkündür.

Konuyu dengelemek için Kahire'de, bu sefer bir kütüphanede gördüğüm şu olayı da hatırlatmakta yarar vardır: Kütüphanede çalıştığım bir sırada kucağında çocuğu ile bir bayan içeri girdi. Bir masanın yanına oturdu. Masanın bir bölümüne bebeğini koydu, diğer tarafına da kütüphaneden aldığı ki-

tapları sererek ödevini yapmaya başladı. Gördüğüm bu azim, gayret ve kararlılıktan dolayı da heyecan duyduğumu ifade etmek isterim.

Yabancılardan örnekler vererek kendimiz için karamsar bir tablo çizmek niyetinde değilim. Şunu ifade etmeliyim ki, şayet bugün kitaba ve okumaya karşı bir ilgisizlik varsa bu, elbette milletimizin genel, sürekli ve ortak bir kaderi değildir. Bunu geçici bir olumsuzluk olarak değerlendirmek daha doğru olabilir. Nitekim İslâm dünyası, dokuzuncu ve on üçüncü yüzyıllar arasında kitap, kütüphane, telif, tercüme ve cilt bakımından hareketli ve bereketli bir dönem yaşamıştır. Sadece devlet ve bilim adamları değil, halkın tamamı kitaplara ve okumaya karşı büyük ilgi duymuştur. Evlerde, işyerlerinde, mektep ve medreselerde on binlerce eserin yer aldığı kütüphaneler veya kitap pazarları kurulmuştur. Her yıl en önemli bir mali kaynak kitaplar için ayrılıyordu. Bağdat'ta bulunan Nizamiye Medresesi Kütüphanesi'ne yıl içinde çıkan yeni kitap ve yazmaları temin için ek ödenek olarak bir buçuk milyon altın frank tutarında tahsisat ayrılmıştır. Diğer yandan kitaplara karşı duyulan bu aşırı ilgiden dolayı yüz binlerce insan, geçimini ve ekmeğini bu sektörde çalışarak kazanıyordu.

Günümüzde bu açığı kapatmak için kamu görevlilerine, özel sektörde çalışanlara, sivil kuruluşlara, özellikle öğretmen ve din görevlilerine önemli sorumluluk düşmektedir. Çünkü fert ve toplum açısından zaman kavramı çok önemlidir. Gelecekte başarılı olmamız, bugünü iyi değerlendirmemize bağlıdır. Bu nedenle kitap sevgisi ve okuma alışkanlığı sosyal hayatın her kademesinde geliştirilmelidir. Öğrenciler ve geniş halk tabakaları, hedef kitlenin başında yer almalıdır. Bilim, meslek ve alanlarında uzman olanlar daha fazla sorumluluk almak zorundadırlar. Görsel yayınlar ve iletişim araçları; kitap okuma sürecini olumsuz etkileyecek şekilde kullanılma-

malıdır. Tersine bu yayınlar sayesinde kitap edinme, okuma ve ondan yararlanma teknikleri geliştirilmelidir.

Kamu kurumları başta olmak üzere okul, cami, işyeri ve köy odalarında kitaplıklar oluşturularak halkın ilgisine sunulmalıdır. Yolculuk anında yanımıza kitap almayı ihmal etmemeliyiz. Dost, arkadaş ve komşularımızı ziyarete giderken hediye olarak kitap almayı tercih edelim. Düğün, sünnet ve mevlitlerde kitap dağıtılabilsen ne kadar güzel olur.

Unutmayalım ki kitabın okunduğu yerde, gürültü, dedikodu, şiddet, kavga ve kırıcı davranışlar olmaz. Çünkü kitaplar, okuyucularına daha çok okuma, düşünme, değerlendirme ve aydınlanma fırsatını verir. Onların bilgi, görgü, kültür ve ufuklarının gelişmesine katkıda bulunur. Daha da önemlisi, hayatın kitaplarla bütünleştirilmesi durumunda cehalet ve onun izleri yok olacaktır. Artık okunacak her kitapla bilime, kültüre, medeniyete, insanlığın barış ve huzuruna katkı sağlanmış olacaktır.

ZAMAN KAVRAMI VE PLANLI ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Çalışma hayatında zaman kavramının önemi tartışılmaz. Özellikle endüstri, teknoloji ve modern çağın gereklerine uyum sağlamak isteyen her fert ve toplum, önce “zaman bilinci”ni elde etmek zorundadır. Çünkü plan, program ve zaman dilimlerine göre hesaplanmış her iş, ancak kendisine tahsis edilen süre içinde hizmete dönüşebilir. Sosyologların yaptıkları bir araştırmada, ileri memleketlerde işlerin çok önceden zamana göre (yıl, ay, hafta, gün, saat ve dakika gibi) planlanıp yapıldığı, geri kalmış ülkelerde ise zuhurâta ve tesadüflere tabi olarak iş ve üretimin gerçekleştirilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir.

Tarihte ortaya koydukları eserleriyle tanınan Eti, Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinin, takvim kullanmış olmaları zaman kavramına verdikleri önemi göstermektedir. Zira takvim, zamanın ölçülmesi, devlet yetkililerinin ve fertlerin işlerini zaman birimlerine göre tanzim etmeleri, hayatın disiplini edilmesi ve insan ömrünün verimli kılınması için çok

yararlı olmuştur. Sözelimi, geçmişte en parlak medeniyeti kurmuş olan Mısırlıların yılı 12 aya, gündüzü 12 saate geceyi de yine 12 saate böldükleri, her saate de müstakil bir ad verdikleri bilinmektedir.

Takvim ve zaman kavramının bilincinden mahrum yaşayan eski Rusya halkı, günde bir defa kalkan trene vaktinde yetişebilmek için, bazen 14 saat önce gelip istasyonda bekledikleri olmuştur. İhtilâlden sonra az zamanda çok verimliliği elde etmek isteyen yeni ihtilal liderleri, “zaman kadar kıymetli bir şey, bir kol saatinin çok basit olan işleyişine emanet edilemez” diyerek “zamanı devletleştirme” gibi vatandaşların kolektif ve sürekli olarak iş görmesini planlamışlardır.

Diğer bir örnek, teknik yönden hâlâ geri olan Lâtin Amerika halkı, bir işi zamanında çıkarma veya verilen randevuda buluşmakta şüphelendiklerinden, uyulması gereken bir akit ya da ciddi bir randevu tespit edilirken “İngiliz saatiyle” diyerek bir şart daha ilâve etmektedirler. Ne yazık ki son yıllarda, doğu ile Batı arasındaki zaman anlayışında, doğulu insanın aleyhine olmak üzere büyük uçurum meydana gelmiştir.

Olaya inanç açısından yaklaştığımızda sonuç daha da vahim olmaktadır. Çünkü büyük çoğunluğu Müslüman olan Asya kıtasındaki toplumlar, İslâm prensipleri çerçevesinde zaman kavramı bilincini ve kültürünü yeterince pratik hayata geçirememişlerdir. Halen bu konuda İslâm âleminin olması gereken yerde olduğunu söylemek mümkün değildir.

Yazımızın burasında Kur’an ve Sünnetin zaman kavramına, planlı ve disiplinli çalışma hususundaki ikaz ve işaretlerine bir göz atmakta yarar görüyorum.

Bugün müslümanlar çoğunluk itibarıyla zaman konusunda kaygısız hâle gelmiş ise de yüce dinimiz zaman problemi

üzerinde ısrarla durmuştur. Kur'an'da zaman kavramı dehr, ebed, karn, vakt, sene, ay, gün, gece, sabah, akşam, ikindi, saat ve an gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Dikkatlice incelendiğinde görülecektir ki, namaz, zekât, oruç, hac, kurban gibi ibadetlerin her biri ayrı ayrı zaman dilimlerinde ve kendileri için açıklanan vakitlerde icra edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan denilebilir ki dinî emirlerinin büyük çoğunluğu da, insana zamanını azamî ölçüde değerlendirmeyi öğretmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s) de, biri Tirmîzî (Kıyamet, 1), diğeri Keşfu'l-Hafâ (1/75)'da yer alan iki ayrı hadiste şöyle buyurmuşlardır:

“Kıyamet günü, âdemoğlu beş şeyden hesap vermeden Allah'ın huzurundan ayrılamaz. Ömrünü ne yaparak tükettiğinden, gençliğini ne işte harcadığından, malını nereden kazandığından, nereye harcadığından ve öğrendiği ile ne derece amel ettiğinden.”

“Beni Allah'a yaklaştıran ilmimin artmadığı bir gün yaşayacak olsam o günü, hayırla geçirilmeyen bir gün sayarım.”

Görüldüğü gibi Resûlullah'ın sözleri ile pratik hayatı ve ashabının tatbikatı zamanı değerlendirmek bakımından örneklerle doludur. Şayet Resûlullah 23 yıllık nübüvvet hayatında bütün menfi şartlara rağmen İslâm'ı tebliğ etmiş, etrafında binlerce ashabın halkalanmasını temin edebilmişse bu ancak onun planlı, azimli ve istikrarlı çalışmasıyla mümkün olmuştur. Tarih içinde kültür ve medeniyetlerin oluşmasına katkısı olan, geride eser bırakan ve gök kubbenin altında hoş seda ile ayrılan bütün insanların borçlu oldukları tek şey, zamanlarını iyi değerlendirmiş olmalarıdır. Çünkü zaman akıp giden bir sel gibidir. Ancak alınacak tedbirlerle, onu varlıkla yokluk arasında her an, kâr veya zarar, sağlık veya hastalık,

fakirlik veya zenginlik, karamsarlık veya ümit, hayır veya şer gibi birbirine zıt davranışlardan biriyle bağlantılı kılmak mümkündür.

Tasavvufçular zamanın kıymetini bilen gerçek Müslüman için, onu anlayıp değerlendiren kişi manasına “ibnü'l-vakt” olarak isimlendirmişlerdir.

Objektif bir tahlil yapmak gerekirse, günümüzde zamanı iyi kullanma itibariyle planlı ve programlı çalıştığımız söyleyemeyiz. İzbe mekânlarda, kahvehanelerde, sokaklarda, gürüklerde, törenlerde, eğlence yerlerinde ve meydanlarda tüketilen zamanların bedeli nasıl telâfi edilebilir? Zira plan, program, hesap, iş ve hizmet verimliliğinden yoksun israf edilen nice zamanlarımız bulunmaktadır. Nihayet bu tablonun kaçınılmaz sonucu olarak karşımıza bir yığın işsiz, ümitsiz, karamsar, kişilik ve karakteri gelişmemiş insan yığınları çıkmaktadır. Oysaki yeryüzü nimetlerinden en çok yararlanma fırsatının önümüze çıktığı günümüzde teknoloji ve modern hayatın nimetlerinden çok şey kazanılabilir. Esasen üzerinde yaşadığımız dünya, bütün insanların ihtiyaçlarını karşılayabilecek nimetlerle doludur.

Bu kapsamda şu hususları da hatırlatmakta yarar görüyorum:

1. Öğrenciler ve gençler başta olmak üzere memur, işçi, esnaf, köylü her meslek ve unvandaki insanımıza zaman şurunu vermek lazımdır. Özellikle boş zaman geçirmekten doğacak bazı rahatsızlıklar genç dimağlara ve gönüllere yerleştirilmelidir. Örneğin zamanın iyi değerlendirilmesi durumunda, onun en iyi bir eğitimci olacağını unutmamak gerekir.

2. Yıllık, aylık, haftalık ve hatta günlük planlar yapma, bu planlara uyma, plana göre iş yapma ve işi belirlenen süre

içinde tamamlama alışkanlığı kazandırılmalıdır. Atalarımız ne güzel söylemişlerdir: “Bugünün işini yarına bırakma.” Çünkü yarın için tabii bir meşguliyet mutlaka karşımıza çıkacaktır.

3. Gündüz ile gecenin değerlendirilmesi hususu da ayrı bir problem olarak ele alınmalıdır. Zaruri olan dinlenme ve uyku miktarları belirlendikten sonra fazlasının zararlı olduğu iyice öğretilmelidir. Özellikle uzun gecelerin yer aldığı kış mevsimi, hafta veya resmi tatil günlerinde nelerin yapılabileceği hususunda önceden planlar yapılmalıdır.

4. Yaş safhalarına göre yapılacak işler konusunda devlet vatandaşına yardımcı olmalıdır. Onlara gösterilmesi gereken ana prensipler detaylıca tespit edilmelidir. Örneğin belirli bir alanda usta uzman, tecrübe, sanatkâr ve iş gücü sahibi olmak için gecikmiş bir yaş sınırı beklenmemelidir. Tam tersine bu devreler insanın merak, bilgi ve kabiliyetiyle orantılı olarak erken yaşlardan başlatılmalıdır.

5. Çocukların yetiştirilmesinde önemli rolü olan aile, okul ve çevre birbirleriyle uyum içinde hareket ederek onların problemlerini tespit etmeli ve gerekli tedbirleri almalıdır.

Konuyu bir hadis mealiyle tamamlamak istiyorum: “*İki şey vardır ki, insanların çoğu onun değerini bilmezler: Sihat ve boş vakit.*” (Buhârî, “Rikak”, 1)

İSLÂM VE SANAT ÜZERİNE

Tarihin her döneminde toplumların sanat anlayışı üzerinde çeşitli değerlendirme ve tartışmalar yapılmıştır. Çünkü insan daima sanatla birlikte yaşamıştır. Onun kendi yaratılışı başta olmak üzere, altında dolaştığı gök kubbe, üzerinde gezdiği dünya ve çevresinde gördüğü canlı ve cansız bütün varlıklar ilâhî sanatın bir kopyasıdır. Kişi saçlarını tararken, üst başını düzeltirken, evini düzenlerken, yiyip içtiklerini seçerken bile farkında olmadan sanata karşı olan zevkini dışa yansıtmaktadır. Görülüyor ki, sanatı bir zaman dilimi ya da toplumun bir kesimiyle sınırlandırmak mümkün değildir. Hal böyle iken, zaman zaman İslâm ile sanat arasında bir zıtlık ve uyumsuzluk olduğu imajı verilmeye çalışılmıştır. Böylece İslâm dini ve onun sanata bakışı hakkında yanlış ve bilimsel temellerden yoksun bazı iddialar ileri sürülmüştür.

Bu yazımızda öncelikle sanatın tanımı, İslâm'ın sanat anlayışı, tarih ve kültürümüze yansıyan sanat çeşitleri ile hayat ve sanatın ortak yönleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Sanat; Arapça “sanea” kökünden türemiştir. Sözlükte, iş-

lemek, yapmak sonradan husule gelmek ve iyi yapmak anlamına gelmektedir. İstılahta ise sanatın birçok tanımı yapılmıştır. Biz burada bütün tanımlardaki ortak noktaları ihtiva eden şu özet tanımlarla yetinmek istiyoruz.

a) Sanat; bir işi, bir zevki, üstün bir estetik duyguyu yansıtacak şekilde gerçekleştirme biçimidir.

b) Sanat; bir duygunun bir tasarımın veya güzelliğin ifadesinde kullanılan metotların tümü ve bu metotların sonunda uygulanan ve ulaşılan kurallardır.

c) Bir işin ustalıklı ve özenerek yapılması, kendi cinsi içinde beğenilecek standartlarda olması da sanat olarak ifade edilir ki, insan hüneri ile aynı anlama gelmektedir. Ayrıca sanatın ahlâk, felsefe, tarih, şiir, edebiyat, yazı ve roman gibi soyut alanlarla ilgisi olduğu gibi sanayi, teknoloji, inşaat ve kısaca tabiatın ihtiva ettiği bütün fizikî unsurlarla da yakından ilişkisi vardır (Vedat Erkul, *Sanat ve İnsan*, 1996, s. 65).

Günümüzde sanat kelimesinin bazen “yaratma” anlamına da kullanıldığı görülmektedir. Bu tür bir ifadenin maksadı aştığını belirtmemiz gerekir. Çünkü sanat daha çok sonradan husule gelmek demektir. “Yaratmak” ise daha farklı bir durumdur. Zira bu kelimenin aslı da Arapça olup “halaka” fiilinden gelmektedir ki, yaratmak veya yoktan var etmek demektir. Oysaki insanların bir şeyi yoktan var etmesi (yaratması) mümkün değildir. Bu nedenle bazen sanatçılarımızın “eser yarattım” gibi ifadeler kullanmaları doğru değildir. Çünkü yaratmak sadece Allah’a mahsustur. O kendi sorumluluğunda olan yaratma fiilini başka bir varlığa vermemiştir. Sanat daha çok, hayata verilen yeni bir form, tarz, şekil, mana ve estetik düzeltmedir.

Görülüyor ki, insanın zekâ ve hünerinin eseri olarak, daha önce hayat ve tabiatıta mevcut değilken, ancak insan eli

ve emeği ile yapılmış olan eserler sanat olarak değerlendirilmektedir. İnsanların bu eserlere sahip çıkmaları veya onları daha mükemmel, daha yararlı ve kullanılır hale getirmelerinde elbette sakınca yoktur.

Çağımızda İslâmî gelişmenin durduğunu ve buna bağlı olarak müslüman ülkelerin geri kaldığını iddia edenler olabilir. Bu iddia, daha çok günümüz teknolojisi, silah üretimi, malî denge ve siyasi istikrar için kısmen geçerli de sayılabilir. Fakat bu, hiçbir zaman müslümanların misyonunu tamamladığı anlamına gelmez. Nitekim günümüz İslâm dünyasında varlıklarını zevk ve heyecanla müşahade ettiğimiz kültür, medeniyet ve sanat eserleri bunun en güzel örnekleridir.

Filozoflar ve estetik nazariyeciler, sanatın kaynağı ve mahiyeti üzerinde tarih boyunca tartışmışlardır. Varılan ortak kanaate göre sanatın kaynağı insanın ruhu ve diğer mânevî cephesidir. Ruhtan ve maneviyattan mahrum, biyolojik hayatına paralel olarak ruhi ve mânevî bir hayat yaşamayan varlıkta sanat olmaz. Nitekim hayvanlar âleminde sanat yoktur. Çünkü sanat insanın ruhî ihtiyacının bir cevabıdır.

O halde denebilir ki sanat, insanın güzellik duygusundan (güzeli keşfetme, güzeli ifade etme, güzeli sevme arzusundan) yani “aşk”tan doğmuştur. Bu nedenle her türlü sanatın başlıca ve vazgeçilmez konusu aşktır. Yani aşk, sanatın hem kaynağı hem de konusudur. İnsanın idrak edebileceği her güzellik, varlığın mahiyetindeki ilâhî güzellik ve âhengin bir parçasıdır. İnsan yaratıldığı ilk günden itibaren hasretini çektiği bir güzellik daha vardır ki, o da kemâl-ı mutlak olan Yüce Allah’ın güzelliğidir (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985, c. 9, s. 3388).

Yüzyılımızın büyük şairlerinden merhum Necip Fazıl Kısakürek bu ulvi hasretini şu beytiyle anlatmaya çalışmıştır:

*“Anladım işi, sanat Allah’ı aramakmış;
Marifet bu, gerisi yalnız çelik-çomakmış...”*

Gerçekten insan objektif ve akl-ı selim ile düşünüp kâinatın yaratılışı ile onun sevk ve idaresini sağlayan unsurlara baktıkça hayret ve heyecanı bir o kadar daha artmaktadır. Bu hususlar Kur’ân-ı Kerîm’in şu âyetleriyle mükemmel bir üslûp içinde anlatılmıştır.

“Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir.”
(Rahmân, 55/5)

“Göğü Allah yükseltti ve mizanı (dengeyi) O koydu.”
(Rahmân, 55/7)

“Üstündeki göğe bakmazlar mı ki; onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmış! Onda hiçbir çatlak da yok.” (Kâf, 50/6)

“De ki; göklerde ve yerde neler var, bakın (da ibret alın!) fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda sağlamaz.” (Yûnus, 10/101)

“Göklerin ve yerin yaratılışında gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.” (Âl-i İmrân, 3/190)

“O ki, birbiri ile âhenkar yedi göğü yaratmıştır. Rahman olan Allah’ın yaratışında hiç bir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?” (Mülk, 67/3)

“Yeri uzayıp yaydık. Orada sabit dağlar yerleştirdik. Yine orada miktarı ve ölçüsü belirli olan şeyler bitirdik.”
(Hicr, 15/19)

Konuyla ilgili kuşkusuz başka âyetler de gösterilebilir; ancak meâlini verdiklerimiz, sanat ve sanatkârlar dünyasına ilham kaynağı olabilecek sonsuz ve sınırsız ibretler vardır. Zira kâinatın unsurları arasında kopukluk, boşluk, aralık,

çatlaklık ve uyumsuzluk yoktur. Yeryüzünden, gökyüzüne ve hatta uzaya değin her şey uyumlu, âhenk içinde, birbiriyle irtibatlı ve aksaklık kabul etmeyen bir düzene sahiptir. Nitekim şu âyet-i kerime de bu hususu teyit etmektedir:

“Gece de onlar için bir ibret alâmetidir. Biz ondan gündüzü sıyrıp çekeriz de onlar karanlıklara gömülürler. Güneş, kendisi için belirlenen yerde akar (döner). İşte bu, aziz ve âlim olan Allah’ın takdiridir. Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tayin ettik. Nihayet o, eğri hurma dalı gibi (hilâl) olur da geri döner. Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzerler.”
(Yâsîn, 36/37-40)

Sanatkârın gönlü elem, ızdırap, hayal, çile ve acılarla doludur. Bunlara şifa ararken yer, gök, ay, güneş, yıldız, karanlık, ışık, dağ, deniz, ağaç, çiçek, gül, bülbül ve yâr terennümüyle aşk tüneline girerek tek ve mutlak kuvvet sahibi olan Allah’a ulaşmak ister. İşte sanatkârın asıl hedefi, tabiat ve varlığın mâverasındaki bu güzelliğe kavuşmaktır. Sanatkâr bu hazzı elde etmek için hayalin, hislerin, sezginin dünyasında keşfe çıkar. İlim adamı ise realitenin dünyasında yol almaya çalışır. Diğer bir ifade ile ilim adamı tahlil ederek, sanatkâr terkip ederek bulduklarını göstermeye çalışır. Birini akıl diğerini gönül sevk ve idare etmektedir.

Bu değerlendirmelerden de anlaşıldığı gibi İslâm ve sanat arasında bir çelişki yoktur. Ancak bu husus zaman zaman bazı çevreler tarafından, İslâm’ın canlıların resmini sembolize etmeye izin vermediği gerekçesiyle, bundaki amaç ve hedef saptırılmaya çalışılmıştır. Oysaki işin aslı ve özü bu iddialardan daha farklı ve önemlidir. İslâm’ın doğuşunda sadece Arabistan’ı değil bütün insanlığı tehdit eden bir şirk olayı vardı. O çağda tek Allah inancı kısmen kabul görse bile in-

san ile Allah arasında vasıta olabilecek bir veya birkaç puta tapma alışkanlığı yaygındı. Bu putlar kadın ve erkek cismi şeklinde sembolize edilerek fiziki (taş, demir, tunç vs.) malzemelerle gündemde tutulmaya çalışılıyordu. Nitekim şu açıklama da bu hususu teyid etmektedir:

“Araplar Allah’a inanıyorlardı, fakat Allah ile kendileri arasında şefaathçi sandıkları putlara da tapıyorlardı. Zira her evin bir putu vardı. Adam sefere çıkacak olursa evinden çıkmadan önce putu meshederdi. Bu onun sefere gittiği zaman evinde yaptığı son işi olurdu. Seferden dönerken de ilk işi yine putuna elini sürerdi.” (Süleyman Ateş, *İslâm’a İtirazlar ve Kur’an-ı Kerim’den Cevaplar*, s. 197)

Görüldüğü gibi İslâmiyet fiziki yapıya sahip put, resim, heykel ve diğer canlıları sembolize eden şekillere karşı olma yerine onlara ülûhiyet sıfatının yüklenmesine ve isnat edilmesine karşıdır. Bundan daha tabii ve haklı bir davranış da düşünülemez. Şayet insanlık bugün, inanç, ibadet, düşünce ve hür olmak gibi bazı temel insan haklarına sahip çıkabiliyorsa İslâm’ın bundaki olumlu payını görmezlikten gelemeyiz. Kaldı ki sanat da zaten sadece fiziksel bir olgu değildir.

Sanat, öncelikle ruh ve gönül âleminin arındırılmasıdır. Daha sonra dışa yansıyan davranışlarını disipline ederek beklenen hizmet, kalite, huzur ve güzellik dolu eserlerin ortaya konulmasıdır. Topluma sunulan bu ürün şiir, edebiyat, tasavvuf, felsefe, müzik gibi kulağa hitap eden sanat olabileceği gibi göze hitap eden resim, minyatür, ahşap oymacılık, hat, kilim, oya, manzara veya fiziki şekil olarak seramik, cam işlemeciliği, mimarlık ve proje gibi sanatlar da olabilir.

Tarihin sayfaları geriye doğru aralandığında ya da Anadolu veya Orta Doğu’nun mütevazı bir yerleşim yerinde halen dimdik ayakta duran cami, medrese, hamam, kervansaray,

çeşme, kütüphane ve çarşı gibi eserler dikkatlice incelendiğinde İslâm'ın sanata olan katkısı daha iyi anlaşılacaktır.

Ünlü Fransız filozofu Roger Garaudy İslâm'ın sanata verdiği değeri şöyle ifade ediyor: “Dünya sanatına muazzam bir katkıda bulunan İslâm sanatı, insanlığın ortak geleceğini imar etmede belki de en büyük payı sağlayacaktır.” (Vedat Erkul, *a.g.e.*, s. 60)

İnsan olarak müşterek taraflarımız ve hatta birbirine çok benzer özelliklerimiz vardır. Sanat da bu ortak değerlerden biridir. Örneğin herkesin kendi denizinin incisini çıkarması güzeldir. İnciler aynı çizgi üzerinde veya vitrinde sergilenince herkes onları sevecektir. Zaten sanat da sevgi, huzur, eğitim, bilim, ahlâk ve zarafettir. Sanatkârın çevresine zarar vermesi bir yana o değerlerini herkesle paylaşır ve onların değerlerine de saygı duyar. Çünkü sanat, fert ve toplumun ortak inancı, dili, tarihi, düşüncesi ve kültürüdür.

Unutulmamalıdır ki, her sanatkâr, öncelikle kendi milletinin, mensubu olduğu kültür dairesinin eseridir. Bu nedenle önce kendi milletinin zevkini temsil eder, kendi millî kültür ve hayatını aksettirir. Aksi halde bugün Fârâbî, İbn Sîna, Mevlânâ, Mimar Sinan, Fuzûlî ve Mehmed Âkif gibi nice dehayı tanımak ve anlamak imkânı olmazdı.

Din ve Toplum

KUL VE KAMU HAKKINI GÖZETMEK

Bilindiği gibi Yüce Allah, yeryüzünde iradesini temsil etmek üzere insanı yetkili kılmıştır. Ayrıca ona halifelik sıfatını da vermiş ve böylece ona kendi adına hakkı, adaleti ve doğruluğu uygulamak üzere önemli bir görev ve sorumluluk yüklemiştir. Şüphesiz ki bu sorumluluğun başında, Allah'a kulluk etmek, kul hakkına riayet etmek ve kamu hakkını gözetmek gibi önemli görevler yer almaktadır.

Allah'ın hakkına riayet etmek, O'nun emrine saygı göstermek, varlığına ve birliğine iman etmek ve hükümlerine uygun bir şekilde hareket etmektir. Kul hakkı ise; insanların mal varlıkları, canları, ırz ve namusları, mânevî şahsiyetleri, makam ve mevkileri, inanç ve yaşayışları ile kişisel ya da aile fertlerine ilişkin haklarına saygı göstermektir. Kamu hakkına gelince; bu daha çok devlete ait olan veya herkesin ortağı bulunduğu bir tüzel kişiliğin bütün malî ve idarî menfaatlerini bir arada tutan ve korunmasını gerektiren değerlerdir.

Fert ve toplum açısından vazgeçilmesi mümkün olmayan temel ihtiyaçlardan biri de mal, eşya ve para gibi değerler-

den oluşan kazançlardır. Ancak bu değerlerin temiz, helâl ve meşru yollarla kazanılmış olması büyük önem arz etmektedir. Çünkü her insan, mal ve servet edinme hakkına sahiptir. Şu var ki, sorumluluk makamında olan kişinin bu hakkını doğru ve usulüne uygun bir şekilde kullanması gerekmektedir. Bu nedenle tarih boyunca bütün toplumlarda mal, para ve ticaret başta olmak üzere ekonomik kazançlarla ilgili işlemler özel kanun ve kurallara göre düzenlenmiştir.

Çağımızda köy ve kırsal bölgelerden şehir merkezlerine doğru yoğunlaşan göç dalgaları sonunda insanlar bir arada ve iç içe yaşamak zorunda kalmışlardır. Hatta bu hareketlilik sonucunda yeni iskân alanları meydana gelmiştir. Farklı kırsal bölgelerden, büyük kentlere göç eden insanların bu yeni yerleşim yerlerindeki ekonomik ihtiyaçlarında ve insanî ilişkilerinde de ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Çoğu daha önce bulunduğu yerde, yakıtı kendisine ait olan evlerinde lamba ile aydınlanırken artık kamuya ait enerji kaynaklarından yararlanmakta, ortak şebekeden su kullanmaktadır. Artık kollektif bir hizmet ve sorumluluk anlayışı ön plana çıkmıştır. Ne var ki, birlikte yaşamak, kişi hakkını gözetmek ve kamu hakkının önemini kavramak bilinci ve inancı yeterli olmayınca bir yığın haksızlıklarla karşı karşıya gelmektedir. Öyle ki, kiracı olarak oturduğu evden çıkarken elektrik ve su parasını ödemeyen, yolda yürürken hayatı pahasına da olsa başkasının elindeki mahrem çantayı gasp edip kaçan, zaman ve mekân ayırımı gözetmeksizin modern yöntemlerle hırsızlık yapanların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Diğer yandan toplum gittikçe bu tür olumsuz davranışları sıradan olaylarmış gibi algılamaya başlamakta, daha da kötüsü bunlara karşı duyarsız kalmaktadır.

Milletin ahlâkî, kültürel ve sosyal hayatını yakından etkileyen bu tür olumsuz hatta yüz kızartıcı gelişmelere kar-

şı herkes görev, yetki ve sorumluluk alanıyla orantılı olarak karşı koymak zorundadır. Çünkü benzer davranışların diğer toplumlarda olması çeşitli yorumlarla açıklanabilir. Fakat inancı, kültürü ve zengin tecrübesiyle tarihte iz bırakan yüce milletimizin devamı ve mirasçısı olan bu kuşağın benzer hatalara düşmesi kabul edilemez.

Kul Hakkı

Maddî açıdan olaya yaklaşıldığında başkasının mülkiyetinde bulunan mal ve serveti çeşitli yöntemlerle zimmetine geçirmektir kul hakkı. Bu zarara uğratma şekli, zor ve bas-kı yoluyla olabileceği gibi hile, aldatma, rüşvet, gasp, ölçü ve tartıda yanıltma, emanete hıyanet, kumar, tefecilik, ihaleye fesat karıştırma ve bilerek zimmetine geçirme şeklinde de olabilir. Başkasının onurunu incitmek, inancını, düşüncesini ve hürriyetini kısıtlamak gibi konular da kul hakkının önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Bu olumsuz davranışlara, başkasına iftira atma, alay etme, arkadan çekiştirme, kötü lâkap takma, kusur arama ve gıybet etme gibi hususları da eklemek mümkündür. Daha da üzücü olanı; demokrasi ve insan haklarının en çok konuşulduğu bir dönemde, bu değerlerin arkasına sığınarak tarihin en büyük insanlık suçunun işlenmesine meşru zemin ve gerekçe hazırlanmasıdır.

Haksız ve masum insanların hayatını korumak ve kurtarmak uğruna onların ırz, namus, iffet ve şereflerinin ayaklar altında ve dünyanın gözü önünde ezilmesine hangi semavî din ve hukuk sistemi izin vermektedir? Hiçbir ilahî ve aklıselime dayalı beşeri sistem, bu zulüm ve haksızlığa izin vermediğine göre söz ve mesajlarla dünyaya akıl ve nizam vermeye çalışan diğer ulusal ve uluslar arası resmi ve sivil kuruluşlar ne zaman sorumluluk duygularını yerine getireceklerdir? Dünya kamuoyunun önünde kan ve gözyaşı sel olup

akarken; çocuk, kadın, hasta ve yaşlı insanların çılgılık ve fer-yadı semaya yükselirken bu sessizlik ve vurdumduymazlık nasıl izah edilecek ve ne zamana kadar devam edecektir?

Ne yazık ki, bu soruların cevabını bulmak şimdilik mümkün görünmemektedir. Oysaki tarih boyunca şu beş temel ilkenin korunması insanlığın ortak görev ve sorumluluğu olarak kabul edilmiştir. Bunlar; dini koruma, canı koruma, akli koruma, nesli koruma ve malı koruma gibi kul ve kamu hakkının özünü kapsayan değerlerdir. Aslında bu tür olayların devamı, yaygınlaşması ve kanıksanır hale gelmesi, toplumun sağlık, psikolojik, sorumluluk ve duyarlılığını da olumsuz yönden etkilemektedir. Bugün bile sosyal hayatımızda yer yer karşılaştığımız bazı güncel olaylar ve gelişmeler bu endişemizi haklı çıkarmaktadır.

Son ve evrensel din olan İslâm'ın mesajını bize ulaştıran Hz. Muhammed (s.a.s.), hem uygulama hem de sözlü olarak insanların maddî ve mânevî haklarının korunmasına çok önem vermiştir. İlke olarak, müslümanı müslümanın kardeşi olarak ilân etmiş, onun yalan söylemeyeceğini, ihanet etmeyeceğini, kötülük yapmayacağını, aşağılamayacağını ve kendisine kötülük edebilecek birinin eline bırakmayacağını ifade ederek şöyle buyurmuşlardır: *“Müslümanların kanları, malları, namusları ve şerefleri kendi aralarında kutsal Mekke kadar, hac ayları kadar saygındır ve dokunulmazdır.”* (Buhârî, “Hacc”, 132) *“Müslüman, elinden ve dilinden başka Müslümanların zarar görmediği kimsedir.”* (Buhârî, “İman”, 4-5)

Başka bir hadiste ise Hz. Peygamber, kul hakkını ihlâl edenleri “müflis” olarak nitelendirmektedir. Buna göre o kişi âhirette namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerini yerine getirmiş olarak Allah'ın huzuruna gelir. Bununla beraber öyle günahlarla da gelir ki, kiminin kanını akıtmış, kiminin malını ye-

miş, kimine de iftira etmiştir. Bu durum karşısında, onun ibadetlerinden elde ettiği sevaplardan alınıp hak sahiplerine dağıtılır. Eğer ibadet ve iyilikleri, bu haklarını ödemeye kâfi gelmezse hak sahiplerinin günahlarından alınıp hakkı yiyenin günahına eklenir. Böylece sevapları elinden gitmiş, günahları ise daha da artmıştır. Dolayısıyla müflis durumuna düşmüş olan bu kişi azap ve ızdırabın içine atılır (Müslim, “Birr”, 59).

Yüce Kitabımız Kur’an’da da, kul hakkının önemine işaret edilmiştir. Örnek olarak şu âyetin meâlini buraya almakta yarar vardır: *“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, batıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir.”* (Nisâ, 4/29)

Âyette ifade edilen “batıl” kavramı kanunlara, prensiplere ve ahlâkî kurallara aykırı olan bütün olumsuz davranışları kapsamaktadır. Buna göre; faiz, kumar, rüşvet, gasp, hırsızlık, hıyanet ve zulüm mahsulü olarak elde edilen kazançlar, bu ifadenin içine girmektedir. Dolayısıyla bu yöntemlerle temin edilen kazançların tamamı haksız kazançlardır. Ticaret ise kâr ve kazanç gibi faydalar üzerine yapılan karşılıklı alışveriş akitleridir ki, taraflar hizmetlerinin karşılığını ödeyerek birbirlerinin ihtiyaçlarını gidermektedir. Bu husus bütün medeni toplumlarda karşılıklı rızaya bağlı olmak şartıyla meşru kılınmıştır. Ancak bir kimsenin, her ne şekilde olursa olsun, kendisine ait olmayan bir şeyi haksız yoldan elde etmeye kalkışması kul hakkına girmektedir.

Kamu Hakkı

Ülkenin varlığı ve birliği açısından en çok korunması gereken maddi haklardan biri de şüphesiz ki kamu hakkıdır. Kamu hakkı; halkın vergi, hizmet, bağış veya başka bir ne-

denle devletin mülkiyetine ve hazinesine verdiği veya kamunun doğrudan sahip olduğu mal ve servet gibi ekonomik değerlerdir.

Osmanlı devlet teşkilâtında daha kuruluş yıllarından itibaren kıymetli kâğıt, nakit para, vesika, silah ve mücevherat gibi devlete veya şahıslara ait değerli eşyaların korunduğu yere hazine denilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in hazırladığı teşkilât kanunnamesinde; maliye, devlet ve dış hazine olmak üzere bu kurumun varlığına geniş anlamda yer verdiği ve Baş Defterdarı bu üç hazineden sorumlu tuttuğu anlaşılmaktadır. Böylece her devlette olduğu gibi Osmanlıların da başarı veya yenilgilerinde, mal varlığının bir envanteri olan hazinelerin rolü büyük olmuştur. Hazineyi emin ellerde tutup iyi koruyan ve buradaki kaynağı isabetli değerlendirenler başarılı, tersini yapanlar da başarısız olmuşlardır. Bu nedenle, Osmanlı Devleti geleneğinde yeni padişah tahta çıktığında ilk işi, hazineye giderek bizzat teftişte bulunmaktır. Bu teftiş esnasında Saray görevlileri de hazır bulunurdu. İşlem tamamlandıktan sonra sorumluluk, padişahın en çok güvendiği ve "Serhazine" (hazinedar başı) olarak seçtiği birine emanet edilirdi.

Günümüzde de devletin iç ve dış hazinesine ek olarak vakıf, dernek, kooperatif, sendika, fon ve banka gibi vatandaşların para, iş ve emanetlerini koruyan tüzel kişilikler, küçük bir hazine olarak düşünüldüğünde, bunların ne kadar korunmaya muhtaç olduğu açıktır.

İşte bu hassas kurumlarda görev alacak insanların fakir, muhtaç ve henüz tüyü bitmemiş milyonlarca insanın hakkını ve alın terini koruyabilecek dürüst, duyarlı ve güvenilir olmaları gerekir. Söz konusu kurumlarla ilgili alınacak her kararda ve yapılacak her harcamada kamu hakkı olduğu unu-

tulmamalıdır. Çünkü yaşanan olaylardan da anlaşıldığı gibi, çelik kasalar, zırhlı araçlar, polisiye tedbirler, kanun ve yönetmelikler söz konusu yerlerdeki yolsuzlukları, haksızlıkları, rüşvetleri ve zimmete geçirme olaylarını önleyememiştir. Elbette hiç kimse gelinen noktada bu tür emniyet tedbirlerinden geri adım atılmasını istememelidir. Ancak insan unsurunun inanç, vicdan, vatan sevgisi, Allah korkusu, kul ve kamu hakkını gözetme hususundaki mânevî heyecan ve duyarlılığının da ne kadar önemli olduğu göz ardı edilmemelidir.

KAMU VEYA DEVLET AHLÂKI

Kamu veya devlet ahlâkı denince, öncelikli olarak insanların devlet yönetimi veya toplumsal hayatla ilgili tutum ve davranışları akla gelmektedir. Çünkü halkın sevk ve idaresi, ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması, sağlık ve güvenlikle ilgili önlemlerin alınması ancak bir devlet düzeniyle mümkündür. Buna göre; yönetimin istikrarı ve sosyal hayatın oluşumu insan unsurunun duyarlılığıyla orantılıdır. Bu nedenle devleti meydana getiren kurumların işleyişinde görev ve sorumluluk alan insanların karakterleri ve hareket tarzları önem arz etmektedir. Bunlar; devlet başkanı dahil onun yanında sorumluluk alan siyasiler, askeri ve mülki erkan, yargı mensupları, memurlar, öğretim elemanları, öğrenciler ve işçi gibi meslek alanlarını temsil eden gruplardır. Onların çalışmaları, başarıları, dürüstlükleri ile emanet ve sorumluluk duygusuna ilişkin tutum ve davranışlarının tamamı bir anlamda kamu veya devlet ahlâkını oluşturmaktadır.

Asıl adı “*La Moral du Koran*” olup, Paris Üniversitesinde 1950 yılında yayınlanan ve daha sonra Prof. Dr. Emrul-

lah Yüksel ile Prof. Dr. Ünver Günay tarafından “*Kur’an Ahlâkı*” ismiyle Türkçe’ye de çevrilen kitabın dördüncü bölümü “*Devlet Ahlâkı*” başlığı altında düzenlenmiştir. İlk bakışta tüzel kişiliği olan devlet sözcüğünün, ahlâk kelimesiyle yan yana gelmesi yadırganabilir; fakat hemen ifade edelim ki, burada devletin herhangi bir kademesinde görev yapan kamu elemanlarının iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan “davranışlar” amaçlanmaktadır.

Kişi görev yaptığı yerde kendisini değil, çalıştığı kurumu temsil etmektedir. Çünkü o, artık mensubu olduğu kurumun itibarını, unvanını, amblemini, adresini, daha da önemlisi imkânını kullanmaktadır.

İslâm tarihinde devletin sevk ve idaresindeki yöneticilerinde bulunması gereken özellikler daha çok kelâm, felsefe, siyaset ve ahlâkla ilgili eserlerde yer almıştır.

Biz bu yazımızda, devlet yönetimiyle sosyal hayatın işleyişine bir şekilde dâhil olan insanların tutumları üzerinde yoğunlaşmak istiyoruz. Bu bağlamda önce kelâm kitaplarında yer alan imamet veya devlet başkanlığına yapılan atıfları hatırlatmakta yarar vardır. Buna göre kamuda görev üstlenenler Allah’ın halifesi konumundadırlar. Çünkü halife, bir anlamda vekil ve temsilci demektir. Allah yeryüzünde iradesini temsil etmek üzere insanı yaratmış, orada din ve dünya işlerini usulüne uygun olarak düzenlemekten sorumlu tutmuştur. Bu yönetimde birinci derecede sorumlu olanların halkın hukukunu korumada cesur, güçlü, yetenekli, ehil ve bilgili olmaları gerekir. Yüce Allah Kur’an’da şöyle buyurmuştur: “*Hatırla ki Rabbin meleklere; ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’, dedi. Onlar: ‘Bizler hamdınla seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek birini mi yaratacaksın?’ dediler. Allah da onla-*

ra: 'Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim', dedi." (Bakara, 2/30)

Filozof ve şairler, ideal bir devlet oluşmasının ön şartı olarak erdemli insanların varlığı üzerinde durmuşlardır. İslâm felsefesinin temelini atan ünlü Türk filozofu Fârâbî, "*el-Medînetü'l-Fâzıla*" isimli eserinde devletin önemine ve onu idare edenlerin konumuna şöyle işaret etmektedir: "İnsan doğuştan medeni bir varlıktır. Tek başına üstesinden glemeyeceği ihtiyaçlarını karşılamak için işbölümü yapmıştır. En üst düzeyde dayanışmayı ve örgütlenmeyi gerçekleştirmek için devleti kurmuştur. Bu yapılaşmada devletin sistematik yapısı bedendeki organların birbirleriyle âhenkli çalışmasına, kalbin beyne, onun da diğer organları kumanda etmesine benzetilmiştir."

Devlet yapısıyla ilgili siyasi eserler yazan bazı yöneticiler de tecrübe boyutu üzerinde durmuşlardır. Bunlardan Nizamülmülk, devletin, "tarihî bir tecrübe birikiminin ürünü" olduğunu ifade etmiştir. O halde devleti ayakta tutan ve onu yönetenleri başarılı kılan prensipler, tarihi tecrübeden kaynaklanmaktadır. Sühreverdi ise, devlet yapısı ve yönetimiyle ilgili tavsiye ve prensipleri; tamamen ahlâkî bir çerçeveye dayandırmıştır.

Buna göre; İslâm düşünce tarihinde ahlâktan bağımsız bir alan olarak sekülerize edilmiş bir siyasi düşünce birikiminden söz etmek mümkün değildir. Bu olgunluğun ve erdemliğin öncelikle kanun koyucular (siyasiler) ve idarecilerde bulunması gerekir.

Güçlü ve iyi devlet denince onu idare eden siyasilerin, yöneticilerin, yargıçların, memurların ve halkın samimi, çalışkan, başarılı dürüst ve desteği akla gelmektedir.

Buraya kadar yapılan özet değerlendirmeden de anlaşıldığı gibi, bir tüzel kişilik olan devletin görüntüsü, başarısı ve disiplini tamamen insan karakteriyle ilgilidir. Biz yeri gelmişken bir anlamda kamu ahlâkının çerçevesini oluşturan siyaset, adalet, emanet, istişare ve sorumluluk gibi temel ilkeleri biraz daha açmak istiyoruz:

1. Siyaset

Siyaset, devlet ve hükümetle temsil edilen güce (iktidara) sahip olmak suretiyle toplumun problemlerini çözmeye yönelik gösterilen faaliyetlerdir. Yahut aynı imkân ve yetkiyle insanları idare etme ve onlara güzel muamele etme sanatıdır. Siyaset, kamu düzenini korumak, toplumun refah ve mutluluğunu sağlamak maksadıyla idare edenlerin aldıkları tedbirler ve müeyyideler olarak da tanımlanmıştır. Max Weber'e göre siyaset; devletler arasında, devlet içinde veya devleti teşkil eden gruplar içindeki iktidarın dağılımında yönetimi veya nüfuzu elde tutmak demektir.

Bu tanımlardan da anlaşıldığı gibi siyasetten amaç, kamu hayatının istikrarı ve sürekliliğidir. Tarih boyunca, idari rejimlerin ismi ne olursa olsun, idarecilerin kamu veya halkla ilgili olarak aldıkları kararların ve yaptıkları uygulamanın siyasetle ilgisi vardır. Buna göre siyasi makam ve kadrolarda çalışan yönetici dirayetli, basiretli, dürüst ve başarılı olmak zorundadır. Hukukun üstünlüğünü, halkın önceliğini, mutluluğunu ve yararını önemsemelidir. Özellikle çağımızdaki modern yönetimlerin ortak paydası olan demokrasiyi, temel insan hak ve hürriyetleri, sosyal barış ilkelerini ve evrensel değerleri korumalıdır. İnsanların ihtiyaçları, beklentileri, kazanımları ve refaha erişmeleri ihmal edilmemelidir. Kişinin hayatına, şahsiyetine ve onuruna gölge düşürecek hiçbir eyleme izin verilmemelidir.

Unutulmamalıdır ki siyasi otorite ve irade ne kadar güçlü olursa olsun daima bir değerlendirme ile karşı karşıyadır. Bu değerlendirmeyi yapacak olan halkın kendisidir. Hal böyle olunca siyasi misyonu üstlenenlerin kamu hizmetlerinde tarafsız, çalışkan, özverili, şeffaf, temiz, genel ahlâk kurallarına saygılı ve güler yüzlü olmaları gerekir.

2. Adalet

Kişisel ve toplumsal hayatta dirlik, düzenlik, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun olarak yaşamayı amaçlayan ahlâkî bir erdemliktir. Diğer bir ifade ile hüküm ve karar vermekte tarafsız davranmaktır. Buna göre adalet, gelişigüzel istek ve telkinlerinden etkilenmeyen bir denge ve ahlâkî olgunluktur. Bu olgunluk, bütün insanlara karşı eşit şekilde gösterilmesi gereken bir davranıştır.

Kamu hayatında iyi ve kötü insan ayırımı yapılmaksızın herkese karşı eşit davranılmalıdır. İş ve görev tercihlerinde ehil ve nitelikli kimselere öncelik verilerek adalet ayakta tutulmalı ve sürekli hale getirilmelidir. Yüce Allah bu hususu şöyle açıklamıştır: *“Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış)tır...”* (Mâide, 5/8)

O halde adalet; dinî inanç farkı gözetmeden, insanlar arasında akraba, ırk, soy ve mevki ayırımı yapmadan eşit şekilde uygulanmalıdır. Şayet pratik hayatta insanlar arasında herhangi bir ayırım yapılacak olursa toplumda huzursuzluk ve güvensizlik yayılacaktır. Sosyal hayatta otorite zayıflarsa disiplin bozulur; gerileme, dağılma ve çökme süreci başlar. Dolayısıyla böyle bir toplumun ömrü uzun olmaz. Nitekim Yüce Allah, Hz. Peygamber (s.a.s.)’e; kendisine gelen Ya-

hudiler arasında bile hüküm verecek olursa adaletle hüküm vermesini istemiştir. Hedef kitleyi oluşturan gruplar arasında ayırım yapılmamalıdır. Çünkü adalet ve hukuk herkes için bir güvence ve ihtiyaçtır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) Medine'ye hicretten sonra kamu hayatının oluşmasına öncelik vermiştir. Kamu ve devlet işlerine atamalarda kişinin cesaretine, başarısına ve üstlenecek göreve ehil olup olmadığına bakılmıştır. Nitekim bir defasında iki kişi Allah'ın elçisine gelmiş ve yönetici olarak atanmalarını istemişlerdir. Bunları dinleyen Hz. Peygamber (s.a.s.), *"Biz, işimizi isteyene ve mevki düşkününe vermiyoruz."* diyerek isteklerini kabul etmemişlerdir (Buhârî, "Ahkâm", 5). Başka bir olayda ise ashaptan Ebû Zerr'in idarecilikle ilgili talebini kabul etmemiş, kendisine şöyle cevap vermişlerdir: *"Ya Ebû Zerr, sen zayıf bir bünye ve yumuşak bir huya sahipsin. İstedğin görev ise bir emanettir. Sonu da kıyamet gününde bir perişanlık ve pişmanlıktır. Yalnız onu hak ederek alan ve üzerine düşeni yerine getiren müstesnadır."* (Müslim, "İmaret", 16)

Özetlemek gerekirse; Hz. Peygamber (s.a.s.), halkın işleriyle ilgilenmek üzere tayin ettiği vali, hâkim ve zekât memuru gibi görevlilerde belli özellikler aramıştır: Bunlar; görev alan kişinin hizmet yerinde ikamet etmesi, dürüst olması, kolaylaştırıcı olması, verilen işi başarması, sorumluluk taşıması, sağlam karakterli ve güzel ahlâklı olması, işe ve idareye ehil olması gibi hususlardır.

3. Emanet

Güvenmek, korku ve endişeden emin olmak demektir. Gerçekten fert ve sosyal hayatta güvenilir olmak, birine bırakılan bir değeri, endişe duymadan tekrar teslim almak önem

arz etmektedir. Bu nedenle saklanmak ve korunmak amacıyla bir kimsenin yanına bırakılan mala da emanet denmiştir.

Esasen emanetin fert, toplum ve devlet hayatında kuşatıcı bir özelliği vardır. Bu anlamda insanın yaptığı her iş bir emanettir. Baba ve anne için çocuklar bir emanettir. Öğretmenler açısından öğrenciler bir emanettir. İdarecilerin temsil ettikleri makam ve mevki bir emanettir. Âmirlerin emrinde memurlar bir emanettir. İşverenin yanında işçiler bir emanettir. Hekimlerin elinde hastalar bir emanettir. Vatan, üzerinde yaşayanlara bir emanettir.

Diplomatlar, tüccarlar hatta pasaport ve vize alarak yurt dışında bulunanlar o ülkenin yönetimine emanettir. Komşu komşuya emanettir. Eşler birbirine emanettir. Vücudumuzun organları ve sağlığı bir emanettir. Özel meclislerde konuşulan sözler bir emanettir. Aile mahremiyetine giren konular ve sırlar emanettir.

Özetlemek gerekirse her şeyi yerinde, zamanında ve usulüne uygun olarak yapmak, işi ve görevi ehline vermek emanettir. Yüce Kitabımızda bu konu şöyle açıklanmıştır: “*Allah size mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder...*” (Nisâ, 4/58) Burada emanet, ahlâk ve hukukun en önemli bir ilkesi olarak ifade edilmiştir. Böylece devlet ve kamuda çalışanların hem emanet hem de adalet ehli olmalarını gerekli kılmıştır. Çünkü bunların emanet ehli olmaları, ülke imkânlarını, haksızlık yapmadan halkla paylaşmalarıyla, adalet ehli olmaları da bütün kararlarında hukuka riayet etmeleriyle mümkün olacaktır.

Görüldüğü gibi toplumda istikrarın devamı için emanet bir güven, ümit ve moral kaynağıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.)’in, “*emanet zayi olduğunda veya iş, ehli olmayanlara*

verildiğinde kıyameti bekle” (Buhârî, “İlim”, 2) şeklindeki sözlerinde de hangi türden olursa olsun emanete hıyanetin yaygınlaşması ve güvenin ortadan kalkması durumunda toplumsal bir felâketin doğacağı hatırlatılmıştır. Böylece emanetin yok olması âdetâ dünyanın sonu olarak değerlendirilmiştir.

4. İstişare

İnsanların devlete ilişkin olanlar başta olmak üzere yapacakları işlerle ilgili görüş alış verişinde bulunmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de siyaset, idare, savaş, ekonomi, yargı ve diğer sosyal konularla ilgili genel prensipler açıklanmış; fakat ayrıntılara girilmemiştir. Dolayısıyla bu hükümlerin kurallar halinde düzenlenmesi ve uygulanması, Müslümanların yaşadıkları ve yaşayacakları dönemin şartlarına ve ihtiyaçlarına bırakılmıştır. Ortaya çıkan sorunlara bu genel prensip ve anahtarlar çerçevesinde, istişare ve içtihat yoluyla çözüm aranmalıdır. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmuştur: *“O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet, bağışlanmaları için dua et. İş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.”* (Âl-i İmrân, 3/159)

Bu âyetten Hz. Peygamber (s.a.s.)’in güzel bir ahlâka sahip olduğu, kırıncı ve incitici hareketlerden sakındığı, insanlara karşı merhametli, şefkatli ve yumuşak davrandığı anlaşılmaktadır. Bu yüksek ahlâk, onun peygamberliğinin gereğidir. Toplumla ilgilendiren işlerle ilgili karar ve uygulamalarda istişare edilmiştir. Bu aynı zamanda halkın görüş ve düşüncelerinin sosyal hayata yansımasıdır. Zira yönetici toplumla bütünleşmek istiyorsa danışmayı ve halkla ilişkileri ihmal etmemelidir. Nitekim Hz. Ali, Mısır’a vali olarak gön-

derdiği Malik b. el-Haris el-Eşter'in halka nasıl davranacağı hususunda şöyle bir mektup yazmıştır:

“Emrinde bulunan insanlara sevgi, acıma ve şefkat duygularıyla davran. Bunlara karşı sert ve kırıcı olma. Unutma ki onlar, senin dinde ve yaratılıştta kardeşlerindir. Sakın hiçbir affından dolayı pişman olma. Uyguladığın ceza için de sevinme. ‘Ben güç sahibiyim, emrederim; onlar da itaat eder’ deme. Bu seni gurur ve kibre götürür. İnsanlar hakkında kin ve nefret besleme. Elinden geldiği kadar halkın ayıp ve kusurlarını örtmeye çalış.”

5. Sorumluluk

Yetki alanında bulunan görev ve hizmeti yerine getirme hususunda duyarlı olmaktır. Bu durumda devlet yöneticileri başta olmak üzere küçük; ancak önemli bir birim olan aileye, onu yöneten eşlere ve hizmetçilere varıncaya kadar, görev ve yetkileriyle orantılı bir sorumluluk verilmiştir. Bu ilkeye riayet edilmesi durumunda devletin bütün birimlerinde ortak bir huzur ve güven oluşacaktır. Zira sorumluluk duygusu ve heyecanı olmadan kimse görev ve hizmetin üstesinden gelemez.

Milli şairimiz Mehmed Âkif Ersoy, Hz. Ömer (r.a.)'in halifeliği döneminde yaşlı bir kadının çocuklarıyla birlikte yaşadığı sıkıntılar karşısında hissettiği sorumluluk duygusunu şöyle dile getirmiştir:

*Kenar-ı Diclede bir kurt aşırsa bir koyunu,
Gelir de adl-i ilâhî sorar Ömer'den onu!
Bu ihtiyar karı bî-kes kalır, Ömer mes'ul!
Yetimi, girye-i hüsrân alır Ömer mes'ul!*

Evet, yukarıdan beri yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, kamu hayatını şekillendiren temel prensipler ahlâk,

adalet, emanet, istişare ve sorumluluk gibi değerlerdir. Bu değerlerin sosyal hayata yansıtılması da ancak ahlâklı, dürüst, çalışkan, cesur, başarılı, gayretli ve görevin ehli olan insan unsuru ile mümkün olacaktır.

Düşünür Molier'in dediği gibi insanlar başarıya ulaşmaları için kendilerini sadece yaptıklarından değil yapamadıklarından da sorumlu kabul etmelidirler. İşte o zaman Hz. Ömer örneğinde olduğu gibi herkes, gönlünde yakını ve uzağı, kolayı ve zoru, sevinci ve üzüntüyü, haklıyı ve haksızı birlikte değerlendirmeye gayret edecektir.

TOPLUMSAL GÜVENİN ÜÇ TEMEL UNSURU: DOĞRULUK, SORUMLULUK VE ADALET

Kişi ile toplumu birbirine karşı sorumlu ve duyarlı hale getiren özelliklerden biri de güven duygusudur. Bilindiği gibi güven sözcüğü Arapça'da emn, emin ve eman gibi kelimelerle ifade edilmektedir. Buna göre; güven veya güvenirlilik denince insanın, yaşadığı ortamda barış ve huzurunu olumsuz etkileyen her türlü korku, endişe ve istikrarsızlıktan uzak olması demektir.

Güven, hem peygamberlerde ve hem de diğer insanlarda olması gereken ortak bir sıfattır. Hatta Kur'an'da da işaret edildiği gibi, güvenilir olmak, peygamberler için öngörülen beş zorunlu nitelikten biri olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle Yüce Allah, Hz. Muhammed (s.a.s.) başta olmak üzere; Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. Lût ve Hz. Şuayb için *"Kavimlerine gönderilmiş emin (güvenilir) elçiler"* (Şuarâ, 26/107, 125, 143, 162, 178) olduğunu haber vermiştir. Hz. Mûsa da, Firavun ve adamlarına hitaben *"Ey Allah'ın kulları bana gelin, doğrusu ben size gönderilmiş emin (güvenilir) bir elçiyim."* (Duhan, 44/18) demiştir.

Yine peygamberlere getirdiği vahyi olduğu gibi tebliğ eden Cebrail (a.s.)'e de, bu güvenilirliğinden dolayı "*Rûhu'l-Emin*" denilmiştir: "*O (Kur'an) şüphesiz değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür.*" (Tekvir, 81/19-21)

Hz. Muhammed (s.a.s.) İslâmiyet'ten önce de emanete olan hassasiyetinden dolayı çevresi tarafından "*Emin*" sıfatıyla anılmıştır. Çünkü o, hayatında cömert, iyi huylu, uysal, komşuluk hakkını gözeten, doğru sözlü ve güvenilir olarak tanınmıştır. Peygamber olmadan önce bile herkes ona güvendiği için kıymetli eşyalarını yanına emanet bırakıyordu. Kendisine Nur dağında, vahiy geldikten sonra endişeli ve heyecanlı bir şekilde evine dönmüştü. Eşi Hz. Hatice, onu teskin etmek, moral ve destek vermek için güvenilirliğini hatırlatarak şöyle demiştir: "*Korkma! Allah'a yemin ederim ki, O seni hiçbir zaman utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, işini görmekten aciz olanların işlerini görürsün; fakire yardım eder, misafiri ağırlarsın, ihtilâf anında Allah'ın emri ni ve rızasını tercih edersin.*" (Buhârî, "Bed'u'l-Vahy", 2)

Gerçekten o hayatı boyunca komşuluk ilişkilerine, iş hayatına, çalışmaya ve insanlar arasında sosyal yardımlaşma ruhunun yerleşmesine önem vermiştir. Mekke'den hicret edenlerle, Medine yerlileri arasında İslâm kardeşliğini kurmuştur. Bu uygulama, İslâm tarihinde toplumsal güven duygusunun yerleşmesi açısından önemli bir başlangıçtır. Çünkü barış, huzur ve güven olmadan mutlu bir toplumdan söz edilemez. Bu nedenle Hz. Muhammed (s.a.s.) bireysel güveni ön plana çıkararak toplumu meydana getiren üyelerin birbirlerine güven duymalarını, özellikle görev ve sorumluluklarını yerine getirmelerini önermektedir:

“Müslüman; diğer Müslümanların, onun elinden dilinden emin oldukları kimsedir.” (Müslim, “İman”, 64-65) “Bir Müslümana ihanet eden, hile yapıp insana zarar veren, bizden değildir.” (Müslim, “İman”, 164)

Bilindiği gibi insan sosyal bir varlıktır. Onun toplumdan soyutlanması ve yalnız başına yaşaması mümkün değildir. Mânevî ve fiziksel ihtiyaçları için diğer insanlarla ilişkiler içinde olmak zorundadır. Bu kural akrabalık, komşuluk, arkadaşlık, dostluk ve ortaklık gibi toplumsal ortamın oluşmasına vesile olan herkes için geçerlidir. Çünkü küreselleşen dünyada insan her gün yeni ve güncel olaylarla karşılaşmaktadır. Kişi haklı olarak arkadaş edinmede, ev alımında, komşu seçiminde, iş kurmada, servet ve birikimini değerlendirmede mutlaka geleceğine ve çevresine güvenmek ister. Ticaret, kredi, ihracat, ithalat, iş akdi, yatırım, üretim ve pazarlama gibi ekonomik ve sosyal hayatı ilgilendiren bütün teşebbüsler yine güven ve istikrar ortamına göre şekillenmektedir. Enflasyon rakamları, para birimleri ve borsa dalgalanmaları gibi sık ve ani değişikliklerin arka planında da yine güven ve istikrar unsuru bulunmaktadır. Buna göre, güven duygusu sadece kişinin ruhi ve ahlâkî yapısıyla sınırlı olmayıp onun sosyal, kültürel ve iktisadi hayatının tamamını içine almaktadır. Bu durumda insanın inancı, ibadet ve ahlâkî karakteri kadar onun dışı yansıyan görüntüsü, çalışması, iş ahlâkı, ekonomik ve sosyal hayatı da önemlidir.

Şüphesiz toplumsal güvenin oluşmasını sağlayan birçok faktör vardır. Biz burada daha çok toplumsal güvenin ortak paydaları olarak kabul edilebilecek olan doğruluk, sorumluluk ve adaletten söz etmek istiyoruz.

Doğruluk

İnsanın hak ve gerçeğe göre hareket ederek çevresine güven vermesini sağlayan bir niteliktir. Bu durumda asıl doğ-

ruluk özde, sözde ve iş hayatında değişmeyen kesin irade ve kararlılıktır. İslâm'ın öngördüğü bu tür bir dürüstlük aynı zamanda kişinin inancıyla da örtüşmektedir Yüce Allah, Kur'an'ın birçok âyetinde bu hususa şöyle işaret etmiştir:

“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.” (Tevbe, 9/119) *“Şüphesiz Allah doğru erkeklerle doğru kadınlar için bağışlama ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”* (Ahzâb, 33/35) *“Ölçüyü ve tartıyı adalette tam yapın, insanların eşyalarını (mallarını ve haklarını) eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”* (Hûd, 11/85). *“...Öyleyse emrolunduğun gibi dosdoğru ol...”* (Hûd, 11/112).

Görüldüğü gibi Yüce Allah bu âyetlerde erkek ve kadın ayırımı yapılmaksızın doğruluktan yana tavır alınmasını, haklı ve dürüst insanlarla birlikte hareket edilmesini, ekonomik hayatı yakından ilgilendiren ölçü ve tartıya riayet edilmesini, haksızlık ve bozgunculuk yapılmamasını ve gösterişten uzak bir biçimde dosdoğru hareket edilmesini istemektedir.

Hz. Muhammed (s.a.s.) de doğruluk prensibi üzerinde durarak, onun ahlâkî, ferdi ve sosyal hayatımızdaki önemini şöyle açıklamışlardır:

“Doğruluktan ayrılmayın; çünkü doğruluk iyiliğe (huzur ve güvene), iyilik de Cennete götürür. İnsan doğru oldukça ve doğruluğu aradıkça, Allah katında doğru olarak yazılır...” (Buhârî, “Edeb”, 69)

Abdullah oğlu Süfyan, Hz. Peygamber'den kendisine ıstık tutacak bir öğüt isteyince, mana bakımından son derece anlamlı ve yüklü olan şu cevabı almıştır: *“Allah'a inandım de, sonra dosdoğru ol.”* (Müslim, “İman”, 12)

Böylece doğruluğun inanç, söz, iş, eylem ve uygulama ile bağlantılı olduğu da vurgulanmıştır.

Sorumluluk

Şüphesiz ki insan iman, irade, akıl, düşünce ve muhakeme bakımından diğer varlıklardan daha üstün yaratılmıştır. Bu üstün kabiliyeti gereğince o, öncelikle Allah'a, nefsi-ne, ailesine ve içinde yaşadığı topluma karşı sorumlu kılınmıştır. Allah, insana bu sorumluluğunu hatırlatmak için pek çok peygamber göndermiş ve onlara ayrıca kitaplar indirmiştir. Bu durumda her insan, içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olarak kendisine verilen iş ve emanete riayet etmelidir. Yapacağı her işi sağlam ve usulüne uygun yapmalıdır.

Günümüz iş hayatında karşılaşılan asıl problem, kalite ve sağlamlık sorunudur. Oysaki herkes; hayatın akışına ve şekillenmesine karşı sorumludur. Hiç kimse kendisini olup biten olayların dışında tutamaz. Alıp verilen nefesleri, ulaşılan nimetleri, elde edilen servetleri, sağlıklı akıp giden hayatı görmemek mümkün müdür? Kişi sağlam bir irade ve akıl ile dönüp çevresine baktığında herhalde bu sorumluluğunu daha iyi anlayacaktır. Ancak bu anlayışın inanç, ibadet, ahlâkî değerler, eğitim ve kültür gibi davranışlarla desteklenmesi gerekmektedir. Yüce Allah, bu görev ve sorumluluk bilincini insanlara şöyle hatırlatmaktadır: *“Allah her şeyi sağlam ve yerli yerince yapmıştır.”* (Neml, 27/88) Davranışlarıyla bize örnek olan Hz. Peygamber (s.a.s.) de *“Muhakkak Allah, sizden birinin yaptığı işi sağlam yapmasından hoşnut olur.”* (Süyûtî, Fethu'l-Kebîr, 1, 354) buyurmuşlardır.

Adalet

Her şeyi ölçülü yapmak, hak sahibine hak ettiğini vermek, davranış ve hükümde doğru olmak demektir. Ayırı-

ca; düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük ve tarafsızlık gibi manalara da gelmektedir. Hak ve adaletin gözetilmediği toplumlarda huzur ve güven duygusundan söz edilemez. Buna bağlı olarak adli, idari, siyasi, iktisadi ve ahlâkî bütün ilişkiler etkilenir ve bozulur. Bu ilişkilerin bozulması ise, toplumsal barışın zedelenmesi demektir.

Adaletin yok olması veya uygulanmaması, olumsuzluklar zincirinin uzayıp gitmesine neden olacaktır. Yüce Allah bu hususu Cuma günleri hutbeden sonra okunması teâmül haline gelen âyette şöyle buyurmaktadır: “*Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.*” (Nahl, 16/90)

Objektif bir değerlendirme yapıldığında günümüzde kimse dünyada toplumsal güven, barış ve huzurun yeterli olduğunu söyleyemez. Meydana gelen savaşlar, kilometrelerce uzağı tehdit eden silahlar, açlıktan ölen insanlar ve ihlâl edilen insan hakları gibi uluslar arası problemler hâlâ dünyanın gündemini meşgul etmektedir. Yaşanan bu problemlere her toplumun kendi içinde yaşadığı sıkıntı ve olumsuzluklar da eklenince konunun ciddiyeti daha da artmaktadır. İşte İslâm’ın öngördüğü ve toplumsal güvenin üç temel unsuru olarak kabul edilen doğruluk, sorumluluk ve adaletin sosyal hayatımızdaki yeri ve önemi üzerinde bir kez daha düşünmek zorundayız.

Bu kavramların özünde hazineler kadar zengin değerler, birikimler ve güzel örnekler vardır. Nitekim Cahiliye çağının barış, huzur ve güven içinde yaşanır hale getirilmesi de ancak bu değerler sayesinde mümkün olmuştur.

İNSANİ İLİŞKİLERDE ÖNCELİK, SAMİMİYET VE GÜVENİRLİLİK

Küreselleşme olayı, hem insanın bireysel davranışlarını hem de çevresiyle olan ilişkilerini önemli ölçüde etkilemektedir. Günümüz iletişim araçları, yazılı ve görüntülü yayın ile bilgisayar teknolojisi bu etkileşim sürecini hızlandırmaktadır. Bu nedenle kişi, ister istemez yaşadığı ortam, çevre ve olayların arka planına da ilgi duymaktadır. Böylece günlük hayatımızda alışageldiğimiz anlayışın dışında bazı yeniliklerle karşılaşmak kaçınılmaz olmuştur. Oysaki her milletin sosyal hayatında, kural haline gelmiş bazı önemli prensipleri vardır. Bunların bir kısmı o toplumun inanç değerlerine bir kısmı da daha sonra benimsenen ortak örf ve adetlerine dayanmaktadır. Ne var ki, küçülen dünyamızda insanlar arasındaki sosyal ilişkilerin temelini oluşturan samimiyet, nezaket, güven, huzur ve mutluluk gibi ortak değerlerin de korunması gerekmektedir.

Bu yazımızda günümüz şartlarında sosyal ilişkilerimizdeki öncelik, samimiyet ve güvenirlilik gibi değerler üzerinde

durmak istiyoruz. Diğer yandan yüce dinimizin bu alandaki uygulama ve tavsiyelerine de işaret etmeye çalışacağız.

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde insanın kendi nefsi-ne, çocuklarına, anne-babasına, diğer akrabalarına, komşularına ve bütün insanlara karşı nasıl davranacağına dair önemli açıklamaların olduğunu görüyoruz. İslâm'ın ikinci kaynağı olan hadis literatüründe ise bu konu “Kitâbü'l-Edeb” veya “Bâbü'l-Edeb” başlıkları altında detaylı bir biçimde açıklanmıştır. Bu nedenle biz de yazımıza sosyal davranışların özünü oluşturan “Edep” kavramını açıklayarak başlamak istiyoruz.

Edep; sözlükte davet, iyi tutum, incelik, kibarlık, hayranlık, takdir, fazilet, güzel ahlâk ve hayır içeren davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifade ile edep; örf, âdet ve kural halini almış iyi tutum ve davranışlar veya bunları kazandıran değerlerdir. Bazı sözlüklerde ise edep güzel ahlâk sahibi olmak, büyüklere saygı, küçüklere sevgi ve kendisiyle fenalıklardan kurtulan şeyi bilmek şeklinde ifade edilmiştir.

Kamus mütercimi Asım Molla, bu terimi şöyle açıklamıştır: Edep; zarafet sahibi olmak, uslu davranmak, insanlarla olan sözlü ve fiili davranışlarında güler yüzlü olmak, çevresine güzel ve hoş davranmak demektir.

Dinî ve kültürel hayatımızda ise edep daha çok iyi eğitim, disiplin ve ruh güzelliği olarak anlaşılmıştır.

Yapılan tanım ve açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, insanın, içinde yaşadığı toplumda örnek davranışlar sergilemesi beklenmektedir. Çünkü onun yalnız başına yaşaması veya bütün ihtiyaçlarını tek başına karşılaması nerede ise imkânsızdır. Zira insan her şeyden önce sosyal bir varlıktır, sosyolojik kanunlara tabidir. Birlikte yaşadığı toplumun kendisine yüklediği misyonu yerine getirmek durumundadır. Bu

itibarla her insanın kendi nefesine, ailesine, akrabalarına, diğ er insanlara, varlıklara ve içinde yaşadığı çevreye karşı çeşitli görevleri vardır. Şüphesiz ki bu görev ve sorumluluk ancak iyi ilişkilerle yerine getirilebilir. Şu var ki, bu ilişkilerde öncelik, samimiyet ve güvenilirlik önem arz etmektedir.

Gerçekten çağımızda sosyal ihtiyaçların baskısı ile ortaya çıkan makam, menfaat, hırs, şöhrat, ikbal gibi cazip ve çekici tahriklere direnmek o kadar kolay değildir. Buna küreselleşme sürecinin getirdiği aşırı yük ve duyarlılık da ilâve edilince daha da önem arz etmektedir. Bu durumda herkes bulunduğu yeri ve sahip olduğu kültürel değerleri korumakta ve yaşatmakta sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Diğer bir ifade ile hangi davranışın daha iyi ve yararlı, hangisinin yanlış ve zararlı olduğuna dair karar vermekte bile güçlüklerle karşılaşmaktadır. Böylece insan her an bir imtihanla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu sınavı kazananlar olduğu gibi, kaybedenler de vardır. Bazen bireysel ve duygusal çıkarlar ön plana çıkınca, ilişkilerdeki samimiyet ve güvenilirlik zedelenebilmektedir. Nitekim günümüzde borç alıp vermede, iş ve ticari akitlerde yapılan sözleşmelere sadık kalmada, verilen söz ve taahhütleri yerine getirmede, evlilik, akraba, komşu ve arkadaşlık ilişkilerinde ciddi problemlerle karşılaşmaktadır.

Ortaya çıkan sıkıntıların nedenleri arasında ekonomik sebeplerin rolü olabilir; ancak tamamını buna bağlamak elbette doğru değildir. İnsani ilişkilerdeki samimiyet, sorumluluk, duyarlılık ve güvenilirliğin de çok önemli olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü bu tür değerlerin varlığı başlı başına bir birikim ve zenginliktir. Hatta bireysel ve sosyal hayatımızın bir güvencesidir. Bu tür kazanım ve güvenceler sadece kanun metinleri, polisiye ve diğer güvenlik önlemleriyle elde edilmiyor. Tersine toplumun ortak paydası ve nitelikleri arasında yer alan inanç, ahlâk ve dinî değerlerin de çok önemli

olduğu vurgulanmalıdır. Zira Kur’ân-ı Kerîm insanın çevresiyle olan ilişkilerine, diyaloguna ve davranış biçimlerine geniş yer vermiştir. Aile çatısı altında bulunan anne baba ve çocukların karşılıklı görevleri, eşlerin birbirlerine karşı davranışları; akraba, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri hatta uzak ve yabancılarla olan diyalogları bile detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Yeri gelmişken insanlar arasındaki ilişki ve sorumluluğu, öncelik sırasına göre belirleyen Nisâ sûresinin 36. âyetinin meâlîni buraya almakta yarar vardır: “*Allah’a kulluk edin, O’na bir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşta, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin. Allah kendini beğenip öğünenleri elbette sevmez.*”

Görüldüğü gibi âyette, merkezden dışa ve yakın çevreden uzağa doğru bir sıralama yapılmıştır. Bu sıralamada Allah’a kulluk görevinden sonra anne ve babaya iyilik edilmesi emredilmektedir. Çünkü insan için anne ve baba en yakın akraba ve en değerli varlıklardır. Bunlarla olan ilişkilerde iyilik, nezaket ve saygıda kusur edilmemelidir. Samimi ve içinden coşan bir acıma ve koruma duygusuyla onlara sahip çıkılmasıdır. Nitekim başka bir âyette bu husus şöyle açıklanmıştır: “... *Eğer ikisinden biri veya her ikisi senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa onlara karşı ‘öf’ bile demeyesin. Onları azarlamayasın. İkisine de hep tatlı söz söyleyesin. Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve ‘Rabbim! Küçükken beni yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et.’ de.*” (İsrâ, 17/ 23-24)

Burada tüylerimizi ürperten farklı ve heyecanlı bir ifade kullanılmıştır. Anne ve babanın üzülmemesi ve incitilmemesi için onlara karşı “öf” diyecek kadar tepki göstermek bile yasaklanmıştır. Diğer bir deyimle söz, el veya yüz hatlarıy-

la da olsa onları rahatsız edecek tutum ve davranışlardan kaçınılması istenmiştir. Aksine tatlı söz, saygı, şefkat ve merhametle yaklaşılarak gönüllerinin hoş tutulması ve Yüce Allah'ın onları korumaları için dua edilmesi emredilmiştir.

Diğer yandan bir hadis-i şerifte kendilerine iyilik yapmada anne ve baba arasında öncelik sırası bile belirlenmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.) birçok açıklamalarında anneye öncelik verilmesini vurgulamıştır. Nitekim bir adam gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü; iyi davranıp hoş sohbetle bulunmama daha fazla kim hak sahibidir? diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) "*Annen!*" diye cevap verdi. Adam "Sonra kim?" dedi. Resûlüllah "*Annen!*" diye cevap verdi. Adam tekrar, "Sonra kim?" dedi. Resûlüllah yine "*Annen!*" diye cevap verdi. Adam tekrar sordu: "Sonra kim?" Resûlüllah (s.a.s.) bu dördüncüyü "*Baban!*" diye cevapladı. (Buhârî, "Edeb" , 2, Müslim, "Birr", 1)

Bu da gösteriyor ki, iyilik ve itaat konusunda annenin öncelik hakkı bulunmaktadır.

Yukarıda zikredilen âyetin devamında akraba, yetim, düşkün, yakın komşu, uzak komşu, arkadaş, yolcu ve elinin altında bulunan kimselere de iyi davranılması istenmektedir. Aslında bu uygulama sistematik bir düzen ve anlayışla bütün insanlara karşı iyi ilişkiler içinde olmamızın önemini hatırlatmaktadır. Çünkü insani ilişkileri iyi olan toplumlarda barış ve huzur olur. İnsanların kendilerine olan güvenleri artar, kişilikleri gelişir, karşılıklı saygı ve hoşgörü ortamı oluşur. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.)'in hayat tarzı ve çevresiyle olan ilişkileri de hep böyle olmuştur. O, akraba ziyaretine, çocukları okşayıp sevmeye, ayırım yapmaksızın komşularına gidip gelmeye, misafirlerine iyilik etmeye, yetim, muhtaç ve kimsesizlere yardımcı olmaya, verdiği sözü yeri-

ne getirmeye, çevresindeki insanlara tatlı sözle, yumuşak ve güler yüzle davranmaya özen göstermiştir. Kimseyi sapıklık, küfür veya günahkârlıkla suçlamamıştır. Şayet bir kimse hak etmediği halde mümin kardeşini olumsuz sıfatlarla kınamaya kalkarsa bu kötü sözlerin tekrar kendisine iade edileceğini ifade etmiştir. Koğuculuğu ve dedikoduyu kesinlikle yasaklamıştır. Bu hastalığa yakalananların cennete giremeyeceğini açıklamıştır.

Efendimiz, insanları, yüzlerine karşı aşırı derecede övmeyi de sevmezdi. Hayâ ve nezaketin sadece hayır getireceğini söylerdi. Geçmiş bütün peygamberlerin ortak sözlerinden birinin de “*Utanmazsan dilediğini işle*” sözü olduğunu hatırlattı. Kendisinden ısrarla üç kez peş peşe öğüt isteyen birine, öfkelenmemesini ve aceleci davranmamasını tavsiye etmiştir. Bu yüzden en güçlü ve kahraman insanın öfkelenip intikam hırsıyla kanı kaynadığı zaman nefesine sahip ve iradesine hâkim olan kimse olduğunu haber vermiştir. Kendisinden bir şey istendiğinde yok demesi vaki değildi.

Yaklaşık on yıl boyunca yanında çalışan Enes bin Mâlik onun şefkat ve merhametini şöyle ifade etmiştir: “*Bir kere de olsa canı sıkıldığında bana ‘öf’ demedi. ‘Niçin böyle yaptın’ da demedi. ‘Böyle yapsaydın’ da demedi.*” (*Tecrid-i Sarih Terc.*, XII, 136)

Peygamberimizin şu sözleri ise konumuzu veciz bir şekilde özetlemektedir: “*Zandan ve ithamdan sakınınız! Çünkü zan ve ithamın içinde büyük oranda yalan ve yanlış vardır. Birbirinizin eksikliğini görmeye ve işitmeğe çalışmayınız. Özel ve mahrem hayatınızı da araştırmayınız! Bir de almayacağınız bir malı alıcıyı zarara sokmak için arttırmayınız. Birbirinize haset etmeyiniz! Kin ve düşmanlık da etmeyiniz! Birbirinize arkanızı çevirip küsmeyiniz. Ey Allah’ın kulları*

*birbirinize kardeş gibi olunuz! Birbirinizi seviniz!” (Tecrid-i Sa-
rih Terc., XII, 142)*

Yukarda da açıklandığı gibi insan ve onun çevresiyle olan ilişkileri çok detaylı bir konudur. Küreselleşme süreci bu konuyu daha karmaşık hale getirmiştir. Bu alanda başarılı olmak için hem iyimser hem de iyi niyetli olmak gerekir. Diğer bir husus da, hangi düzeyde olursa olsun söz konusu ilişkilerin karşılıklı olarak önemsenmesidir. Biri diğerini küçümsememeli ve dışlamamalıdır. Birbirlerinin isteklerini onaylamasalar bile inançlarına ve düşüncelerine saygılı olmak zorundadırlar. Ayrıca bu ilişkilerin gelişmesinde disiplin, ölçü, içerik, zaman kavramı, dürüstlük ve güvenilirliğin önemi de asla unutulmamalıdır. Bir özel veya tüzel kişilikle olan ilişkiler, bugün en üst düzeyde devam ederken, gelecekte kesintiye uğrayabilir. Bunun tersini de gözden uzak tutmak gerekir.

Diyalog kurmada ve görüşmelerde bazı kusur ve hatalar olabilir. Bunları taraflar arasında birer engel olarak göstermek yerine, küçültmek ve aşılabılır hale getirmek daha uygundur. Zira kusursuz ve hatasız bir toplum veya çevre aramak bizi hayal kırıklığına uğratabilir. Oysaki insanların hayatta birbirleriyle paylaşabilecekleri nice iyilikler, güzellikler, zenginlikler, ortak ve evrensel değerler vardır. Bugün tam değilse bile yarın bunların etrafında gerektiğinde bir araya gelebileceğimize dair olan ümidimizi korumalıyız.

YÖNETİCİLERİN HİZMET VE SORUMLULUKLARI

En küçük toplumun bile ancak sevk ve idareyle varlığını devam ettirdiğini görüyoruz. Toplumların ve milletlerin teşkilâtlanması da bir idarecinin yönetiminde gerçekleşmiştir. Devlet nizamının teşekkülü, siyasî otoritenin temini yine sağlam bir yönetim eseridir.

Dinimiz, insan hayatının teminatı olan topluma ve onun yönetimine önem vermiştir. Toplumun çekirdeği durumunda olan aile fertlerinin görevleri açıklanarak baba yönetici kabul edilmektedir. İki kişi de olsa bir araya geldiklerinde, idare eden ve edilen arasında sorumluluk paylaşılıyor. Seçme, seçilme, yetki, emir ve itaat gibi hususlar İslâm diniyle inkişaf etmiştir.

Yönetim; sözlükte devrettirmek, çekip çevirmek, döndürmek, kullanmak ve becermek anlamındadır.

Terim olarak yönetim; bir kurumun tespit edilen ilke ve amaçlarına göre, işletme ve çalıştırmada başvurulan kaidele-
rin tamamıdır. Adli, askerî, ekonomik ve siyasî idareler gibi
millet iradesinin en uygun şekilde tecellisiyle dinî, millî,
ahlâkî, ilmî ve fizikî kabiliyetleri haiz kimseler arasından
millet temsilciliğine seçilen kişilere de yönetici denir.

İslâm'da toplumun her kademesinde görev yapan fert,
memur ve yöneticilerin sorumlulukları ayrı ayrı gösterilmiş-
tir. Peygamberimiz (s.a.s.)'in şu hadisi konumuza ışık tut-
maktadır: *“Her biriniz bir yöneticisiniz ve her biriniz yöneti-
minizdekilerden sorumlusunuz: Devlet adamı bir yöneticidir
ve halkından sorumludur. Erkek ailesinin yöneticisidir ve on-
ları gözetmekten sorumludur. Kadın kocasının, evinin muha-
fızıdır ve bundan sorumludur. Hizmetçi, efendisinin malının
bekçisidir ve bundan sorumludur. Her biriniz bir yöneticisi-
niz ve yönetiminizdekilerden sorumlusunuz.”* (Buhârî, “Cum’a”,
117)

Tarihi incelediğimizde, yönetim ve yöneticilik biliminin
itina ile geliştirildiğini, bu alanda çeşitli eserler yazıldığını
görmekteyiz. Bunlardan bazılarını özetle açıklayalım:

Fatih devrinde hizmet veren Enderun Mektebi idareci, sa-
vaşçı, bilim adamı ve sadık müslümanlar yetiştirmiştir.

Farâbî de, *el-Medînetü'l-Fâzıla* isimli eserinde yönetici-
lerin doğuştan ve sonradan kazanacağı kabiliyetler üzerinde
durmuş, beden, zekâ, ahlâk ve hitabet gibi özellikleri dile ge-
tirmiştir. İmam Gazzalî ise ilim, sevk ve idareyi yöneticiliğin
iki şartı olarak kabul etmiştir. Devletin yönetiminde adaletin
önemini belirterek, sultanların bilginlere danışmasını tavsiye
etmiştir.

XI. yüzyılda yaşayan meşhur devlet adamı Nizamülmülk,
Siyasetname adlı kitabında idarecilere nasihatte bulunmuştur.
Ayrıca şikâyet kapısının açık bulundurulmasını, murakabe-

nin yapılmasını, karardan önce istihbaratın değerlendirilmesini, muhaberenin sağlam yapılmasını, kararın dikkatli verilmesini istemektedir.

Büyük düşünür İbn Haldun da *Mukaddime* isimli kitabında, devletin mahiyeti, inkişafı, duraklama ve zayıflama devreleri, mülkî ve askerî makamların sınıflandırılması, barış ve savaşta yönetim ilkeleri, yöneticilerin rüşvet yoluyla servet biriktirmekten sakınmaları gibi mühim ve her devirde geçerli olan konulara işaret etmiştir.

18. asırda yaşayan Defterdar Sarı Mehmet Paşa, yazdığı *Nesayihü'l-Vüzera ve'l-Ümera* adlı kitabında, devletin yönetim kadrosunda görev alacakların nitelikleri üzerinde durmuş, atamalarda bu niteliklerin göz önünde bulundurulmasını istemiştir. Ayrıca devletin güçlenmesinin, her seviyedeki yönetici kadrosunun başarısına bağlı olduğunu ifade etmişir Devlet hizmetinde yöneticilik vasfını haiz kimselerin öncelikle mesleki alanda ihtisas sahibi olmaları zaruridir.

Buna ilâve olarak aşağıda zikredilen ana prensipler bir yöneticinin başarısı için temel ilkelerdir. Yöneticinin rehber ilkeleri de denebilecek bu prensipler şunlardır:

1. Akıllı ve Temkinli Davranmak

Toplumunu idare edenlerin pratik bir zekâyâ sahip olmaları gerekir. Akıl, belli kanunlar içinde, belli kategorilere bağlı olarak insanın kendini ve davranışlarını kontrol imkânını sağlar. İfrat ve tefrite düşmeden muayyen ölçülerle aklın güvenirliliğine itibar edilir.

Akıl, yanlışları azaltarak doğruya ulaşmanın vasıtasıdır. Bir hadis-i şerifte aklın önemi şöyle açıklanmıştır: “*Kişinin akli gibi yüksek iktisabı olamaz. Akıl, sahibini iyiliğe ulaştırır. Fenalıktan uzaklaştırır. Akli olgunlaşmadıkça kişinin dini*

müstakim ve imanı tamam olmaz.” (Selâmet Yolları, Terc. Ahmet Davutoğlu, Sönmez Neşriyat, İst. 1972, c.4)

Hz. Âişe, bir gün Efendimize;

- Ya Resûlellah; dünyada üstünlük ne ile kazanılır?

Diye sordu. Peygamberimiz (s.a.s.):

- Akıl ile deyince, Hz. Âişe:

- Herkesin değeri ameliyle ölçülmez mi?

Dedi. Peygamberimiz (s.a.s.):

- Ya Âişe, onlar akıllarından fazla bir şey yapabilirler mi?

Allah'ın verdiği akıl nispetinde amel ederler. Sonra amellerine göre de mükâfatlanırlar, diye cevap verdi. (S.S. Nedvi, *Büyük İslâm Tarihi, Asrı Saadet Ashab-ı Kiram*, Terc. Ali Genceli, Haz. Eşref Edip, İst. 1967, c.1, s.212)

2. Güzel Muamele

İdareciliğin önemli özelliklerinden biri de iyi muameledir. İdarecilik kapısı her zaman hacet kapısı olmuştur. İyi bir idareci sadece kapısına geleni değil, gelemeyeni de arayan ve teftiş edendir. Peygamberimiz (s.a.s.), *“Müslümanların işlerini üzerine alan hiçbir kişi yoktur ki, onlarla birlikte çalışmadığı, kendilerine nasihatte bulunmadığı halde onlarla birlikte cennete girebilsin.” (Selâmet Yolları, c.4)* buyurmaktadır.

Hz. Ömer, valileri tayin ederken şu tavsiyeyi yaptığı bilinmektedir: *“Sizi saltanat sürmek ve tahakküm etmek için tayin etmedim. Halk size, siz de Hakk'a uyacaksınız. Müslümanların hukukunu koruyunuz. Onları dövmeyiniz ki zillete düşmesinler; haksız yere övmeyiniz ki kaviler zayıfları ezmesinler. Kendinizi onlara üstün görmeyiniz ki, zulme düşmesinler.” (Ahmed bin Hanbel, II, 165-219).*

3. Cesaret

Yönetici korku ve heyecan esnasında kalb kuvvetiyle cesaretini muhafaza etmeli, öfke ve heybetine mağlup olmamalıdır.

Öfke ve fevrî harekete dayanan cesaret, insanın içini ve dışını değiştirir. Eller ve ayaklar titremeye başlar. Nefis, intikam almak için vücudun haricine hareket eder. Kalb kin ve hırsla dolar. Dil, hoş olmayan sözler sarf eder. Eller yumruklar. Sonuç, çoğu zaman kavga, dövüş ve kırgınlıkla nokatlanır. Olgun bir idareci, bu durumda Peygamberimizin şu hadisini ibretle hatırlamalıdır: “*Gerçek pehlivan güreşte rakiplerini yenen değil, öfkelenmediği zaman nefisine hâkim olan kişidir.*” (Müslim, “birr”, 107-108)

4. Anlaşmak

Yönetici, karşılaştığı problemleri, samimi ve iyi niyetle çözmeye çalışmalıdır. Basit ve çözüme götüren tedbirler ön plana alınarak üzerinde durulmalıdır. Tahakküm ve kanun zoruyla yapılamayan birçok işlerin güzel söz, ikna ve telkinle tatlılığa bağlandığı herkesçe bilinmektedir. Atalarımızın “Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır” sözü, bu durumu yeterince açıklamaktadır.

5. Bağışlayıcı Olmak

İnsan hatasız olamaz. İdareci de hata edebilir. Bu yüzden idareci, emrindekilerin hata ve kusurlarıyla da karşılaşacaktır. Ancak hatada ısrar etmek veya ona seyirci kalmak sakıncalıdır. Hata ile övünmek veya işlenen kusurun küçüklük veya büyüklüğüyle teselli bulmak meziyet değildir. Bu, belki de tehlikelere sürüklemek için itici bir sebep olacaktır.

Allah’a karşı yapılan hataların akabinde, tevbe edilerek hemen vazgeçilmelidir. İnsanların kendi aralarındaki kusurları da hoşgörü ve bağışlama yoluyla giderilmelidir. Şu

hadis-i şerif daima dikkate alınmalıdır: “Yaptıkları hatada bile bile ısrar edenlere yazıklar olsun.. Merhamet edin, merhamet olunursunuz; bağışlayın, Allah da sizi bağışlar.” (Ahmed b. Hanbel, II 165, 219)

6. İstişare

Yönetimde isabetli karar alınabilmesi için istişare şarttır. Çünkü düşünce ve tecrübenin cevheri, tecrübe yoluyla ortaya çıkar. Başarılı bir idareci, kararları uygulamaya koymadan önce yetkili ve ehil kişilerin görüşüne başvurur. Böylece istişare yoluyla toplumun yükselmesi ve ilerlemesi sağlanmış olur.

Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “Allah’ın rahmetinden dolayı, ey Muhammed, sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onlara mağfiret dile, iş hakkında onlara danış; fakat karar verdin mi Allah’a güven. Doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.” (Âl-i İmrân, 3/159)

7. Adalet

Devlet ve millet hizmetinde adalete bağlı kalmak esastır. İdareci, işlerinde sorumlu olduğu insanların mevki, kültür, renk, ırk, cinsiyet, din ve dil farkı gözetmeden eşit davranmalıdır. Bu düşünce tarzı her yöneticinin gönlünde yer etmelidir. “Ülkeler kılıçla alınır, ancak adaletle idare edilir” şeklindeki atasözü, devlet yönetiminde adaletin önemini göstermektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu husus şöyle açıklanmıştır: “...Bir kavme olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil olun; bu, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır.” (Mâide, 5/8)

Konumuzu, adaletiyle şöhret bulmuş Hz. Ömer’den bir olayı naklederek bitirelim:

Hız. Ömer geceleri dolaşır, halkın ahvalini tetkik ederken karşılaştığı yolculardan memleketlerinin ahvalini sorardı. Bir seyahatten Medine'ye dönerken çölde tek başına bir çadır görmüştü. Çadıra yaklaşınca içinde ihtiyar bir kadınla karşılaştı. Kadına sordu:

- Ömer hakkında ne düşünürsün?

- Allah Ömer'in belâsını versin, riyaseti müddetince beş para alamadım.

- Sen böyle uzak ve ayrı bir yerde yaşıyorken Ömer seni nereden bulsun?

- Beni bulamayacaksa niçin devletin başına geldi?

Bu sözler Ömer'i o kadar müteessir etti ki gözleri yaşardı

(*Asr-ı Saadet Ashabı-ı Kiram*, c. 1, s. 212).

ÇAĞIN GETİRDİĞİ DEĞİŞİMLER VE DEĞERLERİMİZ

Çağımız, bilim ve teknoloji çağıdır. İnsanlık bir yandan yeni buluş ve nimetlere ulaşmaya çalışırken diğer yandan da kendisinin heyecan ve şevkini kıracak ya da gölgeleyecek olumsuzluklarla karşılaşmaktadır. Son yıllarda en kalkınmış ülkelerde bile sık sık duyulan yolsuzluk, haksız rekabet, rüşvet, kalite ve üretimdeki düşüş gibi yakınmalar sözü edilen olumsuzluklardan sadece bazılarıdır.

Tarafsız bilim adamları, 21. asra girerken bazı düzenlemelerin yeniden yapılmasını zorunlu görmüşlerdir. Buna göre bilgi ve teknoloji, insanlığın mânevî değer yargılarına uygun bir biçimde uyarlanmalıdır. Zira toplumun normlarına kayıtsız kalan bilim ve teknolojinin bu şekliyle istenen ve özlenen sonuca ulaşması mümkün değildir.

O halde sağlıklı, dengeli, insanlığın huzur ve mutluluğuna cevap teşkil edecek bir bilgi toplumunun oluşturulması için, insanlığın değer yargılarıyla el ele ve iç içe olması ge-

rekmettedir ki, bizim millet olarak, sosyal problemlerin artmasına neden olan bu tür gelişmelere karşı çare ve çözüm olabilecek zenginliklerimiz vardır. Batılı bilim adamı Bernard Shaw bu hususu şöyle dile getirmiştir:

“Hakiki demokrasinin ideali İslâmiyet’tir. İslâmiyet madde ile ruhu, ahlâk ile ilmi birleştiren tek dindir. Bilgi toplumu oluştururken, İslâm’ın peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s) ile bu dinin kaynağı Kur’an gerçeğini dikkatlerden uzak tutamayacağımızı şimdiden kabullenmek zorundayız.” (Mustafa Temiz, *Bilgi Toplumu*, Seha Neşriyat, İst. 1991, s. 107)

Bu nedenle çağımızdaki gelişmelerin ve her biri birer nimet olarak yararlanılması gereken yeniliklerin İslâm’ın değerleriyle bütünleştirilerek topluma sunulması gerekmektedir. Esasen fert ve toplum olarak buna mecburuz. Zira dünya yeni bir oluşum ve değişim sürecinden geçerken yeryüzündeki müslümanların sorumsuz ve duyarsız kalmaları düşünülemez. Kaldı ki insanlığın huzuru, barışı, temel hak ve hürriyetlerinin korunması açısından da millî ve mânevî değerlerin bilinmesine ve yaşanmasına ihtiyaç vardır.

Yüce Allah yeryüzündeki bütün varlıkların merkezine insanı yerleştirmiştir: “... *Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.*” (Tîn, 95/4) Bu güzellikten murat onun ruh ve beden kabiliyetleri ile şuur ve serbest iradesidir. Oysaki çağımızda karşılaşılan birçok olayın özünde bu makul kabiliyet ve iradeyi görememekteyiz. Bir yandan şiddet olayları, hırsızlık, rüşvet ve yolsuzluk gibi haksız kazançlar toplumun maddi hayatını tehdit ederken diğer yandan da inanç ve moral değerlerin geri plana itilmesi gibi bilimsel izahı olmayan bir yanlışlıkta ısrar edilmektedir. Sihirli ve kurtarıcı olarak takdim edilen kriterler ise dünya barışının ve insanlığın beklentilerini karşılamaktan uzaktır. Zira küreselleşen dünyamızda

cereyan eden sıcak ve soğuk savaşlar nedeniyle kan akıtılmaya devam edilmektedir. Diğer yandan bazı bölgelerde açlıktan ölen insanların çığılığı duyulmaktadır. Buna rağmen silah ve savunma yatırımları ileri ülkelerde birinci sırayı teşkil ediyorsa kaygılanmamak mümkün değildir. Çünkü yok edilmek istenen, insanın gerçek özü ve değeridir.

Her toplumun kendi ortak ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik maddî ve mânevî kaynaklar bulunmaktadır. Tarihi gelenegimizde “Beytülmal” olarak bilinen bu kaynağın oluşumunda tüyü bitmemiş yetimin hakkı vardır. Devletin tüzel kişiliğine ait bu tür kaynakları korumak ve kamu hizmetini beklenen düzeyde yerine getirmek çoğu zaman kanun, yargı, medya ve zabıta gibi müeyyidelerle mümkün olamamaktadır. Çünkü en modern kanunları yürürlüğe koyan toplumlarda bile rüşvet, zimmet, irtikap, emniyeti suiistimal, ihaleye fesat karıştırma, kayırmacılık, haraç ve rant kollama gibi olumsuzlukların yaşandığı sık sık şahit olmaktadır.

Öyle anlaşılıyor ki, toplumun millî, mânevî ve hayatî menfaatlerini korumak, kollamak ve yaşatmak için inançlı, dürüst, helâl ve haram esprisini bilen, emanete riayet eden, kul, yetim ve devlet malını koruma noktasında Yüce Allah’a karşı vücudunun her zerresinde derin bir heyecan ve sorumluluk taşıyan duyarlı insanlara ihtiyaç vardır. Bunun pratikteki diğer ismi zengin programlarla eğitilmiş insan gücüdür. Zira her toplum maddî ve mânevî varlığını sürdürmek için eğitim programlarının satır aralarına hayatî önem taşıyan bu sorumluluk anlayışını yerleştirmek zorundadır.

Yüce Kitabımız Kur’ân-ı Kerîm de bu sorumluluk anlayışını beşer planında alınabilecek bütün makul tedbirleri önerdikten sonra asıl gerçeği şöyle vurgulamaktadır: “*O, yere gireni ve ondan çıkkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir.*”

Nerede olsanız O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.” (Hadid, 57/4)

Bu ilâhî ikaza muhatap olan insan, gizli açık bütün davranışlarının Allah tarafından denetlendiğini bilir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) de “ih̄san” (iyilik etme, güzel davranma) kavramını açıklarken Cenâb-ı Hakk’ın bu denetleme ve görme özelliğini ön plana çıkararak şöyle buyurmuştur: *“İhsan, Allah’ı sanki görüyormuşsun gibi ibadet etmendir; eğer sen Allah’ı görmüyorsan şüphesiz O seni görmektedir.”* (Buhârî, “Tefsîru sûre”, 31; “İman”, 37)

Günümüzde yüzeysel ve ön yargılı bazı düşünce ve iddialardan yola çıkarak insanı sapıklıktan ve kötülüklerden alıkoymak için vicdanın yalnız başına yeterli olduğunu savunanlar olabilir. Yine bunlar eğitim varken dinin emir, tavsiye, müjde veya önleyici ikazlarına da ihtiyaç olmadığını söyleyebilirler. Fakat yaşanan tarihi olaylar ve tecrübeler bu iddiaların geçersiz olduğunu göstermiştir. Çünkü insanın nefsi, vicdanı ve düşüncesi her zaman değişmeye, yanılmaya ve çeşitli zaafllara maruz kalmaya müsaittir. Vicdanın dayanabileceği asıl merci, şu ilâhî emirde işaret edildiği gibi Allah’ın her şeyi bildiğine iman etmesidir: *“Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden uzak (ve gizli) kalmaz.”* (Yûnus, 10/61)

Bütün dünya nüfusu 21. yüzyılın başında millî ve mânevî değerlere önem vermeye başlamıştır. Bu maksatla sık sık uluslararası dinî motifli toplantı, konferans ve kongreler düzenlenmektedir. Amerika ve Avrupa Birliğine üye ülkeler başta olmak üzere bütün devletler gençliğin moral değerlerini tehdit eden rüşvet, yolsuzluk, içki, uyuşturucu maddeler, sigara vs. alışkanlıkları önlemeye çalışmaktadır.

Yasal düzenlemeler dâhil eğitim, öğretim, örf, âdet, inanç ve moral değerler gibi caydırıcı rolü olan bütün yöntemler hür ve serbestçe uygulanmaktadır. ABD başkanlarından Reagan'ın bu konuda kendi halkına dönük şu konuşması son derece dikkat çekicidir:

“Eğer çocuklarımızı adalet, din, hürriyet bakımından yetiştirmesek, onları faziletsiz ve meziyetsiz bir dünyaya mahkûm ediyoruz demektir. O takdirde çocuklarımız büyük hakikatlerin unutulduğu bir medeniyette yaşayacaklardır. Temel değerlerimizin özü olan bir husus da, Allah sevgisinin okullarımızın dışında bırakılmamasıdır. Kongre üyelerimiz, günlük mesailerine dua ve ibadet ile başlıyor olduğuna göre, çocuklarımız da her sabah derslere Allah'a dua ederek başlamalıdır.”

Konu kapsamlı olmakla beraber öncelikle kendi ülke ve insanımızın konumunu incelemek zorundayız. Gazetelerde ve televizyon ekranlarında sık sık yer alan olumsuzluklara bakarak karamsarlığa ve çaresizliğe düşmemek gerekir. Olayların takdim biçimi ve iletişim araçlarının çokluğu nedeniyle maksadını aşan haberlere muhatap olmak da mümkündür. Bu durumlarda akliselim çizgisinden ayrılmamak gerekir. Gençler başta olmak üzere her yaştaki insanımıza millî ve mânevî değerlerimiz bilimsel ölçüler içinde verilmedir.

Saniyorum şu benzetme bu makalemizi özetlemeye uygun düşmektedir: Helva yapmak için mutfağımızda un, şeker, su, kap ve diğer malzemelerin hepsi hazır. Asıl hüner onları yerli yerinde kullanıp helva haline getirdikten sonra sofraya koymaktır.

Bu hüner ve asaletin bütün insanımızda var olduğunu düşünüyorum.

EKONOMİK KALKINMADA AHLÂKÎ DEĞERLER VE DÜRÜSTLÜK

Ekonomik kalkınmışlık yönüyle fert ve toplumlar arasında büyük bir adaletsizlik ve dengesizlik müşahade edilmektedir. Ekonomik kalkınmışlıkta mutlaka bulunması gereken adalet, ahlâkî değerleri gözetme ve dürüstlük ilkelerinde ciddi ihmal ve sapmalar görülmektedir. Oysaki tarihin her devrinde gerçek başarı ve mutluluğu sağlayan prensiplerin başında maddî değerler kadar ahlâkî ve mânevî değerler de önemli olmuştur. Nitekim günümüzde sık sık dile getirilen temiz toplum, temiz siyaset ve istikrarlı iş hayatı gibi kavramlar da iş ve ekonomik alandaki ahlâkî değerler ile güven ve dürüstlüğü duyulan ihtiyacın önemini vurgulamaktadır.

Din ve Ekonomik Gelişme

İslâm, insan başta olmak üzere yeryüzündeki bütün canlılara değer vermektedir. Bunların rızkı ise Allah'a ait olduğu Kur'an'da belirtilmiştir: *"Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerindedir..."* (Hûd, 11/6)

O halde Allah'ın halifesi durumunda olan insan, bilgi, kültür ve çalışma eylemi sonucunda sözü edilen rızık kaynaklarından çıkararak kazanmak zorundadır. Çünkü İslâm dini, insanlara mutlu bir hayat yaşamaları için en az ibadet kadar, helâl ve meşru yoldan kazanç temin etmelerini de emretmiştir. Çünkü zekât, hac, kurban, sadaka, kefare, temizlik gibi bazı ibadetlerin icrası tamamen ekonomik güce dayanmaktadır. Nitekim Kur'an'ın şu âyetleri de çalışma ve ekonomik gelişmeyi ısrarla teşvik etmektedir:

“O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katında (bir lütuf olmak üzere) size boyun eğdirmiştir.” (Câsiye, 45/13). *“Dünyadan da nasibini unutma”* (Kasas, 28/77). *“İnsan için çalışmasından başka bir şey yoktur ve çalışması da ileride görülecektir.”* (Necm, 53/39-40). *“Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfünden isteyin.”* (Cum'u'a, 62/10).

Bu âyetler, Allah'ın her türlü nimetinin emrimize verildiğini vurgulayarak dünyadaki kaynaklardan yararlanmak için çalışmanın ve ekonominin kodlarını vermektedir. O halde yeraltı, yerüstü hatta göklerdeki nimetlerden yararlanmak, bunları sanayi, teknoloji ve ekonomik üretime dönüştürmekle ilgili her türlü uygulama görevi artık insana düşmektedir.

Hız. Muhammed (s.a.s.) ise çalışmanın önemini ve zorunluluğunu şu hadisleriyle açıklamıştır: *“Hiç kimse elinin emeğiyle kazandığından daha hayırlısını yememiştir. Dâvud peygamber de eliyle kazandığından yedi.”* (Buhârî, “Büyü”, 15) *“Helâl kazanç peşinde koşmak her müslüman üzerine farzdır.”* (et-Tergib ve'l-Terhib, “Talebü'l-Helâl ve'l-Ekl”, c. 3, s. 206, Hadis No: 2)

Peygamberimiz (s.a.s) henüz 9 yaşında iken amcası Ebû Talib ile birlikte ticaret kervanına katılarak Şam'a gitmiştir. O, amcasının evinde hayatını sürdürürken ailesinin kalaba-

lık olduğunu düşünerek ona yük olmamak için küçük çapta bağımsız işler yapmaya başlamıştır. Bir yerden mal alır başka yerlere satardı. Ticaretteki çalışkanlığı, dürüstlüğü emanete riayeti ve güvenirliliğinden dolayı “Emin” ismini almıştır.

Fakirlik ve Zenginlik Problemi

Fakirlik ve zenginlik problemine İslâmî perspektiften yaklaştığımız zaman genel olarak alın teriyle çalışıp kazanmanın tavsiye edildiği ve zenginliğin övüldüğünü görmekteyiz. Bu nedenle İslâm’ın fakirliği tercih ettiği ya da ona kutsiyet tanıdığı şeklindeki bir iddianın sahibi olmak doğru değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s) Allah’a sığındığı konular arasına fakirliği de dahil ederek şöyle dua etmiştir: “*Allah’ım fakirlikten, ihtiyaçtan, zilletten, zulmetmekten ve zulmolunmaktan sana sığınırım.*” (Sünenü’n-Nesâî, “el-İsti’azetü mine’l-Fakr”, c. 8, s. 262, Hadis No: 5464). Diğer bir hadiste ise şöyle buyurmuşlardır: “*Sizden birinin, odun toplayıp sırtı ile taşınması, birinden dilenmesinden daha hayırlıdır. İsteddiği kimse verirse minnet altında kalınır. Vermezse mahcup olunur.*” (Buhârî, “Büyü”, 15)

Allah Kur’an’da malı, bir nimet ve lütuf şeklinde değerlendiren ondan yararlanmayı emretmiştir: “(Hac mevsi-minde ticaret yaparak) *Rabbinizden gelecek bir kazancı aramanızda size herhangi bir günah yoktur.*” (Bakara, 2/198). “*Seni fakir bulup da zengin etmedi mi?*” (Duhâ, 93/8)

İslâm’da, mal ve servet elde etmenin aracı olarak ticaret, yardımlaşma, borç alıp verme, şirket kurma, israfı önleme ve çalışma azmi gibi teşvik edici unsurlar varken günümüzde, dünyanın bazı bölgelerinde açlıktan ölen insanlar varsa bunun sorumlusu din olamaz. Tersine dinin emirlerine kulak vermeyen insanlardır. Zira yüce dinimiz komşusu aç iken diğerinin tok yatamayacağını haber vermektedir.

O halde günümüzdeki açlık ve ölüm tehdidi kaynaklarının yetersizliğinden değil, dinlerin özünde var olan tüketim ve adalet ilkelerine göre paylaşım ile sosyal yardımlaşmanın ihmal edilmesinden dolayı karşımıza çıkmaktadır. İçinde bulunduğumuz 21. asrın başında bile açlık, ölüm ve fakirlikten kurtulmak isteniyorsa bunun çaresi, bütün dünya milletlerinin dikkatlerini dinin şefkatine bir kez daha çekmekten geçer. Elbette dinin soyut olarak mideleri doyuracağını iddia etmiyoruz. Ancak dinin insana yüklediği sorumluluk duygusu, çalışma, kazanç elde etme ve topluma vermek istediği sosyal adalet, barış ve hareketliliği de görmezlikten glemeyiz.

İslâm dünya ve âhret için çalışmak konusunda dengeli bir tutum sergilemektedir. Dinimize göre asıl hayat, âhret hayatıdır; fakat dünya hayatı da sürekli mutluluğu elde etmek için bir vasıttır. Dinimiz, hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünyaya, yarın ölecekmiş gibi de âhret için çalışmamızı istemektedir. Çünkü insan yeryüzüne bir misyonla gönderilmiştir. Hatta dünyada halifelik görevini üstlenmiş bulunmaktadır. *“Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği (nimetler) hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O’dur.”* (En’âm, 6/165)

Halife olarak yaratılan insan, büyük bir emanet üstlenmiştir. Kur’an bunu şöyle açıklamıştır: *“Biz emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler; bunlar endişeye düştüler. İnsana gelince o tuttu bunu sırtına yükledi.”* (Ahzâb, 33/72) Sözü edilen bu hilâfet ve emanetten, yeryüzünün imarı anlaşılmalıdır. Zira Allah, insanı yeryüzünde yeterli bilgi ve bu bilgiyi kullanmak üzere serbest iradeye sahip olarak yaratmıştır. Böylece müslüman, servet edinmek, zengin olmak ve bütün nimetlere karşı olumlu bir tavır takınmak zorundadır.

Sosyal Yardımlaşma

Bir milletin güçlü ve uzun ömürlü olması sosyal adalet, dayanışma ve yardımlaşma prensipleriyle yakından ilgilidir. Bunlar İslâm'ın başlangıcından itibaren fert ve toplum hayatına kazandırılmaya çalışılmıştır. Hz. Peygamber Mekke ve Medine döneminde iman edenleri karşılıklı görevlerle önce sorumlu tutmuş, daha sonra da onları kendi aralarında kardeş ilân etmiştir. Müminler sadece mânevî bağlarla değil, maddi yardımlaşma ve fedakârlıkta da birbirleri ile kenetlenmişlerdir. Zira Hz. Peygamberin etrafında toplanan bu ilk çekirdek kadro, hem kendi aralarında hem de kendi dışındaki toplum ve kabilelerle insani, iktisadi, siyasi ve kültürel ilişkilerinde örnek davranışlar sergilemiştir. Kur'an bu hususu şöyle açıklamıştır:

“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık; birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır.” (Hucurât, 49/13)

“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar.” (Nahl, 16/90)

“Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşta, uzak arkadaşta, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (hizmetçi vb.) iyi davranın.” (Nisâ, 4/36)

Bu ve benzeri âyetlerde de görüldüğü gibi, yardımlaşma ve dayanışmada “en yakınından başlama” ilkesi esas alınmıştır. Bu sıralama, anne-baba, kardeş ve çocuktan başlayarak akraba, komşu, arkadaş ve diğer insanlarla uzayıp gitmektedir. Zekât, fitre, keffaret, kurban ve sadaka gibi mali bağışlar öncelikle yardıma muhtaç kimselerin hakkıdır. Kur'an bu hu-

susu şöyle sıralamıştır: “*Sadakalar, Allah’tan bir farz olarak ancak fakirlere, düşkünlere, onlar üzerinde çalışanlara kalpleri ısındırılacak olanlara, kölelik altında bulunanlara, borçlulara, Allah yolunda çalışanlara ve yolcuya mahsustur.*” (Tevbe, 9/60)

İslâm’ın yardımlaşma sisteminin temel kurumlarından biri de Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde kurulan Beytül-maldır. Günümüzdeki devlet hazinesinin bir benzeri olan bu müessese asırlar boyunca bir güven kaynağı olmuştur. Bu mali kurumun idari, siyasi, iktisadi, sosyal ve sorumluluk ilkeleri Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından tespit edilmiştir. Kurumun başlıca harcama kalemleri, maaşlar, savunma giderleri, bayındırlık, sağlık, eğitim ve diğer kamu giderleri ile muhtaçlara yapılan yardımlardır. Bu ekonomik kurumun politikasını başarı ile uygulayan Halife Ömer bin Abdülaziz’in, kendi halkından yardım kabul edecek fakiri bulamaması gibi tarihte eşine rastlanmayan bir altın devri burada hatırlatmak istiyorum.

Ahlâkî Değerler ve Dürüstlük

İslâm’da çalışma, ekonomik ve ahlâkî değerler iç içedir. Bunlar; üretim esnasında dürüst çalışmak, emeğin karşılığını vermek, karşılıklı güvene dayalı bir pazar ortamı kurmak, stok yapmamak, hilelerden kaçınmak, rüşvete yer vermemek, israfı önlemek gibi temel prensiplerdir.

İslâm çalışıp kazanma uğruna harcanan süreyi kutsal olarak kabul etmiştir. Bu yüzden çalışana onurlu bir hayat ve alınının teri kurumadan emeğine denk bir ücret uygun görülmüştür. Zira mal üretiminde dürüstlük şarttır. Hiç bir mal sahibi, malı ile başkasına zarar verme hakkına sahip değildir. Ölçü ve tartı işlemlerinde hile yaparak hakkın eksilmesine sebep olmak da yasaktır. Kur’an bu hususu şöyle açık-

lamıştır: “İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun.” (Mutaffifin, 83/1-2)

İslâm tabii servet kaynaklarını ve üretim yollarını toplumun maslahatı için düzenlemiştir. O, üretici ve tüketiciyi korumak, özellikle fiyat istikrarını sağlamak amacıyla stokçuluğa izin vermez. İnsanları yokluk ve darlık içinde bırakacak yiyecek ve giyecek maddelerinin saklanması ihtikârdır ve bu kesinlikle yasaklanmıştır. Modern dünyamızın ahlâkî değerlerini tehdit eden konulardan biri de ticaret, iş ihalesi, ithalat ve ihracat gibi yerel ve uluslararası ilişkilerde rüşvet kapısının açılmasıdır. İslâm dini toplumdaki iş ve hizmet üretimini olumsuz yönden etkileyen bu davranışı lânetlemiştir. Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: “Mallarınızı aranızda haksız sebeple yemeyin. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından yemeniz için o malları hâkimlere (idarecilere) vermeyin.” (Bakara, 2/188) “Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret hali olması müstesna, mallarınızı batıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin.” (Nisâ, 4/29)

Görülüyor ki, zulüm ve haksızlığa sebep olan kazanç yollarının başında rüşvet gelmektedir. Çünkü rüşvet olayında haksız haklıyla, ehliyetsiz ehliyetli ile yarışmaktadır. Böylece bilgi, beceri ve kabiliyetlerin önemi yok sayılmaktadır. Hak ve adalete bağlanan umut kaybolmaktadır. Zira insanların irade ve arzuları hakkaniyet ölçüleri içinde karşılanmadığı takdirde rüşvetin, irtikâbın, yalanın, zulmün ve hilenin çoğalması kaçınılmazdır. Bu durumda rüşvet toplumun her alanına ve kademesine yayılabilir. Böylece işlerin zorlaştırıldığı, görev ve hizmet şuurunun kaldırıldığı, menfaatlerin ön plana alındığı, adaletin azaldığı, cehaletle tembelliğin revaçta olduğu; dil, din, ırk, renk, cinsiyet veya siyasi düşünce bakımından farklı muamele yapıldığı yerlerde rüşvet kapısı her

zaman aralanır. Bu tür haksız gelişmelere sık sık şahit olan, zayıfların ve mağdurların hakkı kuvvetlilerinden alınamayan bir toplum nasıl temizlenebilir?

Özetle; kazanç yollarının en hayırlı olanı çalışma ve alın teriyle elde edilen kazançtır. Allah, dünya ve onun içindeki bütün nimetlerini insanın emrine ve hizmetine tahsis etmiştir. Bunlardan yararlanmak için bilgi, üretim, malı koruma, ihtiyaç ve eşitlik ilkelerine göre bölüşümü tavsiye etmektedir. Hz. Muhammed (s.a.s) de, insan emeğini kutsal sayarak bütün sanat ve meslekleri övmüştür. Toplumun ihtiyaç duyduğu her alanda öncü ve uzman olmayı dinin bir emri olarak uygulamıştır. Ticaret, ziraat ve tarım başta olmak üzere her dönemde ve her toplumda geçerli olan konulara dikkat çekmiştir. Kendisine yardım için gelenlere çarşı ve pazar yolunu hatırlatmıştır. Sorumlu olduğu aile fertlerini geçindiren kimseleri Allah yolunda olan mücahitlere benzeterek, dürüstlüğü-nü koruyanların şehitlik derecesine ulaşacağını müjdelemiştir.

Bu noktada Hz. Ömer'in şu sözleri de son derece anlamlıdır: "Hiç biriniz rızık araştırmaktan geri durarak 'yarabbi, bizi rızıklandır' demesin. Bilirsiniz ki gökten ne altın yağar ne de gümüş." (M. Şemseddin, *Zulmetten Nura*)

Resulullah (s.a.s.) buyuruyor: "*Kuvvetli mümin, (Allah katında) zayıf müminden daha hayırlı ve daha sevimidir. (Bununla beraber) her ikisinde de hayır vardır. Sen, sana yararlı olan şeyi elde etmeye çalış. Allah'tan yardım dile ve asla acz gösterme. Başına bir şey gelirse, 'şöyle yapsaydım' böyle olurdu diye hayıflanıp durma 'Allah'ın takdiri bu; O, ne dilerse yapar' de. Zira 'eğer şöyle yapsaydım' sözü şeytani memnun edecek işlerin kapısını açar.*" (Müslim, "Kader" 34; İbni Mâce, Mukaddime, 10)

İSLÂM'IN BARIŞ ÇAĞRISINA GENEL BİR BAKIŞ

Dünya, derin ve hızlı bir değişim sürecini yaşamaktadır. Öte yandan özellikle iletişimdeki teknolojik gelişmelerle birlikte dünya hem küçülmüş hem de insanları bir arada yaşamak zorunda bırakmıştır. İnsanlığın yararına olan bu tür olumlu davranışların elbette desteklenmesi hatta alkışlanması gerekir. Fakat günümüzde karşılaştığımız pratik gerçekler hiç de böyle değildir. İnsanların hayat standardı arasında büyük uçurumlar meydana gelmiştir. Örneğin bilgi, teknoloji, enerji, iletişim, nakil vasıtaları, sağlık ve beslenme gibi hizmetler dünyanın bir bölümünde zirveye tırmanırken bazı yerlerde de cehalet, sefalet, açlık, hastalık, çaresizlik ve ilkel bir hayat tarzı hâlâ hüküm sürmektedir. Büyük devletler arasında barış sağlanmışken -ki bu olumlu bir gelişmedir- ne yazık ki bölgesel savaşlar yer yer devam etmekte, bu da yoksul insanların daha da çökmesine neden olmaktadır. Bu dengesizlik durumunun sonucu olarak insanların bir kısmı diğerlerine bağımlı olmaktan kurtulamamıştır.

Nimet dağılımındaki adalet terazisi bozulmuştur. İnsanlık için onur kaynağı olan temel hak ve hürriyetler aranır duruma gelmiştir. Uyuşmazlık, kavga, güvensizlik, silahlanma, ateş ve barut kokusu insanlığı kara kara düşündürmektedir. Silahlanma için yapılan yatırımlar ilk sırayı teşkil etmektedir. Gençliğin verimliliğini ve beklentilerini tehdit eden uyuşturucu maddelerin ticareti ise meşru ve helâl kazancı geride bırakarak tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.

Böyle bir tablo çizerken çağımızdaki olumlu gelişmeleri küçümsemek gibi bir düşüncenin asla taraftarı değiliz. Ancak olumsuzlukları da kendi haline terk etmenin gerçek sorumlulukla bağdaşmayacağını düşünüyorum. Çünkü geminin değişik katlarında bulunan dünya insanları birbirine karşı kayıtsız kalamaz.

Bugün makineleri hareket ettiren ve madde dünyamızı aydınlatan enerji, henüz insanların gönül âlemini aydınlatmakta yeterli olamamıştır. İletişim ve ulaşımın yakınlaştırdığı insanlar, sevgi, acıma ve yardımlaşma bakımından birbirlerinin kalbine girememişlerdir.

O halde çağımızda yeri doldurulamayan bir değer ihmal edildiğini itiraf etmek zorundayız. İşte bu değer, İslâm Peygamberi'nin "tamamlamaya geldim" dediği ahlâkî değerlerdir. Onun taşıyıcısı da insanlık için vazgeçilmez bir unsur olan din olgusudur. Çünkü din, Yüce Allah tarafından ilk insanla birlikte onun yapısına, kendisiyle ilişki kurmaya yönelik bir "aslî duygu" olarak yerleştirilmiştir. Bu itibarla din fert ve toplum hayatı açısından temiz bir levha gibidir. Sürekli olarak en yüksek ideallerin kaynağı ve evrensel arayışların hareket noktası olmuştur. Çünkü o, ilâhî emirler manzumesidir. Akıl sahiplerini kendi iradeleriyle iyiliğe ve mutluluğa iletir. Böylece ilâhî dinlerin özünde Allah'a inanmak,

peygamberlerin mesajlarına uymak, ibadet etmek ve ahlâkî değerlere saygı göstermek gibi ortak paydalar vardır. Bunların temel prensipleri olan emir ve yasaklar vahye dayanmaktadır. Vahiy ise yüce Allah'ın kelâmı olup melek aracılığıyla insanlar arasından seçilen peygambere gönderilmiştir.

İradesinde serbest olan Allah, dilediğini peygamber olarak görevlendirmiştir. Peygamberler de Allah'tan aldıkları mesajı toplumlarına iletip onları hakka davet etmişlerdir. Her peygamber kendisinden önce geleni tasdik etmiş, sonra gelecek olanı da müjdelemiştir. Hiç bir ücret ve karşılık beklemeksizin hayatlarını insanların barışına ve mutluluğuna adanmışlardır. Ortak hedefleri tevhit inancını pekiştirmek ve insanlığı sadece Allah'a kul olmalarını telkin etmektir. Nitekim Kur'an da bu gerçeği vurgulamıştır: “Senden önce hiç bir resul göndermedik ki ona, ‘benden başka ilâh yoktur. Şu halde bana kulluk edin’ diye vahyetmiş olmayalım.” (Enbiya, 21/25)

Öyle görünüyor ki, tarihin her döneminde insanlık su ve oksijen kadar Allah'a da ihtiyaç duymuştur. Alman düşünür Goethe bu gerçeği şu cümlesiyle özetlemiştir: “İnsanlar yalnız dinsel oldukları sürece bilim ve sanatta verimli olabilirler.”

Dinin hem insan yaratılışı hem de kâinatın varlığıyla güzel bir uyum ve örtüşme sergilediğini haber veren şu âyetleri de hatırlatmak istiyorum: “Allah, göklerin ve yerin nûrudur...” (Nûr, 24/35) “O rahman ve rahimdir. Ceza günününün de mâlikidir.” (Fatiha, 1/3-4)

Dinin inanç, ibadet ve ahlâk gibi üç önemli prensibi vardır. Bunlardan ilk ikisi insanın ruh ve bedenini disipline etmektedir. İnanç, azim, irade, sabır ve dürüstlük anlayışıyla kişiyi, içinde yaşadığı toplumun değerli bir üyesi yapmaktadır. Üçüncüsü olan ahlâk ilkesi ise fert ve toplum hayatın-

daki bütün davranışlarını içermektedir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.s.) de toplumu, içine düştüğü ahlâkî çöküntüden kurtarmak için gönderildiğini bildirmişlerdir.

İlâhî dinin getirdiği ahlâkî prensipler evrenseldir. Zaman ve mekânla sınırlı değildir. Zira insan dün olduğu gibi bugün ve yarın da saygıya lâyıktır. Çünkü Tanrı, onu, yeryüzündeki halifesi olduğunu ve en onurlu bir varlık olarak yarattığını bildirmiştir: “*Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi.*” (Bakara, 2/30), “*Biz insanı en güzel biçimde yarattık.*” (Tîn, 95/4)

Ne var ki günümüzde bile ırkçılık, inkârcılık, politik ayırım, bilim-din çatışması ve modern ideolojiler başta olmak üzere bazı yapay ve geçici hareketlerle dinin fert ve toplumla olan ilişkisi önlenmeye çalışılmaktadır. Bu, yanlış ve vahim bir hatadır. İnsanlık maddi servetini kaybederse onun yerine yenisini elde edebilir. Fakat ahlâkî değerlerinin kaybederse bu, onun yok olması anlamına gelir. Çünkü toplumu ayakta tutan aile, yardımlaşma, kardeşlik, merhamet, saygı, adalet, hak ve hukuk gibi mânevî objeler ancak din ve ahlâk ilkesiyle korunabilir. Yüce Allah farklılıklarımızın nedenini şöyle açıklamıştır:

“*Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık.*” (Hucurât, 49/13)

Sağlam bir akıl ve düşünceye sahip herkesin bu âyetten alacağı ders ve öğütler vardır. İnsanlar birbirini kırmak, incitmek, yaralamak, zarara uğratmak ve düşman olmak için değil, tanışmak, yardımlaşmak ve iyi ilişkilerde bulunmak için yaratılmıştır.

Dil, ırk, renk ve cins farklılığı bir tercih veya tenkit sebebi değildir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’nin “ırk,

renk, cins, dil, din ve siyasi düşünce bakımından ayırım yapılamaz” şeklindeki ilkesi, ilâhî dinler zincirinin sonuncusu olan İslâm’ı bir kez daha teyit etmiştir. İslâm aynı zamanda insanın yaşama hakkını en kutsal bir hak olarak kabul etmiştir:

“Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur.” (Mâide, 5/32)

Din, insanların birbirlerini öldürmeleri yerine, birbirleriyle kardeş olmalarını, aralarında bütünleşmeyi ve dayanışmayı sağlamalarını önermektedir: *“Mü’minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerin arasını düzeltin...”* (Hucurât, 49/10) *“Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın.”* (Hucurât, 49/9)

Görülüyor ki dinin hedefi, insanlar arasındaki uyuşmazlıkları ve tartışmaları kaldırmaktır. Çünkü dinin özünde bütün varlıklara karşı bir barış vardır. Diğer bir ifadeyle dinin adresi barış, huzur ve güvenliktir. Yüce Allah’ın şu sözü de bunu desteklemektedir: *“Ey iman edenler! Hep birden barışa girin, sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık bir düşmanınızdır.”* (Bakara, 2/208)

Allah’ın şu emri ise dün olduğu gibi bugün de, hatta kıyamete kadar da geçerli olacak bütün toplumlara bir barış mesajıdır: *“(Resulüm!) De ki; Ey Ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah’tan başkasına tapmayalım; O’na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın.”* (Âl-i İmrân, 3/64)

Diğer yandan insan dünyaya bir imtihan için gelmiştir. Çalışıp başarılı olması ve yararlı işler yapması gerekmektedir. Nitekim dinleri bize tebliğ eden peygamberlerin de çalıştıklarını, meslek edindiklerini, helâl kazanç ve alın terini tercih ettiklerini, ayrıca çalışıp kazanmayı ve başkasına maddi katkıda bulunmayı teşvik ettiklerini görüyoruz. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.s.), “*İnsanların hayırlısı, insanlara en faydalı olanıdır.*” (Fezû'l-Kadir, c. 3, s. 477) buyurmuştur.

Unutulmamalıdır ki zaten İslâm, ilke olarak insanın kendisiyle, insanın insanla ve insanın tabiatla barışını ifade eder.

Din ve Sosyal Hayat

MİLLETLERİN KALKINMASINDA GENÇLİĞİN YERİ VE ÖNEMİ

Bir milletin kalkınması ancak onu meydana getiren insan unsurunun kendi içindeki disiplin, âhenk, birlik, beraberlik ve huzuru ile mümkün olabilir. Bu değerlere ulaşmanın en isabetli yolu ve yöntemi ise başarılı bir eğitim, kültür, bilim ve akliselim doğrultusundaki sosyal hareketliliklerdir.

Çağımızda insan gücünün yönlendirdiği bilgisayar teknolojisi başta olmak üzere diğer sektörlerdeki yeni ve güncel gelişmeleri izlemek, yönlendirmek ve gerektiğinde rekabet etmek için iyi eğitilmiş insan gücüne ihtiyaç vardır. İşte toplumdaki boşluğu dolduracak ve hızlı gelişmelere uyum sağlayabilecek en verimli nesil, şüphesiz ki genç nesildir. Batılı düşünür Leibniz bu hususta şöyle demiştir: “Gençliği iyiye yönelten, insanlığı iyiye yöneltir.”

Gerçekten geçmiş milletlerin kültür, medeniyet ve bilim hayatına olan katkılarına bakıldığında gençliğin ve eğitilmiş insan gücünün büyük bir kaynak ve hazine olduğu görülecektir. Zira gençlik, insan vücuduna hayat veren bir kan gi-

bidir. O halde toplumun kalkınmasına, gelişmesine ve büyümesine kaynak teşkil eden bu nesil asla ihmal edilmemelidir. Toplumun bu güç ve enerji kaynağını ihmal ederek varlığını devam ettirmesi mümkün değildir. Çünkü bir milletin kalkınması ve başarısı büyük ölçüde genç nüfusun çalışmasına bağlıdır.

Kur'an ve Sünnet başta olmak üzere Anayasa, yasalar, tarih, kültür, millî örf ve âdetlerimiz gençlik hakkında önemli hükümler ortaya koymuştur. Bilindiği gibi insan ömrünün çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık olmak üzere dört önemli devresi vardır. Bunlar tamamen birbirinden bağımsız olmamakla beraber gençlik çağı ön plana çıkmaktadır. Çünkü o, Allah tarafından insana verilmiş en bereketli bir nimettir. Milletlerin hayatını süsleyen zaferler, başarılar ve üstün kabiliyetler hep bu güzel nimetin eseridir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm de genç neslin önemine işaret ederek onu bozmak, zayıflatmak ve gevşetip yok etmek isteyenleri kınamıştır (Bakara, 2/205). İnanan kimselerin ailelerine, çocuklarına sahip çıkarak yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten korunması istenmiştir (Tahrîm, 66/6). Kalp gözü açık, düşünce ufku geniş ve Allah'a inanan gençlik ise Ashab-ı Kehf örneğinde olduğu gibi şöyle övülmüştür. “(O yiğit) *gençler mağaraya sığınmışlar ve ‘Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize (şu) durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla!’ demişlerdi.*” (Kehf, 18/10)

Hz. Peygamber (s.a.s.) de yaşlılığa ermeden önce gençlik döneminin iyi değerlendirilmesini, kıyamet gününde ilk sualin gençliğin nerede ve nasıl geçirildiği sorusu olacağını hatırlatarak gençlik döneminin önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca gençleri, onların olumlu davranışlarını överek topluma kazandırılması ve güzel bir ahlâk ile eğitilmelerini yetki ve sorumluluklarıyla orantılı olarak herkesin görevini yerine getirmesini istemiştir:

Hepiniz birer yöneticisiniz ve yönettiklerinizden sorumlusunuz. Hükümdar halkından, erkek ailesinden, kadın kocasının evinden ve çocuklarından sorumludur” (Buhârî, “Vesâya”, 14)

“Yüce Allah’ın insanlar içinden en çok sevdiği kimse, kötülükleri bırakıp, iyiliklere yönelmiş bulunan gençtir.” (Ramuzu'l-Ehâdis, s. 389)

“Hiçbir anne, baba çocuğuna güzel bir edep ve eğitimden daha büyük bir hediye ve iyilikte bulunamaz.” (et-Tâc, c. 5, s. 8)

Diğer bir hadiste ise Allah’a ibadet etmekte haz ve şevk duyan bir gencin âdil bir devlet başkanının da içinde bulunduğu ve hesap günü kurtuluşları müjdelenen yedi sınıf insanın arasında yer alacağı bildirilmiştir.

Okul, kurs, eğitim merkezi ve üniversite gibi kurumların işleyişini düzenleyen yasalar ile Anayasa metni dâhil birçok yazılı metinde de gençlerin eğitime, yetiştirilip topluma kazandırılmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır. Örnek olması bakımından 1982 T.C. Anayasasının 59. maddesinin son fıkrasını buraya almakta yarar görüyorum: “...Devlet gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerinden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklarından ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.”

Bilindiği gibi günümüzde diğer birçok ülkeye nazaran ülkemiz daha genç bir nüfusa sahiptir. Aslında bu, milletimiz için önemli bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Çünkü genç nüfus iyi eğitilmesi durumunda planlanan hedef ve başarıya daha erken ulaşılabilir. Unutulmamalıdır ki, genç neslin hareket kabiliyeti, ideali, azmi gayreti ve çalışma heyecanı daha yüksektir. O halde belirlenen amaç ve hedefe ulaşmak için çalışkan, hür, vatansever, mânevî değerlere bağlı, insan haklarına saygılı, ufku açık, inceleme ve araştırma ışığında her tür

l gelişmelere uyum sağlayacak bir gençliğin yetişeceği iklim hazırlanmalıdır.

Üzülerek belirtelim ki bugün fert, aile ve diğer yetkili kurumlar olarak gençlerin iyi yetiştirilmesine yönelik başarılı bir sınav verdiğimizi söylemek zordur. Orta dereceli okullar ile yüksek oğretim kurumlarının yetkilileri de zaman zaman bu kanaati doğrulamaktadırlar. Eğitimdeki fırsat eşitliği ile fiziki Şartların beklenen düzeyde olamayışı bunun en önemli sebebidir. Çevrenin, yazılı ve görsel medyanın olumsuz etkileri, ailenin gittikçe azalan ya da yetersiz kalan ilgisi nedeniyle gençliğin karşı karşıya bulunduğu problemlerin giderek artmasına neden olmaktadır. Oysaki gençliğe yardımcı olmak, onların inanç, eğitim, hak ve hürriyetlerine destek vermek, problemlerini czmek, yetki ve sorumluluk taşıyan herkesin ortak görevidir. Bu görevin eksiksiz olarak yerine getirilmesindeki ısrarımızı bir kez daha teyit ettikten sonra gençlerin başarı ve calışmalarını olumsuz etkileyen bazı konuları da hatırlatmakta yarar görüyorum. Zira güzel oğt ve doğru söz, her zaman ve herkes için bir yardım ve sadaka hükmündedir.

1. Başarıya giden yolun ilk engeli ve düşmanı tembelliktir. Her türlü başarısızlığa mazeret ve teselli aramak, heva ve nefesine uymak bunun ilk işaretleridir. Bu rehavet ve gevşekliğe müptela olanlar acizliklerini meşru hale getirmek için; “Calışanlar ne olmuş sanki? zme kendini şu ölümlü dünyada, hayat dediğin bir şanstır. şansın yoksa kendini paralasan da bir Şey elde edemezsin. Dünyaya insan bir defa gelir, hayatın tadını cıkarmaya bak. Zaten suyu getiren de testiye kıran da bir, gel otur yarın yaparsın” gibi haklılığı ve bilimsel geçerliliği olmayan sözcüklerle kendini ve çevresini oyalamaya calışır. Ne yazık ki, gençliğimizin büyük bir kısmı en

verimli çağında bu ve benzer konular karşısında kendini koruyamamaktadır.

2. Başarısızlığın başka bir nedeni ise kötü arkadaş edinmektir. Sorumsuz, tembel ve kötü bir arkadaş ile birlikte olmak çoğu kez üzüntülerle sona ermektedir. Gençlerin çoğu bu felâketin farkında değildir. Çünkü kötü arkadaş daima dost ağzı kullanır. Yardım eder ve yol gösterir gibi görünür. Bunun için arkadaş edinecek kimsede aranacak ilk şart çalışkanlık, dürüstlük, iyilik, inanç ve güzel bir ahlâk olmalıdır.

3. Gençliğin başarısını engelleyen olumsuzluklardan biri de toplumda yaygın olan kötü örneklerdir. Oysaki kötülüklerin çok ve yaygın olması, onların doğru ve meşru olması anlamına gelmez. Eğer huzur, mutluluk ve iyi bir gelecek bu tür davranışlarla olsaydı hırsız, katil, yalancı, dolandırıcı, hile ve haksızlıklarla başarılı olan kimselere gıpta ile bakmak gerekirdi.

4. Gençliği tehdit eden tehlikelerden biri de alkol ve uyuşturucu bağımlılığı ile kumar alışkanlığıdır. Gerçekten alkol, uyuşturucu maddeler ve kumar, gençliği bunalıma hızla sürükleyen en tehlikeli bela ve musibetlerdir. Kur'an, Sünnet, Anayasa ve yürürlükteki diğer yasalar bu tür maddelerin zarar ve olumsuzluğuna dikkat çektiği halde pratik hayatımızda yeterince karşı tedbir alındığı söylenemez. Dolayısıyla insanlığın büyük bir kısmı hayatının en verimli çağında bu felâkete maruz kalmaktadır.

5. Gençliğin önünü tıkayan önemli problemlerden biri de "tefrika" kavramıyla açıklanabilecek her çeşit ayrımcılık ve bölücülüktür. Bunların temelinde tamamen yapay nedenler bulunmaktadır. Oysaki birlik rahmet, ayrılık ise azaptır. Yüce Allah'ın kitabı, emirleri ve rızası üzerine birleşmek, bütünleşmek ve dayanışmak gerekirken daha tali ve sübjektif

değerlerin ön plana çıkarılarak tercih edilmesi dağılmanın, çözülmenin ve bölünmenin ilk işaretleridir. Karşılıklı saygı ve sevgi içinde görüşlerini paylaşma imkânı varken, çoğu zaman bu güzellikler göz ardı edilmektedir.

6. Aslında gençlerimizin birçoğunun usanıp cesaretinin kırılıp ruhi çöküntüye düşmesinin sebeplerinden biri de inanç ve moral değerleriyle yeterince donatılmamış olmasındandır. Çünkü inanç ve moral gücü, güneşin karanlığı yok ettiği gibi her türlü karamsarlığı ve ümitsizliği yok ederek azim ve gayretle çalışmaya yönlendirmektedir. Kur'an bu hususu şöyle açıklamıştır: *“Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz.”* (Âl-i İmrân, 3/139)

Görülüyor ki hayatta başarılı olmanın temel şartı sağlam bir irade ve azimdir. Zira irade sadece fiziksel ve sosyal başarıyı değil, mutluluğun da kapısını açmaktadır. İşte bu irade ve motivasyonla çalışan bir genç ateş hattında düşmanı gözetleyen bir asker gibi dikkatli ve duyarlı olur. Çevrede olup biten tecrübe ve olayların dışında kalmaz. Hatta ilgi alanına giren konularla yaşanan olay ve deneylere de başvurur. Bilinmelidir ki, bu gök kubbenin altında çok büyük çalışmalar yapılmıştır. Onları yeniden inceleyip öğrenmek ve sistematik hale getirmek önemli bir görevdir.

Başkasının inancına ve düşüncesine saygı gösterilmelidir. Şahsın kendisine yapılmasını istemediği şey, başkasına da yapılmamalıdır. İyiliğe karşı iyilik, karşılıklı bir hak ve adalettir. İyiliğe kötülükle karşılık vermek hıyanettir. Fakat kötülüğe karşı iyilik yapmak ve düşenin elinden tutmak ise fazilettir.

Unutulmamalıdır ki herkesçe beğenilen asıl güzellik, ahlâk güzelliğidir. Çünkü ahlâkı güzel insan her yaşta güzel-

dir. Güzel ahlâk insan için o en kıymetli bir servettir. Zira bir toplumu yok etmek isteyen güçler, ilk önce onun mânevî gıdasını teşkil eden değerlerini sarsmayı ve gençliğini yıkmayı hedef alırlar. Çünkü galip gelmenin en kestirme yolunun bu olduğunu bilirler. Zira inançsızlık toplum için afet olduğu gibi gençler için de en büyük felâkettir.

Genç, sağlam bir inanca sahip bulunduğu sürece hayatta her iyiyi ve güzeli görüp idrak edebilir. Her zorluğu ve sıkıntıyı da en güzel ve en kolay bir biçimde ortadan kaldırabilir. Konuyu Mehmed Âkif'in mana yüklü şu sözleriyle bitirelim:

*Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farz edilsin hayf-ı Yezdân'ın
Ne irfânın kalır tesîri katîyyen, ne vicdânın.*

GENÇLİĞİN YETİŞMESİNDE AİLE, OKUL VE ÇEVRENİN ROLÜ

Diğer bütün canlılarda olduğu gibi insanların da belli bir yaşama süresi vardır. Genelde hayat veya ömür olarak isimlendirilen bu süre çeşitli devrelere ayrılmaktadır. Buna göre; doğumdan ergenlik çağına kadar geçirilen süreye çocukluk, ergenlikten olgunluk dönemine kadar olan süreye de gençlik dönemi denir. İnsan hayatı elverdiği takdirde daha sonra bu süreyi olgunluk, yaşlılık ve düşkünlük gibi devreler izlemektedir. Allah insanın ömrünü önceden belirlemiştir.

Şüphesiz ki insan hayatının en önemli dönemi, çocukluk ve gençlik dönemleridir.

Birlikte yaşama arzusu, bütün canlılarda ortak bir paydadır. Bu ihtiyaç insanlarda çok daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Herkes genel olarak öncelik sırasına göre din, dil, ırk, akraba, komşu, arkadaş, memleket ve meslek gibi nedenlerle birbirini tanır ve sever. Ancak bu sebeplerin hiçbiri, toplumun temelini teşkil eden aile fertleri arasındaki yakınlıktan ve sevgiden daha ileri değildir. Çünkü kişinin bir

aileye mensup olması onun için önemli bir ayrıcalıktır. İnsanın ilk ve evrensel kurumu ailedir. Bu nedenle akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin oluşturduğu topluluğa aile denmiştir.

Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve diğer geçmiş milletlerin çoğunda aile, toplumun kutsal ve dinî bir kurumu olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden Yahudilikte bekâr kalmak büyük günah sayılmıştır. Hıristiyanlıkta da aileyi meydana getiren evlilik o kadar kutsal sayılmıştır ki, evlenen eşlerin, bir beden haline geldiği kabul edilerek artık ayrılmalarının mümkün olmadığı inancına varılmıştır.

İslâm'da ise aile, tamamen dinî bir kurum olmamakla beraber ona büyük önem verilmiş, ailenin temeli olan nikâh ve evlilik çeşitli âyet ve hadislerle teşvik edilmiştir. Bu nedenle İslâm bilginleri evliliğin kişilerin durumlarına göre dinî yünden farz, sünnet veya mekruh olduğunu söylemişlerdir.

Diğer yandan bazı Kur'an âyetlerinde ve hadislerde aileyi teşkil eden fertlerin birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları hatırlatılmaktadır. Rûm sûresinin 21. âyetinde ailenin bir sevgi ve merhamet merkezi olduğu şöyle ifade edilmektedir: *"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır."*

Görüldüğü gibi, ailenin asıl sorumluları olan eşlere sevgi ve acıma duygusu verilmiştir. Onları birbirlerine, çocuklarına, akrabalarına, komşularına ve diğer insanlara karşı duyarlı hale getiren asıl güç de bu sevgiye dayanmaktadır.

Hız. Peygamber (s.a.s.) bir hadislerinde evlenip aile kurmayı şöyle teşvik etmişlerdir: *"Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi uygulamazsa benden değildir. Evleniniz, ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar ederim."* (İbn Mâce, "Nikâh", 1)

Fert ve toplumun hatta bütün insanlığın barış, huzur, sükûnet ve güvenliği için sağlam bir aile temeline ihtiyaç vardır. Batılı sosyolog Oscar Wilde “Aile hayatının güzelliği gibi hiçbir şey yoktur. Çünkü aile, bireylerini dışarıya karşı koruyan bir zırh gibi olup krallar bile izin almadan o kaleye giremezler.” demektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’nin 16. maddesinde de belirtildiği gibi evlilik çağına gelen her erkek ve kadın, evlenme ve aile kurma hakkını haizdir. Aynı maddenin bir alt fıkrasında ise şu hüküm yer almaktadır: “Aile, cemiyetin tabii ve temel unsurudur, cemiyet ve devlet tarafından korunmak hakkını haizdir.”

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda da “Aile Türk toplumunun temelidir” denilmektedir. Buna göre devlet aile bütünlüğünü, fertlerin ruh ve beden sağlığını korumakla görevlidir.

Her insanın doğumla ölüm arasında değişmeyen tek kimliği ve adresi ailesidir. Burada aile üyeleri iyi ve kötü günlerde birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışma içinde olmuşlardır. Aslında her aile bir okul konumundadır. Anne ve baba birer öğretmen; çocuklar ve gençler ise bu okulun müdavim ve yatılı öğrencileridir.

Çocuğun ailede öğrendiği bilgi taş üzerine nakşedilen yazı gibi iz bırakır ve unutulmaz. Çünkü küçüklükte öğrenilen ve alışılan şeyler bir çeşit meleke kazandırmakta olup çocuk üzerindeki etkisi hayat boyu devam edecektir. Onlar, dışarıda ortaokul, lise ve üniversiteye gitseler bile merkezi okul konumunda olan ailelerini unutmaları mümkün değildir. Hatta eğitim kurumlarının tamamını bitirseler bile en son dönüp gelecekları yer yine aileleridir. Gecelerin, tatillerin, kısaca iş ve çalışma saatlerinin dışındaki sabit adres yine ai-

lelerdir. Çünkü herkes tabii olarak doğduğu eve, mahalleye, köye, ilçeye, şehre ve ülkeye karşı sevgi beslemektedir.

İçinde bulunduğumuz 21. asır, söz konusu değerlerin daha çok korunması gereken bir asırdır. Zira hızla gelişen ve değişen dünyamız ulaşım ve iletişim teknolojisiyle küçülmekte âdeta bir köy ve aile konumuna gelmiştir. İlk başta başarılı ve yararlı gibi görünen bu gelişme, aslında ailenin işini daha da zorlaştırmaktadır. Çünkü ailenin en büyük sermayesi ve mirası çocuklar ve gençlerdir. Bilindiği gibi onların eğitimi, yetiştirilmesi ve topluma kazandırılmasıyla ilgili asıl mekân aile, okul ve çevredir. Bu nedenle aile, okul ve çevre üçgeninde çocuk ve gençlerin arayışlarına uygun bir ortamın olması şarttır. Ailenin öğrettiklerini okul, okulun öğrettiklerini ise çevre dışlamamalıdır. Tersine bu üç kurum arasında âhenk ve uyum olmalıdır. Ne var ki, çağımızda gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere bütün toplumlarda bu üç önemli kurum arasında yoğun çelişkiler yaşanmaktadır. Çocuk belli bir yaştan itibaren okula gitmek durumundadır. Bu arada okul dönemiyle birlikte çevre ile de tanışmaktadır. Çocuk yavaş yavaş okul ve çevrede elde ettiği birikimlerle aileden öğrendiklerini test etmeye başlamaktadır. Artık ailede konuşulan ve dinlenen her şey kabul edilmeyip tartışmaya açıktır. Okulda gördüğü öğretmen ve arkadaşlarının da o konudaki düşünceleri önemlidir. Ayrıca yazılı ve görsel basın organlarında, sokakta, oyun yerinde, parkta, otobüste, çarşı ve pazarda duyduğu ya da gördüğü şeyler de zihnini kurcalamaktadır.

Bu olumsuz gelişmelerden dolayı günümüz ailelerinin yükü ve sorumluluğu gittikçe artmıştır. Çocuklara ve gençlere yeterince zaman ayırlamamakta, ayrılan zamanlar da gereği gibi değerlendirilememektedir. Böylece din, dil, tarih, kültür, örf, âdet başta olmak üzere birçok konuda kuşaklar

arası ayrılıklar ve çatışmalar yaşanmaktadır. Yanlış arkadaş ve dost edinme çoğu zaman pahalıya mal olmaktadır. Çünkü gençler, bilmeden ve tanımadan seçtiği arkadaşlarla yeni alışkanlıklar, ideolojiler ve farklı davranışların içine girmektedirler. Bilerek seçilmeyen arkadaş grubu ve çevre ise, sisli bir havada yol almaya benzer. Ne yazık ki o tür insanların nereye, nasıl ve niçin gittikleri belli değildir. Çoğu kez bu acı tecrübeler gençlerimize pahalıya mal olmuştur.

Bilgi ve görgüden yoksun olumsuz çevrelerden eğitim kurumları da ciddi anlamda etkilenmektedir. Ticaret ve menfaat hırsıyla uyuşturucu maddelerini pazarlamak isteyen insanlar artık eğlence, izbe ve kuytu yerleri değil sabah akşam eğitim kurumlarının çevresini tercih etmektedirler. Sağlık Bakanlığı'na yapılan bir araştırmanın anket sonuçlarına göre, esrar, kokain, ecstasy, etkili ve tehlikeli bir uyuşturucu maddesi olan LSD'nin 16-25 yaş grubu arasında yaygın olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Alkol ve sigarayı kullanma yaşı ise ilköğretim öğrencilerinin seviyesine kadar inmiştir. Aynı anketin sonuçlarına göre, lise çağında olan 16 yaş grubundaki öğrencilerin yarısına yakını alkol ve sigara kullanmaktadır. Erkek öğrencilerin %6'sı, kızların ise %2'si esrar, bütün öğrencilerin %4'ü de uçucu madde kullanmaktadır.

Ankara Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yapılan kapsamlı bir araştırma da bu rakamları desteklemekte olup, ilâve olarak toplumda giderek artan intihar olaylarına dikkat çekilmektedir. Bu olumsuz gelişmelerin tabii sonucu olarak basınıımızda, sık sık beyaz zehir olarak ifade edilen uyuşturucu komasından ölen gençlerin acıklı tablolarını birlikte okuyor ve görüyoruz. Benzer olaylar metropol şehirlere nüfusu daha az olan diğer şehirlere doğru yayılmaya devam etmektedir.

Üzüntümüzün artacağını bile bile şunu da hatırlatmadan geçemeyeceğim: Bu çocuk ve gençlerin zararlı madde ba-

ğimlilikleri yanında inanç, ibadet, kültür ve tarih başta olmak üzere milli ve mânevî değerlerini yaşamakta da sıkıntıları bulunmaktadır. Amacımız karamsar tablolar çizerek insanları suçlamak veya üzmeğe değildir. Tam tersine gerçekleri ortaya koyarak, problemin çözümüne ve hafifletilmesine birlikte katkıda bulunmaktır. Buna göre, millet olarak hayatta kalmanın ve geleceğe büyük hizmet ve eser bırakmanın tek çaresi, çocuklara ve gençlere sahip çıkmaktır. Onları dinî, millî, mânevî, sosyal, kültürel ve ekonomik bilgi ve değerlerle donanımlı olarak yetiştirmektir. Bu hususta şüphesiz ki önce aile akla gelmektedir. Ancak onları geleceğe hazırlamakla görevli ve sorumlu olan okul ve üniversitelerimizin çok daha önemli olduğunu burada hatırlatmamız gerekir. İnsanlarımız çocuklarını okula verirken “eti sizin kemiği bizimdir.” şeklindeki sözleriyle eğitim kurumlarınca çocuklarına verilmesini istedikleri değerleri en güzel şekilde dile getirmişlerdir.

Aile ve okuldan sonra çocukları ve gençleri etkileyen üçüncü önemli ortam ise çevredir. Günümüzde çevre faktörünü oluşturan olayların başında yazılı ve görüntülü yayınlar, eğlence ve dinlenme yerleri, çarşı, pazar ve diğer mekânlar gelmektedir. Bu faktörler de her şeyden önce insana, insani değerlerle yaklaşmalı, onlara bir ticaret ve menfaat avı gözüyle bakmamalıdır.

Kanaatimce çocuklarımıza karşı olan sorumluluğumuzu sadece aile, okul ve çevre ile sınırlı tutmak da yanlış olur. O halde bütün millet olarak çocuklarımızı ve gençlerimizi moralize etmek suretiyle onları hayata bağlamanın çarelerini üretmeliyiz. Onların hayatını daha anlamlı hale getirecek değerleri, yaş ve eğitimleriyle orantılı olarak vermek için gerekli önlemleri almalıyız.

Kısaca aile, bütün toplumlarca korunması gereken bir müessesedir. Bu itibarla aile düzeni toplumun aynasıdır.

MEHMED ÂKİF'İN ŞİİRLERİNDE AİLE

Âkif ve Ailesi

Aslında millî şairimiz hakkında çok konuşulup yazılmıştır; fakat onun ailesiyle ilgili sistematik bir bilgiye sahip değiliz. Bu husus biraz da Âkif'in sadeliği, tevazuu ve mizacından kaynaklanmaktadır. Zira kendisinden ve ailesinden söz edilmesini çok sevmediği anlaşılmaktadır. Buna rağmen Safahat'taki bazı şiirlerinde babası, annesi, eşi ve çocuklarından söz ettiğini görüyoruz. Fakat o, makale ve şiirlerinde genel anlamda ailenin önemi, ıslahı, eğitimi, sosyal hayattaki konumu ve sorumluluğu üzerinde ısrarla durmuştur. Biz de bu konu üzerinde yoğunlaşacağız.

Öncelikle Safahat'ta babası, annesi, eşi ve çocukları hakkında yer alan şu açıklamalara işaret edelim:

Âkif, ailenin ilk çocuğudur. Babası Tahir Efendi, küçük yaşlardan itibaren oğlu ile çok meşgul olmuş ve tahsili ile yakından ilgilenmiştir. Babasına olan saygı ve sevgisini çeşitli vesilelerle belirten Âkif, onun hakkında şu bilgiyi vermektedir: "*Babam Fatih müderrislerinden İpekli Hoca Tahir*

Efendi merhumdur ki, benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim.”

*Seviz yaşında kadardım. Babam gelir: “Bu gece,
Sizinle camie gitsek çocuklar erkence.*

Giderseniz gelin amma namazda uslu durun;

Meraminiz yaramazlıksa işte ev, oturun”

Âkif ölümünden dört ay önce kendisiyle yapılan bir mülâkatta annesiyle ilgili bir soruya da şöyle cevap vermiştir: *“Annem Hacce Emine Şerife Hanım’dır. On sene önce, doksan yaşında iken vefat etti. Kendisi çok hassas bir kadındı. Babam da öyleydi. Şiir söylemezdi. Fakat şiir ve inşaya âşıktı. Soyunda şair olup olmadığını bilmiyorum.”*

Âkif, dört yaşındaki yeğeni Selma’nın hastalığı sebebiyle annesini ve kız kardeşini ziyaret ederek onlara teselli vermek istemişti. Çünkü önceden bu kız kardeşinin dört çocuğu daha vefat etmişti. Beşinci çocuğu olan Selma da ölüm döşeginde yatıyordu. O, duygu yüklü bu olayı annesi ve kız kardeşiyle şöyle paylaşmaktadır:

Sarıldı boynuma annem, girince ben içeri,

Diyordu ağlayarak -Görme, Âkif’im çocuğu!

Senin değil, yedi kat ellerin yanar ciğeri,

Ölüm döşekleri üstünde görse yavrucuğu.

Buna rağmen o, kız kardeşini, fazla üzülmemesi için teselli etmeye çalışmıştır. Fakat kız çocuğu biraz sonra vefat edince, çocuğun annesinin cevabı ve feryadı şiirin şu mısraı ile son bulmuştur:

Ne taş yüreklisiniz...Ah gitti evladım!..

Âkif, Safahat’ın bir yerinde de *“Hayat arkadaşım”* başlıklı bir kıtada, eşinden şöyle söz emektedir:

*Seni bir nura çıkarsam, diye koştum durdum,
Ey, bütün dalgalı ömrümde, hayat arkadaşım!
Dağ mıdır, karşı gelen, taş mı, hep aştım, lâkin
Buruşuk anlıma çarpan bu sefer kendi taşım!*

Mehmed Âkif Safahat'ın bazı yerlerinde çocuklarından da söz etmektedir. Örnek olarak “Küfe”, “Bebek yahut Hakkı Karar” isimli manzumelerini buraya alalım:

*Bizim çocuk yaramaz, evde dinlenip durmaz;
Geçende Fatih'e çıktık ikindiüstü biraz.
Kömürcüler, kapısından girince biz, develer
Kızım merakını celbetti, daima da eder.
Bizim Cemile, Feride'yle bir sabah gelerek,
“Unutma beybaba, akşam birer horozlu bebek,
Getir, kuzum...” dediler. Ben de kızların keyfi
Kırılmasın diye reddetmedim şu teklifi.
Kiraz dudaklı, üzüm gözlü, inci dişli, iki
Edalı yosma getirdim. Amma o akşamki,
Sevinme halini bir görmeliydi yavruların.*

Âkif Niçin Ağladı?

Millî şairimizin ortanca kızı Feride Hanım, babasının Millî Mücadele'ye katılmak için ailesinden ayrılışını önemli bir sahne olarak tasvir etmektedir. Zira o güne kadar aile fertleri başta olmak üzere, kimse onun ağladığına şahit olmamıştır. Nitekim kızı Feride Hanım da “babamı, ilk defa o şekilde görüyordum” demektedir. Çünkü Âkif halkın içinde bulunduğu o zor günleri düşünüyordu. Dönüşü belli olmayan bir yolculuğa çıkacaktı. Eşinden ve çocuklarından ayrılacaktı. Kısaca vatanın ve milletin geleceği açısından endişeliydi.

Şimdi Âkif'in hangi şartlarda Millî Mücadele'ye katıldığını ve ailesinden nasıl ayrıldığını kızından dinleyelim:

“Hiç unutamadığım hatıra, babamın ilk Anadolu’ya gidişi esnasında cereyan etmiştir. Annem bir sabah geldi, ‘Çocuklar! Kalkın, babanız Halkalı’ya gidiyor’ dedi. Babam her zaman Halkalı’ya giderdi. Dersi var diyorduk. Baktım, babam kapının önünde, giyinik vaziyette duruyor. Gördüğüm tablo çok farklıydı. Gözlerinden yaşlar akıyordu. İlk defa o vaziyette görüyordum babamı. Çok fena oldum. Gayet tabii, bir şeyler anladım. Artık ben de kendimi tutamadım. Ağlayarak yukarıya koştum. O da arkamdan çıktı. Beni kucakladı. ‘Üzülmeyin’ dedi. Babamın bu hâlini çok iyi anlıyordum. Çünkü bir daha görüşüp görüşemeyeceğimiz belli değildi.”

Böylece o, ailesini ve çocuklarını yalnız bırakarak Millî Mücadele’ye katılacaktı. Artık vaaz, hutbe, şiir ve nutuklarıyla halkımıza moral kaynağı olacaktı. Bu duygu, hüznün, ızdırıp, heyecan ve gözyaşı onu, ‘Çanakkale Şehitleri’ni ve ‘İstiklâl Marşı’ nı yazmaya kadar götürecektir.

Diğer önemli bir konu da Âkif’in, bu çerçevede aile sevgisini din ve vatan sevgisiyle birlikte değerlendirmesidir. Zira Allah yolunda yapılan cihad, vatani, milleti ve aileyi içine alan mukaddes bir gayedir. Kimi müslüman baba, gözünü kırpmadan yavrusunu cepheye göndermekte, kimi insan da ailesini yalnız bırakarak kendisi koştaktadır. Âkif, çocuğunu cepheye gönderen “pir-i fani” bir babanın duygularını şöyle seslendirmektedir.

*Kaplamış yurdumun âfâkını, madem, şühedâ...
Varsın olsun kalanın uğruna Âsım da feda,
“Hem gaza, hem de şehadet, ne saadet bu!” Derim.
Ciğerim yansa da söndürmek için cehd ederim.”*

Âkif, evini bırakarak, cepheye koşan bir aile reisini de şöyle tasvir etmektedir:

“Mehmetçik; Allah’a bakan gözleriyle dünyayı unutmuş, bir coşkunkluk içinde, hakka giden yolu tutmuş gidiyor. Arkasından kopan koca feryatları duymuyor bile... Artık onun hatırında ne matem, ne hicran, ne yuvasının elemli hüznü, ne yavrusunun yetim hali, ne de çifti çubuğu var! O, şimdi yalnız, gökten kendisine: Yüksel! Diyen şehit ecdadının sesini duymakta ve bu çağrıya uyararak şehitliğe doğru koşup gitmektedir. Ya Rabbi, işte o kahraman, senin yolunda şehit düştü ve Cennete yükseldi; fakat dünya için, vatani ve aile-i için, senden bir ümidi, bir isteği var... Allah’ım! Bu şehidin mükâfatı zafer olmalıdır... Aksi halde, Ya Rabbi; senin bu şehidin üzülecektir.”

Âkif ve Sorumluluk

Merhum Ahmet Kabaklı, Âkif’in toplumun problemleri karşısındaki duyarlılığını ve düşüncelerini şöyle anlatmaktadır:

“O; Safahat’ta seyreden, koşan, üzülen, acıyan, sevenen, kızan, isyan eden, konuşan, tartışan... Velhasıl bir saniye durmayan bir kahramandır. Her olay ve fikir karşısında, kendine mahsus kanaatleri olan gerçek bir münevverdi. Genel olarak duygularını yazılarına ve şiirlerine yansıtmaktadır. Hastasını sokağa atan, ihtiyar Seyfi babalarını ölüme terk eden, okul çağındaki çocuklarını küfeler altında inleyen duygusuz ve adaletsiz topluluğa tahammülü yoktu.

Kahvede pinekleyenlere, durmadan karı boşayanlara bir ‘*dipdiri meyyit*’ gibi yatanlara, şarap içip fakir halka sosyal adalet dersi verenlere isyan ederdi. Mısır’da işsizlikten ve hareketsizlikten sıkıldığı için Kuşçubaşı Eşref Bey’e yazdığı bir mektupta: ‘Gaye uğrunda çalışmak, didinmek ve ölmek... Ah ne güzel meşgale, o ne hoş eğlence, o ne mesut hatime imiş...’ diyerek şu olayı anlatmaktadır: Hikâye

meşhurdur ya: Karıncaya; nereye gidiyorsun? Demişler. Hicaz'a... Demiş. Bu bacaklarla Mekke'yi bulabilir misin? Diye eğlenmişler. O da: Hiç olmazsa yolunda ölürüm ya! Cevabını vermiş? ” (M. Akif Külliyyatı, X, 156)

Görüldüğü gibi Âkif, bir amaç ve fazilet yolunun dönüşsüz yolcusudur. Safahat'ın içeriği kadar zengin ve çocuklar gibi tertemiz bir hayata sahiptir.

Nasıl Bir Aile?

Tarihin her döneminde insanların en önemli ideali mutlu ve huzurlu bir aile kurmak olmuştur. Esasen milletlerin güçlü, zayıf, kısa veya uzun ömürlü olması da ailenin istikrarıyla orantılıdır. Nitekim aile hayatı ve aile saadeti hakkındaki düşüncelerini, 3 Kasım 1910 tarihinde yazdığı “*Mahalle Kahvesi*” adlı şiirinde dile getirmektedir. Burada toplumu ilgilendiren birçok sosyal problem üzerinde durmaktadır. Söz konusu mekânların tembellik yuvası olduğu, milletin burarlarda ölmeden gömüldüğü ve bu miskinlik yüzünden memleketin içine düştüğü felâketler anlatılmaktadır. Âkif böyle yerlerde oturup vakit geçirenlere aile hayatını ve onun güzelliklerini şöyle hatırlatmaktadır:

“Aile hayatı, dünyanın en kıymetli hayatıdır. Gün boyunca, bir kazanç için çalışır, akşam evinde şeref ve izzetle oturursun. Bütün aile etrafını sararlar. Evin bir cennet sarayı olur. Karın can yoldaşın, çocukların canın ve anan-baban ise senin sığınağıdır.”

Daha sonra bu mutlu aile tablosunu şiirleriyle şöyle ifade etmektedir:

*Sabahleyin dolaşıp bir kazanca hizmetle;
Evinde akşam otursan kemâl-i izzetle;
Karın, çocukların, annen, baban, kimin varsa,
Dolaşsalar seni kat kat bu haleler sarsa.*

Safahat'ta fakirlik, ölüm veya ahlâk zaafî yüzünden ortaya çıkmış aile tablolarına da rastlanılmaktadır. Meselâ, başarılı bir çocuk, bulunduğu yatılı mektepten uzaklaştırılıyor. Sıkıntı bununla bitmiyor. Diğer küçük bir kardeşi ise, ona yardımcı olmak ve geçimini sağlamak için tahsilini bırakıyor. Meyhaneye düşüp evine bakmayan bir sarhoşun karısı hizmetçilik ederek çocuklarını büyütmektedir. Kadın dertli ve perişan... Yetişmiş kızı var. Babaları sarhoş ve meyhaneye düştüğünden arayan soran yok. Kadının artık kendisi için bir ümidi ve isteği kalmamıştır. Sadece kızına olan acı ve hasretinden dolayı, "Benim güzel meleğim, hiç de tali'in yokmuş!" diyerek gözyaşı dökmektedir.

Diğer taraftan Âkif'in şiirlerinde ümit, vefa ve duygu yüklü olaylara da işaret edilmektedir. Örneğin, mezarlıkta bir Kur'an sesi duyulmaktadır. Bu, vefat etmiş olan babasına "aşır" okuyan bir çocuğun sesidir. Bu çocuk da yetim, yanında ağlayan annesi ise dul ve fakirdir. Fakat bu hüznün onları bunalıma itip çaresiz bırakmıyor. Çünkü ailenin geçmişinden gelen bir sadakat, bağlılık ve direnme gücü vardır.

"Kocakarı ile Ömer" şiirinde ise, daha da iyimser bir tablo görüyoruz. Çünkü burada sorumluluk, şefkat, merhamet, adalet, yardımlaşma ve paylaşma düşüncesi ön plana çıkmıştır.

Özetlemek gerekirse Âkif, aile mutluluğunu maddi ve mânevî olmak üzere iki temel unsura bağlamaktadır. Bu iki unsurun gerçekleşmesinde anne, baba, çocuk ve kardeşler sorumludur. Özellikle Kur'an âyetlerinde anne ve babaya iyilik edilmesi, anne ve babanın da çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri istenmektedir. Böylece aile fertleri arasında karşılıklı sevgi, saygı, hoşgörü ve iyilik hatırlatılmaktadır.

Kimse; milletimizin asırlar boyunca sahip olduğu aile değerlerini taklitçilik uğruna yıkmamalıdır. Âkif, bu düşüncüyü taşıyanlara şöyle seslenmektedir:

“Biz gayesiz bir fikir ile her şeyi yıktık. Yıkılmayan bir aile kaldı... Yıkılan müesseseleri, sebat ederek, ciddi çalışırsak tamir edebiliriz. Fakat Allah korusun, eğer aile yıkılır veya bozulursa, bir daha düzeltilemez.”

YETİM VE KİMSESİZ ÇOCUKLAR

Toplumda daima sevgi, şefkat, merhamet ve özel korumaya muhtaç kesimler vardır. Bunların başında yetim ve öksüz çocuklar ile yaşlı, düşkün, dul, engelli, hasta ve çeşitli nedenlerle yakın ilgiye muhtaç kimseler gelir. Aslında, doğal olarak herkes çevresinden daha sıcak ve samimi bir yakınlık bekler. Ancak şu var ki, sıkıntılı ve problemleri olanlar, kendilerini söz konusu ilgiye ve korumaya daha öncelikli görürler. Buna belli ölçüde hakları da vardır. Nitekim sosyal yardımlaşmayı ve dayanışmayı ön planda tutan İslâm dininin prensipleri de bu insanlara karşı daha sıcak ve samimi bir şekilde davranmayı öngörmektedir.

Her toplumda yardıma muhtaç nice yetim ve kimsesiz çocuk bulunmaktadır. Özellikle savaş, deprem, zorunlu göç ve toplu felâket gibi olaylar sonucu bunların sayısı daha da artmaktadır. İşte bu yüzdendir ki Kur'an; yetime kucak açmayı, ona iyilik etmeyi, malını korumayı, yedirip doyurmayı ve diğer maddî ihtiyaçlarını karşılamayı; Allah yolunda aşılması

gereken bir geçit ve ulaşılmaması istenen bir hedef olarak göstermektedir (Beled, 90/15).

Yetim, Arapça kökenli bir kelime olup, küçük canlının annesinden yoksun ve yalnız kalması anlamına gelmektedir. Kavram olarak yetimse, ergenlik çağına girmeden babası veya annesinin vefat etmesi üzerine yalnız kalan çocuk demektir. Halk arasında bu sözcüğün daha çok babası ölen çocuklar için kullanıldığını görüyoruz. Zira babasını kaybeden çocuk, koruma ve yardımdan; annesini kaybeden çocuk ise sevgi ve şefkatten mahrum kalmaktadır. Bu duruma göre, kaç yaşında olursa olsun babası vefat eden kimseye yetim denebilir. Kocasını ölmüş olan kadına da, mağduriyetinden dolayı “yetime” denilmektedir. Bunların hepsinin ortak yönü, korunmaya, acınmaya ve yardıma muhtaç olmalarıdır.

Yetimlik dönemi ergenlik yaşına kadar devam eder. Bu yaş sınırı ise genel olarak 17-18 olarak kabul edilmektedir. Ancak bu yaşa vardığı hâlde iradesini kullanmaya yönelik bir mazereti varsa, onun işlerini yürütmek üzere tayin edilen veli veya yetkilinin sorumluluğu devam eder.

Yetim ve Öksüze İyilik Etmek

İslâm dininin ilk iki temel kaynağını oluşturan Kitap ve sünnet, yetime, öksüze ve kimsesizlere iyilik yapmamızı emretmektedir. Bu konuya yüce kitabımızın 22 ayrı yerinde işaret edildiğini görüyoruz: Özellikle anne-babaya, yakınlarla, yetimlere, yoksullara iyi davranılması ve herkese güzel sözlerle hitap edilmesi önemli bir görev olarak hatırlatılmaktadır (Bakara, 2/83).

Diğer bir âyette ise, Hz. Peygamber (s.a.s.)’e, yetimlerle olan ilişkileri hakkında soru soranlara şöyle cevap verilmesi istenmiştir: “...De ki: ‘onların durumlarını düzeltmek hayır-

lıdır. Eğer onlara karışır (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok. Onlar da) sizin kardeşlerinizdir...’.” (Bakara, 2/220)

Gerçekten zayıfı himaye etmek, müslümanların daima şiarı olmuştur. Bu itibarla, yetime bakmak, iyilikte bulunmak, himaye etmek ve kimsesiz çocukları koruyup kollamak, hayrı ve sevabı bol olan bir davranıştır.

Nitekim Hz. Muhammed (s.a.s.) de bu konunun önemi-ne dikkat çekmek bakımından etrafında bulunan arkadaşlarına işaret parmağı ile orta parmağını göstererek yetime iyilik eden kişi ile kendisinin cennette bu iki parmak gibi yan yana olacağını müjdelemiştir (Müslim, “Zühd”, 42). Başka bir hadiste ise konunun önemi şöyle ifade edilmiştir: “*Müslümanların evlerinin en hayırlısı, içinde yetime iyilik edilen evdir. Müslümanların evlerinin en şerlisi, içinde yetime kötülük edilen evdir.*” (İbn Mâce, “Edeb”, 6) “*Kim bir yetimin başını Allah rızası için okşarsa, elinin değdiği her tüy için kendisine sevap verir.*” (et-Terğib, 3/349)

Bilindiği gibi Hz. Peygamber (s.a.s.) de yetim ve öksüz kalmıştı. Henüz dünyaya gelmeden birkaç hafta önce babası vefat etmişti. Altı yaşında iken annesini, iki yıl sonra da çocukluğundan itibaren iyiliğini ve himayesini gördüğü dedesi Abdülmuttalib’i kaybetmişti. Artık o sekiz yaşında bir çocuk iken bu kez amcası Ebû Talib’in himayesine girmişti. Burada da büyük bir yardım ve destek gördü. Ebû Talib’in eşi Fatıma, ona bir annelik şefkatiyle hizmet etti. O vefat ettiği zaman kendisine, “*Ey Allah’ın Resûlü! Niçin ihtiyar bir kadının vefatına bu kadar üzülüyorsun?*” şeklinde sorulması üzerine şöyle cevap vermişti: “*Nasıl üzülmeiyim? Ben onun yanında yetim bir çocuk idim. Kendi çocukları aç dururken beni doyururdu. Kendi çocuklarını bırakır, benim saçlarımı tarardı. Âdeta o benim annem gibi idi.*” (M. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 1, s. 45) Nitekim Yüce Allah da, onu yetim ve öksüz

çağda iken koruduğunu hatırlatarak şöyle buyurmuşlardır: “O, seni yetim bulup da barındırmadı mı? Şaşırılmış bulup da yol göstermedi mi? Seni fakir bulup zengin etmedi mi? Öyleyse yetimi sakın ezme. El açıp isteyeniyi de sakın azarlama. Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an.” (Duhâ, 93/6-11)

Bu âyetlerin ilk muhatabı Hz. Peygamber (s.a.s.) olsa bile, verilmek istenen mesaj evrenseldir. Çünkü yetim büyüyen, yetimin hâlinden daha iyi anlar. O hâlde, onun da yetimleri korumak üzere görevlendirilmiş olması son derece tabiidir. Bu şefkat, merhamet ve yardımlaşmanın kapsamında olan bir dilenciyi azarlamak ve kırmak da doğru değildir. İmkân varsa kendisine bir şey verilir; yoksa tatlı ve güler yüzle çevrilir. Azarlanması, incitilmesi ve kalbinin kırılması uygun değildir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), çocukluğunda kendisine yardım dokunan herkese daha sonra fırsat buldukça iyilik yapmaya çalışmıştır. Bu yüzden İslâm toplumu, yetime gösterdiği sevgi ve saygıyı kendi peygamberlerine olan sevgi ve saygının da bir hatırası olarak görmüştür. Bu sıcak ve samimi ilginin uzantısı olarak milletimiz, tarih boyunca yetim, öksüz, düşkün ve kimsesizlere karşı iyiliklerde bulunmuştur. Öksüz ve yetim çocukları okutmak ve onlara yardımcı olmak üzere birçok eğitim ve hayır kurumu açılmıştır. Bu maksatla “Darü'l-Eytam” (Yetimler Yurdu) ve “Darüş-Şafaka” (Öksüz ve yetim çocukların eğitimi için 1873 yılında İstanbul’da açılan bir okul) gibi iz bırakan önemli barınma ve eğitim merkezleri açılmıştır.

Özellikle I. Dünya Savaşı’ndan sonra Anadolu’da ve Balkanlar’da kimsesiz kalan çocukları barındırmak ve onları bir meslek sahibi yapmak amacıyla dönemin Maarif Nazırı (Millî Eğitim Bakanı)’nın teklifiyle 1915 yılında yetimlerin barınmaları için yurtlar açılmıştır. Kısa bir süre içinde bu

yurtlara 16.000 kadar yetim çocuk alınarak onların her türlü sosyal güvenceleri sağlanmıştır. Dönemin nüfusuna göre değerlendirildiğinde bu sayının küçümsenmeyecek bir rakam olduğu anlaşılacaktır. Günümüzde hizmet veren çocuk esirgeme kurumuna bağlı yurtlar ve çocuk yuvaları da bu güzel geleneğin bir devamıdır.

O hâlde, çaresizliğe ve karamsarlığa gerek yoktur. İnsanlar acıları ve zorlukları paylaştıkça engelleri daha kolayca aşılacaktır. Zira tarihimizde olumlu anlamda bize hem örnek ve moral kaynağı olabilecek hem de atacağımız adımlara ışık tutabilecek önemli hatıralar ve uygulamalar vardır.

Yetimin Malını Koruma

Kur'an'ın ısrarla üzerinde durduğu konulardan biri de, Müslüman toplumun sosyal dengesi ve dayanışmasıdır. Bunun için yetimin özel ilgi ve koruma altına alınması, devlet imkânlarından yararlanmada öncelikli kılınması gibi konular, Kur'an'ın sıklıkla temas ettiği hususlardır. Kur'an'da yetimler anılırken ortak yön olarak yukarıda belirtilen insanî yaklaşım tarzı öğütlenmektedir.

Takdir edileceği üzere, toplumda insanî ilişkilerin iyileştirilmesi ve sosyal dengenin kurulması her zaman katı kural, tek yanlı emir veya güvenlik tedbirleriyle olmamıştır. Bu konu yetişmiş, eğitilmiş ve inanmış insan gücüyle yakından ilgilidir. Bunun içindir ki Kur'an, yetime ve öksüzlere karşı hem iyi davranmamızı hem de onların bütün haklarının korunmasını emretmiştir.

Yüce Allah, şu âyetlerde işaret edildiği gibi yetimin malını yemeyi, ona zarar vermeyi ve haksızlık yapmayı yasaklamıştır: *“Erginlik çağına erişinceye kadar, yetimin malına, sadece en iyi tutumla yaklaşın...”* (En'am, 6/152) *“Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler, şüphesiz karınlarına ancak*

ateş tıknmış olurlar...” (Nisâ, 4/10) “Yetimlere mallarını verin, temiz piş olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak (kendi malınız gibi) yemeyin; çünkü bu büyük bir günahdır.” (Nisâ, 4/2)

Bu ve benzeri birçok âyet, yetimin malının korunmasını öngörmektedir. Bu bağlamda İslâm dini, yetimin mal varlığının en yakın velisi veya mahkemenin tayin ettiği yetkililer tarafından korunmasını emretmiştir. Böylece yetimin velisi, onun faydası için malını ticarete veya başka bir şekilde tasarruf edebilir. Fakat onun zararına olabilecek davranışlarda bulunamaz. Ancak onun eğitimi, yetiştirilmesi ve evlendirilmesi gibi konularda harcayabilir. Kültürümüzdeki bu duyarlılığın bir parçası olarak yetimin malı ve hakkı, devlet malının korunmasında bile caydırıcı bir unsur olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle şu cümle halk arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır: “Kamu malını yeme; çünkü içinde tüyü bitmemiş yetimin hakkı vardır.” Gerçekten asırlar boyunca milletimiz bu hak ve hukuka riayet etmeye gayret etmiştir. Her zaman yetim ve kimsesizlerin yanında yer almıştır. Onları yetiştirmek, evlendirmek, topluma kazandırmak, iş ve ev sahibi yapmak amacıyla özel vakıflar, sandıklar ve dernekler bile kurmuştur.

Yetim ve Kimsesizleri Topluma Kazandırmak

Yukarıda da ifade edildiği gibi, yetim ve kimsesiz çocukların sorumlulukları yakınlarına ait olsa bile onlar bir anlamda toplumun ve devletin bir emanetidir. Gönülleri yanık fakat dünyaları tertemiz olan bu çaresiz yavruları yalnız bırakmak elbette doğru değildir. Onları severek topluma ve hayata kazandırmak dinî, millî ve insanî bir görevdir. Yüce kitabımız da bu konuya işaret ederek, yetim ve yoksulu azarlayana, itip ve kakani kınamıştır: “*Dini yalanlayanı gördün mü?*

İşte o, yetimi itip kakar. Yoksulu doyurmaya teşvik etmez.”
(Mâûn, 107/1-3)

Diğer bir âyette ise bunun aksine davranan yetim, muhtaç veya esir düşmüş çaresiz insanlara yardımcı olanların davranışları da övülmüştür: *“Onlar kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.”* (İnsan, 76/ 8)

Günümüzde bu konu, gerçekten daha da önem kazanmıştır. Çünkü sahipsiz ve kimsesiz çocukların hıçkırık ve sesleri, artık evlerden taşarak sokaklara, köprü altlarına, park ve otogarlara kadar ulaşmaktadır. Yüzleri soluk, üst-başları yırtık bu çocuklar, gece sabahlara kadar izbe yerlerde büzülüp sabahlarken o toplumu meydana getiren insanların mutlu olması mümkün değildir. Çünkü onlarla aynı yaşta olan çocukların evleri, oyuncakları, giyecekleri, yiyecek ve içecekleri vardır. Okulları vardır; daha da önemlisi onları seven ve okşayan anne-baba ve diğer aile fertleri vardır. Aynı toplum yaşayan fakat ayrı yelpazelerde bulunan bu çocuklar arasında büyük yaşam farklarının bulunması, hem dinî hem de insanî yönden izah edilemez. Bu olumsuz karşılaştırma ile ortaya çıkan görüntü, psikolojik ve sosyolojik açıdan da bir çelişkidir. O hâlde fert, aile ve toplum olarak bu tablo üzerinde düşünerek yeni ve rahatlatıcı çözümler aranmalıdır.

Sonuç olarak, imkânı olan herkes, bu çocukların yardımına koşmalıdır. Kendi adına veya mensubu olduğu kurum adına ne yapılabilir? Onların eğitim ve öğretimine katkıda bulunmak için ne gibi tedbirler alınabilir? İnanıyorum ki, en yakınımızdan başlayarak bu alandaki sorumluluğumuzu çevremizle paylaşırsak önemli bir adım atmış oluruz. Öncelikle akraba, komşu, mahalle ve çevremizde bu özellikleri taşıyan ve elinden tutulması gereken kaç kişi vardır; bunların tespiti kolayca yapılabilir. Daha sonra onları topluma kazandır-

manın yolu ve yöntemi üzerinde durulabilir. Bunlardan eğitim çağında olanların mutlaka bir eğitim kurumuna kaydedilmesi sağlanmalıdır. Kendileriyle ilgilenmek suretiyle başarı ve kabiliyetlerine göre iyi bir eğitim için gereken yardım ve destek sürdürülmelidir. Bazı çocukların küçük yaştan itibaren meslek veya ticarete ilgi ve kabiliyetleri olabilir. Bunlar da desteklenerek kısa yoldan iş ve meslek sahibi olmaları sağlanabilir.

Tekrar hatırlatalım ki, Yüce Kitabımız Kur'an, anne ve babaya iyilikten bahsettiği yerlerin birçoğunda yetim, öksüz ve kimsesizlere karşı da iyi davranmamızı emretmektedir. Onlara kamu yardımı dâhil her türlü maddî ve mânevî desteği vermemizi istemektedir. O hâlde hep birlikte, yetim kız ve erkek çocukların eğitilmesi, yetiştirilmesi ve sırası geldiğinde evlendirilmesi dâhil bütün sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya çalışalım. Üzüntülerine ve sevinçlerine ortak olalım. Onları toplumun ve sosyal hayatın sağlıklı bir üyesi hâline getirmek için gayret sarf edelim.

ÇALIŞMAK BİR AŞK VE HEYECAN İŞİDİR

Her toplumun öncelikli amacı, ekonomik yönden güçlü olmak ve kalkınmaktır. Bu amaca ulaşmak ise, toplumu meydana getiren fertlerin ortak gayretleri ve çalışmalarıyla mümkündür. Çünkü normal hayatın devam etmesi için Yüce Allah'ın yarattığı değişmez kanunlarından biri de çalışmaktır. Kâinata yaşayan her canlı söz konusu kanun çerçevesinde varlığını sürdürmek için çalışmak zorundadır. Maddenin en küçük parçası kabul edilen atomda bile, elektronlar çekirdek etrafında son süratle dönmediği takdirde dengesi bozulur ve atom parçalanır. Gezegenler güneş etrafındaki hareketlerine devam etmeyip ara verirse âlem yıkılır. Bedendeki kalp çalışmazsa hayat son bulur.

Çalışma olmadan hayat ve hareketliliğin devamı mümkün değildir. Bu nedenle insanın amaç ve hedeflerine ulaşmasının tek yolu gayret, alın teri ve çalışmaktan geçer. Çevremize bakıp dikkatlice incelediğimizde, yaşadığımız âlemde ne varsa hepsinin bize hizmet için bir iş ve görev yaptığına şahit oluruz. Güneş, ay ve yıldızlar yiyeceğimiz ekmeğin buğdayı-

nı, meyvemizi, sebzemizi, canlıların besinini, kısaca yaşayabilmemiz için gerekli her şeyi hazırlamak üzere her biri ayrı bir iş görmekte, bir ışık vermekte, âdetâ uzayda birer gemi gibi ilâhî hazineden canlıların rızkını taşımaktadır.

Bütün bu olup bitenlerden anlaşıldığı gibi çalışma hayatı ve dengesinin oluşumunda bir âhenk, düzen, aşk, sevgi ve samimiyet görünmektedir. Hiç bir zerre, seyrinden faaliyettinden geri durmuyor. Yer ve gök yürüyor. Hiç biri atıl değil, hepsi çalışıyor. Cansız gördüğümüz toprak bile yaratılışından beri bir an durmaksızın bağına düşen tohumu geliştirip yeşertmektedir. Bulutlar ise su ve rahmet indirmektedir. Milli Şairimiz Mehmed Âkif bu hususu şöyle dile getirmiştir:

*Kamer çalışmadadır, gökle yer çalışmadadır;
Güneş çalışmada, seyyareler çalışmadadır.
Bekayı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış, çalış ki beka, sa'y olursa hak edilir.*

Yeryüzünün emanet ve sorumluluğunu yüklenen insanın yapması gereken birçok iş ve hizmet vardır. Çünkü bu işlerin düzenlenmesi, değerlendirilmesi ve istifade edilir hale getirilmesinin sorumluluğu insana verilmiştir. Yüce Allah da, bu ilâhî düzene uyum sağlamamız bakımından bize çeşitli kolaylıklar ihsan etmiştir: “*O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi, onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızkından yiyin.*” (Mülk, 67/15)

Yeryüzü üzerinde yürümekten maksat, öncelikli olarak dağ, deniz ve bunların altlarında bulunanları keşfetmek ve tanımaktır. Ayrıca yeraltı ve yerüstü kaynaklarıyla içindeki rızıklardan ve nimetlerden yararlanmaktır.

İslâm dini, çalışıp kazanmayı, hayırda yarışmayı, helâl ve temiz kazancından bağışlamayı emreden bir dindir. Her zaman veren el alan elden üstündür. Nitekim Yüce Allah şöyle

buyurmuştur: “Yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasi-binizi arayın.” (Cum’a, 62/10) “Dünyadan da nasibini unutma.” (Kasas, 28/77)

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de; “*Servet bir Müslüman için ne güzel arkadaştır. Yeter ki o, servetinden fakire, yetime ve yolcuya vermiş olsun.*” (Buhârî, “Edebü’l-Müfred”, c. 2, s. 72) buyurmuştur.

Hasan Basrî, çarşı ve pazaryerlerini Allah’ın kulları için hazırladığı bir sofraya benzeterek buralara gelenlerin mutlaka nasiplerini alacaklarını belirtmiştir.

Bu nedenle gayret, ısrar ve azimle çalışan herkes mutlaka karşılığını alacaktır. Nitekim Hz. Ömer de rızık ve kazanç temininde tembel tembel oturup da “ya Rabbi, beni rızıklandır” denmesini kınayarak şöyle demiştir: “Bilirsiniz ki gökten ne altın yağar ne gümüş.” Gerçekten bu anlayış ve uygulama, ilk müslümanları harekete geçirerek başarıdan başarıya ulaştırmıştır. Ashâb-ı kiram, karada ve denizde ticareti geliştirmiştir. Derinliklerden su çıkararak bağ, bahçe ve hurmalıklar yetiştirmiştir. Böylece onlar haklı, doğru ve âdil davranışlarıyla insanlık tarihini örnek hatıralarla süslemişlerdir. Romalıların sekiz yüz yılda ulaşamadıkları yerleri, Müslümanlar seksen yılda kontrol altına almayı başarmışlardır. Sadece toprakları zaptetmekle kalmamışlar üzerinde yaşayan insanların gönüllerini de fethetmişlerdir. Bu aşk ve heyecanı taşıyan nesillerin başarıları Selçuklular ve Osmanlılar devrine de yansımıştır. Çağımızda tarihi hazine olarak ifade edilebilecek kitap, minyatür, müze, medrese, türbe, cami, han, hamam gibi diğer fiziki eserler bunun en güzel örnekleridir.

İnsanların yeryüzündeki geçimlikleri taksim edilmiştir. Allah’ın bize ayırdığı rızıkı arayıp bulmak ancak onun sebeplerine yapışmakla mümkün olur. Zira helâl lokma için çalış-

mak ibadet sayılmıştır. Cihadın asıl anlamı çalışmak, çabalamak ve didinmektir. İnsan ancak çalışması oranında başarıya ulaşabilir. Bu aşk ve samimiyet sonunda Allah'ın yardım ve ilhamıyla insanların ruhları gizliliklere uzanıyor ve o bilinmeyen şeyleri görünür (şühud) âlemine, diğer bir ifade ile insanların hizmetine sunma mutluluğuna kavuşuyor. Allah bu hususta bal arısının gayretini, çalışma disiplinini ve başarısını bize örnek olarak göstermektedir:

“Rabbin bal arısına şöyle ilham etti: ‘Dağlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin. Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir.’ Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır.” (Nahl, 16/68-69)

Gerçekten çalışma, üretim ve verim bakımından bal arısından alınacak önemli ibretler vardır. O, her şeyden önce çalışkan, kararlı, disiplinli ve başarılıdır. Bu mesai ve gayretinin karşılığında insanlar için şifa kaynağı olan balı üretmektedir.

Fahreddin Râzî, arıya çalışma aşk ve heyecanını veren içgüdünün belirtilerini şöyle açıklamaktadır: “Arı dalağını eşit kenarlı altıgen gözcükler şeklinde örmektedir. Birbirine eşit bu gözcükler o kadar mükemmeldir ki, insanın bunu cetvelsiz, pergelsiz yapması mümkün değildir. Şayet bunlar altıgen değil de başka geometrik biçimde olsaydı, gözcükler arasında işe yaramaz boşluklar kalacaktı. Altıgen olduğundan gözcükler arasında hiç boşluk bulunmamaktadır. Diğer yandan arılar arasında bir başkan vardır. Çalışma programlarında ortak hareket etmekle beraber yönlendirme bu lider arıya aittir. Yuvadın topluca ayrılmaktadırlar. Kimin hangi bölgeye ve

hangi çiçeğe konacağı işaret ve ses gibi iletişim yöntemleriyle sağlanmaktadır. Böylece balın rengi arının yaşadığı bölgeye göre değişir. Balın şifa olduğu ise tıbben sabittir. İşte bütün bunlar Allah'ın arıya verdiği içgüdü ile olmaktadır. İş ve çalışma aşkına bundan daha büyük bir örnek olamaz. Diğer yandan içgüdü vahye benzediğinden “Rabbin, arıya vahyetti” denilmiştir.

Bu örnek ve hikmet dolu çalışma yöntemini karınca ve ipek böceği gibi canlılar âlemindeki örneklerle de desteklemek mümkündür. Ancak biz sözü tekrar bütün canlıların en şerefli olan insan üzerinde yoğunlaştırmak istiyoruz. Çünkü Yüce Allah ona akıl, irade, kabiliyet, anlayış, konuşma, düşünme, muhakeme, hareket ve intikal gibi imkânlar vermiştir. Söz konusu imkân ve fırsatların yerinde, zamanında ve usulüne uygun olarak değerlendirilmesi durumunda mutlaka karşılığını alacağı bildirilmektedir. Bu bağlamda insanlar ısrarla çalışmaya, akıl ve deneyimlerini ön plana çıkararak üretmeye teşvik edilmiştir.

Çağımızda karşılaştığımız bir kısım olaylar da var olmak için çalışmanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Eski Alman başbakanlarından Bismark bu hususu şöyle vurgulamaktadır: “Gençliğe üç öğüdüm var: Çalışın, çalışın, çalışın. Çünkü çalışmak sıkıntıdan, kötülükten ve yoksulluktan uzaklaştırır. Zira basit bir adamın elinden geleni yapmaya çalışması, zeki bir adamın tembelliğinden iyidir.”

Dünyanın zenginlikleri ve kaynakları insanlara zarar vermek için değil, onlara yararlı olması için kullanılmalıdır. Bu hususta da erken kalkan ve çok çalışan kârlı çıkacaktır. Aslında bu sonuç Allah'ın adaletine de aykırı değildir. Bu konu Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklanmıştır: “...Herkes kazandığına karşılık bir rehindir.” (Müddessir, 74/38; Tûr, 52/21)

“İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir.” (Necm, 53/39-40)

Bu âyet meâllerinden de anlaşıldığı gibi, herkes ancak çalıştığına karşılığını alacaktır. Tembellik, yalan, hile, yanlışlık ve tesadüfe yer bırakılmamıştır. Ünlü İngiliz yazar ve siyaset adamı Addison bu konuda şunları söylemiştir: “Hiçbir başarımda tesadüfe borçlu değilim. Buluşlarım da tesadüfün değil, çalışmalarımın eseridir.”

Şüphesiz ki çağımızda gelişmiş ve kalkınmış ülkelerin de bu düzeye bir rastlantı sonucu değil, planlı ve programlı bir çalışma neticesinde ulaştıklarını düşünmek daha doğrudur.

Bir Uzakdoğu ülkesi olan Japonya halkı örf, âdet ve geleneklerine bağlı kalarak sanayi ve teknolojiye zirveye doğru tırmanmaktadır. Tırmanışının nerede ve ne zaman duracağı henüz belli değildir. Amaç ve hedeflerini genişleterek yeni buluş ve üretimlere doğru yol almaya devam etmektedir.

Batı ülkeleri de çalışma, iş ve üretim hayatına kilitlenmiştir. Gizli bir rekabet ve işbölümü ile çalışmalarına devam etmektedirler. Fakat İslâm coğrafyasında yaşayan ve sayısı 1,5 milyarı aşan kitlede, istisnai durumlar hariç yoğun bir heyecan ve hareketlilik görünmemektedir. Bu durum, İslâm’ın emri ve kaderi değildir. Tarihten gelen bir haslet de değildir. Çünkü İslâm dünyası geçmişte kendini kanıtlamış ve büyük hatıralarla tarihe altın sahifeler yazdırmıştır. Bu yüzden halen İslâm âleminin bulunduğu nokta istenen ve olması gereken bir yer değildir. Daha ileri bir konumda olmak zordur. Çünkü İslâm’ın bütün kaynakları ve değerleri de bunu öngörmektedir. Bu nedenle en büyük ümidimiz İslâm âleminin, içinde bulunduğu bu hareketsizlikten bir an önce kurtulmasıdır. Zira insanlık bunu dünya barışı ve huzuru için büyük bir ümit, heyecan ve hasretle beklemektedir.

Konuyu, bir Fransız bilim adamı olan Gstov Lebon'un yıllar önce Mehmed Âkif'le yaptığı bir sohbette işaret ettiği Şu tespitle tamamlamak istiyorum: "Canım efendim, beni meraktan kurtarınız. Bu nasıl oluyor! İslâm medeniyetini senelerce tetkik ettim. Őarkı çok dolaştım. Dininizin çalışmaya verdiği önemi iyice inceledim. Ayrıca Allah, peygamberlerin en faziletlisini size göndermiş, kitapların en mükemmeli- ni sizin elinize vermiş, iklimlerin en güzelini, toprakların en zenginini, insanların en mutiini ve en zekisini size vermiş fakat hal böyle iken nedir sizin haliniz? Nedir bu sizin sefaletiniz?"

Bu sorunun cevabı üzerinde yođunlaŐtıđımız an kurtuluş ve çözüm anımız da yaklaŐmıŐ demektir.

ÇALIŞMAK, KAZANMAK VE PAYLAŞMAK

Sosyal ve bireysel hayatın ortak paydalarından biri de çalışmak ve kazanmaktır. Hayatın devamı, şekillenmesi ve anlamlı hale gelmesi ancak kişinin çalışması, üretmesi ve paylaşmasıyla mümkün olmaktadır. Nitekim insanlık tarihine baktığımızda, peygamberler dâhil herkesin emeğinin karşılığını almak için çalışıp çırpındığını görüyoruz.

Allah, yeryüzünü ve içindeki nimetleri insana emanet etmiştir. Burada yaşamak, gezip dolaşmak, inceleme ve araştırma yapmak üzere kendisine imkân verilmiştir. Daha da önemlisi akıl, düşünce, sorumluluk, göz, kulak ve muhakeme kabiliyeti başta olmak üzere birçok özellikle donatılmıştır. İnsanlık tarihi, kamu vicdanı ve ilâhî dinler de bu teamülün gelişmesine ve yaşanmasına katkıda bulunmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm bize çalışmak, kazanmak ve paylaşmak gibi beraberinde sorumluluk getiren bir ufuk çizmektedir:

“Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütundan nasibinizi arayın...” (Cum'a, 62/10)

“O yeryüzünü ayaklarınızın altına serendir. Haydi, onun üzerinde yürüyün ve Allah’ın rızkindan yiyin. Dönüş ancak O’nadır.” (Mülk, 67/15)

“İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir.” (Necm, 53/39-40)

Bu âyetler, insanı, Allah’ın yarattığı nimetlerden nasibini aramaya, bu maksatla yeryüzünü dolaşmaya ve rızkını kazanmaya teşvik etmekte, herkesin ancak çalışmasıyla kazanç sahibi olacağını ifade etmektedir. Ayrıca bu yolda harcanan mesai, alın teri ve emeğin karşılığının mutlaka alınacağı haber verilmektedir.

Diğer yandan tembellik, başkalarına yük olmak veya el avuç açmak da yasaklanmıştır. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuşlardır: “*Kuvvetli mümin, (Allah katında) zayıf müminden daha hayırlı ve daha sevimidir. (Bununla beraber) her ikisinde de hayır vardır. Sen, sana yararlı olan şeyi elde etmeye çalış. Allah’tan yardım dile ve asla acz gösterme. Başına bir şey gelirse, ‘şöyle yapsaydım’ böyle olurdu diye hayıflanıp durma. ‘Allah’ın takdiri bu; O, ne dilerse yapar’ de . Zira ‘eğer şöyle yapsaydım’ sözü şeytani memnun edecek işlerin kapısını açar.*” (Müslim, “Kader” 34; İbni Mâce, Mukaddime, 10)

İnsanın mutluluğu için çalışıp kazanmak temel ilke olmakla beraber sonuç ve hedef bakımından yeterli değildir. Zira sosyolojik anlamda bütün insanların ekonomik durumlarının aynı olması beklenemez. Genel anlamda kişinin yaşadığı coğrafya, içinde bulunduğu toplum ve yönetim tarzı ister istemez iktisadi hayatı etkilemektedir. Özel anlamda ise, doğuştan veya sonradan maruz kalınan hastalık, sakatlık, savaş hali, trafik kazaları, doğal âfetler, anne veya babanın ölümünden sonra geride kalan yetim ve öksüz çocuklar gibi ça-

rezizlikler her an karşılaşılabilecek muhtemel olaylardır. Ayrıca sosyal hayatın beraberinde getirdiği fakirlik, işsizlik ve yoksulluk her dönemin ortak birer problemi olarak karşımızda durmaktadır. Birkaç saniye devam eden bir deprem sonrasında nice insan hayatını kaybetmekte, niceleri de yaralanmakta veya hayat boyunca yardıma muhtaç duruma düşmektedir. Somut bir örnek olmak açısından 1992 yılında meydana gelen Erzincan depreminde yaşadığım bir olayı burada okuyucularıyla paylaşmak istiyorum.

Maddi durumu iyi olduğu için hayır kurumlarına yardımda bulunan ve Ramazan ayında zekâtını gerçek ihtiyaçlılara ulaştırmak üzere müftülüğümüzden yardım isteyen bir dostumun deprem gecesinin sabahında yaşadığı çaresizliği hiç unutamiyorum. Depremden sonra ilk karşılaşmamızda hal ve hatırını sordum. Yakınlarından vefat olup olmadığını öğrenmek istedim. Bana yaşlı gözlerle şu cevabı verdi: “Hayır, aileden ölenimiz yok. Fakat ev ve iş yerlerimiz tamamen yıkıldı. Mal ve servet olarak neyimiz varsa enkaz altında kaldı. Esas acı olanı bu sabah eşimi İstanbul’a göndermek istiyordum. Fakat bilet parası bulamadım. Karşılaştığım birkaç arkadaşşıma sordum. Onların durumu da benden farklı değildi.” Daha sonra bu dostumuzun ihtiyacı belki giderildi. Fakat acı, ızdırıp ve gözyaşlarının uzun süre dinmediğini biliyorum.

Görülüyor ki fert ve toplum, bugünden yarına hangi tür olaylarla karşılaşacağını bilemez. Kime ve ne ölçüde muhtaç olacağı da belli değildir. Dolayısıyla geçmişte olduğu gibi bugün de insanın yardımlaşmaya, dayanışmaya ve paylaşmaya ihtiyacı vardır. Şüphesiz ki bu duygu ve değerlerin oluşması için insanın mal ve servet karşısında benliğini aşması, cömertliğin hazzını yaşaması ve ruh dünyasını zenginleştirilmesi gerekir.

Yeri gelmişken hemen belirtelim ki, bu düşünce ve idealin hayata geçirilmesi için olayın iman, ibadet ve ahlâk boyutunun önemini de hatırlatmak gerekiyor. Yüce kitabımız bu konuyu şöyle müjdelemektedir:

“...Hayır işleyiniz ki kurtuluşa eresiniz.” (Hac, 22/77)

“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkarılanlardan Allah yolunda harcayın...” (Bakara, 2/267)

Aynı konu bir hadis-i şerifte şöyle açıklanmaktadır:

“Bir kimse bir müminin dünya üzüntülerini giderip ferahlandırırsa, Allah da kıyamet gününün üzüntülerinden birini giderir. Her kim eli dar olan borçluya kolaylık gösterirse, Allah da dünya ve âhirette ona kolaylık gösterir. Her kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allah da dünya ve âhirette onun ayıbını örter. Bir kul din kardeşine yardımda bulunduğça, Allah da ona yardım eder. Bir kimse ilim tahsili için yola çıkarsa, bu yüzden Allah ona cennet yolunu kolaylaştırır. Herhangi bir cemaat camilerden birinde toplanıp Kur’an okur ve aralarında müzakere ederlerse, onların üzerlerine sükûnet nâzil olup onları rahmet kaplar; melekler onları kuşatır; yüce Allah da onları yanında olan melekler ve peygamberlere zikreder. Ameli kendisini geride bırakan kimseyi, nesebi ileri götürmez.” (Müslim, “Dua, Tevbe ve İstiğfar”, 11)

Evet, sağlıklı, güvenli, huzurlu ve karşılıklı yardımlaşmaya dayalı bir toplum oluşmasında cömertlik yahut onun bir adım ötesi ve zirvesi olan “İsar” önem arz etmektedir.

Yeri gelmişken bu kavramların anlamını biraz daha açarak konuya devam edelim. Cömertlik, insanın sahip olduğu maddi ve mânevî imkânlar, sadece Allah rızasını gözeterek usulüne uygun bir şekilde ihtiyaç sahiplerine vermeyi ve onlara yardım etmeyi öngören bir ahlâk kuralıdır. Bu kural, in-

sanın iradesini ve ruhunu motive ederek sağlam bir irade ve melekeye ulaştırmaktadır. Bu olgunluğa ve melekeye ulaşan kişi, bireysel ve sosyal alanda lüzumlu olan her şeye yardım eder. Gönüllü olarak hiçbir kimsenin zorlaması ve baskısı olmadan ikramda ve ihsanda bulunmayı arzu eder. Çünkü ona göre bu davranışın arkasında Allah'ın rızası bulunmaktadır. Dolayısıyla bu düşünce ile hareket edilince onların kalpleri de daima temiz ve zengin kalacaktır. Her ne suretle olursa olsun kendi varlıklarıyla, başkalarına faydalı olmaya çalışacaklardır. Çünkü onlar Yüce Allah'ın kendilerine lütuf ve kereminden verdiği ve onda muhtaçların hakkı olduğuna inanmaktadırlar. Hatta cömertliği âdeti kul hakkının bir parçası olarak kabul etmektedirler. Kendi ihtiyaçlarını düşünmeden başkasının ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadırlar. Şu âyette ifade edildiği gibi, kendilerinin zarurî ihtiyacı olan bir şeyi bile başkasına vermeyi tercih etmektedirler:

“Onlar seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler. (Yedikleri kimselere şöyle derler:) Biz size sırf Allah rızası için yediyoruz. Sizden bir yardım ve bir teşekkür beklemiyoruz.” (İnsan, 76/8-9)

Bu âyetten açıkça anlaşıldığı gibi, üç grup insana yapılan yardım övülmektedir. Bunlar; geçimini sağlayamayacak derecede olan miskin, kendisine bakacak babası veya annesi ölmüş çocuk ve başkasının elinde tutsak olan esirdir. Her üçü de çaresiz ve sosyal güvenceden yoksundur. Bunların inancı, ırkı, cinsi ve ideolojisi de önemli değildir. Çünkü âyette bunlara yardımcı olmak için Müslüman olma şartı aranmamıştır.

O halde cömertlik duygusu ve şefkatiyle bunların topluma kazandırılması teşvik edilmelidir. Diğer bir ifade ile Allah'ın insanlara verdiği maddi ve mânevî imkânlardan bunların da yararlandırılması istenmektedir. Böylece kendi-

si için gerekli olan bir değeri başkasıyla paylaşmak daha da önem arz etmektedir.

İhtiyaç duyduğu bir şeyi, zarar ve sıkıntılara katlanarak kendisi kullanma yerine, başkalarının istifadesine sunmak suretiyle yapılan cömertliğe de “îsar” denir. Buna örnek olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) ile birlikte Mekke’den Medine’ye hicret edenlere yerli müslümanların onları kucaklamaları, ev sahipliği yapmaları ve mallarını onlarla paylaşmaları gösterilebilir. Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından “ensar” olarak isimlendirilen bu özverili müslümanların, Mekke ehlini şehirlerine davet edip her şeylerine ortak etmelerinde Allah’ın rızasını gözetmekten başka bir neden yoktur. Bir başka örnek de Hz. Ebû Bekir (r.a.)’in hicret esnasında ve Sevr mağarasında hayatını tehlikeye atarak Hz. Peygamber (s.a.s.)’i canına, nefesine tercih etmesi ve onu korumasıdır (Tevbe, 9/40). İslâm kültür ve medeniyet tarihi bu tür örneklerle doludur.

Aslında Kur’ân-ı Kerîm cömertlik, îsar ve ihsan gibi yardımlaşmayı öngören davranışları daha üst ve kapsamlı bir kavram konumunda olan “infak” terimiyle ifade etmektedir. Buna göre infak, dinî ve ahlâkî bir terim olarak genellikle Allah’ın hoşnutluğunu elde etmek amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, özellikle muhtaçlara ayni ve nakdi yardımda bulunmasıdır. Buna göre infak, yapılacak her türlü bağışı, harcamayı ve hayrı kapsamaktadır. Kur’an ve hadislerde infakın önemi, amacı, hangi mallardan ve kimlere verilmesi gerektiği özetle şöyle açıklanmıştır: İnfak, gösterişten uzak, yalnız Allah rızası için yapılmalıdır. Muhtap kişinin kişiliği ve onuru incitilmemelidir. Zira infakın en büyük afeti başa kakmadır. Bu nedenle yapılan iyilik olabildiğince gizli tutulmalıdır. Bağışlanan mal ve eşya kaliteli ve geçerli mallardan seçilmelidir. Verilen şeyin ehline ve hedefine ulaşmasına dikkat edilmelidir.

Dikkat edilirse toplumda fakir ve zengin, bolluk ve yokluk hep bir arada bulunmuştur. Dolayısıyla huzur ve mutluluğun temin edilebilmesi için, zenginin fakire, güçlünün de güçsüze yardım etmesi doğal kabul edilmiştir. Şüphesiz ki yapılacak bu tür gönüllü yardımlarda bir öncelik sırası da gözetilmelidir. Buna göre; aile fertlerine ve akrabalara yapılacak harcamalar ve yardımlar sadakaların en hayırlısı olarak ifade edilmiştir. Bu durumda anne babanın öncelikli olarak çocuklarına rehberlik etmesi, onlara iyi bir eğitim vermesi ve geleceğe hazırlaması gerekir.

Diğer yandan önemli bir yardımlaşma kaynağı olan zekât, sadaka-i fitır, kefare, kurban, hediye, sadaka veya doğrudan devlet bütçesiyle fakirler ve düşkünler gözetilip desteklenmelidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) toplumda bulunan dul ve yetimlerin geçimini bizzat kendisi üstlenmiştir. Bu örnek uygulama, aileden sosyal çevreye kadar uzanarak yardıma muhtaç olan fakir ve yoksul kimseleri de kapsamaktadır. Nitekim İslâm topraklarında kurulan binlerce vakıf aracılığıyla kimsesizlere yardımcı olmak, hastaları tedavi etmek, öksüz çocukları evlendirmek, öğrencileri okutmak, okul, yurt, cami, yol ve hastane yapmak gibi önemli hizmetler gerçekleştirilmiştir.

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, İslâm kültür ve medeniyetini oluşturan güç; çalışma, sanat, gayret, infak, vakıf, şefkat ve merhamettir. Bunların kaynağı ise, insanda var olan cömertlik, îsar ve ihsan duygusunun sosyal hayata yansımasıdır. Bunun ilk halkası ve dayanağı da bizzat Allah'ın elçisi Hz. Peygamber (s.a.s.)'dir. Çünkü o, insanların en cömerti ve en iyilikseveri idi. Ramazan'da Cebrâil ile beraber bulunduğu zamanlarda her şeyini infak ederdi. Onun cömertliği, sabah rüzgârı kadar bereketli ve verimliydi.

ZORLUKLARI AŞMAK

İçinde yaşadığımız dünya insanların sınav ve teste tabi tutulduğu bir yerdir. Zira hayatımızın her döneminde birçok belâ, musibet, sıkıntı, zorluk ve engelle karşılaşmak kaçınılmazdır. Yüce Allah bu tür olumsuzlukları aşarak başarıya ulaşmak için insanın yaratılışını iman, irade, azim, sabır ve sebat gibi mânevî kuvvetlerle donatmıştır.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm de insanın hayattaki başarısının belirlenmesi için bir imtihana tabi tutulduğunu haber vermektedir: *“O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır.”* (Mülk, 67/2)

Hayat anlamsız bir var oluş olmadığı gibi ölüm de sonu hiçlik olan bir yok oluş değildir. Aksine hayat bir hayırlı faaliyetler alanıdır. Ölüm ve ötesi ise bu faaliyetlerin karşılığının alınacağı başka bir alandır. Buradaki uyarı insanın hayatını şekillendirecek iş ve davranışların daha güzel ve iyi olmasıdır. Biz bu yazımızda zorlukları aşarak başarıya ulaşacak değer, yol, metot ve davranış biçimleri üzerinde duracağız.

İnsan kendisine gösterilen doğru ve eğri yolun kavşağındadır. Hem iyiliğe hem de kötülüğe yönelme ihtimali vardır. Kur'an, ona doğru ve eğri olmak üzere iki yol verildiğini haber vermektedir (Beled, 90/10).

Bu nedenle dünyanın gündemi daima şerefli bir varlık olan insanın mahiyetiyle bağlantılı olmuştur. Çünkü o en güzel bir biçimde yaratılmış olup, Allah'ın yeryüzündeki hali-fesidir (Tin, 95/4; Bakara, 2/30). Canı, kanı, malı ve ırzı kutsaldır. Kimse bunlara dokunamaz. Cenâb-ı Hak onun hayat hakkını korumaya değer kabul etmiştir: “*Kim, bir cana veya yer-yüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur.*” (Mâide, 5/32)

Ne var ki günümüzde çevremiz olumsuz sahnelerle doludur. İnkârcılık, sapıklık ve karamsarlık gibi bunalıma davetiye çıkaran gelişmelere şahit olmaktayız. Oysaki böylesine zayıf karakterli fertlerin çoğunlukta olduğu bir toplumun huzurlu olması ya da zorlukları aşarak başarıya ulaşması kolay değildir. Zira insanın dünya ve âhiret mutluluğuna fert veya toplum halinde katkıda bulunmak isteniyorsa çok ama çok çalışmalıdır. Bu nedenle insanın başarı grafiğinin yükselmesini olumlu olarak etkileyen bazı temel prensiplere işaret etmekte yarar vardır.

1. İnsanı hayata bağlayan, güven içinde yaşamasını temin eden tükenmez enerji ve kuvvetlerden biri imandır. Geçmiş milletlerin tarihinde hicret, kültür ve medeniyet gibi izlerin oluşumunda inancın etkisi büyük olmuştur. Batılı düşünür Spencer bu konuda şöyle demiştir. “İlmin sınırı genişledikçe, nihayetsiz kudret sahibi başlangıcı olmayan bir yaratıcının varlığına dair kesin deliller de bu oranda çoğalmaktadır.” (Yusuf el-Kardâvi, *İbadet*, İst. 1974, s. 23)

Ahmed Hamdi Akseki de Allah'ın varlığına kanaat getirmek için dışarıda deliller aramaya ihtiyaç olmadığına dikkat çekerek şu örneği vermektedir: "... Mıknatıs ile demir birbirlerine yaklaşınca mıknatıs demiri çekiverir. Çünkü bu, onun fitratında gizlenmiştir. O kabiliyet bozulmadıkça fitratının icaplarını mutlaka yapacaktır. İşte insan da böyledir... Ruhu hasta olmayan herkesin Allah'ın varlığını bilmek, yalnız nazarı bir bilgi olmayıp, insanın içine konulmuş bir kabiliyet, bir garizedir. Kendini duymak, tanımak nasıl bedihî bir şuur ve bilgi ise, kendini yaratan Allah'ı bilmek de bu şuur ile beraber tahakkuk etmiş bedihi ve fitrî bir bilgidir." (M. Rahmi Balaban, *İlim-Ahlâk-İman*, DİB Yayınları, Ank. 1970, s. 166-7)

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın bize şahdamarımızdan daha yakın olduğunu bildirmektedir: "*Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şahdamarından daha yakınız.*" (Kaf, 50/16) Bu âyetin uyarısına muhatap olan kişi artık kendisini yorgun, bitkin, çaresiz ve yalnız hissetmemektedir.

Konu ile ilgisi olması bakımından Resûlullah'ın hicret esnasında en yakın arkadaşı Hz. Ebû Bekir ile birlikte yaşadıkları şu olayı da hatırlatmadan geçemeyeceğim: Artık Mekke'deki müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.s)'in nübüvvetine ve İslâm'ı tebliğine tahammülleri kalmamıştı. Durumu öğrenen Resûlullah (s.a.s) Cenâb-ı Hak tarafından vahiy yoluyla kendisine izin verilmesi üzerine Hz. Ebû Bekir ile birlikte hicrete karar verdiler. İstişare sonunda ilk durak ve sığınak yeri olarak Sevr mağarasını uygun görmüşlerdi. İki birlikte Sevr'de gizlenirken onları yakalamak için Mekke'nin çıkış yollarını kontrol altına almaya çalışan heyetlerden biri mağaranın kapısına kadar geldi. Onların seslerini duyan ve ayakuclarını gören Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber (s.a.s)'e bir zarar verilir üzüntüsüyle ağlamaya başladı. Bu durumu,

Hiz. Ebû Bekir'in hüznü dolu sözlerine karşı Resulüllahın onu tesellisini Kur'an-ı Kerim şöyle ifade etmiştir: "...*Hani onlar mağaradaydı. O, arkadaşına, 'üzülme; çünkü Allah bizimle beraberdir' diyordu. Bunun üzerine Allah ona sükûnet sağlayan emniyetini indirdi.*" (Tevbe, 9/40)

2. Zorlukları aşmada unutulmaması gereken hususlardan biri de belâ, musibet, meşakkat, mal ve can kaybı gibi tehlikelere önceden hazırlıklı olmaktır. Zira toplumun sosyal hayatını ilgilendiren önemli hizmetlerin yerine getirilmesinde engeller hatta iftiralarla karşılaşmak mümkündür. Ancak bu zorluklar, Allah'tan gelmiş bir ceza gibi değerlendirilmemelidir. Çünkü peygamberler başta olmak üzere birçok önemli şahsiyet topluma hizmet verme uğruna çile çekmiş ve büyük sıkıntılarla karşılaşmışlardır.

Bu hususta Mus'ab İbnu Sa'd Hz. Peygamber (s.a.s)'den şu hadisi rivayet etmiştir. "*Dedim ki, ey Allah'ın Resûlü! İnsanlardan hangisinin belâsı daha ağırdır?*" Resûl-i Ekrem şöyle cevap verdi: "*Peygamberler sonra büyüklükte ve zorluklara katlanmakta onlara yakın olanlar. Kişi diyaneti nisbetinde belâyâ uğratılır. Şayet dininde zayıflık varsa, Allah onu da diyaneti nisbetinde imtihan eder. Belâ kulun peşini bırakmaz. Ta ki o kul yeryüzünde hatasız yürüyünceye kadar.*" (İbrahim Canan, Hadis Ansiklopedisi, Kütübü Sitte, Akçağ Yayını, c.13, s.102, Hadis No:4699)

3. İnsanın istikrar, inanç, başarı ve ümit dolu geleceğini zedeleyen tehlikelerden biri de yeis; yani karamsarlık halidir. Bu olumsuz tablonun içine düşen fert veya toplum bitme, dağılma ve çözülme noktasına gelmiş demektir. Artık kurtuluş, yardım, ümit ve rahmet kapıları kapanmış, geride sadece sapıklık ve küfür kalmıştır. Böylesine anlamsız ve karar-sız bir yaşantı tarzının elbette kimseye yararı yoktur. Oysa-

ki hayat kutsaldır. İçinde yaşadığımız dünya güzelliklerle doludur. Onu tanımak, onarmak, hizmet vermek, eser bırakmak ve nimetlerinden yararlanmak hakkımızdır. Nitekim Kur'an da şu âyetlerle kullarına rahmet ve ümit dolu müjdeyi hatırlatarak her türlü ye'si yasaklamıştır: "...Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez." (Yûsuf, 12/87) "... Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?" (İbrahim, 14/56) "De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar..." (Zümer, 39/53) "İnsan hayır istemekten usanmaz. Fakat kendisine bir kötülük dokunursa hemen ümitsizliğe düşer, üzülüverir." (Fussilet, 41/49)

Bu âyetler, gönül, irade ve ruh yapımıza bir canlılık veriyor. Bunlardan alınacak güç ve kuvvetle hayata bakıldığında aşılamayacak engel ve başarılamayacak zorluk kalmayacaktır. Yeter ki karamsarlık illetini yok edecek azim, gayret ve kararlılıkta sebat gösterilsin.

Millî Mücadele yıllarında milletimizin maruz kaldığı zor ve acılı günleri yaşayan İstiklâl şairimiz Mehmed Âkif şu beyitleriyle vurgulamak istediğimiz hususu çok güzel bir biçimde anlatmıştır:

Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak.

Aılçak bir ölüm varsa, eminim, budur ancak.

Ye's öyle bataktır ki; düşerse boğulursun,

Ümmide sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!

"İş bitti.... Sebatın sonu yoktur!" deme yılma

Ey Millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma!

Allah'a dayan, Sa'ye sarıl, hikmete râm ol...

Yol varsa budur; bilmiyorum başka çıkar yol... (M. Âkif Er-

soy, Safahat, DİB Yayınları, Ank. 1990, s. 173, 389)

4. Zorlukları aşarak amaç ve hedefe ulaşmanın önemli bir merhalesi de sabırdır. Kur'an 70 ayrı yerde bu tükenmez hazineyi bize hatırlatmaktadır. Zira bütün davranışlarımızda ona muhtacız. Sağlık, servet, evlat, makam, süs, ziyinet gibi nimetlerin hazzını yaşarken sabır ve temkin ne kadar önemliyse, bunlardan mahrum olma durumunda aynı tahammülü, olgunluğu ve gönül tokluğunu göstermek de o kadar önemlidir.

Dinen ve aklen güzel görülen hususları emretmek, yine aynı ölçülere göre çirkin olanları da önlemek her insan için dinî, millî ve toplumsal bir sorumluluktur. Geleceğin huzur ve mutluluğu için sıkıntı, eziyet ve güçlüklerle katlanma pahasına da olsa sabır, azim ve kararlılık elden bırakılmamalıdır. Yüce Allah bu hususu Lokman sûresinde şöyle açıklamıştır: “*Yavrucuğum! Namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış ve başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar azmedilmeye değer işlerdir.*” (Lokman, 31/13)

Elbette her çalışmanın, teşebbüsün ve gayretin bir bedeli olacaktır. Sağlam bir inanç, ruh, irade ve kararlılık başarıya giden yolun ilk basamaklarıdır. Bunların mutlaka sabır ve tahammül gücüyle disipline edilmesi gerekir. Bu yüzden sabır, başta acı olsa bile onu yudumlayan sonunda mutlaka hür, kuvvetli ve huzurlu olacaktır.

İnsan zor ve büyük olanı başarmaya talip olmalıdır. Şahsi menfaat ve kolaylığa itibar etmemelidir.

Çağdaş medeniyeti yakalayamamış olmamızdan dolayı mazeretler ileri sürüp birbirimizi suçlamak yerine anne, baba, yönetici, siyasetçi, edebiyatçı, şair, yazar, öğretmen, din görevlisi ve diğer bütün meslek mensupları olarak insanlarımızı moral verip çalışmaya sevk etmeliyiz. Geçmişten ibret alınarak geleceğe tedbirle hazırlanmalıyız. Bu hususta,

ızdırıp ve tecrübe dolu bir hayat yaşayan Mehmed Âkif'in Karesi'de (Balıkesir) Zaganos Paşa Camii'nde halka söylediği şu sözler hâlâ tazeliğini korumaktadır:

“Ey Cemaat-i Müslimin!... “Herkesin uhdesine düşen bir vazife-i vataniye, bir fariza-i diniye vardır ki onu yerine getirmekte zerre kadar ihmal göstermek caiz değildir. Bu hususta hiç bir fert kenara çekilerek seyirci kalmaz. Çünkü düşman kapılarımıza kadar dayanmış, onu kırıp içeri girmek, harim-i namus ve şerefimizi çiğnemek istiyor. Bu namert tarazuza karşı koymak kadın, erkek, çocuk, genç, ihtiyar... her fert için farz-ı ayın olduğu bir lâhza hatırdan çıkarılmamalı... Fırkacılık, menfaatçilik, kavmiyetçilik gibi hislerin külliyen haram olduğu yakındakilere ve uzaktakilere anlatılmalıdır.”

(İ. Hakkı Şengüler, *Mehmet Akif Külliyyatı*, Hikmet Neşriyat, c. 9, s. 354)

Konuyu bizi yılmadan, usanmadan, dağılmadan ve gevşemeden çalışmaya davet eden şu âyetlerle tamamlamak istiyorum:

“Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın, eğer inanimişsanız, üstün gelecek olan sizsiniz.” (Âl-i İmrân, 3/139)

“Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır. Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul ve yalnız Rabbine yönel!” (İnşirah, 94/5-8)

DİNİ DEĞERLERİMİZ IŞIĞINDA ÇEVRE BİLİNCİ

Yüce Allah dünyadaki bütün varlıkları bir ihtiyaç ve hikmete göre ve bir ölçü içinde yaratmıştır. Yer, gök ve ikisinin arasında bulunan her şey O'nun ilâhî kudretinin bir tecellisidir. Kur'an-ı Kerîm bu ilâhî dengeyi şöyle açıklamıştır: “*Göğü Allah yükseltti ve mizanı (dengeyi) O koydu. Sanki dengeyi bozmayın.*” (Rahman, 55/5-7)

Her geçen gün katlanarak büyüyen çevre kirliliği problemi günümüzde daha çok ideolojik ve siyasi alanlara doğru kaydırılmaktadır. Altyapı hazırlanmadan kurulan sanayi tesisleri, nehir ve denizlere bırakılan atıklar, kontrolsüzce çevreye sızan gazlar, orman tahribi ve yangınlar, düzensiz yerleşim yerleri ile betona dayalı kentleşme yarışları yakın çevre olarak bilinen etrafımızdaki ekolojik dengeyi tahrip etmiştir. Böylece insan kendisinin de içinde bulunduğu bu canlılar âlemine kötü davranışları yüzünden tehlike, hastalık hatta felâketlere davetiye çıkarmaktadır.

Cenâb-ı Hak bu hususta insanları şöyle uyarmıştır: “*İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde*

düzen bozuldu ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tat-tırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler.” (Rûm, 30/43)

Modern dünya ilk kez İkinci Cihan Savaşı’ndan sonra çevre sorunlarını bir problem olarak ele almıştır. Nihayet 1972 yılında Stockholm’de 113 ülkenin temsilcisinin katılımıyla Birleşmiş Milletler Dünya Çevre Zirvesi yapılmıştır. Burada alınan karar ile 5 Haziran “*Dünya Çevre Günü*” olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)’nin kurulması ve çevreyle ilgili hukuki dayanakların tespit ve geliştirilmesi sürecinin hızlandırılması uygun görülmüştür.

Ülkemizde de çevre ile ilgili çalışmalar uluslararası gelişmelere paralel olarak gelişmiş, sonuçta 21 Ağustos 1991 tarihinde Çevre Bakanlığı kurulmuştur. Ayrıca çevre hakkı sosyal ve ekonomik bir hak olarak 1982 Anayasasının 56. maddesinde sağlam bir zemine oturtulmuştur: “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.”

Günlük yaşantımızı olumsuz etkileyen çevre sorunlarının başında hava kirliliği, suların kirlenmesi, toprak erozyonu, ormanların yok olması, kimyasal atıklar, çarpık ve düzensiz şehirleşme, aşırı gürültü, inşaat materyali olarak kullanılan sentetik malzeme ile plastik maddeler ve bunların imalinde kullanılan diğer yardımcı maddeler gelmektedir.

Bu tür sorunlara karşı tedbir alınmaması durumunda günlük hayatımızda iç içe yaşadığımız ev, sokak, park, okul, cami, hastane, işyeri, bağ, bahçe, piknik alanları ve su kıyıları gibi mekânların etkilenmesi kaçınılmazdır. Oysaki İslâm dini 14 asır önce tabiatı ve onu oluşturan bütün unsurların insana bir emanet olarak verildiğini haber vermiştir: “*Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler; (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi.*” (Ahzâb, 33/72)

Görüldüğü gibi insana bir sorumluluk yüklenmiştir. Bu sorumluluk Allah'a, elçisine ve bütün insanlara karşı görevlerini yerine getirmeyi öngördüğü gibi O'nun nimetlerine ve içinde yaşadığı tabiata dolayısıyla çevreye karşı duyarlı olmayı da içermektedir.

Burada dinî değerler açısından çevre bilincinin oluşmasına ve yaygınlaşmasına yardımcı olabilecek bazı hususlara daha işaret etmek istiyorum:

1. Öncelikle belirtelim ki, yer, gök, dağ, deniz, nehir, ağaç gibi canlı ve cansız varlıkların tamamı Allah'ın eseridir. Bunlara Allah'ın bir âyeti olarak bakmak ve değerlerini öyle korumak gerekir. Şu âyet-i kerimede açıklandığı gibi çevreyi oluşturan bu önemli varlıklarda Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan birçok delil vardır.

“Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde Allah'ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde, düşünen bir toplum için (Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan) birçok delil vardır.” (Bakara, 2/164)

2. Kâinattaki bütün varlıklar, Allah'ı tesbih etmektedirler. İnsanlar bu tesbihin şeklini ve niteliğini anlamayabilirler. Ancak Kur'an'ın haber verdiği bu gerçek olay yalnız başına tabiatın her zerresini olduğu gibi korumaya yeterli bir sebep sayılmalıdır. *“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız. O, halîmdir, bağışlayandır.”* (İsrâ, 17/44)

3. Tabiatın bütün kanunları Allah tarafından konulmuş kanunlardır. Her şey bu tabîî kanunlara göre cereyan eder.

O'nun koyduğu hüküm ve kanunlarda ne sapma ne de değişiklik vardır: “Allah'ın kanununda asla bir değişme bulamazsın. Allah'ın kanununda kesinlikle bir sapma da bulamazsın.” (Fâtır, 35/43; Ahzâb, 33/62)

4. Kur'ân-ı Kerîm yaratılmış ve yeryüzünde yaşamaları zorunlu olan diğer varlıkları da insan gibi birer topluluk olarak değerlendirmiştir. O halde bu dünyada yaşayan tek ümmet, insan topluluğu değildir. Kur'an'ın açıkladığı başka varlıklar da vardır: “Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve (gök-yüzünde) iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi topluluklardır.” (En'am, 6/38)

Bütün canlılar insanlar gibi birer tür olduklarına göre, tek hücrelilerden omurgalılara, sürüngenlerden ayaklarıyla yürüyenlere ve kanatlarıyla uçanlara varıncaya kadar bütün canlılar müstakil birer tür oluşturmaktadır. Her türün kendine has ortak hayat kuralları vardır. Yüce Allah bunların hayatlarını kontrol etmekte ve ihtiyaçlarını da karşılamaktadır. Ancak insan bu türlerin en şerefliisidir. Hal böyle olunca insanın diğer canlı türlerine zarar verebilecek bir hata işlemesi elbette düşünülmemelidir. Fakat ne gariptir ki onun gaffet, ihmal ve tedbirsizliği ya da acımasızlığı, yeryüzünde ve denizlerde nice canlı türünün toplu ölümüne sebep olmaktadır. Oysaki Kur'ân-ı Kerîm birçok hayvan âleminden söz etmekte ve onların insan için bir nimet olduğunu vurgulamaktadır: “Hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için ısıtıcı (şeyler) ve birçok faydalar vardır. Onlardan bir kısmını da yersiniz. Sizin için onlardan ayrıca akşamleyin getirirken, sabahleyin saltıverirken bir güzellik (bir zevk) vardır.” (Nahl, 16/5-6)

Yüce Peygamberimiz (s.a.s.) de bir defasında açlıktan karnı sırtına yapışmış bir deve görünce hemen yanındakileri ikaz anlamında şöyle buyurdular: “Bu dilsiz hayvanlar hak-

kında Allah'tan korkunuz. Onlara elverişli hallerde bininiz ve yemeye elverişli hallerde yiyiniz.” (Ebû Dâvûd, “Cihad”, 44)

Ruh taşıyan bütün canlılara acımayı ifade eden Enes bin Mâlik'in şu rivayetini de buraya almak istiyorum: *“Hayvanlarımızla bir konaklama yerinde bulunduğumuzda onların yükünü çözüp istirahatata terk etmeden namaza durmazdık.”* (Ebû Dâvûd, “Cihad”, 48)

5. Bilindiği gibi çevre faktöründe su unsurunun ayrı ve önemli bir yeri vardır. Kur'an-ı Kerîm her canlının sudan yaratıldığına işaret etmektedir: *“İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı düşünmediler mi?”* (Enbiya, 21/30)

Gerçekten su, temizlik için önemli bir nimettir. Yokluğunu düşünmek bile tüylerimizi ürpertiyor. Buna rağmen Kur'an, insanlara şu hatırlatmada bulunuyor: *“De ki: Suyunuz çekilirse, söyleyin bakalım, size kim bir akarsu getirebilir?”* (Mülk, 67/30) Cenâb-ı Hakk'ın güzellik ve nimetleriyle vasıflandırdığı cennetin tanıtılmasında bile âdeta su sesleri duyulmaktadır. Su hakkındaki bu inceliği ve bilinci kavramadan, onun aslı tabiatını korumak gerçekten zordur.

6. Çevre sadece bugünkü neslin hizmetinde değildir. O, Yüce Allah'ın geçmiş, şimdiki ve gelecek bütün çağlara bir lütfudur. Bu husus Kur'an'da şöyle açıklanmıştır: *“O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı.”* (Bakara, 2/29) Burada kullanılan “sizin için” ifadesi zaman ve mekân olarak sınırlandırılmaksızın bütün insanlara işaret etmektedir. Bu durum bizim, çevreyi kötü kullanarak gelecek nesillere haksızlık etmeye yetkimizin olmadığını göstermektedir. Böylece Allah'ın yarattığı bu kâinatın dengesi aynı şekilde korunmalıdır. Çünkü, *“O'nun katında her şey ölçü iledir.”* (Ra'd, 13/8)

7. Çevrenin tabii şeklinde bir sanat, zevk, göz ve gönülle-re hoş gelen bir güzellik söz konusudur. Çünkü o, Kur'an'da işaret edildiği gibi Allah'ın mükemmel sanatıdır: “*Sen dağ-ları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın, oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler.* (Bu) *her şeyi sapa-sağlam yapan Allah'ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, yaptıkları-nuzdan tamamıyla haberdardır.*” (Neml, 27/88)

8. Çevrenin temiz ve tabii şekliyle korunması esastır. Bu nedenle, sürekli olarak temizliğe ihtiyaç vardır. Sevgili Pey-gamberimiz (s.a.s.) bu hususu iman ile ilişkilendirerek şöy-le buyurmuşlardır: “*Temizlik imânın yarısıdır.*” (Müslim, “Taha-ret”, 1) Bazı İslâm bilginleri bu hadisin anlamından hareketle Müslümanlığı “temizlik” olarak tanımlamışlardır.

9. İyi ve sağlıklı bir çevre için olmazsa olmaz şartlar-dan biri de ağaçtır. Zira ağaç ve orman oksijenin kaynağıdır. Hava kirliliğini önler. Zehirli gaz ve tozları âdeta bir filt-re gibi emerek yok eder. Kısaca ağaç ve orman dünya eko-sisteminin akciğer görevini yapar. Nitekim Kur'an'da bu du-rum şöyle tavsif edilmektedir: “*Size tohumlar, bitkiler, (ağaç-ları) sarmaş dolaş olmuş bağlar, bahçeler yetiştirmek için üst üste yığılıp sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indir-dik.*” (Nebe', 78/14-16) “*...Sonra toprağı göz göze yardık da ora-dan ekinler, üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaç-ları, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik.* (Bütün bunlar) *sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak için-dir.*” (Abese, 80/25-32)

Böylece Kur'an ağaç ve yeşile dikkatlerimizi çekmek-te ve bunların önemini zihinlerimize yerleştirmektedir. Buna göre ağaç kelimesi Kur'an'da 26 defa geçmektedir. Bağ ve bahçe anlamındaki “*cennet*” kelimesi ise 146 yerde zikredil-mektedir. Günlük hayatımızla ilişkili olan ağaç türlerinden

hurma 13, hurmalık 7, üzüm 11, zeytin 7, nar 3, sidre ise 4 yerde geçmektedir.

10. İslâm'ın çevre temizliğine esastan getirdiği diğer bir çözüm yolu da ibadetlere verdiği önemdir. Çünkü mümin ibadetten önce ruh ve beden temizliğini yerine getirmektedir. Kur'an okumak, Kâbe'yi tavaf etmek, camiye girmek ve müminin miracı olan namaz kılmak için temizlik şarttır: *“Ey insanlar! Namaz kılmayı dilediğinizde yüzlerinizi, dirseklerle kadar ellerinizi yıkayınız. Başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayınız. Cünüp iseniz iyice yıkayıp temizleniniz.”* (Mâide, 5/6)

Görüldüğü gibi çağımız gündeminin ilk sıralarında yer alan çevre sorunlarına çözüm ve cevap olabilecek çareler, dinî değerlerimizde mevcuttur. Bu değerler, şerefli tarihimizin derinliğinden günümüze kadar gelen zengin miras hazinelerimizdir. Ancak bunlardan kuvvet ve destek almak günümüzde bilim ve tecrübelerle doğruluğu kanıtlanmış tedbirleri uygulamaya engel değildir. Tam tersine yüce dinimiz bu tür metot ve yöntemleri tavsiye etmektedir. Çünkü dinî değerler evrenseldir. Zaman ve mekân anlayışıyla sınırlı değildir. Dolayısıyla ortaya koyduğu çözümlerin de zaman aşımına uğraması söz konusu değildir. Şu hadisin anlamı bunun en güzel örneğidir. *“Elinizde bir ağaç fidanı varsa, kıyamet kopmaya başlarsa bile eğer onu dikecek kadar vaktiniz varsa mutlaka dikiniz.”* (Fezû'l-Kadir, 3/30)

Konuyu Mevlânâ'nın şu sözüyle tamamlayalım: *“Toprak, su, hava bize ölü görünseler de, Allah nezdinde canlılardır.”*

SUÇ VE CEZA KAVRAMLARI ÜZERİNE

Toplumun birer üyesi olan fertlerin olumlu ya da olumsuz davranışlarına karşılık olmak üzere konulan bazı ortak müeyyideler vardır. İnsanların birlikte yaşama teamülü dikkate alındığında, disiplin ve âhengi korumaya matuf olan bu müeyyideler daha da önem arz etmektedir. Çünkü insan unsurunun olduğu yerde hata, kusur, yanılma ya da örnek olmak gibi davranışlarla karşılaşmak kaçınılmazdır. İşte toplumda meydana gelen bu tür olumlu veya olumsuz olayların hukuk literatüründeki karşılığını “suç ve ceza” kavramlarıyla açıklamak mümkündür.

Gelip geçmiş veya halen yaşayan bütün hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslâm dininde de “suç ve ceza” unsuru üzerinde durulmuştur. Çünkü bu kavramlar arasında yakın bir ilişki vardır. Aralarındaki orantının daima birbirini dengelemesi gerekmektedir. Aksi halde suç ve ceza anlayışı ya da uygulaması tarafların sübjektif değerlendirilmesine bırakılması halinde çoğu zaman kin, husumet, zulüm hatta kan davasına yol açabilir. Esasen toplumun vazgeçilmez şartı olan

adalet ilkesi de ancak suç ve ceza arasındaki hassasiyetin korunmasıyla sağlanabilir.

Konunun detayına geçmeden önce bu iki kavramın tanımına göz atmakta yarar vardır.

Suç; kanuna, töreye, ahlâka, toplumsal kurallara aykırı olan, yasalarda karşılığında ceza öngörülen fiil ve davranışlardır. Bu kavram kusur, hata, şer ve cürüm gibi kelimelerle de ifade edilmektedir. (*Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, İst.1986, c. 17, s. 10844.)

İslâm hukukunda suç tarif edilirken genellikle, “Yüce Allah’ın had veya tazir cezası koyarak menetmiş olduğu dinî mahzurlardır” şeklinde açıklanmıştır. Buradaki “mahzurlar” terimiyle, yasaklanmış bir hareketi işlemek veya emredilmiş olan bir fiili yapmamak kastedilmektedir. “Dinî mahzurlar” deyiimiyle de, bir şeyin suç olabilmesi için dinen yasaklanmış olması gereği şart koşulmuştur.

Tanımdan da anlaşılıyor ki, bir fiili yahut bir şeyi yapmak veya yapmamak ancak bir ceza gerektirdiği zaman suç sayılabilir. Şu halde bir şeyin yapılması veya yapılmaması konusunda ceza gerekmezse o şey suç değildir. Nitekim modern hukuk da, suçu kanunun yasakladığı bir şeyi yapmak veya kanunun emrettiği bir şeyi yapmamak diye tarif etmektedir. Şu halde bir şeyin yapılması veya yapılmaması konusunda ceza gerekmezse o şey suç değildir (*TDV İslâm Ansiklopedisi*, İst. 1993, c. 7, s. 469).

Ceza ise, sözlükte isim olarak “bir şeyin karşılığı veya bedeli”; mastar olarak da “iyi veya kötü olan bir fiil ve davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek” anlamına gelir.

İslâmî literatürde cezanın, biri genel, diğeri özel olmak üzere iki manada kullanıldığı görülür. Genel anlamda ceza; dünyevî veya uhrevî mahiyette özendirici veya caydırıcı mü-

eyyideden ibarettir. Özel anlamda ise dünyada yerleşmiş, benimsenmiş kurallara aykırı davranışları önlemek amacıyla hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddi ve mânevî müeyyideyi ifade eder.

İslâm dini iman, ibadet, ahlâk ve muamelât alanlarındaki prensiplerin uygulanmasını sağlamak, bunlarla ilgili emir ve yasakların ihlâlini önlemek, ferdi ve sosyal hayatı bütün yönleriyle ıslah etmek amacıyla gerek dünya gerekse âhîret hayatına yönelik olarak birtakım özendirici veya caydırıcı tedbirler almıştır. Bu tedbir ve müeyyidelerin tamamı ceza kapsamı içindedir. Bu nedenle cezada esas olan, işlenen fiil ve verilecek karşılık arasında makul bir dengenin bulunmasıdır. Başka bir ifadeyle iyilik veya kötülüğe verilecek karşılığın yapılan fiile denk ve dolayısıyla âdil olması gerekir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’in yüz kadar âyetinde ceza kelimesi birbirine yakın anlamlarla zikredilmektedir.

Bizim bu yazımızda üzerinde durmak istediğimiz asıl konu, suç ve cezanın birbirine denkliği hususudur. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’in şu âyetleri bu denklik konusunun önemi-ne işaret etmektedirler:

“...*Kim size saldırırsa, aynısı ile karşılık verin...*” (Bakara, 2/194)

“*Kim iyilikle gelirse, ona yaptığı iyiliğin on katı verilir. Kim de kötülükle gelirse, o sadece getirdiği kadarıyla cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.*” (En’am, 6/160)

“*Kötülüğün cezası, yine onun gibi bir kötülüktür. Kim affeder, barışırsa onun ödülü Allah’a aittir. Doğrusu o, zalimleri sevmez.*” (Şûrâ, 42/40)

“*Kim zulme uğradıktan sonra kendini savunursa öylelerinin aleyhine bir yol yoktur (onlar kınanmaz ve cezalandırılmazlar).*” (Şûrâ, 42/41)

Cenâb-ı Hakk'ın bu âyetlerle kullarına vermek istediği ortak mesaj, işlenen bir suçta daha ağır bir ceza vermenin doğru olmadığı, yapılan kötülüğün cezasının, ancak dengi bir kötülük olabileceği şeklindedir. Öte yandan hatayı affedip uzlaşmak da mümkündür. Hatta bu son yolun tercih edilmesi daha uygun olduğu bildirilmektedir. Mekke'de nâzil olduğu bildirilen şu âyetler de bu hususu teyid etmektedir:

“Affi al, iyiliği emret, cahillere aldırış etme.” (A'raf, 7/199)

“Eğer bir topluluğa azap edecekseniz, size yapılan azabın eşiyle azap ediniz. Ama sabrederseniz, andolsun ki o, sabredenler için daha iyidir.” (Nahl, 14/126)

Bu âyetlerle vurgulanan hususlar ana hatlarıyla şöyle sıralanabilir:

1. Yapılan bir kötülüğe ancak onun dengi bir ceza verilebilir. Daha fazlası verilemez. Fakat kötülüğü affedip uzlaşmak veya bağışlamak daha iyidir.

2. Allah zulmedenleri ve kötülük yapanları sevmez. Affedip uzlaşanları, özellikle hakkından vazgeçip mertlik gösterenleri ödüllendirir.

3. Yapılan bir kötülüğe misliyle karşı koyanlar kınanmazlar; çünkü nefsi savunmak meşru bir haktır.

4. Durup dururken haksız yere başkasına saldıranlar kınanır ve Allah onları cezalandırır.

Kötülüğe karşı koymanın; yani kendini savunmanın meşru bir hak, fakat affetmenin de bir fedakârlık olduğu belirtilmektedir. Ancak kamu düzenini bozacak, saldırganın cesaretini arttıracak ve onu başka saldırılara itecekse o zaman affetmek doğru olmaz. İnsanların elbirliğiyle o kötülüğü önlemeleri ve suçluyu cezalandırmaları gerekir. Çünkü cezayı uygulamanın bir hikmeti de toplumun disiplin ve âhengini

sağlamaktır. Toplumun huzur ve asayişini ilgilendiren bir hakkı ödemenin eksikliği ve fazlası zulüm, misli ile karşılık ise adalettir.

Günümüzde en modern toplumlar bile kamu düzenini ve huzurunu sağlamak amacıyla teknolojinin bütün nimetlerinden yararlanmalarına rağmen, nüfus hareketliliğinin olduğu yerlerdeki suç çeşitlerini ve oranlarını kontrol altına alamamışlardır. Bazı önemli yerleşim merkezlerinde işlenen polisyeye suçların daima artma temayülünde olduğu ortaya çıkmıştır.

Örneğin Berlin’de yılda 250 bin, Paris’te 300 bin, İstanbul’da ise 125 bin suç işlenmektedir. Buna göre söz konusu kentlerde sırayla her 15, 30 ve 77 kişiden birinin suç işlediği anlaşılmaktadır. Diğer ülke ve şehirlerde işlenen suç miktarları da bu örneklerden çok farklı değildir. O halde bu rakamları aşağıya çekmenin tek yolu, işlenen suçun karşılıksız kalmaması, özellikle faili meçhul cinayet haline dönüşmeden durumuna uygun bir ceza ile caydırıcı olabilecek tedbirlerin alınmasıdır.

Ayrıca işlenen suçların ve suçluların sayısının azaltılmasında, kaliteli ve kapsamlı bir eğitimin önemini de burada hatırlatmak gerekir.

Aslında her toplumun hedefi, anayasal bir sorumluluk ve görev anlayışı içinde gençlik kesimi başta olmak üzere bütün fertleri içki, uyuşturucu maddeler ve kumar başta olmak üzere muhtemel bütün tehlikelerden uzaklaştırmak; sağlıklı, morali yüksek, kendi öz değerlerine bağlı, insan haklarına saygılı, azimli, sabırlı ve sağlam karakterli insan yetiştirmek olmalıdır. Böylece daha az suç işleyen model bir toplum olarak yaşamak mümkün olabilir.

Suç ve ceza işlemlerinin değerlendirilmesinde dikkat edilecek diğer bir husus da suçun şahsiliği prensibidir. İslâmî ölçülere ve evrensel hukuka göre suçtan sadece onu işleyen sorumludur. Ne kadar yakın dost veya akraba olursa olsun hiç kimse başkasının suçundan sorumlu değildir. Cezalar da şahsidir; ancak suç işleyenler ile onlara iştirak edenlere tatbik edilebilir. Nitekim şu âyetler de bu hususu teyit etmektedir:

“Hiçbir günahkâr (suçlu) başkasının günahını (suçunu) çekmez.” (Fâtır, 35/18)

“Kim yararlı bir iş yaparsa, yararı kendinedir ve kim kötülük yaparsa o da kendi aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir.” (Fussilet, 41/46)

Görüldüğü gibi herkesin yaptığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. Allah kullarına haksızlık etmez, yapmadıkları veya iradeleri dışında geçen işlerden dolayı cezalandırmak suretiyle onlara zulmetmez. Zira kulun iradesi dışında gelişen olaylardan ötürü cezalandırılması zulümdür. Oysaki Yüce Allah zulümden uzaktır.

Suç ve ceza hakkında yapılan bu değerlendirmeden de anlaşıldığı gibi her ikisi de insan unsuru ile yakından ilgilidir. Elbette insan melek değildir; fakat suç ve hataya sürüklenmesi için tamamen şehvî ve behimî duygularına esir olmuş şuursuz bir varlık da değildir. Tam tersine ikisinin ortasında Cenâb-ı Hakk'ın, bütün canlı varlıkların içinde “ahsen-i takvim” üzere yarattığı ve yeryüzünde kendisine halife olarak seçtiği akıl, irade, iman ve muhakeme gibi nimetlerle donattığı sorumlu ve şerefli bir varlıktır.

O halde insanın, üzerinde daima suç ve cezaların tatbik edildiği bir varlık olarak görülmesi doğru değildir. Tersine o, toplumun huzur ve asayişinde üzerine düşen sorumluluğu

ve emanete riayeti yerine getirmek zorundadır. Nitekim akıl, iman, ahlâk ve ibadet şuuru da bunu gerektirmektedir.

Ensardan Nevvas bin Sem'an bir gün Hz. Peygamber (s.a.s)'e gelerek iyilik (birr) ve kötülük (ism) hakkında soru sordu. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de bu iki kavramı bütün beşeriyete hukuki, ahlâkî ve sosyal anlamda bir ders olmak üzere şöyle cevaplandırdı:

“İyilik, güzel ahlâktır. Kötülük ise, işlendiği zaman gönlünün rahat etmediği, göğsünün âdeti karıncalanıp tırmandığı ve diğer insanların bu durumu bilmelerini arzu etmediğin davranışlardır.” (et-Tâc, c. 5, s. 3)

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in şu hadisi de konumuzla yakından ilgilidir:

“...Aziz ve Celil olan Allah şöyle buyurdu: Kulum bir iyilik yapmayı (zihninde) geçirdiği zaman, yapmadığı halde ben onu kendi lehinde bir iyilik olarak yazarım. Eğer yaparsa ben bunu on misli ile yazarım. Bir kötülük yapmayı (gönlünden) geçirir de yapmazsa, bu kötü niyetini mağfiret ederim. Eğer bunu gerçekleştirirse yaptığı kötülüğü aynı ile yazarım.” (Müslim, “İman”, 205)

Bu hadis, genel mana ve esprisiyle bütün insanlığı hayra, fedakârlığa, iyi niyete, dürüstlüğe davet ve teşvik etmektedir. Buna karşılık insanın zihninde tasarlayıp henüz eyleme dönüştürmediği kötülüklerden sorumlu olmayacağı hatta geri adım atarak bu düşüncesinden vazgeçmesi halinde onun da hayır ve güzellik olarak amel defterine kaydedileceği, beşerî zaafına kapılarak düşünce planındaki bu kötülüğü eyleme dönüştürmesi durumunda ise bunun tek bir hata olarak kabul edileceği belirtilmektedir. İstendiği takdirde zaman içinde tövbe ve pişmanlık yolu ile bu hata ve yanlışlıklarının da bağışlanabileceği kuvvetle muhtemeldir. Gerçek-

ten Kur'an, Sünnet ve İslâm'ın genel uygulama formülü de bu istikamettedir.

Doğruluk, iyilik, hayır ve fedakârlık, daima en yüksek hedef olarak gösterilmiştir. Suç sayılabilecek her türlü hata ve davranış biçimine de dikkat çekilmiştir. Ceza ise toplumun huzur, güven, disiplin ve adaletin korunması için zulüm ve ayrılığa düşmeden suçun mahiyetine eşit olarak yerine getirilmesi gereken bir kamu görevi şeklinde değerlendirilmiştir.

RÜŞVET

Meşru kaidelere uygun olmayarak bir iş gördürmek gayesiyle vazifeli olan kimseye usulsüz olarak verilen para, menfaat ve faydadan hâli olmayan her şeydir.

Bir rüşvet olayının tek kişiyle gerçekleşmesi mümkün değildir. Rüşvet genellikle şahıslar arasında cereyan eder. Bazen taraflar arasında, anlaşmayı ve intikali sağlayan aracı ve araçlar da olabilir. Buna göre bir rüşvet muamelesinde sorumlu olanları şu şekilde açıklayabiliriz:

Râşî: Bir menfaat elde etmek için rüşvet veren kimsedir.

Mürteşi: Rüşvet alan kişidir.

Râiş: Rüşvet verenle alan arasında vasıta olan kişidir.

Çoğu kez râşî ve mürteşi doğrudan ilişki kuramazlar. Râiş bunların arasında köprü vazifesi görür. Bu şekilde aracılık yaparak tarafların rüşvet üzerindeki ittifakını sağlayan da -ücret almazsa bile- sonuç, hüküm ve sorumluluk itibariyle rüşvetçilerle aynı kategoride mütalâa edilir.

Rüşvete Yol Açan Sebepler

Zulüm ve haksızlığa yol açan kazanç yollarının başında rüşvet gelir. Çünkü rüşvet olayında, suçlu suçu olmayanla, haksız haklıyla, ehliyetsiz ehliyetli olanla yarışmaktadır.

Herkes kuvvet ve kabiliyetini kullanarak kazanmaya çalıştığı zaman hak ve adalet tecelli eder. Oysa rüşvetin rağbet gördüğü toplumda bilgi, beceri ve kabiliyetin önemi olmaz. Bu durum, fertlerde ve toplumlarda huzursuzluğun kökleşmesine sebep olur.

Rüşvetin yaygın hale gelmesinin en önemli sebeplerden birisi de hak ve adalete bağlanan umudun kaybolmasıdır. Bu yüzden hak ve adaleti icra makamında bulunan kişiler, bu hususta dikkatli olmak zorundadırlar.

İhtiyaç ve iş kapılarının zorlaştırılması vatandaşı rüşvete sevk eden başka bir yoldur. Devlet kapısında çeşitli güçlüklerle karşılaşan vatandaşın işini çabuk ve kolay halledebilmek rüşveti engeller. Herkesin işi servislerde eşitlik içinde, zorluk çıkarılmadan çözümlenebilse kimse rüşvet verme gereğini duymaz. Kanunların tam uygulandığı fikri yayılsa rüşvete umut bağlayanlar azalabilir. Bu fikrin yayılmasında idareciye, belli bir makam ve görevden sorumlu olanların rolleri önemlidir.

Rüşvetin Zararları

Rüşvetin, toplum ve genel ahlâk üzerinde meydana getirdiği tahribat büyüktür. Bu metodla biriktirilen servet, temelsiz bir binaya benzer. Her an yıkılması mümkündür. Böylesine bir servetin dünyada bereketi olmadığı gibi âhirette de elim bir azabı vardır. Rüşvet, kişideki hırs ve fesadı artırır, iş ve sosyal hayatın âdâbını etkiler, zimmet ve vicdani sorumluluğu ortadan kaldırır.

Günümüzde toplumu ciddi şekilde meşgul eden casusların, hırsızların, teröristlerin ve uyuşturucu madde kaçakçılarının çoğalmasına sebep olan hep rüşvet değil midir? Onların dünya milletleri arasında dolaşmalarını sağlayan, gayr-i meşru muamelelerinin temelinde rüşvetin payı yok mudur? Rüşvetten doğan millî, iktisadi, siyasi ve kültürel zararlar milletlerin hayatlarında derin izler bırakmıyor mu? Kanaatimce bu soruların cevapları üzerinde dikkatlice düşünmemizde yarar vardır.

Rüşvetin girdiği yerde hak ve adaletten söz edilemez. Bu durumda hak kaybolur, adalet perdelenir, zulüm yaygınlaşır, cinayetler gizlenir, iman ve vicdanın sesine kulak verenler azalır. Bütün işlerin âhengi bozulur.

Rüşvet muamelesinde işbirliği yapan insanların samimiyetleri ve bağlılıkları menfaate dayanmaktadır. Dünyevi çıkarların sona erdiği veya zedelendiği yerde, geçici dostluk ve samimiyet, yerini düşmanlık ve nefrete terk eder.

Rüşvet, toplumdaki iş verimini de menfi yönden etkiler. Çünkü rüşvet kapısına umut bağlayanlar karşılıksız iş üretmeyeceklerdir. Hatta sun'î problemler bile yaratmaya çalışarak iş hayatını menfi yönden etkileyeceklerdir. Gaye ve hedefine meşru yoldan kavuşamayacağını hissedenler, rüşvet ağına itilmiş olacaklardır. Böylece rüşvet sadece alanla vereni değil, toplumun her ferdini etkiler. Devlet ve millet hizmetlerinin bilgisiz ve ehliyetsiz ellere geçmesine ve bilgi adına cehaletin yaygınlaşmasına yol açar.

Rüşvetin Girebileceği Alanlar

Tarih boyunca insanlar ahlâkî, siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarda mücadele ederek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Servet biriktirme, önüne çıkan engeli aşma ve üst mevkîe gelme temayülü birçok insanda mevcuttur. Toplumda

ki bu maddi ve mânevî nimetlere bilgi, beceri ve kabiliyetleri nispetinde sahip olamayanlar haksızlığa ve sıkıntılara maruz kalırlar. Mecrasında akan suyun önüne duvar çekilirse göl olur. Bu birikintiye de faydalı ve meşru ölçüler içinde yol verilmezse sızarak ya da etrafını aşındırarak gedikler açar. Bunun gibi insanların irade ve arzuları da fazla hapsedilemez. Bunlara hakkaniyet ölçüleri içinde yaklaşılmazsa, rüşvetin, irtikâbın, yalanın, zulmün ve hilenin çoğalması kaçınılmazdır. İşlerin zorlaştığı, görev ve hizmet şuurunun kaldırıldığı, menfaatlerin ön plana alındığı, adaletin azaldığı, cehaletle tembelliğin revaçta olduğu; dil, ırk, renk, cinsiyet veya siyasi düşünce bakımından farklı muamelelerin yapıldığı yerlerde rüşvet kapıları her zaman aralanır.

Dinimizde haksız yollardan kazanılan mal haramdır. Ahlâkî kaideleri tahrip eden, insan haklarını ayaklar altına alan rüşvet vb. cürümler, fert ve toplum hayatında yıkıcı akıbetler doğurur. İslâm'ın rüşveti haram kılması ve ona ortak olanları sorumlu tutması çok tabiidir. Çünkü rüşvet, haksız yere hüküm verme, sonra olması gerekeni öne alma, öne alınması gerekeni de sona alma gibi bir menfaat duygusunu tahrik eder. Zulüm ve her türlü haksızlığı davet eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyruluyor: *“Ey inananlar, mallarınızı aranızda haksızlıkla değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yiyyin, haram ile nefislerinizi mahvetmeyin. Allah şüphesiz ki size merhamet eder.”* (Nisâ, 4/29)

“İnsanların mallarından bir kısmını bile bile, günah işleyerek ele geçirmek için iş başındakilere yedirerek mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin.” (Bakara, 2/188)

“İyilikte ve fenalıktan sakınmakta yardımlaşın, günah işlemek ve aşırı gitmekte yardımlaşmayın. Allah'tan sakının, Allah'ın cezası şiddetlidir.” (Mâide, 5/2)

Peygamberimiz (s.a.s.) rüşvet alanı, vereni ve bu işe vasıta olanı lânetle anmışlardır. Şu hadiseler rüşvete karışanların durumunu göstermesi bakımından ne kadar önemlidir:

“Rüşvet alana da, rüşvet verene de, aralarında vasıta olana da Allah lânet etsin.” (el-Müsned, 2/212)

“Rüşvet alan da veren de cehennemdedir.” (Fethü'l-Kadir, 2/138)

Rüşvetin toplum üzerindeki etkisi, bulaşıcı hastalıklardan daha tehlikelidir. Bu hastalığa yakalananlar, ellerine fırsatlar geçerse en kutsal değerlerini, hatta millet ve vatan menfaatlerini bile feda ederler.

Rüşvet olayının azaltılması veya yok edilmesi için önce ona giden yolları kapatmak gerekir. Bu durum, devletin her kademesinde bulunan görevlilerle vatandaşları, çalışan veya çalışmayan herkesi ilgilendirir. Sadece rüşvet için değil, her alanda su ve hava kadar, ihtiyaç duyulan millî ve mânevî kültürle mücehhez, kalplerine Allah korkusu yerleştirilmiş, vatan ve millete hizmeti ibadet aşkıyla benimseyen, dürüst ve samimi, âmir, memur, işçi, işveren, öğretmen öğrenci, hatta sadece vatandaşa ihtiyaç vardır.

Hz. Ebû Bekir, Şam taraflarına gönderdiği ordunun başına görevlendirdiği kumandan Amr bin Âs'a şu tavsiyelerde bulunmuştur:

“Ya Amr; gizli ve açık her hususta Allah'tan kork, O'ndan utan. Çünkü Allah hem seni hem de yaptıklarını görüyor. Yarındakilere bir baba gibi davran. İnsanların gizli taraflarını araştırma. Zahirle iktifa et. İşinde ciddi ol. Düşmanla karşılaştığın zaman yığıtlığını göster, korkma. Aşırı hareket edenleri men et, cezalandır. Arkadaşına yapacağın nasihatler kısa ve veciz olsun. Sen doğru ol ki, beraberinde olanlar sana bakarak doğru olsunlar.”

İSRAF SOSYAL BİR FELÂKETTİR

Her insan günlük hayatını sürdürebilmesi için belli ölçüde ekonomik değerlere muhtaçtır. Tarihin hiçbir döneminde dünya nimetlerinden uzak, yalın bir hayat tarzı yaşamak mümkün olmamıştır. Özellikle çağımızdaki gelişmelere bakıldığında fert ve insan hayatının maddi değerlerle iyice kuşatıldığı görülmektedir. Bu yüzden her toplum, yeraltı ve yer üstü ekonomik kaynakları daha kısıkanç ve egoist bir anlayışla kullanmaya yönelmiş bulunmaktadır.

Üzerinde yaşadığımız dünya, bütün insanların hatta diğer bütün canlıların ihtiyaç ve beklentilerine cevap verebilecek mali kaynak ve zenginliklere sahip olmasına rağmen pratikte böyle düşünülmemektedir. Dolayısıyla dün olduğu gibi bugün de yoksulluk, açlık, çaresizlik, haksızlık ve sorumsuzluk artarak devam etmektedir. Böylece günümüzde dünyanın bazı yerlerinde gıda ve beslenme yetersizliği nedeniyle sefillik, açlık, hastalık hatta ölüm manzaraları yaşanırken çoğu yerde de israf ve lüks tüketime dayalı çılgın bir hayat görüntüsü sergilenmektedir.

Diğer taraftan bu zıt ve aşırı uygulamaları bir orta çizgide buluşturacak yardımlaşma, paylaşma ve acıma duyguları oldukça zayıflamıştır. Bu nedenle insanın içinden; “Allah kimseyi gördüğünden, malından, servetinden ve itibarından, mahrum etmesin” diye dua etmek geliyor. Bazen içeriği tasvip edilmezse bile halk arasında, “düşenin dostu olmaz” sözü sıkça tekrarlanır olmuştur. İnsanların duyarsızlığı yüzünden bu düşünce şekli gittikçe yaygınlaşmaktadır.

Biz bu yazımızda; fert ve toplumun sosyal hayatını etkileyen, mal ve servetin âdeta buharlaşmasına yol açan israf, aşırı harcama ve lüks tüketim gibi olumsuz uygulamaları anlatmak istiyoruz.

İsraf; meşru ve makul olanın dışına çıkarak söz, iş, davranış ve harcamalarda aşırılık ve savurganlık anlamına gelmektedir. Nimetin gereğinden fazla kullanılmasına da israf denilmiştir.

Kur’an genel anlamda malı israf derecesinde aşırı harcamayı veya cimrilik yaparak elini sıkı tutmayı yasaklamış bunun yerine ölçülü, dengeli ve duyarlı davranılmasını istemiştir:

“(O kullar) harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.” (Furkan, 25/67)

“Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya, hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma. Zira böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.” (İsrâ, 17/26-27); *“Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma sonra kınanır; (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun.”* (İsrâ, 17/29)

Bu âyetlerin meâllerinden anlaşıldığı gibi, hem cimrilik ve hem de savurganlık kınanmıştır. Her ikisinin sonucu da mutsuzluk, hüznün ve hüsrandır. Cimriler ve müsrifler, top-

lum içindeki saygınlıklarını giderek kaybederler. Çünkü cimri, halkın içine rahatça giremez. Onların hal ve hatırını sozramaz. Varsa problemlerini başkalarıyla paylaşamaz. Diğer taraftan gereksiz yere malını ve servetini harcayıp tüketen de, bir gün başkasına muhtaç olacaktır. Çünkü savurganlık dengeyi bozar, aile ve toplum düzenini sarsar. Bu da fesat ve bozgunculuğa yol açar. Sonuçta her iki halde de üzüntü ve pişmanlık kaçınılmazdır. Ancak akrabaya, yoksula, yetime, yolcuya ve kimsesizlere yapılan yardım ve bağış israf değil cömertliktir. Bu tutum, Allah ve kul yanında son derece makbul ve geçerli bir davranıştır. Nitekim Nisâ sûresinde (4/6) de yetim velilerine, sorumlu oldukları çocukların haklarını korumaları, onlar büyüyüp mallarını yönetecek duruma gelmeden önce, tez elden savurganlıkla yememeleri emredilmektedir.

Aslında Kur'ân-ı Kerîm maddi israfların dışında şirk, küfür, zulüm, kibir, isyan, şehvet, öldürme ve günah gibi konuları da aşırılık ve israf olarak değerlendirmiştir. Nitekim Allah'a ve Hz. Mûsa'ya karşı kibir taslayarak isyankâr ve diktatörce davranan Firavun (Yûnus, 10/ 83), Allah'ın gönderdiği elçilerin tebliğini uğursuzluk sayarak isyan eden toplumlar (Yâsîn, 36/19), yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirliği, barışı ve huzuru bozan kavimler (Şuarâ, 26/151-152), şehvetlerini meşru yoldan tatmin yerine kadınları bırakıp şehvetle erkeklerin peşinde dolaşanlar (A'raf, 7/81), haklı bir sebep olmaksızın Allah'ın kutsal kıldığı cana kıyanlar (İsrâ, 17/33), temelde helâl olduğu halde bazı güzel nimetleri hiçbir sebep yok iken kendilerine haram kıyanlar (En'am, 6/140) da israf eden, haddini aşan ve taşkınlık gösteren kişiler olarak gösterilmiştir.

İslâm dini insanın istifadesine sunulan maddi ve mânevî imkânların bir emanet olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla bu emanet ve değerler, Allah rızasını kazanacak ve insanların

mutluluğuna katkı sağlayacak yerlerde kullanılmalıdır. Ancak söz konusu imkânların içki, kumar, fuhuş, rüşvet ve bağımlılık kazandıran maddeler gibi ferdi ve sosyal tehlikelerle dolu yerlere harcanması elbette doğru değildir. Çünkü insanlar bu şekilde kötü alışkanlıklara sevk eden, haksız ve yer-siz tüketime sürükleyen, halk arasında kıskançlık ve gösteriş öne plana çıkaran davranışlar toplumu adım adım sosyal bir felâkete doğru sürükler. İnsanlardaki arzu ve ihtirasları sınırsız ve duyumsuz bir şekilde tahrik eder. Aşırı lüks ve tüketimi gündeme getirir. Sonuçta ekonomide hatta günlük ihtiyaçlarda bile dışa bağılı bir model oluşur. İhracat azalır, ithalat artar, döviz değer kazanır. Sonuçta dış ticaret ve ödemeler dengesi bozulur. Daha da tehlikelisi yerli üretim azalır. Enflasyonist baskı artmaya başlar. Ayrıca israfı alışkanlık haline getirenlerle harcama imkânı olmayanlar arasında öfke ve kıskançlığın doğmasına, özellikle sosyal huzurun bozulmasına sebep olur.

Bir ülkenin ekonomik değerleri, vücudumuza hayat veren kan gibidir. Kan damarlarda dolaşırsa vücut gelişir ve sağlıklı olur. Şayet damarların dışına çıkar da boşa akarsa, beden zayıf düşer. Tıpkı bunun gibi ülkenin mali kaynaklarının da kendi sistemi içinde âdil ve usulüne uygun bir şekilde akışı ve dolaşımı gerekmektedir. Aksi halde israf ve lüks tüketimin artmasıyla kayıplar ve boşluklar meydana gelecektir. Bu cümleden olarak gelip geçmiş milletlerin tarihi incelendiğinde gerileme ve çökme nedenleri arasında genel olarak zevk ve safanın, eğlence, israf ve lüks tüketimin çok önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bugün de çevremizdeki gelişmelere baktığımızda israf ve lüks tüketimin sınırları ne kadar zorladığını görüyoruz.

Yapılan savurganlıkları saymakla bitiremeyiz. Çünkü bu olumsuzlukların büyük bir kısmı artık kanıksama halini al-

mıştır. Oysaki toplum olarak aynı geminin içinde bulunuyoruz. Bu sebeple sahip olduğumuz maddi ve mânevî değerlerin korunmasında ortak sorumluluklarımız vardır.

İnsanın tabii ihtiyaçları arasında yer alan konuların başında gıda maddeleri, giyim, kuşam su, yakıt, enerji, konut, aydınlatma, kamu ve özel sektörlerdeki harcamalar ile zaman kavramı gelmektedir. Sadece gıda maddeleri arasında yer alan ekmeğin israfıyla ilgili şu sonuç, düşünüp ibret almak için yeterlidir:

Yapılan bir araştırmada yılda 2,6 milyar ekmeğin israf edildiği ortaya çıkmıştır. Bu araştırmaya göre; satın alınan ekmeklerin yüzde 5.82'sinin tüketilmeden israf edildiği anlaşılmıştır. Ekmek israfına; tüketilebileceğinden fazla satın alınması, ekmeğin kısa sürede bayatlaması, uygun olmayan koşullarda saklanması ve kalitesinin düşüklüğü gibi hususların neden olduğu hatırlatılmaktadır. Buna göre, ülkemizde yılda yaklaşık 2,6 milyar ekmeğin çöpe veya hayvanlara yem olarak gittiği ortaya çıkmaktadır. Diğer alanlardaki israf ve aşırı tüketimler de bundan çok farklı değildir. Zaman zaman yazılı ve görsel basında yer alan düğün, sünnet, dernek ve parti gibi toplantılarda ise tüylerimizi ürpertecek ve bedenlerdeki kanı donduracak görüntüler sergilenmektedir.

Doğrusu olumsuz örnekleri çoğaltarak karamsar tablo çizmek yerine, her insanın özel ve resmi hayatında daha ciddi ve duyarlı bir şekilde bu sosyal felâkete karşı kendi sorumluluğu çerçevesinde önlem alması gerektiğini düşünüyorum.

Bilindiği gibi Japonlar dünya milletleri arasında son derece sade, basit, yalın ve mütevazı yaşayan bir toplumdur. Evlerini mobilya ve eşya ile doldurmaktan, görüntü ve gösterişten pek hoşlanmazlar. Bu nedenle söz konusu ülke halkıyla ilgili şöyle bir olay anlatılır: Vaktiyle Japon ekonomisi bir

darboğaza girmiştir. Doğal olarak iç ve dış borçlar sıkıştırılmaya başlamıştır. Dönemin başbakanı meclisi toplayıp olup bitenlerle ilgili bir değerlendirme yaptıktan sonra kendi payına düşeni şöyle açıklar: “Şu andan itibaren herkes bilsin ki, Japonların iç ve dış borçları son kuruşuna kadar ödenmeden, pirinçten başka bir şey yemeyeceğim ve üstümdeki elbiseden başka elbise giymeyeceğim.” Böylece en üstten en alta kadar, israftan kaçınma kampanyası açılır. Kısa bir süre içinde Japonya bütün borçlarını ödemeyi başarır.

Burada vurgulanmak istenen, israfı önleme doğrultusunda insanın kendi içinden gelerek karar vermesi ve gerekli heyecanı taşımasıdır. Bu nedenle alınan önlemlerin büyük ve küçük olmasından çok, kararlılığı ve uygulanması önemlidir. Çünkü hayat çok ince ve akıl almaz incelikteki ipliklerle örülmüştür. Bu örgüde her şey, birbirine bağlı olup yeri geldiğinde her imlik hayati bir önem taşıyabilir. Bakınız şu atasözü de bu hususu desteklemektedir: “Bir mih bir nal kaybettirir. Bir nal bir atı, bir at bir orduya savaşı kaybettirir.” Görüldüğü gibi maddî durumumuz ne olursa olsun, hepimiz çok dikkatli olmalıyız.

Evet, bir kez daha hatırlatmakta ve akliselim çizgisinde düşünmekte yarar vardır. Yüce Allah’ın bize verdiği ekonomik kaynakların israf edilmesi büyük bir vebaldir. Sonuçta pek çok ailenin dağılmasına ve ülkenin ekonomik açıdan zayıflamasına da sebep olmaktadır. Bunun için şahsi harcamalarımızda ölçülü olmak, ülke kaynaklarını dikkatli kullanmak, verimli alanlarda değerlendirmek, dinî ve millî bir görevdir. Geleceğimizin huzur ve rahatı için fert ve millet olarak iktisatlı davranmak ve israfa sapmamak zorundayız. Çünkü israf, Yüce Allah’ın verdiği nimetlere karşı nankörlük ve saygısızlıktır. Tutumlu olmak ise, o nimetlere karşı duyulan fiili bir saygı ve şükürdür.

TRAFİK KURALLARI VE AHLÂKÎ BOYUTU

Yüce Allah, yerde ve gökte bulunan bütün nimetleri istifade edilmek üzere insanın emrine vermiştir. Bu nimetlere ve güzelliklere muhatap olan insan, tam bir sorumluluk anlayışı içinde görevini yerine getirmek zorundadır. Günümüzde çokça yararlandığımız söz konusu nimetlerin başında boş zaman, sağlık, hava, su, gıda, nakil ve ulaşımı sağlayan motorlu araçlar ile diğer iletişim ve teknoloji ürünleri gelmektedir. Aslında Allah'ın verdiği nimetlerin tamamını saymak ve onların hakkını vermek mümkün değildir. Ancak bunlara şükretmek, her şeyi yerinde ve usulüne uygun olarak değerlendirmek son derece önemlidir.

Bu makaleyi yazmadan önce Emniyet Genel Müdürlüğü'nün ilgili birimleriyle görüşerek 2003 yılında meydana gelen trafik kazalarına ilişkin istatistikî bilgi ve belgeleri aldım. Buna göre, aşağıda verilen sayısal bilgilerin büyük bir kısmı adı geçen kurumun verilerine dayanmaktadır.

Sözünü ettiğim bilgi ve belgeler ortaya koymaktadır ki, trafik kazaları açısından ülkemizin durumu 2002-2003 yılları

rı itibariyle de hiç iç açıcı değildir. Önceki yıllara göre trafik kazalarında % 3.73, yaralanmalarda ise % 1.71 oranında bir artış olduğu ortaya çıkmıştır. Ölümlerde ise % 2.82 civarında bir azalma olmuştur. Az da olsa ölüm oranındaki bu düşüş, olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

İçişleri Bakanlığı 2004 yılında trafik kazalarını önlemek ve azaltmak amacıyla hem adlî ve idarî yönden, hem de halkı aydınlatmak ve bilgilendirmek bakımından bir dizi çalışma başlatmıştır. Gerçekten çağımızda motorlu araçların kullanılması ayrı bir bilgi, kültür, tecrübe ve sabrı gerektirmektedir. Ayrıca trafik kuralları, bu alanda düzenlenen kanun ve diğer mevzuatın dışında kul ve komşu hakkı bakımından da geniş bir yelpazeyi ilgilendirmektedir. Bu nedenle trafik sorununun kuralları yanında bir de insanî ve ahlâkî boyutu vardır. Nitekim toplumun ortak mekânları olan yollar, otopanlar ve otoparklar trafik kurallarının uygulandığı yerlerdir. Kişi kendi alanına ve hakkına sahip çıktığı gibi başkasının da hakkına riayet etmek ve alanına saygı göstermek zorundadır.

Trafikte kural ihlâli asla bağışlanamaz. Çünkü bazen küçük bir hata ve yanlışlık büyük kazalara neden olmaktadır. Her gün yazılı ve görsel basında kural hataları yüzünden korkunç kaza haberlerine şahit olunmaktadır. Bu yazının yazıldığı günlerde bir günlük gazete şöyle bir manşet atmıştı: “Hayata son bakış... İki aileydiler. Boğazda eğlendiler, bir otomobile altı kişi bindi. Hatalı solladılar, öldüler. Arabanın enkazında içki şişeleri çıktı.”

Bu tür acı haber ve dramatik manzaralar insanın yüreğini ağzına getirmektedir. Her defasında ölüm, sakatlanma ve yaralanma ile sonuçlanan trafik kazalarının acı sonuçlarına tahammül etmek gerçekten zordur. Ne var ki, bu üzüntü-
re rağmen günümüzde önemli bir ihtiyaç haline gelen motorlu araçlardan vazgeçmek de mümkün değildir.

Kur'ân-ı Kerîm, insanın kendi eliyle karada ve denizdeki dengeyi bozduğuna işaret ederek şöyle ikaz etmiştir: “*İnsanların kendi işledikleri (kötülükleri) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır.*” (Rûm, 30/41)

Âyetin meâlinden de anlaşıldığı gibi, yeryüzünün tabii dengesi insan eliyle bozulmaya başlamıştır. Teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı çevre sorunları, trafik kazaları ve sanayi atıkları ekolojik dengeyi bozmaktadır. Buna bir de sosyal hayattaki bozulma eklenince insanın Allah'ın koyduğu değerleri dikkate almamasının acı faturası karşımıza çıkmaktadır. O halde, çağın nimet ve gerekleri olan bu araçları bırakmak yerine, onları kurallara bağlı ve usulüne uygun olarak kullanmak en doğru olanıdır.

Şu bir gerçek ki, trafik sorununun temelinde insan unsuru bulunmaktadır. İnsanın eğitimi, toleransı, sabrı ve kurallara bağlılığı önem arz etmektedir. Çünkü trafik kurallarının başarıyla uygulanması ancak bilgi, deney, hoşgörü, sabır, karşılıklı anlayış ve aklın rehberliğiyle mümkündür.

Bilindiği gibi ülkemizde yolculuk ve taşımacılığın büyük bir bölümü hâlen karayolu ile yapılmaktadır. Giderek artan bu hizmet sektörü, beraberinde trafik yoğunluğunu ve sorunlarını da gündeme taşımıştır. İlk kez 1862 yılında İngiltere’de icat edilen motorlu araç, insanlık için önemli bir buluş, nimet ve kolaylık olmakla birlikte zamanla büyük tehlike hatta savaşlardan daha fazla bir ölüm nedeni olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü’nün verilerine göre dünyada her yıl trafik kazalarından yaklaşık bir milyon insan ölmekte, yirmi milyon kadarı da yaralanmaktadır. Şüphesiz ki yaralıların büyük bir kısmı ya ömür boyu yatağa bağımlı bir hasta olarak kalmakta veya fiziksel engelli olarak ailenin ve toplumun yardımına muhtaç duruma düşmektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de trafik kurallarına uyulması için çok yönlü tedbirler alınmalıdır. Zira her geçen gün sürücü ve motorlu araç sayısındaki artış devam etmektedir. Yapılan araştırmalara göre Türkiye genelinde 2003 yılı sonu itibariyle sürücü belgesi alanların sayısı 10 milyonu B sınıfı olmak üzere toplam 15.787.933'e ulaşmıştır. Aynı tarih itibariyle trafiğe tescil edilmiş araç sayısının ise toplam 9.618.071 olduğu anlaşılmıştır. Buna göre ülkemizde her beş kişiden birinin sürücü belgesi, her yedi kişiden birinin de motorlu araç sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de yük ve yolcu taşımacılığının % 90'ı şehir içi ve şehirlerarası kara yollarımız üzerinden yapılmaktadır. Böylece sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan kolay ulaşım ihtiyacı, kaynak yetersizliği, yol ve altyapılardaki yetersiz ve plansız uygulamalar ile kamuoyundaki trafik kültürü ve bilincinin eksik olması, sorunu daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu problem, halkımızın bir kesimini değil, tüm bireyleri ve hatta kurumları ilgilendirmektedir. O halde, hiç istisnasız herkesi hedef alan ve ne zaman ortaya çıkacağı belli olmayan trafik kazalarının bütün yönleriyle incelenmesi gerekmektedir.

Yapılan araştırmalarda trafik kazalarının büyük bir kısmında sürücülerin hatası olduğu anlaşılmıştır. Bunlara yaya ve yolcuların sebep olduğu kazalar da eklenince bütün kazaların % 99'unun insan unsurundan kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. Yol ve altyapı eksikliği ile arızalı araçlar yüzünden meydana gelen kazalar da, dolaylı olarak insanların dikkat, tedbir ve sorumluluk anlayışlarıyla ilgilidir.

Ülkemizde meydana gelen trafik kazalarının sonuçları bilgisayar ortamında değerlendirildiğinde, ölüm ve yaralanma ile sonuçlanan kazaların nedenleri şöyle belirlenmiş-

tir: Aşırı hız, hatalı sollama, yakın takip, uykusuz ve dikkatsiz araç kullanma, alkollü araç kullanma, kavşaklarda geçiş önceliğine uymama, kırmızı ışık ihlâli ve emniyet kemerinin kullanılmaması...

Trafik kurallarının ihlâli nedeniyle 2003 yılında sadece polis sorumluluk bölgesinde 422.302 trafik kazası meydana gelmiştir. Bu kazalar sonucunda 2.818 kişi olay yerinde hayatını kaybetmiş ve 95.324 kişi de yaralanmıştır. Yine sadece 2003 yılındaki dokuz günlük Ramazan Bayramı tatilinde meydana gelen trafik kazalarında 126 kişi ölmüş, 316 kişi de yaralanmıştır. Buna göre her yıl meydana gelen ortalama olarak dört yüz bin trafik kazasında binlerce vatandaşımız ölmekte, yüz binlerce insanımız da yaralanmaktadır. Bunun yanı sıra aynı süre içinde meydana gelen trafik kazaları nedeniyle ortaya çıkan maddi kayıplar da tüyler ürperticidir.

Elbette trafik kazalarının önlenmesinde kanunla belirlenen kurallara uymak önemlidir. Çünkü trafikteki kural ve işaretler, zengin bir birikim ve bilgi sonucu hazırlanmıştır. Kimse onları hafife alamaz ve görmezlikten gelemesin. Hâl böyle olunca söz konusu kurallara uymak öncelikli olarak bir insanlık ve vatandaşlık görevidir. Bununla birlikte olaya kamu güveni ve insan hayatının önemi açısından bakıldığında konunun daha da ciddi olduğu anlaşılmaktadır. Olayın bu safhasında dinî, ahlâkî ve vicdanî sorumluluğun da devreye girmesi gerekir. Zira Yüce Allah, “*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız.*” (Bakara, 2/195) buyurmak suretiyle kendimize ve çevremize zarar verecek eylemlerden sakınmamızı emretmiştir. Başka bir âyette ise her şeyin belli bir ölçü ve düzen içinde yaratıldığına işaret edilmektedir (Kamer, 54/49). Buna göre; trafik kuralları da insanlara ve çevreye zarar vermeyecek şekilde düzenlenmelidir.

Bir sürücünün diğer aracı hatalı sollaması, aşırı hız yapması, haksız yere şerit değiştirmesi, virajı hızlı alması, kırmızı ışıktan geçmesi, yanlış park etmesi ve yaya haklarını ihlâl ederek başkasına maddi ve mânevî zarar vermesi, hem trafik yönünden hem de kul hakkı ve ahlâkî davranış açısından büyük bir yanlışlıktır. Bu yüzden trafik kurallarının ahlâkî boyutuna da önem verilmelidir. Çünkü ihmal ve tedbirsizliklerden kaynaklanan her olayı kaza, kader ve tevekkül anlayışıyla yorumlamak ve onunla teselli bulmak doğru değildir. Zira önlem almadan ve sorumluluğumuzu yerine getirmeden “olacağa çare yoktur” diyerek teslimiyetçi bir tutumla kimse kendini haklı çıkarmamalıdır. Bu yanlış tutum ve davranış, olsa olsa sorumluluktan ve yapılan hataların acı sonuçlarıyla yüzleşmekten kaçmaktır.

Ne yazık ki, gençler başta olmak üzere birçok insan, geçici zevk uğruna trafikteki hız heyecanına kapılmakta ve içinde bulunduğu araçla kaza ve ölüme doğru âdetâ koşmaktadır. Bu hız yapma temayülü, insanın yaratılışı ve karakteri itibarıyla gerçekten çok aceleci olduğunu da akla getirmektedir. Maalesef insan, bu tavrıyla hayra değil, şer ve felâkete doğru koştuğunun farkında bile değildir.

Kişi sabırlı, dikkatli ve iradesini kontrol ederek araç kullanması durumunda hem kaza ihtimalini azaltır, hem de varmak istediği hedefe huzur içinde ulaşmış olur. Bu hususta kendilerine çeki düzen vermek isteyenler için Ziya Paşa'nın şu beytinde büyük bir ders ve ibret vardır:

*Erişir menzili maksûduna âheste giden,
Tiz-reftar olanın payına dâmen dolaşır.*

(Yavaş ve dikkatle giden maksadına ulaşır; acele ve hızlı olanın da ayağına eteği dolaşır.)

Trafik kazalarına neden olan diğer önemli bir etken de, alkollü içkiler ve uyuşturucu maddelerdir. Zira alkol ve uyuşturucu alan bir sürücünün dikkat ve iradesinin dağıldığı, muhakeme ve karar gücünün zayıfladığı, el ve ayak hareketlerinin yavaşladığı, daha da önemlisi görüş mesafesi içindeki renk, ışık ve diğer eşyayı birbirinden ayıramayacak kadar dalgin, dikkatsiz ve yorgun düştüğü tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmalar alkolün, hem trafik kazalarının hem de toplumsal suçların ortak paydası olduğunu tescil etmiştir.

Trafik kazaları başta olmak üzere alkolün, sosyal hayatımızdaki diğer yıkım ve olumsuzluklardaki oranları şu şekilde sıralanmıştır: Trafik kazalarının %61'i, genel suçların %85'i, ırza tecavüzlerin %50'si, eşlerini dövenlerin %70'i, işe gitmeyenlerin %60'ı, cinayetlerin %85'i, şiddet olaylarının %50'si, genel tutuklamalarını %50'si ve akıl, ruh ve sinir hastanelerine yatanların %40'ının alkolden kaynaklanmıştır.

Özetlersek trafik; dikkat, tedbir, sabır ve gerekli bütün kurallara uymak demektir. Ceza ödememek veya kanundan korktuğu için değil, başkasının hakkına saygılı olmak, trafik kültürüne, güvenliğine ve ahlâkî boyutuna katkıda bulunmak için gayret gösterilmelidir. Zira sevgi, saygı, hoşgörü ve sorumluluğun yansımadığı iş ve eylem kalıcı değildir.

Unutmamalı ki, yedeği olmayan ve yerine yenisi konulamayan tek şey insanın canı ve hayatıdır. Hayat ise Allah tarafından bize emanet edilmiştir. Kimsenin bu emaneti bir meydan okuma, yarışma ve macera uğruna tehlikeye atmaya hakkı yoktur. Herkes, “bana bir şey olmaz” düşüncesinden kurtularak muhtemel kaza ve tehlikeleri önlemek için çalışmak zorundadır. Unutulmamalı ki, bir canı ve hayatı kurtarmak, bütün insanları kurtarmak kadar önemlidir.

*Bizi Biz Yapan
Milli Değerlerimiz*

ŞEHİTLİK MERTEBESİNİN DÜNYA VE ÂHİRET BOYUTU

“Şehadet” sözlükte; hazır bulunmak, mahkemede hazır olmak, şahitlik yapmak, bilmek ve yemin etmek gibi anlamlara gelmektedir. “Şehit” ise dinî ıstılahta Allah yolunda savaşırken düşman tarafından öldürülen kimse demektir. Şehidin bu isimle anılmasının nedeni, onun naklinde ve defninde rahmet meleklerinin hazır olması, kıyamet gününde geçmiş toplumlar hakkında şahitlik etmesi ve melekût âlemini müşahade etmesi gibi özellikler olduğu sanılmaktadır.

İslâm’ın temel kaynaklarında da açıklandığı üzere, vatan bütünlüğünün korunmasında, mukaddes değerlerin yaşatılmasında ve inancımızın özünde şehitlik kavramının çok önemli bir yeri vardır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm de şehitlere ölü denemeyeceğini, onların gerçekte diri olduklarını anlatmaktadır: *“Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin. Bilakis onlar diridirler. Lâkin siz anlayamazsınız”* (Bakara, 2/154)

Normal ölümle ölen kimseye “ölü” denir. Allah yolunda hayatını feda eden şehit, Allah’ın katında yüce bir hayata nail olacağı gibi toplum tarafından da daima rahmet ve takdirle yâd edilir.

18 Mart Şehitler Günü münasebetiyle hazırladığımız bu yazımızda, 1914-1918 yılları arasında vuku bulan Çanakkale Savaşı’nda hayatlarını inançları uğruna feda eden yaklaşık 250 bin şehidimizin hatırasına, şehitlik mertebesinin dünya ve âhîret boyutu üzerinde bir değerlendirme yapmayı uygun gördük.

“Çanakkale Geçilmez” vecizesi, şehitlerin kanıyla tescil edilmiştir. Bu iman ve moral gücünün arka planında şanlı bir tarih ve destan bulunmaktadır.

Üzerinde yaşadığımız vatan toprağı, milletin değerleri, idealleri, kültürü ve mazi ile istikbali birleştiren, sınırları belli olan mana yüklü bir coğrafya parçasıdır. Zira hür ve bağımsız bir vatan olmadan hayatın değeri de olmaz. Merhum Mehmed Âkif “*Her taşı bir mabed-i iman*” olarak değerlendirdiği vatan için şöyle demektedir:

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fışkırarak toprağı sıksan şühedâ!
Cânı cânânı bütün varımı alsın da Hûdâ!
Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda Cûdâ!”*

Şüphesiz ki vatan somut bir toprak parçası olarak değerlendirilecek kadar basite indirgenemez. Çünkü o, uğrunda seve seve canlarını feda eden şehitlerin kanlarıyla değer kazanmıştır. Bu husus, şairin şu beytinde çok güzel bir şekilde ifadesini bulmuştur:

*Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır.
Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır.*

Görüldüğü gibi vatan, insanlığın en kıymetli ve en meşru ideallerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu ideale vatanseverlik denir ki, tarihin her döneminde her millet için en üstün faziletlerden biri sayılmıştır. Nitekim vatan sevgisi ve vatan müdafaası yüce milletimiz için aynı zamanda dinî bir emir olarak telakki edilmiştir. Ancak onun sayesinde “şehâdetleri dinin temeli olan ezanlar” ebedî olarak yükselmektedir. İnanç, ibadet, huzur, barış, güven ve hürriyet onunla güç kazanmaktadır. İşte vatan ve ona yüklenen anlam ile şehitlik mertebesi iç içe girmiştir. Biri olmadan diğeri olmaz. Bunlara “lâzım-ı gayr-ı müfârik” (birbirinden ayrılması mümkün olmayan) demek daha uygundur.

Şehitliğin daima gıpta edilir bir mertebe olarak ufkumuzu süslemesi Kur’an ve Sünnetin ona verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Zira Kur’an’ın on iki ayrı yerinde şehitlik ve bu mertebeye ulaşanlar müjdelenmiştir. Uhud şehitleri hakkında nâzil olduğu söylenen şu âyetler bunun güzel örneklerinden biridir:

“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın, Bilakis onlar diridirler; Allah’ın lütuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir halde Rableri yanında rızklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar.”

(Âl-i İmrân, 3/169-170)

Şehitlerin, gördükleri nimetler karşısında, sevinçlerinin böyle imrendirici bir tarzda anlatılması, mücâhitlerin şevkini artırır. Onları daha büyük azim ve gayretle çalışmaya yöneltir.

Her ne kadar bu âyetlerin Uhud şehitleri hakkında nâzil olduğu söylene de aslında âyetlerin manası geneldir; bütün

şehitleri içine alır. Belki de bu, Allah yolunda öldürülen bütün şehitlerin, âhiretteki hallerini tasvir etmektedir. Bedir ve Uhud savaşlarında şehit olanlar şehitliğin müjde ve nimetlerine mazhar oldukları gibi Çanakkale’de şehit olanlar da bu nimet ve mükâfattan mahrum kalmayacaklardır. Bu hususu “Çanakkale Şehitlerine” başlıklı şiirinde çok güzel bir şekilde tasvir eden Mehmed Âkif’in adı geçen şiirinin bir bölümünü sadeleştirerek nesir halinde buraya kaydetmekten heyecanımı alıkoyamıyorum:

“Milletin namusunu çiğnetmemek için göğsünü siper ederek, yılmadan dövüştü, onu korudu, hiçbir zaman çiğnetmedi. Bir baksana; bütün dağlar, taşlar şehitlerle dolu, Allah’tan başkasına eğilmeyen başlar, temiz alınlarından yaralanmış yatıyorlar... Yâ Rabbi! İslâm’ın sembolü olan hilâlin uğruna da ne yiğitler canlarını feda edip güneş gibi batmaktadır! Ey bu vatan toprağı için vurulup toprağı düşen asker! Dedelerimizin ruhu göklerden inip seni o temiz alnından öpse yeridir. Sen, Bedir Savaşı’nın aslanları kadar şanlı bir askersin; çünkü onlar Tevhid’i kurtarmak için o gün nasıl canlarını esirge-medilerse, bu gün de sen aynı Tevhid uğruna al kanıyla toprağı sulayıp şehit düştün. Ey Yüce Şehid! Herkes gibi seni de bir mezara koymak isteyeceğiz. Ama sen o kadar büyü-sün ki, sana dar gelmeyecek mezarı kazabilmemiz mümkün değil. “Gel seni tarihe gömelim” desem oraya da sığmazsın. Tarih dediğimiz o kitap, değil senin varlığına, senin yaptıklarının hikâyesine bile kâfi gelmez! Öyle anlaşılıyor ki, senin yerin sonsuzluklar olacak, sen ancak oraya sığarsın. Ey Büyük Şehid! Sen, sonsuzluklara gömülüp uyurken “Bu taşındır” diyerek Kâbe’yi getirip başucuna diksem... Ruhumda duyduğum ilâhî ilhamları bu taş a nakış nakış işlesem... Gök kubbeyi bütün yıldızlarıyla getirip, kanayan lâhdinin üzerine örtsem... Mor bulutlardan açık türbene bir tavan çatarak,

yedi kandilli Ülker yıldızını uzatıp bir tavana taksam... Sen bu avizenin altında kanına bürünmüş yatarken, gece mehtabı alıp yanına getirsem ve türbedarın gibi sabahlara kadar bekletsem... Sabahları sonsuz ışıklarıyla ortaya çıkan güneşi sana âvize etsem... Akşamları ufkun tüllenen kızıl mağribini yarana sarsam... Evet, imkân olsa da bunların hepsini yapabilesem; yine de senin şanlı hatıranı, lâıyk olan en ufak bir şey yaptığımı söylemem.” (M. Akif Külliyyatı, c. 3, s. 424-425)

Herhalde şehitlik mertebesinin dünyaya dönük yüzünü ve boyutunu Merhum Âkif’in bu tasvirinden daha güzel anlatmak mümkün değildir. Çünkü şehitliği İslâm tarihinin ölüm kalım yıllarından itibaren renkli bir gök kuşağı gibi günümüze kadar uzatıp getirmiştir. Bu renkli kuşak kimi zaman bir tepede, vadide, yol kenarında, kimi zaman da deniz ve nehir kıyılarında bulunan şehit mezarlarının üzerindeki nur ile birleşip bütünleşmektedir. Sanıyorum Anadolu haritası ve bunun üzerinde bulunan şehitlik abideleri de bunun en güzel örneklerini teşkil etmektedir.

Şehitliğin âhirete ilişkin müjde ve derecesi de şu âyetin meâlinde işaret edildiği gibi gıptaya şayandır: *“Kim Allah’a ve Resûl’e itaat ederse işte onlar, Allah’ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, siddiklar, şehitler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır.”* (Nisâ, 4/69)

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de şehidin âhirete ilişkin sevinç ve memnuniyetini şöyle haber vermişlerdir: *“Ölen hiçbir nefis yoktur ki eğer onun Allah indinde bir hayrı (derecesi) varsa tekrar dünyaya dönmek istesin, dünya ve içinde bulunan her şey kendisinin de olsa yine dünyaya dönmek istemez. Ancak şehit müstesnadır. Çünkü o, şehitliğin faziletini görünce tekrar dünyaya dönüp bir kez daha öldürülmeyi arzu eder.”* (Müslim, “İmâret”, 29)

Uhud savaşı sonrasında babasının şehit olduğunu öğrenen Câbir (r.a) ise şöyle bir hadis nakletmektedir: “Babam şehit edildiği zaman ağladım, yüzündeki örtüyü açıp açıp ağlıyordum. Ashab-ı kirâm beni bırakmak istemiyordu. Fakat Resûlullah bana engel olmuyordu. Sonra buyurdu ki; “*Ağlasan da, ağlamasan da fark etmez. O (baban) kaldırılıp defnoluncaya kadar melekler kanatlarıyla ona gölge yapıyorlardı.*” (Buhârî, “Cihâd”, 20)

Görülüyor ki, bunca asırlar geçmesine rağmen şehitlik dünya ve âhiret inancımızda derecelerin en yükseği olarak yerini korumaktadır. Ne mutlu bu rütbeye erenlere! Şairin dediği gibi, onların maddi varlıkları yok olsa bile ruh ve mana âleminde Allah ile buluşma yolunda hayatları devam etmektedir:

*Mü'min olarak öldürülmekten hiç korkmam
Varacağım yer Allah olduktan sonra
Bu O'nun dilediği bir buluşmadır,
Bedenimi mübarek kılar azalarım parçalansa da.*

MALAZGİRT SAVAŞI VE İSLÂM'IN ANADOLU'YA GİRİŞİ

Tarih boyunca, İslâm'ın tebliğ ve gelişmesine zemin hazırlayan bazı dönüm noktaları olmuştur. Hicret, Bedir muharebesi, Hudeybiye antlaşması, Türklerin topluca müslüman olması, Malazgirt savaşı ve İstanbul'un fethi gibi tarihin akışını etkileyen olaylar, bunlardan sadece birkaçıdır.

Biz bu yazımızda düşmanların Anadolu üzerindeki kötü niyetli emellerini kursaklarında bırakan ve İslâm'ın doğudan batıya kaymasını kolaylaştıran Malazgirt savaşı üzerinde duracağız. Çünkü bu savaş, askeri yönden çeşitli yenilik, taktik, dehâ ve kahramanlık örnekleriyle yüklü olduğu gibi, mâna bakımından da “İslâm'ı tebliğ ve Anadolu sınırları içine yaymak” gibi yüce bir gaye ve hedefin başlangıcını teşkil etmektedir.

Ecdadımız, İslâm'ın doğuş yıllarından itibaren müslümanlarla temas halinde olmuştur. Bunun en güzel örneği, Sahabe ve Tabiin başta olmak üzere bazı İslâm büyüklerinin fetih, hicret ve tebliğ amacıyla Anadolu topraklarına ge-

lip yerleşmiş olmalarıdır. Nitekim ülkemizin değişik yerlerinde karşılaştığımız kabir ve türbeler bunun en açık delilidir. Bu hareketliliğin sonucu olarak atalarımız fazla gecikmeden İslâmiyet'le tanışmışlardır (Mustafa Müftüoğlu, *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*, Çile Yayınları, 2. baskı, İst. 1977, c. 4, s. 7)

Yaklaşık iki asır devam eden ferdi temas ve ihtida olayları sonunda fitratı olgunlaşan Türk Milleti kitle halinde İslâm'la kucaklaşmıştır. Prof. Dr. Osman Turan bu olayı şöyle değerlendirmektedir: “Türklerin İslâm medeniyetine top-tan girişleri; diğer din ve medeniyetlere intisaplarından farklı olarak, doğurduğu büyük ve müspet neticeler itibariyle, yalnız Türk ve İslâm tarihinin bir dönüm noktasını teşkil etmekle kalmaz, dünya tarihinin de en büyük hâdiselerinden biri sayılacak bir ehemmiyet taşır.” (M. Müftüoğlu, *a.g.e.*, c. 4, s. 7)

Ahmet Cevdet Paşa ise bu toplu ihtida olayının İslâm'ın tebliğ ve gelişmesine olan katkısına dikkat çekerek şöyle demektedir: “Türklerden iki yüz bin hargâh, İslâm ile müşerref oldular. Hargâh, deriden mamul çadır ve aba demek olduğundan, bir hargâh, bir hane halkı demek olur. Bu kadar halkın defaten Din-i İslâm'a dâhil olmaları, âlem-i İslâmiyet'te vukuat-ı mühimmedendir.” (M. Müftüoğlu, *a.g.e.*, c. 4, s. 8)

Bu hazırlık safhasından sonra Bağdat'ta yapılan muhteşem bir törenle Abbasi Halifesi El Kaim Bi Emrillah tarafından Tuğrul Bey 24 Ocak 1058 tarihinde Selçuk hükümdarı ve “Sultanü'l-İslâm” olarak ilân edilmiştir. Tuğrul Bey, yumuşak tabiatlı, zeki, sabırlı, dindar ve azimli bir hükümdardı. İktidarı döneminde Fatımîlerin ve Şiilerin Sünnîlik üzerindeki tahakkümünü kaldırarak icraatına başladı. Döneminde yaptığı diğer hizmet ve fetihlerle büyük itibar kazanmıştır. Ne yazık ki yakalandığı amansız hastalık sonunda 4 Eylül 1063 Cuma günü vefat etmiştir. Yerine yeğeni Alparslan sultan oldu. Malazgirt savaşına kadar yaklaşık 8 yıl hükümdar

lık yapan Alparslan, Azerbaycan, Kafkasya, Suriye ve Doğu Anadolu'ya yönelik fetihlerle otoritesini koruyordu (M. Müftüoğlu, *a.g.e.*, c. 4, s. 7). Ancak bu olumlu gelişmelere karşı Roma İmparatoru Romanos Diojenes rahatsız olmuştu. O, İslâm kültür ve medeniyetinin Anadolu'ya girmesini önlemek için caydırıcı tedbirler düşünüyordu. Kendisine ihtiyatlı olması tavsiye edilmiş ise de bu ikazdan ders almamıştır. Frank, Norman, Slav, Gürcü, Ermeni, Peçenek ve Uz'lardan meydana gelen iki yüz bin kişilik bir ordu ile 13 Mart 1071 tarihinde İstanbul'dan Malazgirt'e doğru yola çıktı (M. Müftüoğlu, *a.g.e.*, c. 4, s. 8). Orduda büyük harp aletleri özellikle 1200 kişi tarafından idare edilen ve dönemin en büyük silahı olan bir mancınık da vardı. Kararları kesindi; Alparslan'ı ve ordusunu yok edip İran'a girecekti.

Diojenes'in bu mağrur tavrını ve hayalini öğrenen Alparslan süratli bir şekilde elli bin kişilik bir ordu hazırladı. İslâm'ın ruhunu yüceltmek ve onu yaymak uğruna gazi veya şehit olmak gibi heyecan dolu gayelerle ordusuna disiplin ve moral verip savaşa hükümdar olarak değil, bir muharrip olarak katılacağını belirtti. Ok, yay, kılıç ve gürz gibi yakın vuruşma silahlarını kuşandı (Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1992, c. 7, s. 120 vd). Alparslan savaş başlamadan önce bir kez daha sulh teklifinde bulundu. Bu teklifi karşı tarafa götüren Türk heyeti olumlu cevap alamadığı gibi Diojenes'in diplomasi nezaketine uymayan şu kaba ve tehdit dolu sözleriyle karşılaştı: "Sultanınıza söyleyin, kendisiyle sulh müzakerelerini Rey'de yapacağım. Ordumu İsfahan'da kışlayacağım, hayvanlarımı da Hemedan'da sulayacağım."

Zeki ve hazır cevap olan Türk heyetinin temsilcisi Sav Tiğın şu espriyle hükümdara cevap verdi: "Atlarınızın Hemedân'da kışlayacaklarından eminim. Fakat sizin nerede

kışlayacağınızı bilemiyorum.” (Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Tarihi*, Ötügen Yayınevi, İstanbul 1977, c. 1, s. 418)

Artık savaş kaçınılmazdı. Halife bütün İslâm dünyasına, 26 Ağustos 1071 Cuma günü hutbelerde okunmak üzere şu duayı tavsiye etmiştir: “Allah’ım! İslâm’ın sancaklarını yükselt ve hayatlarını sana kulluk için esirgemeyen mücahitlerini yalnız bırakma. Alparslan’ı düşmanlarına muzaffer kıl ve askerlerini meleklerince teyit eyle. O Senin rızanı kazanmak için varını, canını ve her şeyini fedadan sakınmıyor. Sen onu koru ve düşmanlarını da kahret!..” (Y. Öztuna, *a.g.e.*, c. 1, s. 418)

Sultan Alparslan, imamı Muhammed bin Abdülmelik’e harp hakkındaki kanaatini sormuş ve ondan şu ümit dolu cevabı almıştır: “Sultan’ım, sen İslâmiyet uğrunda cihad yapıyorsun. Bütün müslümanların minberlerde dua ettiği Cuma günü savaşa giriş. Ben, Allah’ın, zaferi senin adına yazdığına inanıyorum.” (*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c. 7, s. 124)

Alparslan 26 Ağustos günü, Cuma namazını kıldıktan sonra ordusunu topladı. Herkesin önünde atından inip secdeye kapanarak Allah’a şöyle yalvardı: “Yarabbi! Seni kendime vekil yapıyor, azametinin karşısında yüzümü yere sürüyor ve senin uğrunda savaşıyorum. Allahım! Niyetim halistir. Bana yardım et...” (*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c. 7, s. 127)

Duadan sonra da komutanları vasıtasıyla askerlerine şu mesajı yayınladı: “Burada Allah’tan başka Sultan yoktur. Emir ve kader tamamıyla O’nun elindedir. Ben, sultanlığımı değil, şahadetimi düşünüyorum. Benimle birlikte savaşmakta veya savaşmayıp uzaklaşmakta serbestsiniz. Ey askerlerim! Eğer şehit olursam bu beyaz elbise kefenim olsun. Melikşah’ı yerime tahta çıkarınız ve ona bağlı kalınız. Savaş kazanırsak, önümüzde çok hayırlı günler olacaktır.” (M. Müftüoğlu, *a.g.e.*, c. 2, s. 10.)

Nihayet tarihin en büyük savaşlarından biri olan Malazgirt Muharebesi aynı gün öğleden sonra başladı. Alparslan iman, dua, irade ve azmin dışında ayrıca maddi güç ve planları da hazırlamayı ihmal etmemiştir. Ordusunu bir hilâl şeklinde açarak önemli kuvvetleri yanlara vermişti. Düşman zayıf bulunduğu merkeze yüklenip ilerlerken kısılcacın içine çekildiğini bilmiyordu. Akşam saatlerinde Alparslan sağ ve sol kanatlara taarruz emrini vermiş bir anda tekbir sesleriyle hücumu geçen ordu Bizanslıları çember içine alarak mağlup etmiştir. Hükümdarlarının da içinde bulunduğu esirler, gruplar halinde teslim alınmaya başlandı.

Böylece Sultan Alparslan'ın savaş öncesinde aldığı maddi ve mânevî tedbirler sonucu iki yüz bin kişilik haçlı ordusunu etkisiz hale getirmiştir. Artık Anadolu İslâm kültür ve medeniyetiyle baş başa bırakılmıştır. Bundan böyle doğudan batıya doğru akınlar ve fetihler gelişmeye başlayacaktı.

Romanos Diojenes'in esir sıfatıyla Sultan Alparslan'a arzı ve orada gördüğü muamele ise dünya tarihinde eşine az rastlanan ders ve ibretlerle doludur. Zira Diojenes esirler arasında huzura getirildiğinde öldürülmesini beklerken Sultan Alparslan'ın şu sözlerine muhatap olmuştur: “İmparator! Müteessir olmayınız, insanların maceraları böyledir. Size esir değil, bir hükümdar muamelesi yapacağım.”

Daha sonra özel bir çadır kurdurttu; hizmetliler verdi ve kendisine eş değer bir misafir şeklinde ağırladı. Böylece esir olarak bulunan düşmanına karşı merhamet, itidal ve insanlık duygularının en güzel örneğini göstermiştir.

Malazgirt zaferi dünya tarihinde, doğurduğu çok yaygın ve devamlı neticeleri itibariyle müslümanların güven, itibar, heyecan, birlik ve cihat duygularının kuvvetlenmesine sebep olmuştur. Hatta bazıları bu zaferi Hz. Ömer zamanında Bi-

zanslılara ve Sasanilere karşı kazanılan Yermuk ve Kadisiye gibi büyük zaferlerle kıyaslamışlardır. Bu nedenle devrin şairleri Alparslan'ı tebrik etmişler ve onu öven kasideler yazmışlardır.

Bu zaferden sonra doğudan batıya akınlar daha sürsütlü oldu. Ulaşılan yerlerde ikametler başladı. Akıncılar Anadolu'yu benimsediler. Orada teşkilâtlanıp yerli halkla kaynaşarak bir bütünlük sağladılar. Artık Anadolu İslâm'ın kültür ve zenginlikleriyle kucaklaştı ve teşkilâtlar kuruldu, millet ve devlet olmanın sevinci yaşandı. Bu kıtanın sınırlarını aşıp Balkan Yarımadasına adım atılmaya başlandı. Daha da önemlisi orta çağın kapanmasını ve yeni bir çağın açılmasını sağlayan ayrıca Doğu Roma İmparatorluğu'nu tarihe karıştıran, İstanbul'un fethine de o yıllardan itibaren zemin hazırlandı. (M. Müftüoğlu, *a.g.e.*, c. 2, s. 10)

Yazımızı Malazgirt muharebesinin sonuçları ve İslâm'ın Anadolu'ya girişini değerlendiren şu cümlelerle tamamlamak istiyorum:

“...Zamanında bütün İslâm dünyasında derin akisler uyanıran Malazgirt muharebesinin, neticeleri bakımından ehemmiyeti ölçüsüzdür. Anadolu onun hediyesidir. Tarih boyunca, Türkler tarafından kazanılan yüzlerce meydan muharebesinden bugün elde ne kaldığı düşünülürse, Malazgirt'in değeri iyice anlaşılacaktır. Malazgirt, aynı zamanda Türk milli bünyesinde köklü değişikliklere yol açmış; zaferi takip eden yıllarda Anadolu'yu vatan edinen Türk boyları, İslâmî akîdeler ile birlikte, eski bozkır yaşayış ve telakkilerinden büsbütün farklı tefekkürü, edebiyatı ve dünya görüşü ile toprağa bağlı taze bir cemiyet haline inkılap etmiştir ki, bundan sonra, yerleşik medeniyet unsuru olarak cihan tarihinde çok verimli hamleler yapmak imkânını kazanmıştır.” (Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, s. 36)

MİLLÎ MÜCADELE'DE DİN VE DİN GÖREVLİLERİNİN ROLÜ

Millî Mücadele yılları, milletimizin varlığını, bağımsızlığını ve değerlerini korumak için bütün imkânlarını kullandığı olağanüstü bir dönemdir. Tarihçiler bir ölüm ve kalım mücadelesinin verildiği bu zor günlerin süresini, yaklaşık dört yıl olarak (3 yıl, 11 ay, 15 gün) hesaplamışlardır.

Avrupa 1071 yılında Anadolu'nun Alparslan tarafından fethedilmesini ve daha sonra tedricen Müslümanlaştırılmasını içine sindiremedi. Bu nedenle iç ve dış ihanet odakları, el ele vererek, dokuz asır süren yıkıcı faaliyetlerin sonunda anayurdumuzu düşman işgaline maruz bırakma planlarını geliştirmiştir. Nihayet üzerinde yaşadığımız cennet vatanımızın dört bir yandan tehlikelerle çevrilmesi üzerine yüce milletimizin ruhunda ve benliğinde var olan dinî inanç ve değerler ön plana çıkmıştır.

Geçmiş ve yakın tarih, tarafsız bir biçimde incelendiğinde zaman Millî Mücadele'nin başarılmasında din adamlarının önemli bir rolü olduğu görülecektir. Merhum Dr. Fet-

hi Tevetoğlu'nun belirttiği gibi "Türk Milli Mücadelesi'nin noksansız tarihini yazanların, eserin asıl sahibi büyük Türk Milletinden bu Mücadele'ye, ufak-büyük hizmeti geçmiş her Türk evlâdına, gördüğü milli hizmet ölçüsünde yer ve değer vermeleri, hem ilmi bir zaruret, hem de bir kadirbilirlik borcudur." (Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de Din Adamları*, DİB Yay., Ank. 1997, c. 1, s. 12)

Bu nedenle biz de yazımızda Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında dinî değerlerin önemi ile din adamlarının katkıları üzerinde durmaya çalışacağız.

Zamanı geldiğinde insanları büyük istiklâl hareketine karşı azim, gayret, millî ve mânevî değerlerle donatarak harekete geçirecek şekilde duyarlı kılmak çok önemlidir. Durup dururken hiçbir kuvvet, hiçbir fikir, bu milleti öyle bir ölüm ve kalım savaşının kahramanı, gazisi ve şehidi olmaya zorlayamaz. Fakat geçmişe dönüp baktığımızda; tarihimizde iz bırakan hangi medeniyet, bilim ve kültür üstünlüğünü sağlamışsak, hangi ölüm dirim savaşını kazanmışsak, arka planında halkımızın İslâm'dan aldığı iman, birlik, sebat ve azmindeki ruh gücünün olduğu görülmektedir. Selçuklu'yu, Osmanlı'yı ve Cumhuriyet'i, ek yeri bırakmadan birbirine bağlayan cevher budur. Malazgirt gibi İstanbul Fethi'nde Çanakkale ve İzmir zaferlerinde tecelli eden ruh da yine bu ruhtur.

Din adamları hem Çanakkale Savaşı'nda hem de Millî Mücadele'de büyük hizmet vermişlerdir. Türk ordularında uzun süre hizmet amacıyla kalmış Alman Generali Liman Von Sanders Paşa "*Türkiye'de Beş Sene*" isimli eserinde din adamlarının Millî Mücadele'deki rolünü şöyle anlatmıştır. "Türkler dindar, bilhassa gelenekçi idiler. Din adamlarının her tabaka ve seviyeden insanlar üzerinde tesirleri vardı. Bu hasleti bilen kumandanlar ferdi feragat ve serdengeçtilik isteyen muharebe safhalarında din adamlarının telkinle-

rinden en geniş manada istifade ediyorlardı. Bu din adamları ağırbaşlı oldukları ölçüde, şefkatli, hal ve tavırları ile saygı-değer ve güvenirlî insanlardı. Onları en buhranlı anlarda dahi kötümser görmedim.” (İ. Hakkı Şengüler, *Mehmed Akif Külliyyatı*, Hikmet Neşriyat, İst. 1992, c. 10, s. 332)

Millî Mücadele için “Kurtuluş Savaşı” ve “İstiklâl Harbi” gibi isimler de kullanılmaktadır. Fakat hâdisenin ruhuna en uygun olanı kanaatimizce “Millî Mücadele”dir. Çünkü askeri harekâtın yanında olayın başka boyutu da vardır. Belki de Türk Milletinin kendi varlık, şeref ve istiklâli için topyekûn seferber olduğu; milletin her ferdinin kendi çap ve seviyesinde, üzerine düşen rol ve görevi yaptığı bir mücadeledir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti bu mücadelenin eseri olup onun temeli üzerinde yükselmiştir. Merhum Dr. Selâhattin Tansel de şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Bu başarının sağlanmasında başta M. Kemal Paşa olmak üzere payları büyük olan komutanları, erleri, T.B.M.M. üyelerini, Hatice Hatun’u, Kumcu Veli’yi, Gazeteci Hasan Tahsin’i, Batı Anadolu’nun bağıri yanık delikanlısını, Kastamonu’nun duygulu gelinini, Karadeniz’in titiz kayıkçısını, Güney ve Güneydoğu’nun esmer tenli yiğidini, Doğu Anadolu’nun çileli halkını, orta Anadolu’nun fedakâr erkek ve kadınıni, efelerini, zeybeklerini, ülkenin müftülerini ve köy imamlarını, öğretmenlerini minnetle anarım.” (*Yeni Türk Ansiklopedisi*, Ötüken Yayınevi, İst. 1985, c. 6, s. 2375)

Görülüyor ki, Millî Mücadele’nin başarılmasında emeği geçen şahıs ve meslekleri sınırlandırmak mümkün değildir. Ancak kati olarak bilinen bir şey vardır ki o da; milletimizin o yıllarda tarihte, eşi görülmeyen bir “millî tesanüd”; yani birlik, beraberlik ve dayanışma örneği göstermiş olmasıdır. Bu yüzden büyük ve küçük, her yaştan ve her cinsten, her

meslekten, her bölge ve beldeden kahraman, mücahid, gazi, şehid, boynu bükük, dul ve yetimleri rahmet ve minnetle anmak zorundayız.

Yahya Kemal'in 26 Ağustos 1922 yılında milletimizin içinde bulunduğu bu atmosferi ve onun asıl karakterini dramatize eden şu beyti, büyük bir anlam ve heyecanı dile getirmektedir:

*Şu kopan fırtına Türk ordusudur Yârabbi,
Senin uğrunda ölen ordu budur Yârabbi
Tâ ki yükselsin ezanlarla müeyyed nâmın
Gaalib et, çünkü bu son ordusudur İslâm'ın.*

Milletin huzur ve istikrarı özellikle vatanın birliği ve bütünlüğü tehlikeye düştüğü an başvurulacak tedbirlerin başında elbette millî ve mânevî değerlerimiz gelmektedir. Çünkü varlığımızın yegâne sebebi olan vatan, iman, ezan, bayrak ve hürriyet gibi değerlerin korunması uğruna atılan her adım, harcanan mesai, tutulan nöbet ve akıtılan gözyaşı ibadet kabul edilmiştir. Bu fedakârlığın devamında ise gazilik ve şehitlik mertebesi vardır.

Görülüyor ki, sırası geldiğinde bu değerlerin karşılığı mal ve canın ortaya konmasıyla ödenmiştir. Nitekim Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm de bu dereceye ulaşanları şöyle övmüştür: “İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler; rütbe bakımından Allah katında daha üstündürler.” (Tevbe, 9/20). “Müminler ancak Allah'a ve Resulüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte doğrular ancak onlardır.” (Hucurât, 49/15).

Her milletin tarihinde olağanüstü ve sıkıntılı anlar yaşanmıştır. Bizim de gerek üzerinde yaşadığımız coğrafyadan gerekse sahip olduğumuz millî ve mânevî değerlerimiz-

den kaynaklanan zor ve sıkıntılı günlerimiz olmuştur. Bundan sonra da benzer dâhilî ve haricî problemlerle her an için karşılaşmak mümkündür. Ancak bu tür olağanüstü hal-lerde millet olarak kimin nerede ne zaman ve ne yapacağını çok iyi bilmesi gerekir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığı zaman mesleklerin hepsi değerlidir. Zira her meslek diğer mesleğin tamamlayıcısıdır. Önemli olan yeri ve sırası geldiğinde bu meslek mensuplarını millî kültür ve değerler çizgisinde bir araya getirecek birlik ve beraberliği sağlamaktır. İşte Millî Mücadele'nin başarılmasındaki sır ve inceliğin esprisi de budur. Zira vatanın bütünlüğü tehlikeye düştüğü an sen, ben, o ve başkası değil tek millet, tek inanç ve tek yürek vardır. Bu acı tecrübeyi halkımızla birlikte yaşayan millî şairimiz Mehmed Âkif ne güzel söylemiştir:

Sen! Ben! desin efrad, aradan vahdeti kaldır;

Millet için işte kıyamet o zamandır!

Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;

Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.

Evet, vatanın bütünlüğü tartışılmaya başlandığı an sahip olduğumuz diğer bütün değerlerimiz tehlike ile karşı karşıya gelmiş demektir. Bu nedenle Mehmed Âkif'in vatan sevgisi, hasreti ve heyecanıyla yüklü şu beytini de buraya almakta yarar görüyorum:

Cânı, Cânânı, bütün varımı alsın da Hüdâ,

Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ!

Anadolu'da gerçekleştirilen kongre ve toplantılarda yapılan istişarelerde, savunma cemiyetlerinin teşkilinde, okunan hutbelerde, TBMM'nin açılışında, Misak-ı Millî hudutlarının tespitinde özellikle cennet vatanımızın işgalinde düşmana karşı topyekûn savaşmak üzere verilen fetvalarda hep din görevlilerinin isimleri ve imzaları vardır.

Denizli ve çevresinde millî mücadele fikrinin ilk kıvılcımını müftü Ahmed Hulusi Efendi tutuşturmuştur. İzmir'in düşman tarafından işgal edildiğini duyduğu an meydana yaptığı konuşmanın özeti şöyledir: "...Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir düşman tarafından işgal edilmiştir. Bu te-cavüze karşı hareketsiz kalmak, dine ve devlete ihanettir. Vata-na karşı irtikâb edilecek cürümlerin Allah ve tarih önün-de affi imkânsız günahtır. Cihat tam manasıyla teşekkül et-miş dini farize olarak karşımızdadır. İstiklâl aşkı, vatan sev-gisi, haysiyet şuurumuz ve kalbimizdeki iman ile mücadele-mizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazidir. Bu mutlak olarak cihad-ı mukad-destir. Me'yus olmayınız. Bu livay-ı hamdin altında toplanın ve mücadeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak 'Cihad-ı Mu-kaddes Fetvası'nı ilân ve tebliğ ediyorum." (A. Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, c. 1, s. 79)

Dönemin Ankara Müftüsü Rıfat Efendi de Millî Mücadele lehine verdiği fetva ile hükümet ve millete verdiği birlik ve beraberlik moralini de burada zikretmeye değer. Ayrıca İngilizlerin Amasya'yı işgal etmeleri tehlikesine karşı; halkı karşı koymaya hazırlayan müftü Hacı Tevfik Efendi'nin duyarlılığına da işaret etmek yerinde olur. İngiliz İntellicens Servisinde görevli Noil isimdeki subay, raporunda, müftü Hacı Tevfik Efendi'yi kastederek şöyle demiştir: "Tahkikat komisyonlarımızın beldesine girmesini istemeyen ve İcap ederse, halkını silahlandırılarak üzerimize saldırtacağı haberi-ni gönderip mümessillerimizi kabul etmeyen sarıklılardan birisi..." (A. Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, c. 1, s. 177)

Karşımıza çıkan ortak payda şudur: Millî Mücadelemi-zi zafere ulaştıran kuva-yı milliye kadrosunu ardından sür-rükleyen iman ve cihad ruhudur. Eğer bu iman olmasaydı, istiklâlin peşine düşülemez, zafer de kazanılamazdı. Çünkü

din, devlet, vatan ve milletten başka hiçbir şey uğrunda savaş yapılmaya ve şehit olunmaya değmezdi. Oysaki tarih boyunca milletimiz, “Din ve devlet, mülk ve millet” için şehit ve gazi olmaya hazır olduğunu defalarca ispatlamıştır.

İSTİKLÂL MARŞI VE MÂNEVÎ BOYUTU

Dünya haritasında yer alan her devletin kendine göre bir kuruluş tarihi, sınırlarını belirleyen coğrafyası, yönetim biçimi, bayrağı, dini, dili ve millî marşı (hymne national) gibi önemli özellikleri vardır. Bu ve benzer nitelikler genellikle halk çoğunluğu tarafından benimsenen sevgi ve heyecan dolu duygularla yaşatılan değerlerdir. İşte Mehmed Âkif Ersoy'un yazıp milletimize armağan ettiği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 12 Mart 1921 tarihinde resmi millî marş olarak kabul edilen İstiklâl Marşımız da bu tür mana ve hatıra yüklü değerlerden biridir.

Bu makalemizde İstiklâl Marşımızın kabul edildiği günlerin nazik şartları ile onun anlamı, mânevî boyutu ve ruhlarımıza verdiği heyecan üzerinde duracağız.

İstiklâl Marşı İçin Açılan Yarışma

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millî Mücadele'nin verildiği günlerde, o günlerin mânevî atmosferini yansıtacak, halkın ümit ve imanını terennüm edecek, kalplere kuvvet ve he-

yecan verecek bir millî marşın yazdırılmasına karar vermişti. Bu marş, hem o günlerde bağımsızlık ve hürriyet için çarpışan kahraman ecdadımızın yüksek duygularını gelecek nesillere aktaracak hem de yeniden kurulacak devletin “*İstiklâl Marşı*” olacaktı. Bunun üzerine dönemin şairleri arasında “Türk Millî Marşı” için bir yarışma açılması ve birinciliği kazanan şiire beş yüz lira mükâfat verilmesi kararlaştırılmıştır.

Yarışmaya büyük rağbet gösterildi. O devirde eli kalem tutan ve şiir yazan 724 kişi bu yarışmaya katıldı. Ancak söz konusu şairlerden millî marş güftesi olmaya layık ve o günlerin mânevî boyutunu terennüm edebilecek bir eser bulunmamıştır. Mehmed Âkif Bey, bir ödül karşılığı düzenlenen bu yarışmaya katılmamıştır. Çünkü ona göre bu hizmet para karşılığı yapılamazdı. Bunun üzerine dönemin ünlü Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Mehmed Âkif Bey’e şu mektubu yazarak onu millî marşımızı yazmaya davet etmiştir:

“Pek aziz ve muhterem efendim;

“İstiklâl Marşı için açılan müsabakaya iştirak buyuramamalarındaki sebebin izalesi için pek çok tedbirler vardır. Zat-ı üstadanelerinin matlub şiiri vücuda getirmeleri maksadın husulü için son çare olarak kalmıştır. Endişenizin icabetiği ne varsa hepsini yaparız. Memleketi bu müessir telkin ve teheyhüç vasıtalarından mahrum bırakmamanızı rica ve bu vesile ile en derin hürmet ve muhabbetlerimi arz ve tekrar ederim efendim.”

Millî Mücadele yıllarının sıkıntılarını gören ve yaşayan M. Âkif, bu teklife olumlu cevap vermiştir. Böylece o karanlık günlerde vatanımızın kurtulacağını, varlığımızın sembolü olan ay yıldızlı bayrağımızın ebediyen dalgalanacağını müjdeleyen, ordumuza ve milletimize iman, ümit ve cesaret kay-

nağı olan İstiklâl Marşını Ankara Taceddin Dergâhı'nda yazmaya başlamıştır. Bir müddet sonra Âkif, yazdığı şiirini Maarif Vekâletine göndererek verilen görevi yerine getirmiştir. Bu arada İstiklâl Marşı “*Kahraman ordumuza*” ithaf edilmek üzere ilk kez *Sebilürrişad* dergisinin 468. sayısında, dört gün sonra da Kastamonu'da çıkmakta olan *Açık Söz* gazetesinde yayımlanmıştır.

İstiklâl Marşı, Maarif Vekâleti'nin teklifi üzerine, 26 Şubat 1921 tarihli oturumda görüşülmek üzere gündeme alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında 1 Mart 1921 günü yapılan toplantıda, Hasan Basri Çantay'ın verdiği önerge üzerine söz alan Hamdullah Suphi, yarışmaya katılan şiirlerden yedisinin vekâletçe istenen şartları taşıdığını; ancak kendilerinin bunların arasından M. Âkif'in şiirini beğendiklerini söyleyerek tamamını okumaya başlamış ve her kıtanın arkasından büyük alkışlar almıştır. Yapılan oylamada şiir büyük çoğunlukla kabul edilmiştir. Artık resmiyet kazanan marşımız, Hamdullah Suphi tarafından bir defa daha okunmuş ve bütün mebuslarca ayakta dinlenmiştir. Hasan Basri Çantay, Mustafa Kemal Paşa'nın marş okunurken sıraların önünde ayakta alkışladığını kaydetmektedir. M. Âkif, TBMM kararıyla kendisine verilmek istenen 500 liralık mükâfat konusunda yine kararından vazgeçmemiş; ancak para kanun gereği bu amaç için ayrılmıştı. Israr edilmesi üzerine o söz konusu paranın, yardıma muhtaç kadın, çocuk ve öğrencilere dağıtılmak üzere yeni kurulan Darü'l-Mesai'ye (çalışma ve iş bulma evi) hediye etmiştir.

İstiklâl Marşı Milletın Malıdır

Millî Mücadele yıllarını ve olaylarını yaşamadan istiklâl marşını yazmak gerçekten mümkün değildi. Nitekim M. Âkif'e hastalığı anında İstiklâl marşı hakkında düşüncesi so-

rulduğunda gözleri nemlenmiş ve yatağından hastabakıcılarının yardımıyla doğrularak şunları söylemiştir: “İstiklâl Marşı... O günler ne samimi, ne heyecanlı günlerdi! O şiir, milletin o günkü heyecanının bir ifadesidir. Bin bir bela, musibet ve felâketler karşısında bunalan ruhların, ızdıraplar içinde halas dakikalarını beklediği bir zamanda yazılan bu marş, o günlerin kıymetli bir hatırasıdır. O şiir bir daha yazılamaz. Onu ben de yazamam. Onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak gerekir. O şiir artık benim değildir. O Milletindir. Benim millete karşı en kıymetli hediyem budur.”

İstiklâl Marşının Mânevî Boyutu ve Anlamı

İstiklâl Marşının metni incelendiğinde onun ne kadar temiz, samimi, ümit ve ızdırap dolu bir düşüncenin mahsulü olduğu hemen anlaşılmaktadır. Millî ve mânevî duygularımızı harekete geçirerek din, iman, vatan, ezan ve bayrak sevgisi arasında bir bütünlük oluşturmaktadır. Çünkü onu okuyan herkes hem sanat hem anlam bakımından büyük bir haz duymaktadır. Nazım tekniği ve muhteva yönünden de Türk şiir ve edebiyatının en güzel lirik/hamasi şiirlerindedir. Aruzla yazılan ve on kıtadan oluşan marşımızın her kıtanın mısraları kendi aralarında tam kafiyelidir. Ayrıca her kıtada, temayı oluşturan duygu ile uyumlu ton ve vurguların yer aldığı sağlam bir yapı gözden kaçmamaktadır.

Hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmayan şairimiz eserini, halkın muhtaç olduğu millî ve dini motifler ekseninde tamamlamıştır. Buna göre; müjde, ümit, cesaret, bayrak, hilâl, yıldız, hak, hürriyet, İstiklâl, yurt, millet, ırk ve vatan gibi millî kavramlarla iman, şahadet, helâl, cennet, hüda, ezan, mabed ve vecd gibi dinî kavramları birbirlerini destekler mahiyette uyumlu bir şekilde kullanmıştır. Böylece o vatan, toprak, hürriyet ve inancımızın yok edilmek istendiği karan-

lık dönemi geride bırakarak imanın verdiği ümit, heyecan ve cesaretle yazdığı İstiklâl Marşı ile halkına şu anlamı müjdelemek istiyordu: Korkma! Endişe etme. Batı ufkundaki bu al renk sönebilir; karanlık olabilir. Ama al sancak sönmez ve yok edilmez. Onun sönmesi, yok edilmesi için yurdumuzun üzerinde tek tüter ocak, tek aile ve tek Müslüman kalmaması lazımdır. Bu da mümkün değildir. Bu millet bayrağını indirmemek için son ferdine kadar mücadele etmeye hazır ve karardır. Çünkü bayrak milletimizin sevgilisi, hilâli de kaşıdır. Onun kaşlarını çatması bizi üzer, gülmesi ise hayat verir. Kahramanlık şevk verir. Zira bu millet bayrağı uğruna daima kanını verdiği için rengini de ondan almıştır. Dünyada bütün milletlerin bir esaret dönemi vardır. Fakat “*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım*” diyerek dünya tarihinde aralıksız hürriyetini müdafaa ve muhafaza etmiş tek millet olduğumuzu unutmayalım. İşte en canlı ve yeni örnek; Çanakkale’de bütün düşman unsurları bir araya geldiği halde karşılarında duran bu kuvvet ve kudret kalesini aşamamışlardır. Haçlı ideali ve medeniyet dedikleri tek dişi kalmış canavar, Mehmetçiğin iman dolu göğsü ve çelik iradesi karşısında mağlup olmuştur. Çünkü onlar haksız yere, zulüm ve kaba kuvvetlerine güvenerek iştahları kabarmış ve yurdumuzu işgal etmeyi planlamışlardır. Böylece bu cennet vatanın bağrına gireceklerini ve şehit kanıyla sulanmış topraklara sahip olacaklarını hayal etmişlerdir. Oysaki bu hayal ve hileleri kursaklarında kalacaktır. Çünkü yüce milletimiz; kararlı ve azimli tutumu sayesinde Cenâb-ı Hakk’ın va’dettiği günlerin ve zaferin arifesine artık ulaşmışlardır.

Aydınlık ufkun görünmesinden sonra, M. Âkif İstiklâl Marşımızın son kıtalarıyla âdetâ milletimiz adına Yüce Allah’a niyaz ederek şöyle yalvarıyor: Bu cennet vatan için canımı, bütün varlıklarımı vereyim. Ama beni vatanımdan

ayırma. Mabedime düşmanın kirli eli ve ayağı değmesin. Dinin temeli olan ezanlar kıyamete kadar minarelerimizden eksik olmasın. Bu dualarımız kabul edilip zafere ulaştığımız gün şehit olup toprak altında yatanlar bile yeniden hayat bulup yaralarından sevinç yaşları boşanacaktır. Ruhları arşa değererek birbirine kavuşacaktır.

Son kıtada Millî Mücadele'nin kazanıldığına dair kesin zaferin “*Ebedi İstiklâlin*” müjdesi verilmektedir. Artık hilâl çehresini, kaşını, çatmıyor ve naz etmiyor. Çünkü zafer kazanılmış “*şanlı hilâl*” olmuştur.

Birinci kıtada karanlığı haber veren şafağın yerine aydınlık güzel günleri haber veren, gittikçe aydımlanan, huzurlu sabah şafağında, hür ufuklarda şanlı hilâl ebediyen dalgalanmaktadır. Artık milletimizin sevgilisi, bayrağı güldüğüne göre uğrunda döktüğümüz kanları da helâl ediyoruz. Bayrağımız ve milletimiz ebediyete kadar birbirinden ayrılmayacak ve yok olmayacaktır.

Görülüyor ki milletimiz tarih boyunca Yüce Allah'a olan iman ve ümidiyle mücadele ederek hak ve adaleti yerleş-tirmeye çalışmıştır. O'nun adıyla canını vermiş ve şehitlik mertebesine kavuşmuştur. Ezanları susturmamıştır. Böylece Allah'ın Kur'an'da vadettiği zaferleri ve istiklâli hak etmiştir. İşte bu husus Yüce kitabımızda şöyle ifade edilmiştir:

“Gevşemeyin, hüznülenmeyin. Eğer (gerçekten) iman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz.” (Âl-i İmrân, 3/139)

AHMED HAMDİ AKSEKİ'NİN BİR MAKALESİ VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Merhum Ahmet Hamdi Akseki, Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Diyanet İşleri Başkanındır. Antalya Akseki, Güzel-su (Sülles) beldesinde 1887 yılında doğmuştur. Hayatını ilim, kültür ve milletin hizmetine adanmıştır. Yakın tarihimizin zor ve çetin bir dönemi olan Millî Mücadele yıllarında Anadolu diyarlarını adım adım dolaşarak yazı, vaaz ve konferanslarıyla birlik, beraberlik ve yeniden toparlanma hareketini desteklemiştir. Mehmed Âkif ve arkadaşlarıyla istişare ederek hizmetini sürdüren Akseki son dönemin müstesna bir din âlimidir. 9 Ocak 1951 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.

Onu bir kez daha hatırlamak ve ilmî otoritesi hakkında bir fikir vermek amacıyla bir makalesi üzerinde kısaca durmak istiyorum.

Akseki son derece zeki, ileri görüşlü, devrindeki gelişmeleri takip eden, kendini sürekli yenileyen ve taklide karşı olan bir âlimdir. Saltanat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dö-

nemlerini yaşayan bir din ve fikir adamı olarak, pozitif ilimleri, akılcı anlayışları Müslüman Türk toplumunun uğradığı sosyal ve kültürel değişiklikleri yakından takip etmiş, eser ve makalelerinde bu konuda isabetli teşhis ve tahlillerde bulunmuştur. İktisadi, siyasi, kültürel ve ilmi bakımdan geri kalmış İslâm toplumlarının her alanda gelişme ve ilerlemeleri için hayatı boyunca gayret sarf etmiştir.

Merhum o günkü toplumun sosyolojik ve psikolojik yönlerini tahlil ederek bir taraftan hurafe ve batıl inançlarla diğer taraftan da dini, Batı kalıpları içinde değerlendirerek modası geçmiş bir müessese şeklinde gösterip İslâm'a hücum edenlerle mücadele etmiştir.

Batı emperyalizminin İslâm dünyasının parçalanması için kurdurduğu plan ve sürdürdüğü gayretlere dikkatleri çekmiş, Garpcılık ve Milliyetçilik hareketlerine karşı çıkarak müslüman toplumların kurtuluşu için İslâm birliği fikrini savunmuştur. Bu mücadelede âdetâ Mehmed Âkif ile omuz omuza vererek (biri şiirleriyle diğeri düz yazılarıyla) hiçbir zaman hizmet meşalesini dillerinden ve kalemlerinden düşürmemişlerdir.

Akseki hocamız ayrıca 1947 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı görevine getirilmişti. Vefatına kadar bu görevinde de temkinli, başarılı ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarihinde iz bırakacak çalışmalar yapmıştır.

Merhum Akseki kitapları dışında *Sebilurreşâd* mecmuasında makaleler de yazmıştır. Örnek olmak üzere bu mecmuanın 20 Mart 1330 tarihli ve 290 sayılı nüshasında (12. cild) yayınlanan “*Her Kavmin Kendi Başına Hareketi İslâm İçin Bir Felâkettir*” başlıklı iki sayfalık makalesini, orijinal şekline dokunmadan yeni harflerle buraya alıyorum.

Dikkatle okunduğunda “Tarih tekerrürden ibarettir” prensibini hatırlattığı anlaşılacaktır. Çünkü zaman, mekân ve

olaylar değişse bile, kalıcı ve evrensel olan İslâmî değerler değişmemektedir. Bu değerlere toplum daima su, hava ve gıda gibi muhtaçtır.

Her Kavmin Kendi Başına Hareketi İslâm İçin Bir Felâkettir

Artık koca bir İslâm âleminin mahv ve helâki için hazırlanan dolaplar, kurulan planlar son zamanlarda pek mâhirane tedvir edilmeye başladı. Bunun neticesidir ki her taraftan âlem-i İslâm üzerine barân-ı belâ (belâ yağmuru), fitne, fesat ateşleri yağıyor, yangınlar içinde kalan bu zavallı İslâm memleketleri muttasıl yabancıların ellerine geçip duruyor. Düşmanların kimisi Din-i Mesihin nâşirlerini himaye etmek fikriyle, kimisi neşr-i medeniyet, beşeriyete hizmet gayesiyle, bir kısmı da muahedât-ı mahsuseden istifade fikriyle, hasılı İslâm âlemini yutmak, ya da ortadan kaldırmak için her birisi birer vesile ile yavaş yavaş hulûl ederek âlem-i İslâm'ın tâ can noktasına kadar geldiler. Eğer -maazallah- aralarında uyuşabilmeleri mümkün olsa âlem-i İslâm'ın kalbgâhında hançeri batırmaktan asla çekinmeyeceklerdir!

Acaba bunlara karşı şimdye kadar müslümanlar ne yaptılar? Başlarının üstünde dönen bu kadar felâketler, kulaklarını dolduran bu kadar gürültüler, cihanları sarsan bu kadar hadisat... acaba müslümanları ikaz edebiliyor mu?..

Evet, pek elim musibetlerden sonra başlarında dönen bu felâketleri, memleketleriyle beraber dinlerinin yok edilmesi için tedvir olunan bu mâhirane siyasetleri müslümanların bir kısmı anladılar. Bu felâketlerin esbab-ı hakikisini tahariye koyuldular. Bir kısmı ise hâlâ bu kadar elim felâketleri bile görmüyorlar. Mevcudiyetleri kaldırılmak için kopan kıyametler, kendilerine ninni sedası gibi geliyor: “*Onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir.*” (Bakara, 2/18), “*Onların kalpleri var-*

dır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar, işte asıl gafiller onlardır.”

(A'raf, 9/179)

Bugün hâlâ bir kısım müslümanlar vardır ki hurâfeperestlikle, atâletle, tembellikle geminin yürüyebileceğini, yalnız isimleri müslüman olduklarından dolayı Allah kendilerine muavânet edeceği iddiasında bulunuyorlar. Diğer taraftan muslih (ıslah eden) maskeli bir takım müfsidler de vardır ki çare-i necatımızı ulu orta dinsizlikte göstererek o yolda neşriyatta, propagandalarda bulunuyorlar. Yanlış yola sapanlar arasında son asrın modası olan komitecilik cereyanları da dalgalanıp durmaktadır. Bir tezebzüb (karışıklık), bir perişanlıktır ki ümmeti günden güne hufre-i izmihlâle doğru sürükleyip götürmektedir. Bir kere düşünelim: Acaba asabiyyet-i kavmiyye fikrinin artıp kabarması İslâm âlemini düşmüş olduğu çukurdan kurtarabilir mi?..

Malumdur ki Hz. Peygamber (s.a.s.)'in getirmiş olduğu âhirü'l-edyan ile âlem-i beşeriyet yeni bir devreye girmiş bulunuyordu. Bu din; bir din-i umûmi olduğu cihetle yegâne maksadı bütün insanların nail-i saadet olması idi. Bunun içindir ki; getirmiş olduğu kanunlar, kavânin-i umumiye ve külliye idi. Ahkâmı, akla muvafık ve her mekânda, her zaman kabil-i tatbik idi. İslâm en evvel bilumum insanlar arasında bir uhuvvet-i umumiyye, kendi müntesipleri beyninde tesis ediyordu. Müntesibinin haricinde olanları muharip, muahid ve zimmi olmak üzere üç sınıfa ayırıp bunların her birisi için de kat'îyyü'r-riaye bir takım ahkâm ortaya koyduğu gibi kendi müntesiplerinin de bir baba ile bir anadan meydana gelen hakiki bir kardeş gibi olmaları, yekdiğerine karşı cesed-i vahidin uzvu vaziyetinde bulunmaları esas maksadını teşkil ediyordu. İslâm takip ettiği bu gayeye kolayca va-

sıl olabilmek için en evvel beşeriyeti tevhide davet ediyordu. Müteaddit şekillerde beşeriyetin zihinlerini işgal etmekte bulunan fikr-i ilhadî kökünden mahvederek yerine hakiki bir vahdet-i ikame ediyordu:

“Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var?..”

(İbrahim, 14/10)

“İlâhınız tek bir Allah'tır. Ondan başka ilâh yoktur.” (Bakara, 2/163)

“De ki; O, Allah birdir.” (İhlâs, 112/1)

“(Resûlüm!) de ki: Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım...” (Âl-i İmrân, 3/64)

İşte İslâmiyet'in maksad-ı hakikisi bilumum insanlar arasında uhuvvet-i umumiye, kendi müntesipleri beyninde de ayrıca bir vahdet-i hakikiye tesis etmek olduğu için bütün ahkâmını bu yolda ortaya koymuş, buna zıdd olan her şeyi kemâl-i nefretle reddetmiş, hatta bu gibileri Müslümanlıktan tard etmiştir. İslâm'ın kalplerden çıkarmaya çalıştığı fikirlerden birisi de asabiyet-i kavmiye fikri olmuştur.

Esasen tevhide münafî (aykırı) olan bu fikri de pek şiddetli bir suretle men etmiştir: *“Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sınımsız yapışın; parçalanmayın...”* (Âl-i İmrân, 3/103) *“Müminler ancak kardeşler...”* (Hucurât, 49/10)

“Allah'ın eli (yardımı) cemaatle birliktedir...”, *“Ayrımcılık yapan bizden değildir.”* (Feydü'l-kadir, c. 6, s. 187 ve 459), *“Asabiyet duygusuyla öfkelenen, asabiyet uğruna savaşırken ölen kimsenin ölümü cahiliyye ölümüdür.”* (Müslim, “İmâre”, 57)

İşte bu gibi desatir iledir ki; evvelce asabiyet-i kavmiyye ile kan deryasına dönmüş olan Ceziretü'l-Arap bir kitle haline gelerek; bir fikir, bir nokta etrafında toplanıyorlardı; İ'lâyî kelimetullah, İ'lâyî-i din...

Bu esas metin üzerinde hareket eden müslümanlar az bir müddet zarfında dünyaları titretecek kadar kuvvet iktisab etmişlerdir. Düşmanları hiçbir suretle karşılarına çıkarmıyorlardı. Fakat maatteessüf sonraları akvâm-ı İslâmiyye arasındaki bu vahdet, tefrikaya yüz tuttu. Müslümanlar birbirlerine düştüler. Aralarına münafıklar sokuldu. Bin türlü mezhepler meydana çıkardılar..

Bunları sayıp dökmekten maksadımız, İslâm'ın bir şan ve şeref olan Asr-ı Evvelinin vahdeti sayesinde olduğu gibi, bu hale gelmesi de nifak ve tefrika yüzünden ileri geldiğini söylemektir. Müslümanlık vahdetten ne kadar uzaklaşmış ise o nispette zayıf düşerek düşmanlarının şikârı (avı, ganimeti) olmuştur. Zaten kanun-i tabiinin muktezası da bu değil mi?..

İslâm'ın gözetmiş olduğu bir gaye vardır ki; o da vahdettir. Kudret-i Fâtıra (benzeri olmayan kudretiyle yaratan); aralarında vahdeti muhafaza etmekle beraber emri-ı islahları için, çalışan milletleri hiçbir vakit helâk etmemiş, müşrik bile olsalar yine onları düşmanlarına karşı mağlup kılmamıştır.

Bugün Müslümanlık âlemi, hâlet-i ihtizarde (can çekişme noktasında) bulunuyor. Mütefekkirleri bunu tedaviye, düşmüş olduğu bu girdaptan kurtarmaya çalışıyorlar. Fakat maraza (hastalığa) mübtelâ olan bir ferdi o marazdan tahlis edebilmek için evvela o marazı hakkiyle keşfedebilmek, saniyen o hastanın mizacına göre ilâç tertip etmek lazımdır. Ulu orta tertip edilen ilâçlar zavallı hastanın halâsını (kurtuluşunu) değil, helâkini tesri' etmekten (hızlandırmaktan) başka bir işe yaramaz.

Efrad böyle olduğu gibi heyet-i ictimaiyye de böyledir. Herhangi bir sebebin tesiriyle hayat zindeliğini kaybederek duçar-ı zayıf olmuş (zayıf düşmüş) inkıraza (sönme, ze-

val bulma) doğru yüz tutmuş olan bir vücudu düşmüş olduğu girdaptan tahlis edebilmek için illet ve esbabını teşhis ederek onlardan sonra da suret-i tedavisini düşünmek lazımdır. Çünkü evvela ilim, sonra amel lazımdır. Eğer illet keşf olunur da suret-i tedavisinde hata edilirse hasta yine kurtulmaz. Belki çok vakit usul-i tedavide irtikâp edilecek en ufak bir hata -maazallah- hastanın bütün bütüne mahviyeti intaç eder. Bilemeyiz ki inhilâle (çözülme, dağılma) yüz tutmuş olan bir vücut için, daha ziyade hatta bütün inhilâlini mucib olacak bir ilâç mı verilir? Yoksa o vücudun azalarını bir araya toplayacak, onlara kuvvet verecek bir deva mı tertip edilir?..

Bize kalırsa “muslih”lerimizin takip etkileri yollar pek tehlikelidir. Ulu orta o yoldan gidecek olursak, sahil-i selâmete çıkmak şöyle dursun, bilakis felâket uçurumlarına doğru daha ziyade yaklaşıyoruz!..

Bugün İslâm âleminin kurtulması için bir çare vardır ki o da; İslâm’ın terakkisine sed çeken bir takım hurafâtı, müslümanları birbirinden ayıran kavmiyet fikirlerini kaldırarak bilumum müslümanların beyninde hakiki bir vahdet, Müslümanlığın icabatından olan halis bir uhuvvet husule getirmektir.

Her ne vesile ile olursa olsun, müslümanlar arasında böyle bir vahdet vücuda gelirse, o dakikadan itibaren İslâm âlemi felâketten kurtulmuş, kendisi için mev’ud olan (vaaad edilen) istikbale doğru açılmış nazariyle bakabiliriz. Her halde şunu iyi bilmelidir ki; ulu orta bir dinsizlik fikri bu memleket için ne kadar muzır (zararlı) ise kavmiyet fikri de o nispette tehlikelidir.

Artık akvâm-ı İslâmiyye için bu hakikatleri anlayarak henüz İslâm büsbütün muzmahil (darmadağın) olmadan sımsıkı Allah’ın kitabına yapışmak Peygamber-i zîşanın gösterdi-

ği tarik-i vahdeti takip etmek zamanı gelmiştir. Yoksa her kavim kendi başına harekete başlarsa -maazallah- izmihlâl muhakkaktır: “*Bizim vazifemiz, açık bir şekilde Allah’ın buyruklarını size tebliğ etmekten başka bir şey değildir.*” (Yâsîn, 36/17)

Evet, bu açık, net, zengin, mâna ve haz yüklü cümlelere ilâvede bulunmak doğru olmaz. Bu vesile ile merhum hocamızı bir kez daha minnet, rahmet ve şükranla anıyoruz.

*Laiklik-İrtica / Din ve Vicdan
Özgürlüğü*

DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN MİLLİ BÜTÜNLÜĞÜMÜZE KATKISI

Kur'an'ın asıl muhatabı ve konusu insandır. Bu nedenle yeryüzündeki canlı ve cansız varlıklara oranla ondan gıpta ile söz edilmiştir:

“Gerçekten biz insanı en güzel biçimde yarattık.” (Tin, 95/4) *“Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık, onların karada ve denizde taşınmasını sağladık. Onları temiz şeylerle rızıklandırdık ve yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”* (İsrâ,17/70)

Yüce Allah bu âyetlerde insanoğluna olan lütuf ve ikramının bir özetini hatırlatarak onun bu âlemdeki özel konumuna işaret etmektedir. İslâm bilginlerine göre insanın şanı, şerefi ve diğer varlıklardan üstünlüğü, Allah'ın ona verdiği beden güzelliği, el, göz, kulak gibi organlarını daha becerikli bir şekilde kullanması, konuşabilmesi, gülüp ağlayabilmesi, başka birtakım varlıkları kendi hizmetinde kullanması, aletler icat etmesi, olaylar arasındaki sebep-sonuç alakasını görmesi ve bu sayede geleceğe yönelik programlar ve hazırlık-

lar yapması, kısaca bedenî, ahlâkî ve ruhî meziyetlerle donatılmış olmasıdır. Diğer yandan insan olaylar karşısında hür iradesini ve serbest tercihini kullanabilecek bir kabiliyete sahip kılınmıştır.

Şu âyetler de bu hususa işaret etmektedir: “*Gerçek şu ki, biz insanı karışık bir nutfeden yarattık. Onu imtihan edelim diye, kendisini iştirir ve görür kıldık. Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör.*” (İnsan, 76/2-3) “*Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Ona iki yolu (doğru ve eğriyi) göstermedik mi?*” (Beled, 90/8-10)

Bu durumda insanın hayır ve şer karşısında olumlu ya da olumsuz tavır alma gibi bir sorumluluğunun olması kaçınılmazdır. Ancak onun bu alanda yol alıp başarılı olması, iradesini hür ve serbest olarak kullanmasına bağlıdır. İşte bu nedenle insan doğuştan itibaren bazı temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Bunlar mânevî, şahsî, iktisadî, sosyal ve siyasî haklar ile hürriyetler gibi genel başlıklar şeklinde özetlenebilir.

Biz bu yazımızda mânevî hürriyetlerin bir bölümünü teşkil eden din ve vicdan özgürlüğü ile bu özgürlüğün millî bütünlüğümüze yapacağı katkıyı tartışmaya çalışacağız.

Aslında dinin, canın, aklın neslin ve malın korunması bütün semavî dinlerin olmazsa olmaz şartıdır. Buradan hareketle din ve vicdan özgürlüğünün tarihin her döneminde fert, toplum ve millî bütünlük açısından önem arz ettiği gibi günümüz şartları ve beklentileri açısından da ciddiyetini koruduğu görülmektedir. Konuya ekmel ve evrensel olan İslâm dini açısından yaklaşıldığı takdirde insanlığın ortak problemlerine çözüm bulunacağından asla şüphe edilmemelidir. Çünkü İslâm’ın özünde, inancında, ibadetinde, ahlâkî prensiplerinde, içe ve dışa dönük bütün davranışlarında barış, güven, huzur, sevgi, mutluluk, hür irade, serbest düşünce ve uzlaş-

ma gibi yararlı ilkeler mevcuttur. Nitekim Cuma namazı ve hac gibi fert ile toplumun sosyal hayatında önemli bir etkisi olan ibadetlerin bile ön şartları arasında hürriyet, bağımsızlık, emniyet ve güvenlik gibi hususlar yer almaktadır.

Esasen İslâm kaynaklarında yerini bulan dinin şu tanımında bile hür ve serbest olmanın işaretlerini görmek mümkündür: Din; *akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilâhi bir kanundur.* (Harputî, *Tenkihu'l-Kelâm fi Akaidi Ehli'l-İslâm*, s. 8)

Görüldüğü gibi dinin özünde yanılma payı olmayan vahiy ile kişiye değer kazandıran akıl, serbest irade ve mutluluk bulunmaktadır. Vicdan ise iyiyi kötüden, hayrı şerden ayırt etmeye yardımcı olan ve insana iyilik yaptığı zaman huzur ve sevinç, kötülük işlediği zaman pişmanlık, elem ve ızdırap veren ahlâkî bir duygudur. J. Jacque Rousseau ise onu insanlardaki oto kontrol mekanizmasını çalıştıran ilâhi bir içgüdü şeklinde tanımlamıştır.

Bütün tarihî tecrübe, akliselim ve bilimsel çalışmalar göstermiştir ki, insanın başarılı ve mutlu olması, önce kendisiyle sonra da çevresiyle barışık, uyumlu, duyarlı, azimli, sabırlı, kararlı, morali yüksek, yapıcı ve etkileyici bir güce sahip olmasına bağlıdır. İşte bu güç ve heyecan din ve vicdan hürriyetinin temel unsurları olan iman etme, bağlı bulunduğu dinin esaslarına göre amel etme, onu öğrenme, öğretme, tebliğ etme, emir ve yasaklarına riayet etme gibi doğal özgürlüklerin hazzını tatmaktan geçer. Descartes bile asırlar öncesinde bu gerçeği kabul etmiş ve yaşadığı çağın düşünce kabuğunu kırarak şöyle haykırmıştır: *“Ben zatım itibariyle, aslında noksan olmamakla beraber kâmil bir zatın varlığını duyuyor ve bu şuuru bana yerleştiren, bütün kemal sıfatlarıyla muttasıf ekmel bir zatın varlığına inanmayı zaruri görüyorum ki, o mükemmel varlık da Allah'tır.”* (Yusuf el-Kardavî, *İbadet*, s. 22)

Düşünür Ernest Renan da bu hususta şunları söylüyor: “Sevdiğimiz her şeyin zevale ermesi, akıl, ilim ve sanat gibi değerleri kullanma hürriyetinin yok olması mümkündür. Fakat insandaki din ve vicdan duygusunun silinmesi imkânsızdır.” (Yusuf el-Kardavî, *a.g.e.*, s. 24)

Tarih boyunca sosyal hayatın bize yansıyan vitrinine bakıldığında da “Medine Site Devletinin Anayasası”ndan tutun da İstanbul’un fethinden sonra hazırlanan Fatih Kanunnamelerine, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesine, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine, Avrupa İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmesine, İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmeye ek Protokol ile modern anayasaların ilgili maddelerinin hükümlerine varıncaya kadar din ve vicdan hürriyetinin önemine atıfta bulunulmuştur. Nitekim günümüz Batı dünyası da din olgusunu sosyal hayatın vazgeçilmez bir gücü olarak görmeye devam etmektedir. Çünkü biliyorlar ki, hayata uzak, küskün ve ilgisiz kalınmaması için daima din ve ondan kaynaklanan moral değerlere ihtiyaç vardır. Bu nedenle Avrupa’da dinî değerlere olan ilgi gıpta ve takdire değer görülmektedir.

Söz buraya kadar gelmişken tekrar İslâm açısından din ve vicdan hürriyetinin millî bütünlüğümüze olan katkısına dönelim.

Bilindiği gibi İslâm hukukunda temel hak ve hürriyetlerin kaynağı sırasıyla Kur’an, Sünnet, içtihatlar, ashab-ı kiramın tatbikatı, mahkeme kararları, örf, âdet vs.dir. Konu ile ilgili şu âyet meâllerini buraya almakta yarar vardır:

“De ki: ‘Ey insanlar! Rabbinizden size hak gelmiştir. Artık kim hidayeti kabul ederse o, ancak kendi faidesi için hidayete ermiş, kim de saparsa o da yalnız kendi zararına

sapmış olur. Ben sizin başınızda bir bekçi değilim'." (Yûnus, 10/108)

"Dinde zorlama yoktur. Hakikat, iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır." (Bakara, 2/256)

"Eğer Rabbin dileyseydi, yeryüzündeki kimselerin hepsi, topyekûn iman ederdi. Böyle iken sen hepsi mümin olsunlar diye insanları zorlayıp duracak mısın?" (Yûnus, 10/99)

"O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır." (Mülk, 67/2)

"...Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyleyse dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." (Kehf, 18 /29)

Din ve vicdan hürriyetinin fert, millet ve vatanın bağımsızlığı üzerindeki olumlu ve katkı sağlayıcı etkilerini ana hatlarıyla şöyle açıklamak mümkündür.

1. Din ve vicdan özgürlüğü, bilim ve kültür hayatının gelişmesine, derinleşmesine ve zenginleşmesine yardımcı olur. Nitekim Kur'an'da bilim ve düşünceyi konu edinen yaklaşık 750 âyet vardır. Ancak, akıl, tefekkür, nazar, ibret ve ders almak gibi dolaylı olarak ilim ve kültürü ön plana çıkaran âyetler de dikkate alındığında Kur'an'ın her dört âyetten birinin bilim ve kültür ile ilişkili olduğu görülecektir. Nitekim İslâm ve insanlık tarihinde önemli izler bırakan İbn Sina, Farabî, İmam Gazzalî, Mevlâna, Yunus Emre ve Ahmed Yesevî gibi simalar da din ve vicdan hürriyetinin atmosferinde bilim ve hoşgörünün zirvesine ulaşmış otoritelerdir.

2. Bilindiği gibi ahlâk, doğruluk, iyilik ve adalet gibi değerler sağlıklı bir toplumun temel unsurlarıdır. Sosyal ve iktisadi hayatı tehdit eden haksızlık, yolsuzluk, rüşvet; yetim, kul ve kamu hakkına zarar vermek gibi bütün olumsuz davranışların kökünde cehalet ile "iç varlığımızda oto kont-

rol” sistemini sağlayan din, iman ve Allah korkusundan yoksun olmanın önemli bir etkisi bulunmaktadır. Millî Şairimiz Mehmed Âkif bu hususu şöyle ifade etmiştir:

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır.

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

3. Din ve vicdan özgürlüğünün sosyal hayatımıza yansması durumunda makam, mevki, şöhret, gösteriş, siyasi düşünce gibi geçici sebeplerle “dinin ve dince kutsal sayılan değerlerin” istismarı yapılamayacaktır. Varlıklarını bu tür değerlere endeksleyenler hür ve bağımsız vicdanlarda yer bulamayacaklardır. Zira Kur’an’ı Kerim de bu istismara izin vermemiştir: “...Âyetlerimi az bir karşılık ile satmayın, yalnız benden korkun.” (Bakara, 2/41)

4. Din ve vicdan hürriyetinin topluma yansmasının açık işaretlerinden biri de millî birlik, beraberlik, barış ve huzurdur. Zira Kur’an ve Sünnet’in öncelikli hedefi de budur. Gerçekten şerefli tarihimiz bu tür olumlu örneklerle doludur. Yüce milletimiz din ve vicdan hürriyetini üst düzeyde yaşadığı devirlerde iç ve dış barışı sağlamış, insanını mutlu ve varlıklı kılmış, ahlâk ve adaleti ön plana çıkarmış, daha da önemlisi vatanın bağımsızlığını, millî ve mânevî hayatımızın yegâne teminatı olduğunu ispatlamıştır.

İRTİCA VE LAİKLİK

“İrtica” ve “laiklik”, son yıllarda kamuoyunda tartışılan hassas ve nazik konuların başında gelmektedir. Bu kavramların çoğu zaman gerçek anlamlarının dışında kullanılması ya da taraflı ve ideolojik yorumlanması toplumda tereddütlerin doğmasına, kafa karışıklığına ve karşıt grupların oluşmasına sebep olmuştur. Bu nedenle söz konusu kavramların, milletimizin evrensel değerleriyle karşı karşıya getirmeden objektif ve bilimsel tanım ve açıklamalarla sunulmasında yarar vardır. Bu yüzden irtica ve laiklik hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapmak için önce onların tanımları ve ilgi alanlarının ortaya konulması gerekir.

İrtica; ric’at etmek, geri dönmek, eski hayat tarzına dönmek, bugün gelişmiş olanı bırakıp geçmişteki daha az faydalı ve mükemmel olmayanı almak gibi anlamlara gelmektedir (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, “İrtica” maddesi).

İslâm tarihinde irtica kavramı ilk kez Hz. Ebû Bekir’in hilâfeti döneminde ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi Yemen ve Necid Araplarından bir kısmı İslâm’a girdikleri halde tam

anlamıyla dine ısınmamışlardı. Bu durum Kur'an'da şöyle açıklanmaktadır: “*Bedeviler ‘inandık’ dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama ‘boyun eğdik’ deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah’a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez*” (Hucûrat, 49/14).

İşte Müslüman görünmelerine rağmen henüz İslâm’ı gönüllerine sindiremeyen bazı kimseler Hz. Peygamberin vefatından sonra cahiliye dönemindeki örf, adet ve batıl inançlarına geri dönmeye teşebbüs etmişlerdir. Özellikle zekât vermek ve hazırlanan savaşlarda görev almak gibi yüce dinimizin önemli prensipleriyle karşı karşıya gelince bunlardan bir kısmı geri adım atarak eski yaşantılarına ve şirk hayatlarına dönmeye karar vermiştir. Tarihteki bu olumsuz gelişmeler, ilk irtica hareketleri olarak değerlendirilmiştir.” *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c. 2, s.34; Ahmet Nedvî, *Büyük İslâm Tarihi*, Haz. Eşref Edib, Sebilürreşad Neşriyatı, İst. 1967, c.1, s.189)

Görülüyor ki bu tür dinden sapmalar ya da tekrar cehalet ve şirk hayatına dönmek gibi davranışlar “irtica”ın anlamına daha uygun düşmektedir. Çünkü tarihin hangi döneminde olursa olsun semavi dinlerden birine özellikle hak, son ve evrensel olan İslâm dinine inanmış olmak ve ondaki değerleri yaşamak kadar medeni, kültürel ve bilimsel bir davranış yoktur. Esasen tarih, ilmî gerçekler ve bilim adamlarının tespitine göre de, din duygusu fert ve toplum hayatı için zorunludur. Zira din, ilk insanla birlikte gündemdeki yerini almıştır. Yüce Allah onu, insanın yapısına, kendisiyle ilişki kurmaya yöneltecek bir “asli duygu” olarak yerleştirmiştir. Bu itibarla din, özünde saf, berrak ve temiz bir levha gibidir. Batılı düşünür Bonald’ın de dediği gibi, “İnsan her zaman kutsal ve kutsallığı düşünmüştür.” (Bonald Louis-Ambroise, *Teoricdu Pouvoir, Politicue et Reliגיעux*, p. 29-31)

Bu nedenle din, sürekli olarak en yüksek ideallerin kaynağı ve evrensel arayışların hareket noktası olmuştur; her dönemde insanlığın ruh, karakter, kimlik, kültür, ekonomik, sosyal ve siyasi düşünce oluşumunu etkilemiştir.

Objektif ve bilimsel olarak İslâmî kaynaklara bakıldığında dinin tanımlanmasındaki anlam bile insanın hür ve kendi serbest iradesiyle mutluluğa davet ettiğini görüyoruz. Buna göre din, “Bir ilâhî emirler manzumesi olup, akıl sahiplerini kendi iradeleriyle doğrudan doğruya hayra iletir.” (Seyyid Şerif Cürçânî, Kitâbü't-Ta'rifat, Dârür'r-Reşad, Kahire, s.117)

Aslında irtica ya da köktendincilik, Amerika'da 1920'lerde modernist teolojiyi ve sekülerleşme akımına direnmeyi Hıristiyanın temel görevi sayan bir Evanjelik akımını akla getirmektedir. Bu akıma mensup insanlar militanca eylemler ortaya koyarak Kitab-ı Mukaddes'in sadece lâfzî yorumunu dikkate alır, tefsir ve tevilini reddederlerdi. Bu tür aşırılıklarından dolayı, köktendincilik (fundamentalizm) kavramıyla gündeme gelmiştir. Ancak, bu yanlış düşünceden yola çıkarak irtica kavramıyla İslâm'ın önünü kesmek ya da onun temel kaynakları olan Kur'an ve sünnete atıfta bulunmak doğru değildir. Çünkü İslâm, evrensel prensipleriyle her çağın dinidir. Daima insanın mutluluğuna, huzur ve barışına kucak açarak her gün bir önceki güne göre daha ilerde olmayı ve kalkınmayı tavsiye eden bir dindir. Nitekim Avrupa Topluğuna üye ülkelerin de kendi inançlarını ön plana çıkararak Hıristiyanlık ve Yahudilik başta olmak üzere dinî kaynaklı bütün değerlerini daha geniş bir kitleye yaymak ve kabulünü sağlamak için her türlü siyasi, kültürel, teknik ve diğer propaganda vasıtalarını mubah saymışlardır.

Bu nedenle ekonomik teşkilâtları, yardımlaşma sandıkları, yazılı ve görsel basın kuruluşları insan hakları örgütleri ve

kilise birlikleri gibi kurumların oluşturulmasında, Hıristiyanlık ilâhiyatının yayılmasını ve değerlerinin korunmasını tavsiye edilmez bir prensip olarak kabul etmektedirler. Nitekim aynı ruh ve düşünceyi canlı tutmaya çalışan ABD papazlarından Jimmy Swggart, 10 Nisân 1989 tarihinde televizyonda “*Asrımızın Mucizesi*” başlığı altında yaptığı bir konuşmada “Kırk bir yıldan beri kapılarını Allah’a kapamış olan bir ülkeye giriyoruz” dedikten sonra 8 Ocak 1989 tarihinde, 250.000 dolar harcayarak Amerika’dan uydu aracılığı ile Kızıl Çin’de 330 milyon insana yarım saat süre ile hitap ettiğini ifade ederken, bu konuşmadan ekrana görüntüler getirmek suretiyle “Girilmesi imkânsız gibi gözükken İslâm dünyasına da gireceğiz” şeklinde sözlerine devam ederek komünist dünyanın yıkılışı ile birlikte İslâm’ın, kilisenin ve arkasındaki güçlerin tek hedefi haline geleceğini açıkça ifade etmiştir.

Yine Amerika misyonerlerinin hazırladıkları başka bir raporda şöyle bir değerlendirme yapılmıştır: “Misyoner faaliyetleri açısından Türkiye, Asya’nın anahtarıdır.” Bu anahtar olmada Anadolu başta gelmektedir. Çünkü Anadolu hem Türk dünyası hem de İslâm âlemi için stratejik bir önemi haizdir. Hıristiyanlık açısından da önemlidir. Çünkü bu dinin mimarı kabul edilen Pavlus, Hıristiyanlığı yaymak için Anadolu’nun çeşitli vilayetlerini gezmiştir. İstanbul da önemlidir. Zira İstanbul olmasaydı bugün Hıristiyanlık da olmazdı. Öyle görünüyor ki, Hıristiyan misyonerleri Anadolu başta olmak üzere İslâm âlemini hâlâ önemli bir pazar ve etkileme alanı olarak görmektedirler.

Ülkemizdeki irtica tartışmaları günlük siyasi olayların gölgesinde bilimsel ve objektif değerlerden uzak duygusal ve yüzeysel bir biçimde yapılmaktadır. Öyle ki bu alanda hazırlıklı ve uzman olmayan kitle, irtica ile dini aynı eksen üzerinde yorumlamak gibi büyük bir hataya düşmektedir. Oysa-

ki bu davranışın sonucunda, tarih boyunca uğruna kan ve canın feda edildiği iman, Kur'an, vatan, bayrak, ezan, hürriyet ve bağımsızlık gibi kutsal değerlere karşı olan aşk ve heyecanın sürdürülmesinde tereddüt ve gevşekliğe yol açılmaktadır. Zira bu değerler yüce milletimizin ortak değerleridir. Hatta onların korunması uğruna tarihini şehit ve gazi destanlarıyla süslemiştir. Bu yüksek duyguların temel harcı inanç değerleridir. Nitekim Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de dinin lüzumuna ve gerçekliğine şöyle işaret etmiştir: “Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur. Din vardır ve lazımdır. Temeli çok sağlam bir dinimiz var. Malzemesi iyi, fakat bina uzun asırlardır ihmale uğramış.” (Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, 6. baskı, DİB Yayınları Ankara 1999, s. 8)

Görülüyor ki Atatürk, bu sözleriyle İslâm dininin mutlak ehemmiyetine ve ondaki değerlerin yoğrulup insanlığın hizmetine sunulması için araştırma yapılması gerektiğine inanmaktadır. Gerçekten günümüz insanının hava ve su kadar hasretini çektiği huzur, barış, temel hak ve hürriyetler için ne gerekiyorsa hepsinin cevabı ve ilâcı dinin özünde mevcuttur.

Hal böyle olunca günümüzde irtica ve laiklik kavramlarını eksik ve yanlış yorumlayarak toplumun güvenini, devletin mânevî şahsiyetine, onu sevk ve idare edenlere karşı sarsmaya kimsenin hakkı olmamalıdır. Diğer yandan bu cennet vatanımızın devamından yana tavır alan herkes bu değerlerin yaşatılmasına sağlıklı ve olumlu katkıda bulunmak zorundadır.

Günümüzde toplumun barış ve huzurunu zedelemeye malzeme olarak gerçek amacına aykırı bir şekilde kullanılan hatta din ile uyuşmazlığı varmış gibi gündemde tutulan ilkelere biri de laikliktir. Eğer bundan kasıt dinin zor ve baskı-

cı olduğu iddia ediliyorsa bu dine haksızlık olur. Allah'ın şu hükmü bu uyuşmazlığı ortadan kaldırmıştır: “*Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.*” (Bakara, 2/256)

Şayet laiklikten kasıt din ve dünya işlerini tamamen birbirinden uzaklaştırmaksa bu da dinin insana verdiği heyecan ve dinamizmi inkâr anlamına gelir. Çünkü bütün bilimsel araştırmalar göstermiştir ki, inançlı insan hayata ve tabiata karşı daha dirençli olmaktadır. Diğer yandan insan dünyaya bir imtihan için gelmiştir. Çalışıp başarılı olması ve yararlı işler yapması gerekmektedir. Nitekim dinleri bize tebliğ eden peygamberlerin de çalıştıklarını, meslek edindiklerini, helâl kazanç ve alın terini tercih ettiklerini görüyoruz. Çalışıp kazanmayı ve başkasına maddi katkıda bulunmayı teşvik etmişlerdir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.s) “*İnsanların hayırlısı, insanlara en faydalı olanıdır.*” “*İki günü birbirine denk olan zarardadır.*” buyurmuştur.

Şayet üçüncü bir izah tarzı olarak laiklikten maksadın din ve inanç özgürlüğü olduğu ise bu alanda bir çatışma söz konusu olamaz. Çünkü herkes dilediği gibi inanmaya ya da dilediği inancı seçmeye hatta inanmama hakkına bile sahiptir. Bu noktada din herkese hayat hakkı, hürriyet ve kanun önünde eşitlik hakkını vermektedir. İlke olarak İslâm, insanın kendisiyle, insanın insanla ve insanın tabiat ile barışını ifade eder.

Kanaatimce din ile devlet, hatta vatandaş ile devlet arasında şüphe ve güvensizlik ortamının oluşmasını sağlamak gibi olumsuz ve yararsız gelişmelere çanak tutan kötü niyetli insanlar, içerde ve dışarıda daima olabilir. Bu sinsî plana karşı millet olarak duyarlı olmalıyız. Bu yüce değerler ve men-

faatler uğruna şahsi çıkarlarımızı geri plana itmek zorundayız.

Terörle dinî değerleri mukayese ederek her ikisini de ülke için tehlikeli göstermek yanlıştır. Merhum Prof. Dr. Ayhan Songar'ın dediği gibi, "Terör bazı siyasi neticeler elde etmek için başvuru olan bir çeşit soğuk harp taktiğidir. Her türlü devlet otoritesini reddeden bir hayal âlemine ve maceraya kilitlenmiştir. İslâm ise Allah'ın, yarattığı insanlara münasip gördüğü en ileri bir inanç sistemi, insan haysiyetine en çok yarışan bir düşünce nizamıdır. İslâm'dan geri dönüş ise aslında "irtica"nın ta kendisidir." (Ahmet Ersöz, *İrticâ Dosyası*, Cihan Yayınları, İstanbul 1999)

O halde ülkemizin birlik, beraberlik ve bekası, özellikle insanlarımızın huzur, barış ve kardeşliği için incelenip araştırılmadan, ilgili kurum ve uzmanların görüşü alınmadan irtica ve laiklik kavramları bir tehdit unsuru olarak kullanılmamalıdır. Buna göre;

1. Günümüzde irtica ve laikliğin bilimsel tanımları ve açıklamaları ehil kişiler tarafından yeniden yapılmalıdır.

2. İslâm dininin de tasvip etmediği bazı kişilerin bilgi ve kültür yetersizliğinden dolayı din adına sergiledikleri garip ve acayip olayları, dine ve onun değerlerine bir nakısa olarak göstermek yerine o insanların nasıl cahil ve bilgisiz kaldıkları araştırılmalıdır.

3. Dinî değerler fert ve toplum hayatını zenginleştiren bir hazinedir. Mekân ve zamanın değişmesi bu hazineden yararlanmaya engel teşkil etmez. Böylece hayatımızı motive edecek bu tür esprilere şüphe ile yaklaşılmamalıdır.

4. Cami, Kur'an kursları, okul vb. mekânlar iyi ve sağlıklı bir din eğitimi için zorunludur. Bu müesseseler dışlanıp

tecrit edilmek yerine daha kaliteli ve verimli hale getirilmelidir.

Her milletin tarihî ve kültürel dokusunda dikkate alınması gereken değerler vardır. Bunları tanımadan, tahlil etmeden geleceği tayin etmek mümkün değildir. 20. yüzyılın ünlü şair ve filozofu Muhammed İkbâl bu hususu şöyle açıklamıştır:

“Hayat, sırtında tarihin yükünü taşıyarak ilerler; toplumsal değişim ne ölçüde olursa olsun, muhafazakârlık kuvvetleri asla gözden kaybolmaz. Zira hayat sadece ve sadece değişimden ibaret değildir. O, süreklilik ve koruma unsurlarını da içinde taşır.” (Mehmet S. Aydın, *İçer Kritik Bakış*, İyi Adam Yayınları, İstanbul 1999, s. 157)

Günümüzde irtica ve laiklik kavramları çerçevesinde yüce milletimizin asil ve samimi duygularını sarsmak, zedelemek ve istismar etmek isteyenlere fırsat verilmemelidir. Bir düşünürün dediği gibi “havanın sisli olduğu hallerde dost ve düşmana daha da dikkat edilmelidir.” “Dostumuza ve insanımıza karşı plan, hile ve şüphe kullanma yerine onu tanımaya, anlamaya ve beklentilerini karşılamaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Düşmanımıza karşı da saf, duygusal ve mağduriyetine aldanmayacak kadar basiretli ve tedbirli davranmalıyız.”

KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE İNANÇ DEĞERLERİNE SAYGI

Çağımız insanı ulaşım, iletişim, basın, yayın ve bilgisayar teknolojisi sayesinde dünyada olup biten olayları anında izleyebilmektedir. Öyle görünüyor ki, bu gelişim ve değişim süreci artarak devam edecektir. Artık geriye dönüş veya bu gelişimin dışında kalmak mümkün değildir. Herkes bu yarışmadaki yerini belirlemek zorundadır. Böylece küreselleşme sürecinde yakın-uzak, yerli-yabancı ve komşuluk gibi kavramların yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü coğrafi ve fiziksel boyutlar, yerinde devam etse bile bilgi, belge, haber ve görüntüler tamamen iç içe girmiş durumdadır. Şüphesiz ki bu gelişmelere paralel olarak toplumların ve ülkelerin sorumlulukları daha da önem kazanmıştır. Bu yoğunluk içerisinde din ve inanç özgürlüğü başta olmak üzere, farklı kültür, ahlâk, eğitim, örf ve âdet gibi değerler mutlaka korunmalıdır. Aksi halde dünyada değerlere saygı, sosyal güven, evrensel barış, hukukun üstünlüğü ve sağlıklı bir demokrasiden söz etmek mümkün olmayacaktır.

Karikatür Olayı

Bilindiği gibi birkaç yıl önce Danimarka’da bir yayın organının sorumsuzca davranışı, bütün dünya kamuoyunun tansiyonunu birden yükseltmişti. İlgi alanına girmediği halde Hz. Muhammed (s.a.s.)’in karikatürünü yayınlayan gazete çalışanlarının sığınabilecekleri hiçbir mazeretleri olamaz. Konuyu basın-yayın özgürlüğü kapsamında değerlendirmeye çalışmak da ayrı bir yanlışlıktır. “Biz İslâm dünyasını test etmek için böyle bir girişimde bulunduk” şeklindeki açıklama ise, başka bir sorumsuzluk örneği ve tahrik nedenidir. Çünkü milyonlarca insanın inanç değerlerini incitme uğruna kimse böyle bir test yetkisini kendisinde göremez. Acaba bunlar, bu pişkinlikle insanlığın su ve hava kadar muhtaç olduğu dünya barışını tehlikeye koyduklarının farkında mıdır? Aslında uluslar arası sorumluluk taşıyan bütün kurum ve kuruluşların, hemen olaya el koymaları mümkündür. Böylece konu dünya gündemine oturmada önlenebilirdi. Fakat ev sahibi ülke net bir görüntü sergileyemedi, olayı savunma içine girerek yeni gerginliklere sebep oldu.

Her ne ise; olay ortaya çıktığı günden itibaren çok sayıda yazı yazıldı, yorumlar yapıldı. Dinî liderler, politikacılar, bilim adamları ve sivil örgütler tarafından demeçler verildi. Tepkiler gösterildi. Bu duyarlılığın ve gerginliğin daha ne kadar devam edeceği henüz belli değildir. Biz olayı inanç değerleri, din ve vicdan özgürlüğü ile evrensel insan hakları bağlamında irdeleyerek farklı bir biçimde açmak istiyoruz:

İlâhî Dinlerde Peygamber İnancı

Yüce Allah insanı “en güzel biçimde” yaratmış ve her şeyi onun emrine vermiştir. Daha sonra yeryüzünün sevk ve idaresini de ona yükleyerek akıl, irade, azim, inanç ve gayret gibi değerlerle donatmıştır. Daha da önemlisi insanın dünya

ve ölüm ötesi mutluluğu için ve kullarına bir lütuf ve rahmet olmak üzere peygamberler göndermiştir. Hiçbir toplum bu rahmetten mahrum bırakılmamıştır. Son olarak Hz. Muhammed (s.a.s.) bütün insanlığa gönderilmiştir. Böylece Peygamberlik inancı bütün semavi dinlerde ortak bir değer haline gelmiştir. Her isteyen peygamber olamaz. Diğer bir ifade ile peygamberlik çalışmakla elde edilemez. Ancak Allah bu kutsal görev için her toplum içinden dilediğini seçmiş ve peygamber olarak görevlendirmiştir. Böylece seçtiği her peygamber kendi ümmetini “âmentü” olarak ifade edilen iman esaslarına davet etmiştir. Başka bir ifade ile, ilâhî dinlerdeki bu ortak inanç değerlerinden biri de peygamberlere inanmaktır.

Peygamberlerin Özellikleri

Her Peygamber yaratılışı itibariyle bir insandır. Hatta beşeri ihtiyaçlar bakımından onlar da diğer insanlar gibi doğar, yaşar, yer, içer, evlenir ve ömrü tamamlanınca vefat ederler. Fakat peygamberlerin kendilerine mahsus bazı özellikleri vardır. Bu özellikleri sebebiyle diğer insanlardan seçilip ayrılırlar. Hatta Allah’ın kendilerini bu kutsal göreve seçmeden önceki yaşayışları bile diğer insanlarınkinden farklıdır. Onların “*tebliğ*” (Allah’tan aldıkları emir ve yasakları insanlara ulaştırmak), *emanet* (verilen görev ve sorumluluğu olduğu gibi yerine getirmek), *fetanet* (zeki olmak), *ismet* (günahsız olmak) ve *sıdk* (doğru olmak) gibi üstün özellikleri vardır. Ayrıca peygamberlere, kendilerini davalarında haklı kılan ve destekleyen çeşitli mucizeler verilmiştir.

Peygamberlere Duyulan Sevgi, Saygı ve Dinî Hükümü

Peygamberlere inanmak, saygı göstermek ve onları sevmek inancımızın bir gereğidir. Çünkü peygamberler hiçbir karşılık beklemezsiniz insanlığın barış, huzur, güven ve mut-

luluğu için çalışmışlardır. Mesailerini insanların iyiliği ve hidayeti için harcamışlardır. Toplumu; iman, ibadet, ahlâk, ilim ve bütün sosyal ilişkiler konusunda aydınlatmışlardır. Zira ilmin, medeniyetin, kültürün, her türlü iyilik ve faziletin kaynağı peygamberlere dayanmaktadır. Onları sevmek, saygıyla anmak ve dua etmek hem dinî hem de insani bir görevdir. Sevgili Peygamberimiz bu konuda şöyle buyurmuşlardır: *“Hiçbiriniz ben ona babasından da, evlâdından da, bütün insanlardan da sevgili olmadıkça (tam anlamıyla) iman etmiş olamaz.”* (Buhârî, “İman”, 7)

Görüldüğü gibi peygamber sevgisi, inancımızın bir gereğidir. Bu sevgi, kişinin hayatiyle bütünleşmiştir. Nice insanlar bu aşk ve muhabbetin etkisiyle mevlit, na't, şiir, mersiye ve benzeri metinler yazarak ona olan bağlılığını dile getirmiştir.

Temel Haklar Bağlamında Özgürlüklerin Sınırı

Şüphesiz ki temel hak ve hürriyetler insanlar için en büyük nimetlerdir. Kişinin onurunu ve özel hayatını koruyan “şahsi hürriyetler”, din, vicdan ve fikir hayatını garanti altına alan “mânevî hürriyetler”, aile ve mülkiyet hakkını sağlayan “iktisadi ve sosyal haklar ve hürriyetler” ile vatandaşlık, siyasi parti kurma gibi “siyasi hak ve ödevleri” kapsayan hürriyetleri kullanmak herkesin en tabii hakkıdır. Ancak söz konusu hürriyetler amacı dışında, sınırı ve maksadı aşacak bir biçimde kullanılamaz. Hangi konuda olursa olsun muayyen bir hürriyetin kötüye kullanılmasına izin verilemez. Hürriyeti kötüye kullanmak ondan mahrumiyeti doğurur. Suç teşkil ediyorsa ona sebep olanların çeşitli müeyyidelerle cezalandırılmaları gerekir.

Peygamberleri İncitme

Tarih boyunca Hz. Peygamber ve onun ashabına büyük saygı gösterilmiştir. Onların maddi ve mânevî varlıklarını rahatsız edebilecek olumsuz davranışlara izin verilmemiştir. Hiç kimse Hz. Muhammed veya bir başka peygamberi istihza veya hafife alacak davranışta bulunamaz. Çünkü böyle bir olumsuzluk kesinlikle caiz değildir. Böylesine talihsiz bir eylem olsa olsa ancak iftira ve yalan olabilir. Bu olumsuz ve son derece sevimsiz tablo bilgi çağına, onun hoşgörüsüne, özellikle Batı'nın kültür ve medeniyetine yakışmamaktadır.

Kaldı ki Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hayatında görülen dürüstlük ve örnek yaşayış, gençlik döneminin ilk yıllarından itibaren kendisine “*Muhammedü'l-Emin*” (güvenilen kişi) lâkabının verilmesine neden olmuştur. Mekke halkından inanmayanlar dahi onun doğru, dürüst ve güvenilir olduğunu kabul etmişlerdir. Bu yüzden cahil ve ilkel toplumlar bile; Hz. Peygamberi incitecek davranışlarda bulunmamışlardır. Esasen İslâm toplumu bütün peygamberlere karşı aynı duyarlılığı göstermiştir. Peygamberler arasında hiçbir ayırım yapmaksızın hepsine inanmış ve gerekli saygıyı göstermiştir. Müminler vaaz, hutbe ve konuşmalarında bütün peygamberleri salât, selâm ve hayırlı dualarla anmaktadırlar. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.s.) de diğer peygamberler için, “onlar benim atalarım ve kardeşlerimdir” diyerek bizzat kendisi onlara saygı göstermiştir.

O halde insan hangi din, inanç, düşünce, ırk ve renkten olursa olsun bir başkasının değerlerini incitmeye hakkı yoktur. Bu olumsuz tavrın hiçbir siyasi, sosyal, kültürel ve bilimsel dayanağı olamaz. Bu durum basın ve yayın özgürlüğü kapsamında da gösterilemez. Kaldı ki sözde çizilen karika-

tür bütün görüntüsü ve detayı ile Hz. Muhammed (s.a.s.)'in maddî ve mânevî şahsiyetine ters düşmektedir.

Temennimiz bu tür hata, yalan ve iftiraların bir daha tekrar etmemesidir. Daha büyük gerginlikler yaşanmadan, itidal, basiret ve aklıselim ışığında çözüm yolunun aranmasıdır. Herkes daha dikkatli davranmak zorundadır. Unutmayalım ki insanlık, bugün hasretini çektiği barış, huzur ve kardeşlik ortamına her zamankiden daha muhtaçtır.